

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XVIII

2

IULIE — DECEMBRIE

1973

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Redactor responsabil:

IOAN PĂTRUȚ

Redactor responsabil adjunc:

PETRU NEIESCU

Membri:

VASILE BREBAN
HENRI JACQUIER
BELA KELEMEN
DIMITRIE MACREA
GRIGORE RUSU
AURELIA STAN
ROMULUS TODORAN
MIRCEA ZDRENGHEA

Secretari științifici de redacție:

EUGEN BELTECHI, NICOLAE MOCANU

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, str. Gutenberg 3 bis, București (direct sau prin poștă).

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Rompresfilatelia, Căsuța poștală 2001 — telex 011631 — București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger sera adressée à Rompresfilatelia. Boîte postale 2001 — telex 011631 — Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XVIII, nr. 2

1973

iulie—decembrie

SUMAR

ISTORIA LIMBII

	Pag
VIORICA PAMFIL, Formele de trecut indicativ în limba română din secolul al XVI-lea și frecvența lor	205

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

V. BIDIAN, Persistența unor forme vechi la primele două persoane de plural ale perfectului simplu	217
GR. RUSU, Oclusivele palatale [k], [g] în graiurile dacoromâne	227

ONOMASTICĂ

N. BÎLDEA, Observații asupra toponimiei satului Telești (jud. Gorj).	231
I. PĂTRUȚ, Probleme și metode în antroponimia românească	235

LEXICOLOGIE

RITA CHIRICUȚĂ MARINOVICI, Cîteva observații referitoare la complinirea verbelor de către adverbele <i>îndată</i> și <i>eurind</i>	243
FR. KIRÁLY, Formații interne considerate împrumuturi.	249
JOHANNES KRAMER, Denumiri ale greutateii de 500 de grame în principalele limbi europene	257

GRAMATICĂ

D. D. DRAȘOVEANU, Sintagma „verb + adjectiv” — o certitudine?	265
G. GRUIȚĂ, A propos de la notion d'accord	279
VIOREL HODIȘ, Natura sintactică a relației apozitive. Coordonarea și relația apozitivă în opoziție cu subordonarea	297

STILISTICĂ

AUREL SASU, Retorica — preliminarii la o istorie a conceptului	313
FELICIA ȘERBAN, Verbul în compoziția lirică. Aspecte ale dinamicii nonnarrative	321

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

Pag.

MIRCEA POPA, Un filolog uitat: Atanasie Șandor.	331
---	-----

RECENZII

FRIEDA EDELSTEIN, <i>Sintaxa gerunziului românesc</i> , București, 1972 (G. Gruiță, O. Vințeler)	343
A. VRACIU, <i>Studii de lingvistică generală</i> , [Iași] 1972 (B. Kelemen)	345
„Fonetică și dialectologie”, vol. VIII, București, 1973. Probleme de dialectologie (Nicolae Mocanu)	347
Mic dicționar enciclopedic, București, 1972 (Liviu Tomuța).	351
Atlasul lingvistic moldovenesc, vol. I, părțile I, II, Chișinău, 1968; vol. II, partea I, Chișinău, 1972 (R. Todoran)	354
OSWALD DUCROT, TZVETAN TODOROV, <i>Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage</i> , Paris, 1972 (Carmen Vlad).	356
<i>Trésor de la langue française</i> , tome I-er, Paris, 1971 (Gh. Haș).	359
ALAIN REY, <i>La Lexicologie. Lectures</i> , Paris, 1970 (Ioana Anghel).	361
P. GUIRAUD, P. KUENTZ, <i>La Stylistique. Lectures</i> , Paris, 1970 (L. Soltischi)	364
SERGE LOSIQUE, <i>Dictionnaire étymologique des noms de pays et de peuples</i> , Paris, 1971 (Gabriel Vasiliu)	368
SHABAN DEMIRAJ, <i>Çështje të sistemit emëror të gjuhës shqipe</i> , Tirana, 1972 (T. Bojan)	369
BOŻENA WIERZCHOWSKA, <i>Wymowa polska</i> , Varșovia, [1971] (I. T. Stan).	372

CRONICĂ

SABINA TEIUȘ, Consfătuirea de lexicologie și lexicografie de la Cluj.	377
INDICE	381

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XVIII, n° 2

1973

juillet-décembre

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LANGUE

Page.

- VIORICA PAMFIL, Les formes du passé de l'indicatif dans la langue roumaine du XVIe siècle et leur fréquence 205

PHONÉTIQUE ET DIALECTOLOGIE

- V. BIDIAN, La persistance de certaines formes anciennes aux deux premières personnes du pluriel du passé simple (défini) 217
GR. RUSU, Les occlusives palatales [k], [g] dans les patois daco-roumains. . . 227

ONOMASTIQUE

- N. BÎLDEA, Observations sur la toponymie du village Telești (dép. de Gorj) . 231
I. PĂTRUȚ, Problèmes et méthodes dans l'anthroponymie roumaine. 235

LEXICOLOGIE

- RITA CHIRICUȚĂ MARINOVICI, Quelques observations concernant le complètement des verbes à l'aide des adverbes *indată* et *eurlând* 243
FR. KIRÁLY, Formations internes considérées comme emprunts. 249
JOHANNES KRAMER, Dénominations du poids de 500 grammes dans les principales langues européennes. 257

GRAMMAIRE

- D. D. DRAȘOVEANU, Le syntagme « verbe + adjectif » — une certitude? . . 265
G. GRUIȚĂ, A propos de la notion d'accord 279
VIOREL HODIȘ, La nature syntaxique de la relation appositive 297

STYLISTIQUE

- AUREL SASU, La rhétorique — préliminaires d'une histoire du concept . . . 313
FELICIA ȘERBAN, Le verbe dans la composition lyrique. Aspects de la dynamique non-narrative 321

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

Page

MIRCEA POPA, Un philologue oublié: Atanasie Șandor.	331
---	-----

COMPTES RENDUS

FRIEDA EDELSTEIN, <i>Sintaxa gerunziului românesc</i> , Bucarest, 1972 (G. Gruiță, O. Vințeler)	343
A. VRACIU, <i>Studii de lingvistică generală</i> , [Iași], 1972 (B. Kelemen)	345
„Fonetica și dialectologie”, vol. VIII, Bucarest, 1973. Problèmes de dialectologie (Nicolae Mocanu)	347
Mic Dicționar Enciclopedic, Bucarest, 1972 (Liviu Tomuța)	351
Atlasul lingvistic moldovenesc, tome I-er, I-ère et II ^e parties, Kisinew, 1968, tome II, I-ère partie, Kisinew, 1972 (R. Todoran)	354
OSWALD DUCROT, TZVETAN TODOROV, <i>Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage</i> , Paris, 1972 (Carmen Vlad)	356
<i>Trésor de la langue française</i> , tome I ^{er} , Paris, 1971 (Gh. Haș)	359
ALAIN REY, <i>La Lexicologie. Lectures</i> , Paris, 1970 (Ioana Anghel)	361
P. GUIRAUD, P. KUENTZ, <i>La Stylistique. Lectures</i> , Paris, 1970 (L. Soltischi)	364
SERGE LOSIQUE, <i>Dictionnaire étymologique des noms de pays et de peuples</i> , Paris, 1971 (Gabriel Vasiliu)	368
SHABAN DEMIRAJ, <i>Çështje të sistemit emëror të gjuhës shqipe</i> , Tirane, 1972 (T. Bojan)	369
BOŻENA WIERZCHOWSKA, <i>Wymowa polska</i> , Warsovie, [1971] (I. T. Stan)	372

CHRONIQUE

SABINA TEIUȘ, Le colloque de lexicologie et de lexicographie de Cluj.	377
INDEX	381

FORMELE DE TRECUT INDICATIV ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN SECOLUL AL XVI-LEA ȘI FRECVENȚA LOR

DE

VIORICA PAMFIL

Limba română veche (secolul al XVI-lea și al XVII-lea) prezintă o etapă importantă în evoluția sistemului flexiunii verbale românești. În această epocă au loc modificări remarcabile în morfologia verbului: se continuă și se accentuează tendințe de normalizare și uniformizare a paradigmelor, se extind formele analogice care contribuie la simplificarea flexiunii verbale, se completează paradigma unor timpuri cu desinențe personale caracteristice, care evită confuzia între persoane.

În studiul de față ne-am oprit la formele care redau ideea de trecut în primul secol de activitate literară, secolul al XVI-lea, urmărind originea și frecvența (pe persoane) a formelor atestate. Materialul a fost cules din câteva din cele mai importante manuscrise și tipărituri: Codicele Voronețean¹, Tetraevanghelul și Liturghierul lui Coresi², Palia de la Orăștie³ și Scrisorile de la Bistrița⁴.

Încercînd să interpretăm datele statistice care sintetizează frecvența formelor de trecut în textele amintite (vezi tabelul nr. 1), constatăm următoarele:

1. *Perfectul simplu* este forma de trecut cu cele mai multe atestări în textele religioase: CV = 73,81 %, CT = 73,13 %, CL = 72,38 %, PO = 68,73 %. În Codicele Voronețean și în tipăriturile lui Coresi procentul este foarte apropiat.

S-a arătat că perfectul simplu a fost o formă larg răspîdită în româna comună⁵, după cum dovedesc circulația și frecvența acestui timp în dialectele din sudul Dunării (aromână și meglenoromână)⁶, cît

¹ *Codicele Voronețean*, editat de I. G. Sbiera, Cernăuți, 1887 (CV).

² Coresi, *Tetraevanghelul tipărit de Coresi*, Brașov, 1560–1561, comparat cu *Evangheliarul lui Radu de la Mănăstiri* (1574), ediție alcătuită de Fl. Dimitrescu, București, 1963 (CT); *Liturghierul lui Coresi*, ediție îngrijită de Al. Mareș, București, 1969 (CL).

³ *Palia de la Orăștie (1581–1583)*, ediție de V. Pamfil, București, 1968 (PO).

⁴ *Scrisorile românești din arhivele Bistriței (1592–1638)*, publicate de Al. Rosetti, București, 1944 (SB).

⁵ I. Pătruț, *Referitor la evoluția sistemului verbal românesc*, în FD, VI, 1969, p. 131–141.

⁶ Th. Capidan, *Aromânii*, București, 1932, p. 464; idem, *Meglenoromânii*, I, București, 1925, p. 167.

Tabelul nr. 1
Frecvența formelor de trecut

TEXT	IMPERFECT				PERFECT SIMPLU		PERFECT COMPUS		MAI MULT CA PERF.				Total
	Sin-tetic	%	Ana-litic	%		%		%	Sin-tetic	%	Ana-litic	%	
Codicele Voronețean	158	18,31	3	0,22	637	73,81	49	5,69	10	1,16	7	0,84	864
Tetraevangelul Coresi	1 218	18,25	10	0,15	4 810	73,13	431	6,65	86	1,31	16	0,24	6 571
Liturgierul Coresi	7	6,67	—	—	76	72,38	22	20,95	—	—	—	—	105
Palia de la Orăștie	498	11,23	1	—	3 023	68,73	627	14,49	110	2,51	136	3,04	4 395
Scrisorile de la Bistrița	2	0,64	—	—	3	0,95	308	97,46	—	—	3	0,95	316
Total :	1 883	—	14	—	8 549	—	1 437	—	206	—	162	—	12 251

și situația din limba veche. Faptul că perfectul simplu se menține cu cel mai ridicat procent și în texte care nu sînt traduse după slavă (Palia de la Orăștie) demonstrează că în limba veche frecvența perfectului simplu nu se poate explica numai ca o influență a textului slavon, din necesitatea redării aoristului slav⁷, ci că în secolul al XVI-lea el era o formă curentă în unele regiuni. Astăzi, repartitia și frecvența perfectului simplu au, după cum reflectă materialul ALR, o situație deosebită față de limba veche⁸.

Tendința de a înlocui formele perfectului simplu cu forme compuse, care este anterioară secolului al XVI-lea, se manifestă puternic și în limba veche. Există o deosebire semnificativă între stilul cărților religioase și stilul scrisorilor în această privință. În Scrisorile de la Bistrița nu am întîlnit decît trei forme de perfect simplu⁹, ceea ce dovedește că încă în această perioadă în unele regiuni perfectul simplu începe să-și restrîngă utilizarea.

Discutînd cauzele dispariției perfectului simplu în română, C. Frîncu¹⁰ arată că, pe lîngă explicațiile generale, valabile pentru toate limbile romanice: tendința de trecere de la sintetic la analitic¹¹ și nevoia vorbitorului de a raporta acțiunea la momentul cînd povestește — cauze semantice —¹², pe terenul limbii române a acționat încă o cauză, prea

⁷ Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 551.

⁸ Al. Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân*, în „Studii de gramatică”, vol. II, 1957, p. 31.

⁹ Cele trei atestări apar în aceeași scrisoare din 1608: *Într-aceaia vreme țara perî și pierdum tot și aceaia marhă încă perî* (SB, p. 60).

¹⁰ C. Frîncu, *Din istoria perfectului simplu românesc (forme de persoana I și a II-a plural cu sufixul -ră-)*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, tom. XVIII, 1967, p. 175—193.

¹¹ A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921, p. 149—158.

¹² Iorgu Iordan, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1957, p. 606.

puțin luată în seamă : omonimia creată de persoana I plural cu prezentul și de persoana a II-a plural cu participiul, la cele mai multe verbe. Această omonimie mărește concurența dintre perfectul simplu și perfectul compus, începută din latina populară, ducând la ștergerea diferențelor de sens care există între cele două timpuri de trecut.

Urmărind utilizarea și frecvența formelor de perfect simplu în comparație cu formele de perfect compus în textele analizate, constatăm că în majoritatea cazurilor la persoana I și a II-a plural sint preferate formele de perfect compus și nu de perfect simplu¹³, ceea ce demonstrează incercarea de a evita omonimia gramaticală amintită și faptul că, probabil, această omonimie a jucat un oarecare rol în procesul de eliminare a perfectului simplu românesc.

Ca și la celelalte timpuri, frecvența cea mai ridicată o atestă persoana a III-a singular, fapt explicabil prin conținutul textelor respective. Din cele 8 549 de atestări pentru perfectul simplu, 6 079 sint la persoana a III-a singular, ceea ce reprezintă 71,10 la sută din totalul formelor (vezi tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Frecvența formelor de perfect simplu

TEXT	SINGULAR						PLURAL						Total
	I	%	II	%	III	%	I	%	II	%	III	%	
Codicele Voronețean	55	8,63	8	1,25	343	53,85	68	10,67	18	2,82	145	22,76	637
Tetraevangelul Coresi	89	1,86	25	0,52	3 319	69,00	8	0,16	40	0,83	1 329	27,63	4 810
Liturghierul Coresi	1	1,31	20	26,31	44	57,91	—	—	—	—	11	14,47	76
Palia de la Orăștie	47	1,55	13	0,44	2 371	78,44	15	0,49	3	0,09	574	18,99	3 023
Scrisorile de la Bistrița	—	—	—	—	2	70,00	1	30,00	—	—	—	—	3
Total :	192		66		6 079		92		61		2 059		8 549

În paradigma perfectului simplu în limba secolului al XVI-lea se reflectă lupta dintre formele vechi, etimologice, și formele noi, analogice. În textele analizate sint prezente forme arhaice de perfect tare în *-ș(u)*, formă viabilă de trecut în româna comună¹⁴, păstrată și în dialectele din sudul Dunării¹⁵ și pînă astăzi, regional, în dacoromână. Astfel în CV : *adușu* 54/13—14, 72/10, *închișu* 75/12, *scrișu* 164/13, *dzișu* (6 atestări, cf. Indice); în CT : *adușb*, *ascunșu*, *deșingșb*, *înșeleșb* etc. (cf. Indice); în PO : (mă) *ascunș* 19/19, *puș* 80/12, *spuș* 141/23, *dziș* (atestat de 7 ori, cf. Indice) etc. Încă din secolul al XVI-lea apare la persoana I singular

¹³ La persoana I plural apar în CT 8 forme de perfect simplu și 21 de perfect compus, iar în PO 15 forme de perfect simplu și 21 de perfect compus; la persoana a II plural, în CT 40 de forme de perfect simplu și 48 de perfect compus, iar în PO 8 forme de perfect simplu și 40 de perfect compus.

¹⁴ *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969, p. 262.

¹⁵ Th. Capidan, *Aromânii*, p. 456; Idem, *Meglenoromânii*, I, p. 164—165.

și *-sei*: *adusei*, *pusei*, *zisei* etc., formă refăcută prin analogie cu celelalte persoane, ajungându-se astfel la o formă unică *-se-* la această categorie de perfecte¹⁶.

Verbul *a face* prezintă atît formele etimologice, cît și pe cele noi, analogice, extinse în limba literară: persoana a III-a singular *feace* (75 de atestări în PO) — *făcu* (65 de atestări în același text), iar la persoana a III-a plural: *feaceră* (21 de atestări în PO) — *făcură* (27 de atestări în PO).

În această epocă nu apare încă inovația, generalizată în secolele următoare, cu *-ră*, la persoana I și a II-a plural.

2. În textele religioase studiate, locul al doilea în ceea ce privește frecvența formelor de trecut îl ocupă *imperfectul*, atîngînd următorul procent: CV = 18,31%, CT = 18,52%, PO = 11,23% și un procent ceva mai scăzut în CL = 6,67%. Limba Scrisorilor de la Bistrița nu cunoaște decît două atestări: pentru persoana a III-a singular, *era* (SB, p. 53), și a III-a plural, (*ei*) *întra* (SB, p. 51).

Utilizarea mai restrînsă în Scrisorile de la Bistrița a *imperfectului* în comparație cu a *perfectului* simplu în textele religioase se explică prin conținutul textelor respective; *imperfectul*, care indică o acțiune durativă din sfera trecutului, fiind un timp potrivit povestirilor despre lucruri și fapte cu existență mai lungă și nelimitată, din care cauză este frecvent folosit în limba veche în cronică¹⁷, nu corespundea faptelor prezentate în scrisori și în textele religioase, unde acțiunile sînt limitate și încheiate, deci exprimate prin *perfect* simplu sau *perfect* compus.

Imperfectul în textele din secolul al XVI-lea prezintă cîteva particularități caracteristice.

În toate textele studiate paradigma *imperfectului* cunoaște formele etimologice fără *-m* la persoana I singular și *-u* la persoana a III-a plural. Cele 36 de atestări pentru persoana I singular, dintre care 18 în CT, 12 în CV și 6 în PO¹⁸ (*era*, *aducea*, *avea*, *ucidea* etc.), reproduc fidel flexiunea latină, cu *-m* >-. Pentru persoana a III-a plural, atestările sînt mai numeroase (570 de atestări), cu cel mai ridicat procent în CV = 35,44%, PO = 30,32%, CT = 29,30% (vezi tabelul nr. 3).

Și la acest timp persoana a III-a singular cunoaște cele mai numeroase forme. Numai în CT sînt 822 de atestări (67,50% din totalul formelor de *imperfect*).

S-au discutat mult originea și vechimea formelor verbale în *-m* de la persoana I singular. Faptul că nu există atestări cu desinența *-m* la persoana I singular în textele din secolul al XVI-lea a determinat pe unii cercetători să afirme că *-m* este o inovație (muntenească) de pe la mijlocul

¹⁶ I. Pătruș, *Referitor la structura morfologică a verbelor românești*, în SIUBB, Series Philologia, 1964, fasc. 2, p. 98.

¹⁷ P. Olteanu, *Imperfectul în slava de la noi și traducerea în limba română*, în „Romano-slavica”, 1958, p. 52; cf. și Liviu Onu, *Unele probleme ale imperfectului românesc*, în *Omagiu lui I. Iordan*, București, 1958, p. 645—660.

¹⁸ Formele din PO *grădiam* și *legam*, interpretate inițial ca persoana I singular, au fost trecute în indice corect la persoana I plural.

Tabelul nr. 3
Frecvența formelor de imperfect

TEXT	Persoane	SINGULAR						PLURAL						Total
		I	%	II	%	III	%	I	%	II	%	III	%	
Codicele Voronețean	sintetic	12	7,60	—	—	85	53,79	5	3,17	—	—	56	35,44	158
	analitic	2	70,00	—	—	—	—	—	—	1	30,00	—	—	3
Tetraevanghelul Coresi	sintetic	18	1,48	11	0,90	822	67,50	1	0,08	9	8,74	357	29,30	1 218
	analitic	—	—	—	—	7	70,00	—	—	—	—	3	30,00	10
Liturgierul Coresi	sintetic	—	—	1	14,28	5	71,44	—	—	—	—	1	14,28	7
	analitic	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Palia de la Orăștie	sintetic	6	1,20	1	0,81	333	66,86	1	1,81	—	—	151	30,32	498
	analitic	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	100	1
Scrisorile de la Bistrița	sintetic	—	—	—	—	1	50,00	—	—	—	—	1	50,00	2
	analitic	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Total :		38		16		1 253		10		10		570		1 897

secolului al XVII-lea¹⁹. Rămâne însă, așa cum a arătat S. Pușcariu²⁰, greu de explicat cum inovația s-a putut generaliza exact în aceleași condiții în toate patru dialectele dacoromâne, dacă nu admitem posibilitatea existenței acestei inovații încă din româna comună²¹.

Alături de formele sintetice de imperfect, limba română veche cunoștea și o construcție *analitică*, formată din imperfectul auxiliarului „a fi” și gerunziul verbului de conjugat, cu valoarea unui trecut durativ.

CV : I singular *era mǎrgîndu* 38/9, *însuși era stîndu* 42/11; II plural *erați... rǎlăcîndu* 150/10—11;

CT : III singular *era arătînd* 111₁, *era făcînd* 110₁₂, *era mergînd* 138₂₄, *era mîncînd* 51₁, *era șăzînd* 71₁; III pl. *era așteptînd* 111₂₁, *era ducîndu-se* 178₁₀;

PO : III plural *era... lăcuind* 46/5—6.

De remarcat că această perifrază apare și în textele din secolul al XVII-lea : Biblia de la București (1688) : *era pascînd*²² — *păștea* (în pasajul corespunzător din PO).

Această formă perifrastică cu valoare de imperfect se cunoaște și astăzi în unele graiuri : *era venind*, *era mîncînd* (cf. *Gramatica Academiei*, I, p. 273).

Arătînd valorile și semnificațiile diferite ale perifrazelor verbale formate din „a fi” + gerunziul, Frieda Edelstein²³ a subliniat valoarea durativă pe care o atestă construcția în discuție.

¹⁹ I. Pătruț, *Uniformizare în sistemul morfologic. Despre imperfectul românesc*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 230—223; cf. și C. Frîncu, *Cu privire la vechimea a două inovații în flexiunea verbală, comune dialectelor limbii române*, în FD, VI, 1971, p. 179; Ion Gheție, *Vechimea formelor verbale în -m la persoana 1 sg. a imperfectului*, în SCL, XXIII, 1972, nr. 1, p. 59—63.

²⁰ S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj—București, 1937, p. 76—77; idem, *Limba română*, I, 1940, p. 250.

²¹ E. Petrovici și Gr. Rusu, *Schită a sistemului conjugării în dacoromâna comună*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 231.

²² Al. Rosetti, Boris Cazacu, *Istoria limbii române literare*, București, 1961, p. 151.

²³ Frieda Edelstein, *Perifrazele verbale românești formate din „a fi” + gerunziul verbului de conjugat*, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 253.

3. *Perfectul compus* este forma de trecut cu cea mai mare circulație în limba română actuală, înlocuind, pe o arie care cuprinde mai bine de jumătate din teritoriul lingvistic daco-român, formele perfectului simplu²⁴.

În epoca veche a limbii române perfectul compus apare în toate textele, însă utilizarea lui diferă în funcție de conținutul textului respectiv. În textele religioase este mai frecvent, după cum am văzut, perfectul simplu și mai puține atestări cunoaște perfectul compus: CV = 5,69%, CT = 6,65%, CL = 20,95%, PO = 14,49%, pe cînd în limba Scrisorilor de la Bistrița perfectul compus reprezintă 97,46% din totalul formelor de trecut.

Tendința de a înlocui formele perfectului simplu cu ale perfectului compus, fenomen care se întâlnește nu numai în limbile romanice, ci și în alte familii de limbi indo-europene²⁵, se manifestă puternic și în epoca veche a limbii române. Perfectul compus se generalizase definitiv în limbă în anumite regiuni ale țării încă acum patru veacuri, după cum ne arată limba Scrisorilor de la Bistrița.

Din punct de vedere al limbii române literare, perfectul simplu este o variantă stilistică a perfectului compus²⁶.

În ceea ce privește paradigma perfectului compus, remarcăm faptul că la persoana a III-a singular auxiliarul cunoaște, alături de mult mai frecventa formă *au*, și forma *a*, care s-a impus în limba literară: CV *a cunoscut* 142/3, PO *a făcut* 69/13, *n-a uitat* 144/23—24 (în PO *au* apare de 305 ori, iar inovația *a* numai de două ori).

Tabelul nr. 4

Frecvența formelor de perfect compus

TEXT	SINGULAR						PLURAL						Total
	I	%	II	%	III	%	I	%	II	%	III	%	
Codicele Voronețean	5	10,21	2	4,08	13	26,53	2	4,08	1	2,04	26	53,06	49
Tetraevanghelul Coresi	84	19,49	58	13,45	171	39,67	21	4,64	48	11,13	49	11,36	431
Liturghierul Coresi	1	4,88	11	50,00	6	27,02	—	—	—	—	4	18,10	22
Palia de la Orăștie	65	10,37	108	17,23	307	48,96	21	3,35	40	6,38	86	13,71	627
Scrisorile de la Bistrița	32	10,39	2	0,65	144	46,75	40	13,00	25	8,11	65	21,10	308
Total :	187		181		641		84		114		230		1 437

Sînt atestate la toate persoanele forme inverse de perfect compus. În PO s-au înregistrat 25 de forme inverse (față de 627 atestări cu auxiliarul înaintea verbului).

²⁴ Perfectul simplu este folosit în vorbirea din unele regiuni ale țării: Oltenia, Banat și unele părți ale Munteniei.

²⁵ A. Meillet, *op. cit.*, p. 149—150.

²⁶ Florența Sădeanu, *Perfectul simplu și perfectul compus în română și spaniolă*, în SCL, XXIII, 1972, nr. 6, p. 620.

4. În limba română veche *mai mult ca perfectul* sintetic este un timp de trecut cu o întrebuintare restrinsă. În CV = 1,16%, în CL = 1,31%, în PO = 2,51%, în Liturghierul lui Coresi nu apare nici o atestare, iar în Scrisorile de la Bistrița, o singură formă la persoana a III-a singular, *trimisease* (SB, p. 64).

Nici în indicele la Psaltirea Scheiană, I.-A. Candrea²⁷ nu menționează nici o formă de *mai mult ca perfect* sintetic. În secolul al XVI-lea paradigma acestui tip se prezenta cu aspectul arhaic, formele cu *-ră-* la plural nu erau încă cunoscute²⁸.

Alături de formele sintetice de *mai mult ca perfect*, limba veche cunoștea și numeroase *perifraze verbale* cu valoare temporală de acțiune terminată în trecut, raportată la o altă acțiune trecută.

În textele analizate întâlnim 206 forme sintetice de *mai mult ca perfect* și 162 de forme analitice (cele mai numeroase în PO: 136 de atestări).

Formele de *mai mult ca perfect* analitic au la bază auxiliarul „a fi” sau „a avea” + participiul trecut, mai rar gerunziul verbului respectiv.

Cea mai frecventă construcție este formată din imperfectul auxiliarului „a fi” + participiul trecut: *era făcut* „făcuse”, *era spus* „spusese”.

În CV apar 17 forme de *mai mult ca perfect*, dintre care 10 forme sintetice și 7 forme analitice, toate construite cu imperfectul auxiliarului „a fi” + participiul trecut: persoana a III-a singular, *era vădzuțu* 45/8, *era venit* 85/7, *era dzis* 17/6; persoana a III-a plural (cu participiul acordat), *era vādzuți* 23/4—5, *era adunați* 16/1.

Tabelul nr. 5

Frecvența formelor de *mai mult ca perfect*

TEXT		SINGULAR						PLURAL						Total
		I	%	II	%	III	%	I	%	II	%	III	%	
Codicele Voronețean	sintetic	—	—	—	—	7	70,00	—	—	1	10,00	2	20,00	10
	analitic	—	—	—	—	3	42,85	—	—	—	—	4	57,15	7
Tetraevanghelul Coresi	sintetic	—	—	—	—	50	58,14	—	—	—	—	36	41,86	86
	analitic	—	—	—	—	9	56,25	—	—	—	—	7	43,75	16
Palia de la Orăștie	sintetic	—	—	—	—	106	96,36	—	—	2	1,82	2	1,82	110
	analitic	—	—	—	—	108	81,69	—	—	—	—	28	18,31	136
Scrisorile de la Bistrița	sintetic	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	analitic	—	—	—	—	2	66,67	—	—	—	—	1	33,33	3
Liturghierul Coresi	sintetic	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	analitic	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Total :						284				3		79		367

În CT sînt prezente 86 de forme sintetice (50 la persoana a III-a singular și 36 la persoana a III-a plural) și 16 forme analitice, dintre

²⁷ I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII, traduse din slavonește*, București, 1916.

²⁸ C. Frîncu, *Din istoria perfectului simplu...*, p. 187 și urm.

care 13 au la bază aceeași construcție, persoana a III-a singular : *era venit* (2 atestări) — alături de forma sintetică *venise, era mers, nu era stătut* etc. ; la persoana a III-a plural : *era merși* — mai frecvent *mersease* (5 atestări), *era ieșiți* — *ieșise* (6 atestări), *era veniți* (3 atestări) — *era venite* — *venise* (7 atestări) etc. (cf. Indice).

În PO frecvența formelor de mai mult ca perfect este și mai ridicată : 110 forme sintetice ²⁹ și 136 de forme analitice, dintre care 98 sînt construite cu același auxiliar la imperfect plus participiul : la persoana a III-a singular sînt 30 de atestări, dintre care menționăm cîteva exemple cu o frecvență mai ridicată : *era făcut* (6), *era grăit* (3), *era poruncit* (5), *era lăsat* (2) etc. (cf. Indice). Concurența între formele sintetice și cele analitice este vizibilă și în acest text : *dzisease* (11) — *era dzis* (8), *grăise* (3) — *era grăit* (3), *ieșise* (2) — *era ieșit* (2), *făcuse* (8) — *feacese* (2) — *era făcut* (6) etc. (cf. Indice).

La persoana a III-a plural sînt utilizate numai două forme sintetice : *întinsease* 305/7, *murise* 163/18 și 28 de forme analitice, dintre care 15 forme au la bază imperfectul + participiul (majoritatea cu participiul acordat) : *era ieșiți* 224/16, *era lăcuți* 52/6, *era luați* 69/12 etc.

Preferința pentru formele analitice la plural s-ar putea explica și prin necesitatea de a evita confuzia cu persoana a III-a singular, deoarece în paradigma mai mult ca perfectului nu apăruse încă *-ră* la plural.

Această construcție de mai mult ca perfect apare și în alte tipări-turi din secolele XVI ³⁰ și XVII—XVIII ³¹, fiind cunoscută și în dialectele din sudul Dunării ³².

O altă perifrază cu aceeași valoare este formată din perfectul compus al auxiliarului „a fi” + participiul trecut al verbului respectiv (acordat uneori cu subiectul) : *au fost zis*, „zisese”, *au fost grăit*, „grăise” etc.

În PO construcția apare alături de formele sintetice de mai mult ca perfect, în concurență cu alte perifraze : persoana a III-a singular : *dădese* (6) — *au fost dat* (2) — *era dat*, *poruncise* (28) — *era poruncit* (5) — *au fost poruncit*, *făgăduise* — *au fost făgăduit* (cf. Indice).

În SB sînt două atestări : la persoana a III-a singular, *au fost cumpărat* (p. 64), și la persoana a III-a plural, *au fost venit* (p. 42).

În istoria flexiunii verbale românești, această construcție se pare că a avut o utilizare destul de largă, căci o întîlnim și în alte texte din secolele al XVI-lea și al XVII-lea ; apare frecvent la cronicarii moldoveni și munteni.

La Grigore Ureche ³³ am întîlnit 25 de forme perifrastice cu valoare de mai mult ca perfect, dintre care 12 forme au la bază perfectul compus de la auxiliarul „a fi” + participiul, majoritatea formelor fiind la persoana III sg. (11 atestări) : *au fostu trimis*, 79/2, *au fostu întrat*, 83/2, *au*

²⁹ Majoritatea la persoana a III-a singular (106 atestări), fapt explicabil prin frecvența mare a unor verbe : *poruncise* (28 atestări), *zisese* (11 atestări), *făcuse* (18 atestări) etc.

³⁰ Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1961, p. 144 ; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 548.

³¹ În cronica lui I. Neculce am întîlnit-o de două ori : *era ieșit* 41/5, *era fugit* 113/3, și la C. Cantacuzino : *era veniți* 36/32.

³² În megl. *ram mîncat*, *ram durmit* etc. ; vezi Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I, p. 167.

³³ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediția P. P. Panaitescu, București, 1958.

fostu învățatu, 100/15, *au fostu lătu*, 140/16, 166/32, *au fostu vîndut*, 150/16—17 etc.

În cronica lui I. Neculce³⁴, alături de 688 de forme sintetice de mai mult ca perfect, sînt folosite și 57 de construcții analitice, avînd la bază, cele mai multe (36), aceeași perifrază : persoana a III-a singular (27 atestări), *au fost început* 39/15, *au fost isprăvit* 56/3, *au fost mîrsu* 56/5, *fost-au datu* 364/9 etc. ; la persoana a III-a plural (9 atestări) : *au fost făcut* 70/10, 73/23, *au fost ucis* 323/1, *au fost cărat* 56/17 etc.

În cronica lui C. Cantacuzino³⁵ sînt atestate 60 de forme sintetice și 11 forme perifrastice de mai mult ca perfect, dintre care majoritatea au la bază perfectul compus „a fi” + participiul trecut : *au fost rămas* 32/33, *au fost ținut* 21/2, *au fost adus* 49/28, *au fost agiuns* 12/27 etc.

Construcția apare și în cronica lui Șincai, la Negruzzi, Caragiale și, cu topică inversă : *făgăduit-au fost*, chiar la Eminescu³⁶.

Dintre dialectele din sudul Dunării avem atestări pentru istroromână : *a fost făcut*³⁷.

Materialul ALR înregistrează forma perifrastică de mai mult ca perfect *au fost cîntat* într-o arie care cuprinde Transilvania, Banatul, Maramureșul, Crișana și nordul Moldovei³⁸.

Faptul că această construcție este frecventă în limba veche și s-a păstrat regional pînă astăzi, pe o arie destul de largă, dovedește răspîndirea acesteia în limba vorbită.

Vorbînd de nuanța de trecut pe care o exprimă, Iorgu Iordan³⁹ arată că, în cronica lui I. Neculce, această formă perifrastică nu este deplin sinonimă cu forma sintetică de mai mult ca perfect, indicînd un moment ceva mai puțin îndepărtat.

Uneori în locul participiului se folosește construcția cu gerunziul, care, după cum s-a arătat⁴⁰, încă în epoca romanică primitivă apare în unele construcții perifrastice similare.

În PO este atestată forma într-o notă marginală : *popii au fost avînd oboroc* 168/n.m. ; în SB apare în aceeași scrisoare alături de alte construcții analitice de mai mult ca perfect : *au fost șezînd* (p. 64).

Și alte texte din secolul al XVI-lea cunosc această formă de trecut⁴¹. Frecvența de care se bucură la cronicarii moldoveni din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea dovedește că perifrază era utilizată în vechea dacoromână.

La Gr. Ureche apar 13 atestări, dintre care 8 pentru persoana a III-a plural : *au fost avînd* 82/15, *au fost lăcuînd* 68/12—13, *au fostu făcîndu* 115/7, *au fostu păfîndu* 115/8 etc.

³⁴ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, Editura pentru literatură, 1963.

³⁵ Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, în *Croniciari munteni*, vol. I, București, Editura pentru literatură, 1961.

³⁶ Leca Morariu, *Morfologia verbului predicativ român*, în „Codrul Cosminului”, I, 1925, p. 18.

³⁷ Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, I, Halle, 1914, p. 32 ; cf. și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, I, București, 1906, p. 181 ; A. Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, 1971, p. 148.

³⁸ I. Pătruț, *Referitor la evoluția sistemului verbal...*, p. 135.

³⁹ Iorgu Iordan, *Introducere la I. Neculce, Letopiseșul...*, p. 60.

⁴⁰ Frieda Edelstein, *art. cit.*, p. 253.

⁴¹ Ov. Densușianu, *op. cit.*, II, p. 144 ; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 518.

La I. Neculce : 17 atestări, 10 pentru persoana a III-a singular și 7 pentru persoana a III-a plural : *au fost avînd* 42/36, *au fost cheltuind* 43/2, *au fost făcînd* 81/8, *au fost stînd* 401/3 etc.

La C. Cantacuzino apare o singură formă, la persoana a III-a plural : *au fost lăcuind* 48/21.

Construcția s-a păstrat pînă astăzi în unele graiuri dacoromâne ; în textele dialectale s-au înregistrat în apusul țării : *ș-o fos șezîn*, *ș-o fost ascunzînd*, *ș-o fost avînd*, *ș-o fost mîncînd*⁴².

O particularitate a limbii Paliei de la Orăștie în redarea trecutului este perifraza cu condiționalul de la „a fi” + gerunziul sau participiul trecut : *ară fi sosînd* (7), *ară fi spuînd*, alături de *ară fi spus* (pe aceeași pagină), *ară fi venînd* etc. (cf. Indice).

După cum s-a arătat⁴³, asemenea construcții se explică, în parte, datorită tendinței de a găsi corespondente pentru diversele forme din originalele folosite (textul maghiar), unde, din cauza preluării mecanice din textul latin, în versiunea maghiară și apoi în cea românească, a formelor cerute de corespondența timpurilor, s-a ajuns la unele transpuneri mecanice (magh. *mentek volna*, *mondtak volna*). Insuficiența diferențiere, de către traducători, a gerunziului de participiul trecut, pe care o găsim și în alte texte, explică proveniența acestor construcții, care nu au avut circulație în limba vorbită.

Originea acestor perifraze verbale construite cu „a fi” sau „a avea” + participiul și gerunziul a dat naștere la numeroase discuții.

Majoritatea cercetătorilor consideră că timpurile active construite cu auxiliarul „a fi” la diferite timpuri (imperfect, perfect compus, mai mult ca perfect) + participiul trecut sau gerunziul, cît și construcția cu auxiliarul „a avea”, sînt influențe externe (slave sau balcanice)⁴⁴.

Considerăm că existența în sistemul verbal român a diverselor forme analitice de trecut nu se poate explica numai prin cauze externe, deoarece, după cum a arătat și acad. I. Iordan⁴⁵, vorbind de perifrazele cu „a fi” în limba română, este greu de admis intervenția atît de masivă a unui model străin în structura morfologică, indiferent de natura părții de vorbire în discuție.

Mai probabil, aceste construcții reflectă tendința mai veche, prezentă și în celelalte limbi romanice, spre analiză, întărită de existența aceluiași construcții și în limbile slave. La aceleași concluzii a ajuns și C. Frîncu⁴⁶, studiînd istoricul formelor analitice de conjunctiv perfect în limba română.

⁴² Emil Petrovici, *Texte dialectale*, Sibiu—Leipzig, 1943, p. 52—53.

⁴³ Frieda Edelstein, *art. cit.*, p. 253.

⁴⁴ Kr. Sandfeld, *Linguistique balcanique*, Paris, 1930, p. 84 ; E. Seidel, *Elemente syntaxice slave în limba română*, București, 1958, p. 38—45 ; Maria Manollu, *Une déviation du système de conjugaison romane : temps composés avec a fi „être” à la diathèse active, en roumain*, în *Recueil Lisbonne*, 1959, p. 135—145 ; Maria Rădulescu, *Formele verbale perifrastice „a fi” + gerunziul în textele românești din secolul al XVI-lea*, în SCL, XI, 1960, p. 691—698. p. 205—229.

⁴⁵ Iorgu Iordan, *Structura gramaticală a limbii române*, în SCL, XV, 1964, p. 563—570.

⁴⁶ C. Frîncu, *Conjunctivul perfect românesc. Privire diacronică*, în SCL, XXI, 1970, p. 205—229.

Tendința de simplificare a sistemului flexiunii verbale românești a făcut ca limba română literară să nu mai păstreze decât o formă perifrastică de trecut, aceea de perfect compus, iar pentru mai mult ca perfect s-a generalizat forma sintetică cu o paradigmă refăcută și întărită. Numai ariile laterale, româna și portugheza, cunosc forme sintetice la mai mult ca perfect; celelalte limbi romanice au păstrat construcțiile perifrastice de tipul *habebam cantatus* (și în dialectele din sudul Dunării: ar. *aveam cîntată*, cf. Th. Capidan, *Aromânii*, p. 456; megl. *veam cîntat*, cf. Th. Capidan, *Megleno-românii*, I, p. 167).

Unele din construcțiile perifrastice atestate în limba română veche s-au păstrat pînă în anumite regiuni ale domeniului dacoromân, care n-au cunoscut mișcarea generală de înnoire a limbii.

Analiza relațiilor mai mult ca perfectului cu alte forme verbale evidențiază faptul că în secolele al XVI-lea și al XVII-lea acesta poate exprima o varietate de valori, mai mult ca perfectul în epoca cercetată nu este un timp „relativ”⁴⁷, prin care să se realizeze un timp unic.

Cercetarea noastră ilustrează următoarele fapte:

1. În limba română veche exprimarea raporturilor temporale cunoștea o mare diversitate de forme. Alături de formele sintetice de trecut (imperfectul, perfectul simplu, mai mult ca perfectul), limba română a cunoscut în istoria flexiunii verbale și un sistem bogat de forme perifrastice, cu valori diferite, exprimînd aspectul durativ sau perfectiv al unei acțiuni.

2. Structura gramaticală latină a limbii române se evidențiază nu numai în formele sintetice de trecut, ci și în construcțiile perifrastice. În toate cazurile formelor de trecut perifrastic avem a face cu creații ale latinei orientale, creații paralele, în majoritatea cazurilor, cu ale celorlalte limbi romanice.

3. Formele perifrastice apar în toate textele din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, atît în traduceri, cît și în texte originale.

4. În secolul al XVI-lea paradigma unor timpuri de trecut prezintă aspecte arhaice; inovațiile cele mai importante apar în secolul al XVII-lea.

5. Frecvența formelor de trecut diferă în funcție de conținutul textului respectiv. În textele religioase cea mai frecventă formă este perfectul simplu, indiferent de originalul după care s-a făcut traducerea.

6. În limba română veche s-a ajuns la generalizarea perfectului compus în anumite regiuni (vezi limba Scrisorilor de la Bistrița).

LES FORMES DU PASSÉ DE L'INDICATIF DANS LA LANGUE ROUMAINE DU XVIe SIÈCLE ET LEUR FRÉQUENCE

R É S U M É

L'auteur étudie les formes du passé de l'indicatif dans la langue du XVIe siècle, à base de manuscrits, de livres imprimés, de lettres, en tirant les particularités suivantes:

⁴⁷ Cristina Călărașu, *Observații asupra valorilor mai mult ca perfectului în limba secolelor al XVI–XVIII-lea*, în SCL, XXII, 1961, p. 175–185.

1. Au point de vue de la fréquence, le passé simple est la forme de passé la plus usitée, ayant les attestations les plus nombreuses dans les textes religieux, quelque soit la forme de l'original qui a été traduit. Ce fait démontre que dans la langue ancienne, ce temps verbal était encore une forme couramment employée dans certaines régions.

2. L'imparfait occupe la deuxième place dans l'ordre de la fréquence, et à côté des formes synthétiques, qui présentent encore des paradigmes plus archaïques (sans *-m* à la 1ère personne du singulier et sans *-u* à la IIIe personne du pluriel), on rencontre aussi des formes analytiques ayant la même valeur : *era merglnd* (il était allant = il allait allant), *era arâtlnd* (il était montrant = il allait montrant) etc.

3. Mais dès cette époque, le passé composé développe à la IIIe personne du singulier du verbe auxiliaire, à côté de la forme *au* (ont), la forme *a* (a) qui présente quelques attestations, forme qui s'est imposée dans la langue littéraire.

4. En ancien roumain, le plus-que-parfait est un temps passé qui a un usage très restreint. Le paradigme de ce temps ne présente que son aspect archaïque, sans *-ră* au pluriel, et un des traits caractéristiques des textes anciens c'est l'emploi des nombreuses périphrases verbales, ayant la même valeur. La plupart de ces constructions analytiques ont des formes correspondantes dans les autres langues romanes aussi.

Iunie 1973

Universitatea „Babeş-Bolyai”,
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

PERSISTENȚA UNOR FORME VECHI LA PRIMELE DOUĂ PERSOANE DE PLURAL ALE PERFECTULUI SIMPLU

DE

V. BIDIAN

În anchetele pe teren pentru NALR — Transilvania, am notat, în mai multe localități din Munții Apuseni, forme arhaice de perfect simplu la persoana I și a II-a plural. Consultând răspunsurile notate pentru perfectul simplu din întreaga rețea de localități anchetate pentru acest atlas, materialul nostru s-a îmbogățit, iar aria fenomenului s-a lărgit. În mod firesc, am cercetat răspunsurile obținute pentru perfect simplu la anchetele pentru ALR I și ALR II, precum și texte dialectale sau folclorice din zonele lingvistice în care acest timp este cunoscut și se mai folosește în vorbire.

Se știe că formele etimologice de perfect simplu la prima și a II-a persoană a pluralului sînt diferite de cele folosite azi de limba literară și de vorbitorii multor graiuri în care acest timp se mai întrebuințează. Formele vechi, etimologice, frecvent folosite în textele românești din secolul al XVI-lea, nu aveau în desinența primelor două persoane ale pluralului caracteristica *-ră-*. În acest fel, persoana I a pluralului de la perfectul simplu era omonimă cu persoana I plural de la indicativul prezent, pentru verbele de conjugarea I și a IV-a, cele mai productive conjugări, iar forma persoanei a II-a plural a perfectului simplu era identică cu cea de participiu (cu excepția verbelor de conjugarea a III-a cu perfectul în *-se-*). Pentru evitarea acestei omonimii, destul de stinjenitoare pentru o exprimare clară, limba a recurs la o inovație, introducînd, prin analogie, de la persoana a III-a plural a perfectului simplu elementul *-ră*, simțit ca marcă a pluralului. Inovația aceasta a fost semnalată mai întîi, în texte din Oltenia, pe la 1780, apoi în Banat, pe la 1800 în texte din Crișana, iar în Moldova abia după 1830¹. În aceste texte forme vechi se mai mențin, mai ales la verbe de conjugarea a II-a și a III-a, căci ele nu erau omonime cu formele de indicativ prezent persoana I plural.

¹ Vezi C. Frîncu, *Din istoria perfectului simplu românesc: formele de persoana I și a II-a plural cu sufixul -ră-*, în *Actele celui de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, II, Edit. Academiei, București, 1971, p. 1420 sqq.

Generalizarea formelor noi, analogice, s-a impus în limba literară și, treptat, în unele graiuri, formele vechi ieșind din uz². În alte graiuri, mai ales din vestul țării, asemenea forme arhaice de perfect simplu se mai întrebuințează și în prezent, alături de formele noi, analogice, adesea în graiul aceluiași vorbitor.

În anchetele pentru NALR — Transilvania, forme vechi, fără *-ră-*, la persoana I și a II-a plural a perfectului simplu, la toate cele 30 de verbe, reprezentând cele patru conjugări³, au fost notate doar în satul Giurgești, com. Bulzești de Sus, jud. Hunedoara, localitate care n-a fost anchetată pentru ALR I sau ALR II. Dăm câteva din formele notate: *văzûm*, *plînsêm*⁴, *auzim*, *spusêm*, *mîncâm*, *tușim*, *luăm*, *ținûm*, *dădûm*, *avûm*, *făcûm*, *fusêm* etc. la persoana I plural și *văzût*, *plînsêt*, *auzit*, *spusêt*, *mîncât*, *tușit*, *luât*, *ținût*, *dădût*, *avût*, *făcût*, *fusêt* etc. la persoana a II-a plural.

Asemenea forme au fost notate și în localitatea Prăvăleni, com. Vața de Jos, jud. Hunedoara (punctul 90 în ALR). În afara formelor *tușirâm* și *tușirăți*, la toate celelalte verbe s-a răspuns cu forme vechi. Este adevărat că în localitate am auzit în vorbirea curentă și forme noi. În ancheta pentru ALR I, Sever Pop a notat, în acest punct, forme vechi la cele două persoane de plural la șase verbe (*văzûm* — *văzût*, *vrûsem* — *vrut*, *avûm* — *avût*, *făcûm* — *făcût*, *auzim* — *auzit* și *fusêm* — *fusêt*⁵). La alte două verbe s-a răspuns cu formă nouă la persoana I plural și cu formă veche la cea de-a II-a (*risêrâm* — *risêt* și *jucărâm* — *jucât*), iar pentru *a da* s-a obținut *dădûm* — *ați dat* (la a III-a persoană a pluralului *dădûră*).

În localitatea Săcuieu, jud. Cluj (punctul 290 în ALR I), la 17 verbe au fost notate forme vechi la persoana I și a II-a plural a perfectului simplu și forme noi la alte 13 verbe. Nu se observă preferințe pentru forme vechi sau noi la anumite conjugări. Enumerăm o parte din formele vechi notate: *văzûm* — *văzûți*, *plînsêm* — *plînsêți*, *auzim* — *auziți*, *mîncâm* — *mîncăți*, *țesûm* — *țesûți*, *vîndûm* — *vîndûți*, *vrûm* — *vrûți*, *stătûm* — *stătûți* etc. În aceeași localitate au fost notate la ancheta pentru ALR I forme vechi la cele două persoane de plural la trei verbe (*văzûm* — *văzûți*, *avûm* — *avûți* și *fusêm* — *fusêți*), iar la *a ride* doar pentru persoana a II-a plural (*risêți*), la prima persoană forma fiind nouă (*risêrâm*). În schimb, verbul *a vrea* prezintă la persoana I plural forma veche *vrûm*, pe cînd la persoana a II-a și a III-a plural formele notate sînt de prezent indicativ (*vrêți*, *vreau*). În paradigmele *jucâi*, *jucași*, *jucă*, *jucâm*, *jucăți*, *joacă* și *auzii*, *auziși*, *auzi*, *auzim*, *auziți*, *aud* considerăm că nici una din formele

² În *Texte dialectale Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu de Cornelia Cohuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, Edit. Academiei, București, 1967, n-am înțlnit, pentru persoanele perfectului simplu de care ne ocupăm, nici o formă veche. S-ar putea ca ele să fi dispărut complet încă în urmă cu un secol.

³ În chestionarul NALR se cer răspunsuri la perfect simplu pentru 8 verbe de conjugarea I, 5 de a II-a, 10 de a III-a și 7 de a IV-a.

⁴ În citarea formelor am renunțat la transcrierea lor fonetică, literarizîndu-le, dar păstrînd întotdeauna accentul cînd el a fost notat de anchetator.

⁵ În ancheta la ALR I s-a cerut paradigma de perfect simplu la opt verbe. Adesea a mai fost notată și pentru verbul *a da* și, uneori, pentru *a rămîne*.

de plural nu sînt de perfect simplu. Pentru verbele *a da* și *a face* au fost notate numai forme noi (*dădûrăm — dădûrăți* și *făcûrăm — făcûrăți*).

În localitatea Beliș din jud. Cluj, formele vechi de perfect simplu care au fost notate în ancheta pentru NARL — Transilvania, la persoana I și a II-a plural, reprezintă mai puțin de o treime din total (*plînsēm — plînsēt, spusēm — spusēt, dădûm — dădût, rămînsēm — rămînsēt, vrūm — vrūți, avîm — avût, făcūm — făcût* și *fum*, corectat *fusēm — fûrăt*, corectat *fusēt*). Forma *vrūți*, cu desinența caracteristică persoanei a II-a plural, este ulterioară formelor vechi în *-t*⁶. Pentru mai mult de două treimi din verbe, la prima persoană de plural a perfectului simplu au fost notate forme noi, analogice, iar la a II-a persoană de plural forme în *-răt* (*văzûrăm — văzûrăt, tușîrăm — tușîrăt, băûrăm — băûrăt, țesûrăm — țesûrăt* etc.), deci cu *-ră-*, element nou pentru a marca pluralul, dar în *-t*, desinența formelor vechi pentru această persoană. Oare în cazul că la persoana a II-a plural s-ar fi înregistrat și forme noi, în *-răți* (care, presupunem, sînt și ele cunoscute în grai), ar trebui să considerăm că ele s-au format din forme ca *vrūți* sau din cele ca *văzûrăt*? Înclinăm să admitem ultima ipoteză, căci în mai multe localități, după cum vom vedea, formele în *-răt* sînt singurele notate pentru persoana a II-a plural a perfectului simplu și astfel, între formele vechi (*cîntat, văzūt* etc.) și cele noi (*cîntărăți, văzurăți*), stadiul *cîntați, văzuți* s-ar putea să nici nu fi existat în aceste graiuri⁷. Formă veche, etimologică, s-ar putea să fie *visām* (din paradigma *visai — visăși — visă — visām — visărdt — visărd*).

În localitatea Ciucea, județul Cluj, neanchetată pentru ALR I sau ALR II, la majoritatea verbelor pentru care s-au notat forme de plural la perfectul simplu, acestea sînt noi. Formele vechi sînt *văzûm — văzûți, auzîm — auzîți* și *plînsēm* (la persoana a II-a plural s-a răspuns *plînsērăți*). Au mai fost notate două forme vechi la prima persoană a pluralului, dar informatorul a dat la aceste verbe și formele noi, în timp ce la persoana a II-a plural a întrebuintat numai pe acestea din urmă (*dormîm sau durmirăm — durmirăți* și *fugîm sau fugirăm — fugirăți*). Avînd în vedere că la majoritatea verbelor s-a răspuns doar cu forme noi și că la cele două verbe la care s-a dat atît forma veche cit și cea nouă, forma veche nu s-a dat și pentru persoana a II-a plural, putem presupune că formele vechi, etimologice, sînt pe cale de a fi părăsite.

Formele vechi notate la persoana I plural a perfectului simplu în Arieșeni, jud. Alba (punctul 93 în ALR I), sînt foarte puține (*țesûm, făcūm* și *văzûrăm*, corectat *văzûm*). La a II-a persoană a pluralului toate formele notate sînt în *-răt*. Răspunsurile obținute la ancheta pentru ALR I arată că formele vechi erau mult mai bine reprezentate. Astfel, la persoana I plural au fost notate patru forme vechi (*dădîm, rîsem, rămînsēm* și *fûsem*) și șase forme noi, iar la persoana a II-a plural opt forme vechi fără *-ră-* (*dădût, risēt, văzût, vrut, avût, auzît, fusēt* și *rămînsēt*), celelalte

⁶ Vezi Teofil Teahă, *Graiul din valea Crișului Negru*, Ed. Academiei, [București, 1961], p. 99.

⁷ Al. Procopovici, *Din morfologia și sintaxa verbului românesc. Aoristul în raport cu celelalte timpuri și moduri*, în „Revista filologică”, II, 1928, nr. 1—2, p. 1—48, consideră că o formă precum *cîntărăți* presupune un mai vechi **cîntați*, dar se pare că nu întotdeauna s-a ajuns la forma nouă trecîndu-se prin faza *cîntați*.

două fiind în *-răt* (*jucărăt* și *făcūrăt*, persoana I fiind *jucărām* și *făcūrām*). Cele trei forme vechi notate la ancheta pentru NALR — Transilvania, la persoana I plural, nu sînt nici una omonime cu formele corespunzătoare ale acestor verbe de la indicativ prezent, ele aparținînd verbelor de conjugarea a II-a și a III-a. Nu sînt omonime nici formele vechi notate de Sever Pop. Se pare că acest lucru le-a înlesnit menținerea. Cum, însă, la ancheta pentru ALR I apar formele noi *vrūrām*, *avūrām*, *făcūrām*, *văzūrām* și nu cele vechi, care n-ar fi fost omonime cu formele de prezent, și cum la celelalte 12 verbe de la conjugările a II-a și a III-a s-au notat forme noi în ancheta pentru NALR — Transilvania (*plînsērām*, *spūsērām*, *ținūrām*, *vrūsērām* etc.), se poate conchide că formele vechi sînt în curs de dispariție la persoana I plural a perfectului simplu. La persoana a II-a plural marea majoritate a formelor notate de Sever Pop sînt vechi, în *-t* (*dădūt*, *rîsēt*, *văzūt*, *vrut*, *avūt*, *auzūt*, *fusēt* și *rămînset*), celelalte două fiind în *-răt* (*jucărăt* și *făcūrăt*), pe cînd în ancheta pentru NALR — Transilvania, formele în *-răt* sînt singurele notate. Rezultă că formele vechi la cele două persoane sînt în vizibil regres.

În crîngul Ghețari, com. Gîrda de Sus, jud. Alba (care a aparținut comunei Scărișoara, punctul 95 în ALR II), n-a fost notată nici o formă veche pentru persoana I plural a perfectului simplu la ancheta pentru NALR — Transilvania, pe cînd la persoana a II-a plural a aceluiași timp toate formele notate sînt în *-răt*. Emil Petrovici a notat, în ancheta pentru ALR II, de la o informatoare din Ghețari, la toate cele patru verbe la care ea a dat răspunsuri, numai forme vechi (*mîncām* — *mîncăt*, *făcām* — *făcūt*, *îsem* — *zîsēt* și *vinim* — *vinīt*)⁶. În schimb, de la informatoarele din crîngul Iarbă Rea (în prezent aparținător la unul din satele comunei Gîrda de Sus) sînt notate numai forme noi la persoana I plural și în *-răt* la persoana a II-a pentru majoritatea verbelor (13 forme în *-răt*, față de 2 în *-răți*). Comparînd răspunsurile obținute la cele două anchete, constatăm că formele arhaice la persoana I plural a perfectului simplu nu se mai păstrează nici în Ghețari, iar la persoana a II-a plural s-au generalizat, în locul formelor vechi, etimologice, cele în *-răt*, ceea ce înseamnă că formele vechi, în general, sînt în regres.

În localitățile Avram Iancu (punctul 94 din ALR I), Certege (punctul 96 în ALR I) și în satul Lunca, comuna Vidra, punct în rețeaua NALR — Transilvania, toate din județul Alba, au fost notate atît în ancheta pentru ALR I cît și în cea pentru NALR — Transilvania forme noi, analogice, la persoana I plural a perfectului simplu și în toate cazurile forme în *-răt* la a II-a persoană. Situația acestora se regăsește în parte în răspunsurile primite în localitatea După Piatră, comuna Buceș, jud. Hunedoara (punctul 103 în ALR I). Atît în ancheta noastră, cît și în cea a ALR I au fost notate pentru persoana I plural a perfectului simplu numai forme noi, în timp ce la persoana a II-a plural forme în *-răt* au fost notate la toate verbele pentru care s-a cerut această paradigmă în ancheta pentru ALR I, dar numai la patru verbe (*auzîrăt*, *spusērăt*, *mîncărăt* și *cusūrăt*) în ancheta pentru NALR — Transilvania; în celelalte cazuri, mult mai numeroase, s-a înregistrat forma nouă.

⁶ Vezi și Emil Petrovici, *Folklor de la moșii din Scărișoara*, în „Anuarul Arhivei de folklor”, V, 1939, București, p. 122.

În alte două localități în care, la anchetele pentru NALR — Transilvania, au fost notate forme vechi la persoana I și a II-a plural a perfectului simplu, aceste forme sînt sporadice. Astfel, în localitatea Fildu de Jos, jud. Sălaj, în care perfectul simplu este destul de des folosit în grai, au fost notate doar formele vechi *scrisém* — *scriséți* (formele *auziscm* — *auziseți* par a fi intrate din paradigma mai mult ca perfectului, fără a avea nici ele pe *-ră-* în desinență). În Someșu Cald, com. Gilău, județul Cluj (punctul 289 în ALR I), s-au notat puține paradigme complete de perfect simplu; informatorul a dat, după una sau două forme ale acestui timp, forme de perfect compus, imperfect, prezent sau a spus că nu se folosește, deși chiar în propria-i vorbire a fost adesea auzit. *Beúm* — *beúți* și *fusém* — *fuséți*, deși la persoana a III-a plural s-a răspuns cu *o beut* și *o fost*, sînt, fără îndoială, forme vechi de perfect simplu. În ancheta pentru ALR I n-au fost notate forme vechi în acest punct la puținele verbe la care nu s-a trecut de la paradigma perfectului simplu la cea a perfectului compus, mai ales la persoanele de plural. În nici un caz lipsa formelor vechi în ALR I nu ne îndreptățește să presupunem că asemenea forme nu erau cunoscute în graiul acestei localități.

Surprinzătoare pare forma *văzúm* notată la Sucutard, comuna Geaca, jud. Cluj, în ancheta pentru NALR — Transilvania, deoarece ea apare în singura paradigmă de perfect simplu obținută în această localitate, situată într-o regiune în care acest timp s-a pierdut, paradigmă și ea incompletă (*văzúi* — *văzúi* — *văzú* — *văzúm*).

În două localități din Munții Apuseni (care intră de asemenea în rețeaua NALR — Transilvania) au fost notate în anchetele pentru ALR I cîte una sau două forme vechi de perfect simplu la primele două persoane ale pluralului. În Mogoș, jud. Alba (punctul 100 în ALR I), au fost notate formele *auzim* — *auziți* (persoana a III-a plural *auzirá*), iar în Sălciuma de Jos, jud. Alba (punctul 98 în ALR I), forma *jucát* (în paradigma *jucái* — *jucáși* — *jucá* — *jucárám* — *jucát* — *jucáră*). În aceste localități, în care perfectul simplu este viu în grai, au fost notate în anchetele pentru NALR — Transilvania doar forme noi la persoanele de plural⁹.

Consultînd materialul adunat în anchetele pentru ALR I și ALR II cuprinzînd paradigme ale perfectului simplu¹⁰, am constatat că destul de numeroase forme vechi la persoanele de plural au fost întîlnite în localități din afara zonei geografice anchetate pentru NALR — Transilvania, cele mai multe din ele urmînd să fie cuprinse în rețeaua NALR — Crișana. Vom prezenta în continuare aceste forme vechi¹¹, începînd, ca și mai sus, cu localitățile în care ele sînt mai frecvente.

⁹ Formele pentru perfect simplu *jucam* — *jucași* (persoana a III-a plural *jucáră*) notate de Sever Pop în localitatea Zlaști, jud. Hunedoara (punctul 112 în ALR I), înclinăm să le considerăm a fi de imperfect și nu forme vechi ale acestui timp. În ancheta pentru NALR — Transilvania n-am notat nici o formă veche de perfect simplu la persoanele de plural în această localitate sau în cele din apropiere.

¹⁰ Materialul privind verbul din ancheta pentru ALR II este publicat în *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, vol. VII, *Verbul*, Edit. Academiei, 1972. Întîrile cu forme de perfect simplu sînt: 1977—1996, 2162—2164, 2172, 2203—2205, 2212, 2226 și 2236. Paradigme complete au fost notate, în cele mai multe localități, la 6—8 verbe.

¹¹ O parte din formele vechi de perfect simplu notate în anchetele pentru ALR I și ALR II sînt semnalate de Alexandru Georgescu în *Perfectul simplu în dialectul dacoromân. Observații asupra răspîndirii geografice a perfectului simplu în dacoromână*, în *Omagiul lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Edit. Academiei, [București], 1958, p. 317—324.

În două localități, una anchetată pentru ALR II (Roșia, județul Bihor, punctul 310), iar cealaltă pentru ALR I (Cimp, județul Bihor, punctul 80), s-a răspuns la toate verbele pentru care s-a cerut paradigma perfectului simplu doar cu forme vechi la primele două persoane de plural. În punctul 310 au fost notate formele *cîntăm* — *cîntăți*, *văzum* — *văzuți*, *zisem* — *?*, *spusēm* — *spuseți*, *auzim* — *auziți*, *omorim* — *omorîți*, *fusēm* — *fuseți*, *dădum* — *dăduți* și *stătum* — *stătuți*, dintre care doar prima ar putea fi suspectată ca fiind formă de imperfect. În Cimp, în prezent localitate componentă a orașului Vășcău, jud. Bihor (punctul 80 în ALR I), s-au notat formele *rîsem* — *rîset*, *dădum* — *dăduți*, *jucăm* — *jucăți*, *văzum* — *văzuți*, *vrum* — *vruiți*, *avum* — *avuiți*, *făcăm* — *făcuți*, *auzim* — *auziți* și *fusēm* — *fuseți*. Din această localitate, Teofil Teaha a notat pentru persoana a II-a plural a perfectului simplu doar forme în *-t*¹², mai vechi, pe cînd din cele date mai sus doar prima este de acest fel. Trebuie să presupunem că în graiul acestei localități cele două forme coexistă, una din ele fiind mai frecventă sau singura folosită în vorbire de anumiți vorbitori, căci altfel ar trebui să acceptăm ipoteza, puțin probabilă, de a se fi revenit la formele în *-t* după ce un timp au fost folosite cele în *-ți*, cu desinență normală pentru persoana a II-a plural.

Din localitatea Boiu Mare, județul Maramureș (punctul 272 în ALR II), au fost notate, de cele mai multe ori, forme vechi la primele două persoane de plural ale perfectului simplu. Dăm toate formele înregistrate pentru aceste persoane: *cîntărăm* — *cîntărăți* (pe fișă, anchetatorul a notat și formele vechi *cîntăm* — *cîntăți*, cu un scris mai mărunț, probabil după ce, șocat de asemenea forme obținute la următoarele verbe, a repetat întrebarea), *văzum* — *văzurăm* — *văzuți*, *spusēm* — *spuseți*, *auzim* — *auziți*, *omorim* — *omorîți*, *fusēm* — *fuseți*, *avum* — *avurăți*, *dădum* — *dăduți* și *băum* — *băuți*. Se pare că informatorul cunoaște formele noi, dar le folosește mai mult pe cele vechi, deși în acest grai perfectul simplu nu pare să fie prea des întrebuințat.

În localitatea Buciumi, jud. Sălaj (punctul 285 în ALR I), la patru verbe au fost notate forme vechi de perfect simplu la primele două persoane ale pluralului (*văzum* — *văzuți*, *făcăm* — *făcuți*, *auzim* — *auziți* și *fusēm* — *fuseți*), iar la celelalte patru, forme noi (*rîserăm* — *rîserăți*, *jucărăm* — *jucărăți*, *vrurăm* — *vrurăți* și *avurăm* — *avurăți*).

În paradigmele perfectului simplu notate la Brusturi, jud. Bihor (punctul 302 din ALR I), au pătruns adesea, mai cu seamă la persoanele pluralului, forme de la imperfect, perfectul compus sau prezent, indicînd că această formă verbală de trecut își restrînge folosirea. Nici una din formele de plural notate la primele două persoane nu sînt noi, cu *-ră*. Dăm formele tuturor celor trei persoane de plural, cu excepția verbelor la care aceste forme sînt în mod clar de imperfect sau perfect compus: *văzum* — *văzuți* — *văzură*, *rîsem* — *rîseți* — *rîse*, *avum* — *avut* — *o avut*, *vrum* — *vruiți* — *vreau* și *făcăm* — *făcuți* — *făceă*.

O situație asemănătoare, privind formele de perfect simplu, se constată la Almaș, jud. Arad, punctul 65 din ALR I. La două verbe în paradigma perfectului simplu au pătruns și la singular forme ale altor

¹² Teofil Teaha, *Graiul...*, p. 99.

timpuri (*s-o rîs* și *o fost*), dar la plural mai multe. Dăm formele persoanelor de plural, mai puțin la verbul *a fi*, la care ele sînt toate de perfect compus: *dădum — dădūt — dădūră, făcūm — făcūt — făcūră, ne rîsēm — va-z rîs — s-or rîs, jucām — jucăt — joacă, văzūm — văzūt — vedeáu, vrurām — vrusēt — vrūră, avusēm — avūset* (ambele sugerate) — *avūră* și *auzim — auziți — aud*. Considerăm că formele date pentru *a auzi* sînt de indicativ prezent, cum este persoana a III-a plural și cum pare să fie și a II-a (căci la celelalte verbe formele vechi au desinența *-t*).

Nesiguranta în conjugare la perfectul simplu este mai mare în punctele 305 (Ceica, jud. Bihor), 40 (Checea, com. Cenei, jud. Timiș), 320 (Nojorid, jud. Bihor), 308 (Meziad, com. Remetea, jud. Bihor) și 298 (Cosniciu de Jos, com. Ip, jud. Sălaj), toate din rețeaua localităților ALR I. În punctul 305 au fost notate cîteva forme vechi de perfect simplu la primele două persoane de plural: *dădum — dădūți, auzim — auziți* și *rîseți* (la persoana I *rîsērām*). Formele *jocām, jocăți*, din paradigma *jocăi — jocăși — jocă, jocām — jocăți — jocău*, nu le putem considera de perfect simplu. Nu apar nici alte forme cu *-ră-* la aceste persoane, ci forme de imperfect sau prezent. În punctul 40 formele *văzūm — văzūți* și *dădūți* (la persoana I plural *dădūrām*) sînt singurele forme vechi care au fost notate; pe *auzim — auziți* din paradigma *auzii — auziși — auzi — auzim — auziți — aud* le considerăm ca forme de prezent¹³. În Nojorid (punctul 320) *făcūm — făcūți* sînt singurele forme vechi de perfect simplu la persoanele de plural, dar nici cele noi nu apar decît la două verbe (*a face* și *a auzi*), la celelalte verbe fiind notate forme de perfect compus sau imperfect. Formele vechi de perfect simplu *rîsēm — rîseți* (la persoana a III-a plural s-a dat forma de perfect compus *o rîs*) sînt singurele de acest fel notate în punctul 308. Formele noi sînt și ele puține, căci adeseori informatorul a răspuns la persoanele de plural ale perfectului simplu cu forme de imperfect sau de prezent. Formele vechi *rîsēm — rîseți* (notat în transcriere fonetică *rîsās*) din punctul 298 nu sînt concurate de forme noi pentru că informatorul n-a dat pentru persoanele de plural ale perfectului simplu decît încă cîteva forme de imperfect.

În trei localități anchetate pentru ALR II au fost notate cîte o formă veche sau două la persoana I ori a II-a plural a perfectului simplu. Astfel la Sinnicolau Român, com. Cefa, jud. Bihor (punctul 316), a fost notată forma *bădum*, toate celelalte forme notate avînd *-ră-*. Din punctul 64 (Ineu, în prezent declarat oraș, jud. Arad) singura formă veche notată este *dădum*, dar informatorul dă și forma nouă *dădūrām*. Informatorul din Pecica, jud. Arad (punctul 53), dă la un singur verb forme vechi la persoana I și a II-a plural a perfectului simplu, dar după fiecare se corec-

¹³ În ancheta pentru NALR — Banat n-au fost înregistrate din acest punct forme vechi de perfect simplu, la persoanele de plural. Ca și în multe alte graiuri din partea de vest și de nord a Banatului, perfectul simplu pare a fi puțin întrebuințat în vorbire, în paradigma lui fiind notate adesea forme de perfect compus, imperfect sau prezent. Au fost notate totuși forme vechi de perfect simplu, dar puține și nu întotdeauna prea sigure, din localitățile Gîrlîște, com. Gorula, Ocna de Fier, Prilipeți, com. Bozovici și Băuțar, toate din jud. Caraș-Severin, precum și din cîteva localități din județul Timiș: Bucovăț, com. Dumbrava, Gladna Română, com. Flrdea, Hisiaș, com. Ghizela, Giroc și Foeni.

tează dînd forma nouă (*văzum*, corectat *văzûrăm* — *văzûți*, corectat *văzûrăți*). În privința formelor vechi din aceste localități se poate presupune că nu peste mult timp ele nu vor mai fi cunoscute de vorbitorii acestor graiuri.

Aproape toate formele vechi de perfect simplu care au fost date pînă acum au fost notate, după cum s-a putut vedea, în localități din Munții Apuseni, mai ales din partea de vest și de nord a lor, precum și din centrul Crișanei.

În anchetele pentru ALR I și ALR II au mai fost notate cîteva forme vechi de perfect simplu la primele două persoane de plural în cinci localități din Muntenia, care nu sînt prea apropiate între ele.

În localitatea Făcăeni, jud. Ialomița (punctul 695 în ALR I), au fost date următoarele forme vechi de perfect simplu: *ne rîsîm* — *vă rîsîți*, *văzum* — *văzût*, *avusem*¹⁴ (la persoana a II-a plural *avuserăți*, formă nouă) și *fusîți* (la prima persoană plural forma nouă *fuserăm*). Forme noi mai apar numai la verbul *a juca* (*jucărăm* — *jucărăți*) și *a face* (*făcûrăm* — *făcûrăți*), la *a auzi* obținîndu-se doar la prima persoană a singularului forma de perfect simplu (și apoi pentru persoana a II-a și a III-a singular forme de prezent); la *a vrea*, după primele două forme de perfect simplu, s-au notat forme de mai mult ca perfect sau de prezent¹⁵.

Din localitatea Păduroi, jud. Argeș (punctul 792 din ALR I), singurele forme vechi de perfect simplu notate la primele două persoane ale pluralului sînt *auzim* — *auziți* (la persoana a III-a plural *auziră*, forma normală), la celelalte șapte verbe formele acestor persoane fiind noi, analogice. Să fie *auzim* și *auziți* forme de prezent, deși la toate celelalte verbe n-au pătruns în paradigma perfectului simplu forme de la alte timpuri? Desigur că notarea unor asemenea forme măcar la încă un verb ne-ar fi întărit convingerea că ele sînt forme vechi.

În punctul 954 din ALR I (Radovanu, jud. Ilfov), la majoritatea verbelor au intrat forme de la mai mult ca perfect la persoana a III-a singular și la persoanele de plural ale perfectului simplu. În formele *văzusem* și *vrusesem*, date pentru persoana I plural a perfectului simplu, lipsește marca de plural -ră-. La verbele *a rîde* și *a juca* au fost notate la persoana I plural forme noi de perfect simplu (*rîserăm*, *jucărăm*), dar la persoana a II-a plural forme în -răt (*rîserăt*, corectat *rîserăți*, *jucărăt*), ca și la toate formele de mai mult ca perfect pătrunse la această persoană a perfectului simplu (*văzuserăt*, *vrusererăt*, *avusererăt*, *făcuserăt*, *auziserăt* și *fususerăt*).

Toate formele notate pentru perfect simplu, persoana a II-a plural, din localitatea Gura Sărății, jud. Buzău (punctul 728 în ALR II), sînt

¹⁴ *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, Edit. Academiei, București, 1966, p. 283, consideră că formele de tipul *avuserăm* au apărut sub influența celor de mai mult ca perfect.

¹⁵ Pe o filă din dosarul de anchetă, scrisă se pare la terminarea lucrului, S. Pop notează printre altele, privitor la graiul din Făcăeni, următoarele: „Conjugarea a mers foarte greu. Se pare că mă apropii în acest punct de regiunea unde dispare viitorul întîi și al doilea și este înlocuit cu conjunctivul. Tot astfel și perfectul simplu. Subiectul n-avea puterea să vadă decît prezentul (imperfectul nu), perfectul, conjunctivul și optativul. Am notat o singură formă de *voi făcut* (la aorist)”. În anchetă însă, Sever Pop a notat la acest verb forma *făcûrăți*, formă veche în -t apărînd doar la verbul *a vedea* (*văzût*). E posibil ca forma *făcût* să fi fost notată în altă parte a anchetei sau să fi fost auzită în discuții.

în *-răt*, deci cu vechea desinență a acestei persoane, de dinaintea intercalării mărcii de plural *-ră-*, în timp ce la persoana I plural formele sînt noi (*cîntărăm — cîntărăt, ziserăm — ziserăt, auzirăm — auzirăt* etc.).

În sfîrșit, din localitatea Valea Lungă—Cricov, jud. Dîmbovița (punctul 762 din ALR II), au fost notate la persoana I plural a perfectului simplu numai forme noi, dar la persoana a II-a atît forme în *-răt*, cît și noi, în *-răți* (*cîntărăm — cîntărăt, ziserăm — ziserăt, spusărăm — spusărăt, auzirăm — auzirăți, omorîrăm — omorîrăți, fusărăm — fusărăți și dădûrăm — dădûrăt*).

Din prezentarea acestui material rezultă că în partea de vest și de nord a Munților Apuseni formele vechi de perfect simplu la primele două persoane de plural sînt încă bine cunoscute și folosite, în graiuri în care această formă verbală este frecvent folosită. La persoana a II-a plural a perfectului simplu au fost notate, uneori în aceeași localitate, stadii diferite : în *-t*, *-ți* și *-răt*. În mai multe localități din centrul Munților Apuseni, formele vechi de la persoana I plural cedează locul celor noi, în timp ce la persoana a II-a cele în *-răt* se mențin bine (poate și datorită faptului că omonimia cu formele de participiu a fost evitată prin includerea lui *-ră-* în vechea desinență).

Considerăm că materialul factic pe care l-am prezentat contribuie la o mai bună cunoaștere a realității lingvistice privind problema în discuție, dar că publicarea roilor atlase lingvistice române (mai ales cel al Crișanei) și a volumelor de texte dialectale, care completează aceste atlase, vor aduce noi date asupra situației actuale a acestui fenomen dialectal arhaic.

Iunie 1973

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

OCLOSIVELE PALATALE [k], [g] ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

DE

GR. RUSU

Oclusivele palatale [k], [g] s-au dezvoltat, după cum se știe, din grupurile latinești *cl*, *gl* în urma unei evoluții fonetice care a trecut prin mai multe faze. În prima fază, care se presupune că a avut loc încă în romanica comună¹, s-a produs palatalizarea lui *l* din grupurile respective, ajungându-se în felul acesta la *cl'*, *gl'*. Această primă fază în evoluția grupurilor *cl*, *gl* se păstrează pînă astăzi în dialectele din sudul Dunării: ar. *ocl'u*, *incl'id*, *incl'eg*, *gl'ađ*, *gl'em*, *gl'indă*; mgl. *ocl'u*, *jungl'u*; ir. *ocl'u*, *cl'emă*, *vegl'd* etc. Ea s-a menținut o perioadă îndelungată și în dialectul dacoromân, aproximativ pînă către sfîrșitul secolului al XIV-lea. După această dată, care trebuie considerată cu mare aproximație, în graiurile dacoromâne a început evoluția grupurilor *cl'*, *gl'* la [k], [g], evoluție care, în general, s-a încheiat aproximativ pe la sfîrșitul secolului al XV-lea. Spunem în general, deoarece documentele din secolul al XV-lea atestă încă forme cu [cl'] și [gl'] pentru Moldova, Transilvania și Banat².

Se presupune că în Banat grupurile consonantice respective s-au menținut timp mai îndelungat. Dovadă a acestui fapt sînt formele *okju* (sg.); *oki* (pl.), *zungiu* etc., pe care le discută P. Neiescu în articolul amintit. În formele respective, „păstrarea lui *-u*, *-i* silabici se datorește faptului că pînă nu demult acestea erau precedate de muta cum liquida, cuvintele citate mai sus făcînd parte din categoria lui *codru*, *socru*, *aflu*, *umblu* etc.”³.

De la *cl'*, *gl'* la [k], [g] evoluția a decurs în felul următor. Palatala [l'] s-a transformat în fricativă [j] (iod), rezultînd grupurile [kj], [gj]: *cl'emu* > *kjem*⁴, *incl'ide* > *inkjide*, *păducl'osu* > *pădukjos*⁵, *gl'ađ* > *gjađ*, fără ca acest iod să afecteze velara precedentă. Iod din grupurile [kj],

¹ Vezi E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba română*, SCL, VII, 1956, p. 163, 164. În romanica comună [l'] (l muiat) și [l] (l nemuiat) erau foneme diferite și se opuneau din punct de vedere fonologic: *filum* > **filu*, *filium* > **fil'u*.

² Pentru exemple a se vedea P. Neiescu, *Un arhaism în fonetismul din graiul bănățean*, CL, VIII, 1963, nr. 1, p. 45–57.

³ Vezi id. *ibid.*, p. 53.

[gi] a avut, mai departe, o evoluție diferită în diversele graiuri daco-române. În majoritatea acestor graiuri, iod a fost absorbit de consoana precedentă, cu care s-a contopit. În urma acestui proces, soldat cu palatalizarea mutativă a consoanei precedente, a rezultat un nou tip de consoană, oclusiva palatală [k̟], respectiv [g̟] (ca și în cazul lat. *dico* > **ḍico* > v. rom. *ḍicu* > rom. *zic*, lat. *dēus* > **ḍeu* > v. rom. *ḍeu* > rom. *zeu*⁴).

În graiurile din Banat însă, iod, provenit din [l'], a slăbit și a dispărut, înainte ca acțiunea lui palatalizatoare să se fi răsfiint asupra velarelor precedente, deci înainte ca aceste velare să fi fost palatalizate mutativ. Consoanele velare [k], [g] nu și-au contopit locul de articulare cu cel al lui iod, ci au preluat de la acesta doar o parte din timbrul său palatal, pe care îl păstrează atît în interiorul cuvîntului, cît și în poziție finală: [ʃkiop, ʃk'op], [pădukios, păduk'os], [ok'] etc. Elementul [i] sau [i'] din forme ca [ʃkiop, ʃk'op], [pădukios, păduk'os], notate în graiurile din Banat, reprezintă tranziția de la consoana cu timbru palatal la vocala următoare (cf. [marje, mar'e, sarje, sar'e] etc., forme întîlnite frecvent în aceste graiuri, iar [i'] notat sus, la „umărul” velarei, reprezintă timbrul palatal al acesteia (cf. [lup', slab', sar'] etc.).

Dacă în graiurile din Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sud-estul Transilvaniei și din Moldova regăsim astăzi oclusivele palatale [k̟], [g̟], în graiurile din nordul și vestul teritoriului lingvistic dacoromân evoluția lor a mers mai departe. Astfel, într-o arie care cuprinde Crișana, sud-vestul Transilvaniei și Maramureșul, oclusivele palatale [k̟], [g̟], deplasindu-și locul de articulare spre partea anterioară a palatului, au devenit [t'], [d'] : [ot' (ʋot')], [uret'e], [t'eje], [und'iie], [d'em], [ind'it] etc., pentru [ok], [ureke], [keje], [unġiie], [ġem], [inġit]. Fără îndoială că trecerea de la [k̟], [g̟] la [t'], [d'] nu s-a făcut direct, ci evoluția a cunoscut

mai multe stadii : [k̟], [t'], [g̟], [d'], stadii intermediare consemnate în materialele atlaselor lingvistice, atît în materialul ALR, cît și în cel al NALR. În materialul NALR—Transilvania, care în general ne oferă o gamă bogată de forme intermediare pentru multe fenomene lingvistice,

s-a notat stadiul [k̟] ([ureke]) în 17 puncte, iar stadiul [t'] în 14 puncte.

În două arii mai mici, una la întîlnirea granițelor dintre Banat, Crișana și județul Hunedoara și alta în nordul Transilvaniei, evoluția a mers mai departe, ajungîndu-se la africaterle [č], [ġ] : [oč], [ureče], [čeje], [unġiie], [ġem]⁵. Evoluția dorsopalatalelor [t'], [d'] la africaterle

⁴ Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II. București, 1961, p. 18, consideră că „după *t, d, s, c, g*, primul element al diftongului *ie* a dispărut după ce alterase consoana precedentă : *ies < lēzo*, *zeu < dēum*, *șes < sēssum*, *cer < caelum*, *ger < gēlu*”, părere acceptată și de P. Neiescu, *art. cit.*, p. 55 : *ķiem > kem*, *ġiafă > ġafă*, *inkīide > inkide*, *sugīif > sugif*, *pădukios > pădukos*.

⁵ Între africaterle din nordul Transilvaniei și cele din nordul Banatului există o mică deosebire din punct de vedere fonetic. În prima arie au fost notate prin [č], [ġ] și sînt asemănătoare celor din graiurile din Muntenia și din limba literară, în cuvinte ca [čer], [činc], [čară], [ġer], [ġinere], [ġană], elementul fricativ fiind [š], [j']. În aria din nordul Banatului sînt mai înmuate, avînd ca al doilea element fricativele [š], [ž], anchetatorii ALR și cei ai NALR—Banat notîndu-le prin [č], [d]. Pentru simplificarea exemplelor nu ținem seama de această deosebire fonetică și le redăm prin [č], [ġ].

[ê], [ġ] s-a făcut trecîndu-se prin stadiile [t'], [d'], [ê], [ġ], stadii înregistrate de asemenea în materialele atlaselor. După cum vedem, formele consemnate în atlasele lingvistice ne oferă posibilitatea să urmărim în mod amănunțit evoluția diverselor sunete, inclusiv stadiile intermediare, care sînt de o deosebită importanță în lămurirea multor probleme legate de această evoluție.

În aria din nordul Transilvaniei se pare că evoluția tinde să meargă mai departe, cel puțin în privința occlusivei palatale sonore [ġ]. Dintr-un număr de 34 de puncte din rețeaua NALR — Transilvania avem notată, e adevărat într-un singur cuvînt, forma cu [ž] ([suži]), în timp ce cea cu [ġ] ([suġi]), deci forma corespunzătoare celorlalte cuvînte, s-a înregistrat doar în 14 localități.

În studiul său *Palatalizarea labialelor*⁶, W. Meyer-Lübke a constatat, fără a insista însă prea mult asupra acestui fapt, că există un paralelism între palatalizarea labialelor și evoluția occlusivelor palatale [k], [g]: în graiurile în care [k], [g] au devenit [t'], [d'] sau [ê], [ġ], aceleași reflexe le constatăm și în cazul labialelor [p], [b] în contextul + [i]: [t'ept] sau [êept] < [piept], ca și [t'eie] sau [êeie] < [keie], [obd'ele] sau [obġele] < [objele], ca și [d'em] sau [ġem] < [gem].

Bazîndu-se pe hîrțile ALR, I. Pătruț, într-un temeinic și documentat studiu⁷, a urmărit evoluția occlusivelor palatale [k], [g] la [t'], [d'] sau [ê], [ġ] și a constatat că, în unele graiuri, există o corelație a acestui feromon nu numai cu palatalizarea labialelor în contextele amintite, ci și cu a dentalelor [t], [d] în contextul + [e], [i] sau [a]. În timp ce în graiurile din Moldova, din sudul Transilvaniei (punctele 129, 131, 148, 156, 180, 186), din estul Munteniei și din Dobrogea, prin reflexele [k], [g] sînt redată două foneme: bilabialele [p], [b] și occlusivele palatale [k], [g]: [kept], [keie], [oġele], [ġem], în graiurile din vest (vestul Transilvaniei, nord-estul Banatului, Crișana și Maramureș) prin [t'], [d'] sau [ê], [ġ] sînt redată cîte trei foneme: [p], [b] + [ie], [t], [d] + + [e], [i], [a] și [k], [g]: [t'ept] sau [êept], [obd'ele] sau [obġele], [lap't'e] sau [lap'ê], [d'es] sau [ġes], [t'eie] sau [êeie], [d'em] sau [ġem].

I. Pătruț remarcă⁸, bazîndu-se însă pe datele oferite de ALR, că în aria din nordul Transilvaniei, în care pentru [p], [b] + [ie] avem africcatele [ê], [ġ] sau grupurile [pê], [bġ] și în care occlusivele palatale [k], [g] au evoluat la aceleași africcate, [ê], [ġ], dentalele [t], [d], în contextele amintite mai sus, în urma palatalizării nu au ajuns la africcate, ci au rămas în stadiul de dorsopalatale: [t'], [d'] ([fiat'e], [d'int'e] etc.). Prin urmare, după ALR, corelația labială — occlusivă palatală — dentală, confundată în același sunet, africcată, există numai în aria din nord-estul Banatului.

Astăzi, cînd avem la dispoziție materialul NALR — Transilvania, cules dintr-o rețea de localități mult mai deasă decît cea a ALR, putem face unele precizări în această privință. În cadrul ariei din nordul Transil-

⁶ „Dacoromania”, II, 1922, p. 1—19.

⁷ Vezi I. Pătruț, *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, „Dacoromania”, X, 1941, p. 298—308.

⁸ Vezi *Id.*, *ibid.*, p. 301—303.

vaniei, conturată pe baza rețelei ALR, în care oclusivele palatale [k], [g] au evoluat la africcate, există în realitate două arii : una în care prin africcatele [č], [ğ] sint redade cite trei sunete : [p], [k], [t], respectiv [b], [g], [d], și alta în care dentalele [t], [d] + [e], [i], [a] nu au ajuns la africcate, ci se mențin în stadiul de dorsopalatale, în [č], [ğ] fiind deci confundate numai două sunete.

Prin urmare, formele cu africcate, ca [oč], [čeje], [ğem], [unğiie] pentru [ok], [keje], [gem], [unğiie]; [čept], [pčele], [obgele] pentru [piept], [piele], [objele]; [frače], [ğinče] pentru [frate], [dinte], formează două arii în cadrul dacoromânei : una în nord-estul Banatului și alta în Cîmpia Transilvaniei (aria precisă în această zonă va putea fi conturată atunci cînd răspunsurile la chestiunile respective vor fi plasate pe hărțile NALR — Transilvania).

Transformările suferite de consoanele [k], [g] s-au răsfrînt asupra sistemelor graiurilor respective atît în ce privește inventarul, cît și în privința frecvenței unor foneme. În urma transformării în [t'], [d'] a oclusivelor palatale [k], [g], în graiurile din vestul și nord-vestul țării (Crișana, Maramureș, sud-vestul Transilvaniei), inventarul fonemelor consonantice s-a redus. Pe de altă parte însă a crescut considerabil frecvența fonemelor [t'], [d'], în care, după cum am văzut, s-au confundat trei foneme.

Inventarul fonemelor s-a modificat și în graiurile în care [k], [g] au evoluat la africcatele [č], [ğ], dar s-a întărit într-o oarecare măsură poziția acestor africcate, reapărute în graiurile respective în urma acestei transformări, cît și în urma palatalizării mutative a dentalelor [t], [d] urmate de vocalele din seria anterioară.

Urmările transformărilor suferite de oclusivele palatale [k], [g] se resimt și în morfologia unor graiuri dacoromâne. Astfel, confundarea într-un singur fonem, [t'], a lui [k] și [t] și în [d'] a lui [g] și [d] a determinat crearea formei de plural la substantivele care altădată aveau tema terminată în [k] sau [g], după modelul substantivelor cu tema în dentală : [rărunt], [ğenunt (jeiunt)], [unz (unđ)], ca și [munt'e; munt], [verd'e; verz] etc. Forma de plural [unz (unđ)] < *unghie* se menține atît în aria în care [g] > [d'], rezultînd, în urma acestei transformări, forma [und'ie] sau [und'e], cît și în aria în care [g] > [ğ] (de unde avem forma [unğiie] sau [unge]). Aceasta e încă o dovadă că evoluția [k], [g] > [č], [ğ] a trecut prin stadiul [t'], [d'] și, bineînțeles, prin stadiile intermediare pe care le-am amintit mai sus.

În ce privește forma de plural [unz (unđ, ūz)] trebuie făcută următoarea precizare. Ea corespunde numai formelor de singular [und'e] sau [unge], rostite în două silabe, față de formele în trei silabe, [und'ie] sau [unğiie], care au o arie mare de răspîndire și cărora le corespund formele de plural [und'ii] sau [unğii].

OBSERVAȚII ASUPRA TOPONIMIEI SATULUI TELEȘTI (JUD. GORJ)

DE

N. BÎLDEA

Situat în regiunea subcarpatică din nord-vestul Olteniei, pe valea Bistriței, afluent al Jiului, Teleștiul¹ urmează această vale de la nord la sud, pe o distanță de aproape 7 km.

Prima mențiune istorică referitoare la acest sat se găsește într-un hrisov al lui Vlad Călugăru, din 1483, prin care jumătate din Telești, împreună cu satele Toplița, Pitulați și Goruia sînt trecute în stăpînire a lui „Minea și cu nepotul lui, Ioan și cu frații și lui Stanciul și cu frații lui”². A doua mențiune datează din 1542, într-un document prin care Radu Paisie confirmă lui Dan Cearcoi și surorii sale Stanca stăpînirea peste satele Făcășești și Telești³.

1. Vom încerca să relevăm unele elemente ale toponimiei locale, care, după părerea noastră, ar putea oferi informații suplimentare cu privire la acest istoric.

a) *Agricultura și creșterea vitelor* constituie ocupația de bază a teleștenilor. Despre modul în care s-au dezvoltat în timp aceste ocupații ne vorbesc, desigur, numele unor părți de hotar (terenuri agricole și pășuni) ca : *Lazu* (: *laz* „teren de curînd despădurit, transformat în loc arabil sau în pășune”, DM); *Certeze* (: *certez*, *certej* „tăietură”, de unde și verbul *certeji* (*certeji*) „a coji un arbore în picioare, ca să se usuce”); *Braniste* (: *braniște*, cu sensuri ca : „pădure din care e oprit a se tăia lemne”; „loc de pădure oprit pentru tăiat și umblat”⁴); *Curături* (: *curătură* „loc curățit de pădure și de rădăcini și făcut apt pentru cultură”, CADE); *Oprituri* (: *opritură* „partea unei păduri unde e oprit să se taie lemne;

¹ Materialul toponomastic pus aici în discuție, cunoscut în bună parte de către autor, a fost verificat și completat prin anchetarea a trei informatori locali: Aurelian Purec, de 39 de ani, Ion Iordănescu, de 58 de ani, și Ion Mareș, de 38 de ani, toți trei pădurari, buni cunoscători ai hotarului satului.

² *Documenta Romaniae historica. B. Țara Românească*, vol. I (1247–1500), București, 1966, p. 304.

³ Al. Ștefulescu, *Documente slavo-române privitoare la Gorj (1406 – 1665)*, Tg.-Jiu, 1908, p. 107.

⁴ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 86, menționează și sensul de „loc oprit pentru ceva (pășune, vînat, cultură, așezări omenești), domeniul statului”, sens localizat însă de DA prin Moldova.

parte de loc unde nu e permis să pască vitele sau să se cosească iarba"; cf. și citatul : „a rămas (din pădure) numai o opritură, în care nu găsești decât pari și nuiete", CADE); *Turugi* (: *turugă* „(Olten., Băn.) buturugă; copac căruia vîntul i-a rupt crăcile din vîrf și a rămas ca retezat", CADE). Precizăm că, cu excepția lui *turugă*, apelativele de mai sus nu mai sînt vii astăzi, în graiul local. Este, totuși, neîndoios faptul că, prin semnificațiile lor, numele citate reflectă un destul de intens proces de defrișare, care a putut avea loc într-un trecut mai mult sau mai puțin îndepărtat, cu scopul măririi suprafețelor arabile și pășunilor. Merită să fie menționat faptul că toate locurile denumite astfel sînt grupate în partea de vest a hotarului satului, între trupurile numite *Cîmpuri* și *Deal*. De asemenea, varietatea acestor nume ar putea dovedi o diversitate a procedeelor (sau a fazelor) de defrișare. În sfîrșit, tot în legătură cu cele de pînă acum ar mai fi de amintit numeroasele nume de locuri din hotar, bazate pe nume de persoane (cf., de ex., *La Popești*, *La Iorgorănești*, *La Toponi*, *La Mihăiloni*, *La Măreșoi*, *La Bîldoi*); cel puțin unele din acestea pot fi considerate ca referindu-se la proprietăți formate în urma defrișărilor ⁵.

Precizăm că, de altfel, însuși numele satului se înscrie în această din urmă categorie de nume de locuri. Într-adevăr, *Telești* poate fi explicat ca rezultînd prin derivare (cu suf. *-esc*, *-ești*) de la un nume de persoană *Telea* (< *Tel* < *Telemon* < *Pantelimon*) ⁶.

b) Informații prețioase despre *situația socială* din trecut a locuitorilor ne furnizează, printre altele, numele celor două părți ale satului: *Telești-Birnici* și *Telești-Moșneni*. Precizăm din capul locului că stările de lucruri pe care le reflectă aceste denumiri se includ în cele generale, menționate de acad. Iorgu Iordan ⁷. Într-adevăr, într-o perioadă a istoriei sale, satul Telești a fost împărțit în două, după poziția locuitorilor față de fisc: jumătate din locuitori aveau obligații fiscale către stat și aceștia se numeau *birnici*; în cpoziție cu aceștia, locuitorii care „beneficiau” de o așa-zisă „scutire” de impozit s-au numit *moșneni*. Nu știm precis cînd a avut loc această diferențiere socială a locuitorilor din Telești. În orice caz, ea s-a petrecut relativ tîrziu, deoarece documentele de pînă la 1665 vorbesc despre un singur sat Telești ⁸; de-abia *Marele dicționar geografic al României* (vol. V, București, 1898, p. 592) menționează două sate Telești în Gorj; : *Telești* și *Telești-Birnici*.

2. *Lingvistic*, materialul toponomastic de care ne ocupăm prezintă interes pentru fonetică, formarea cuvintelor (derivare), ca și pentru structura semantică a unor elemente lexicale.

a) *Crivinile Mici*, teren arabil, jos, cu mult pietriș, lingă riul Bistrița, care uneori îl inundă.

Crivinile Mari, teren situat deasupra *Crivinilor Mici*. La baza acestor toponime stă apelativul *crivindă*, cunoscut de dicționare cu sensurile:

⁵ Fenomenul acesta nu este izolat. El a mai fost semnalat și în alte regiuni; cf., printre altele, M. Homorodean, *Din trecutul Munților Apuseni. Istoricul comunei Săcădura (Vadul Moșilor) oglindit în toponimie*, în StUBB, Series Philologia, 1967, fasc. 1, p. 105—110.

⁶ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 127.

⁷ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 219—222, unde această chestiune este pe larg discutată.

⁸ Cel puțin așa rezultă din documentele publicate de Al. Ștefulescu, *op. cit.*

„pădurice de arbori tineri spinoși de la cotitura nisipoasă a unei ape”; „pădurice pe prundul unei ape”; „loc umed, mlăștinos” etc. Amintim că în graiul local *crivină* are și sensul de „argilă”.

Gornete, deal de forma unei căciuli cu vârful puțin ascuțit, între hotarul Teleștiului și al Călnicului. Versantul de către Călnic e acoperit cu vii, iar cel de către Telești cu pădure de gorun. Informatorii cred că se numește așa datorită pădurii de gorun. În acest caz numele s-a format astfel: *gorun* + suf. *-ete* > *gorunete* și, prin sincoparea lui *u* neaccentuat, *gornete*. E posibil însă ca toponimul să aibă la bază numele de persoană *Gornete*, derivat de la *Gornea*.

Hobaică, numele unei adincituri, al unei infundături într-un deal. Ca apelativ nu l-am înregistrat. Este un derivat de la *hobaie*, pe care DA îl cunoaște cu sensul de „vale prea mică și puțin adincă, vale infundată, groapă între două dealuri în formă de șa” + suf. *-că*.

Moloroasa, teren arabil, situat sub *Scăuniș*. Cind plouă, apa aduce mult *mîl*, pe care îl împrăstie pe acest loc. Numele este un derivat (cu suf. *-os*, *-oasă*) de la *mîluri*, pluralul apelativului *mîl*. Fiind vorba de o poiană, este posibil să i se fi spus, la început, *Poiana cu Mîluri*, apoi *Poiana Mîluroasă*, iar mai tirziu, prin înlăturarea determinatului, numai *Mîluroasa*, de unde, prin asimilare, *Moloroasa* (pentru sufix cf. nume ca: *Mălosul* (< *mal*), *Mămoloasa*, *Nisipoasa*, (*Apa*) *Noroioasă*; vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 470, 471).

Scăuniș, nume al unei terase naturale, din apropierea *Văii Negre*. Numele mai este atestat în Țara Hațegului, sub forma *Scomnișu*⁹. Ca apelativ, *scăuniș* a fost înregistrat pînă acum în Ardeal, cu înțelesul de „lemnul cel de deasupra osiei, legat de aceasta prin umeras”¹⁰. În graiul local cuvîntul circula cu un înțeles puțin diferit: „fiecare din cele două extremități ale lemnului care se așază peste osie și care are o formă scobită (asemănătoare cu un *scaun*)”. Avînd în vedere aspectul locului numit *Scăuniș* (o terasă, un loc așezat la poalele unei coaste), ca și înțelesurile menționate ale apelativului, credem că acest cuvînt trebuie interpretat ca un derivat cu sufixul *-iș* de la *scaun*, nu cu valoare de diminutiv, așa cum încearcă să-l explice G. Pascu¹¹, ci ca exprimînd mai degrabă o calitate, o asemănare (cf., în acest sens, unele nume de locuri ca *Albiș* (< *alb*), *Costiș* (< *coastă*) ș.a. (menționate de Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 434, 435).

Vîneață, nume al unui loc mlăștinos, unde — după cum ne-au precizat informatorii — cînd plouă „apa țîșnește din pămînt”. În consecință, *vîneață* trebuie să fie un derivat (cu suf. *-eață*), cu sens colectiv, de la *vîndă* (cf. *vîna apei* „curentul, șuvoiul apei”, DM)¹².

b) O serie de nume topice au la bază cuvinte odinioară cunoscute, dar care, cu timpul, au dispărut din graiul local. În acest fel, numele topice în cauză ne ajută să întregim, într-o oarecare măsură, imaginea din trecut a lexicului acestui grai.

⁹ Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 65.

¹⁰ Vezi Alexlu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal, Adunate și explicate de...*, București, 1906 (extras din „Analele Academiei Române”, Seria a II-a, tom XXIX, Memoriile Secțiunii literare), p. 75.

¹¹ Sufizele românești, București, 1916, p. 352.

¹² Cf., pentru sens, *negureiță* „norî negri, mulți” < *negură* (G. Pascu, *op. cit.*, p. 29,

Pristoase, un cîmp deschis, la marginea părții de sat numită *Telești-Moșneni*. DM atestă, s.v. *prisos* (cu varianta învechită *pristos*), următoarea accepție : (pl., inv. și reg.) „terenuri agricole care prisoseau moșierului și pe care acesta le arenda țăranilor”. Așa fiind, numele, nemaiînțeles azi de localnici, trebuie pus, desigur, în legătură cu aspectele sociale reflectate de denumirile *Telești-Moșneni* și *Telești-Birnici* (vezi mai sus).

Topila este numele unei bălți unde „demult de tot veneau săucănițele (= femei din satul vecin — Săuca) să mureze cînepa”. Astăzi termenul *topilă*, cu înțelesul de mai sus, nu mai este folosit de localnici. El a fost înlocuit de *murătoare*, după cum și acțiunea de „a topi cînepa” este denumită azi *a mura*.

Merită să fie menționat, de asemenea, și *Valea Zgîrcită*, numele unei văi care *cotește* brusc, după ridicătura numită *Cracul Măreșoilor*. Adjectivul *zgîrcit*, -ă are aici înțelesul concret de „cotit, strîmb”, mai rar întîlnit azi în graiul local ¹³.

Prin modul cum au luat naștere sau prin evoluția lor prezintă interes deosebit următoarele nume topice compuse :

Credem că *Drumu lu Plai*, numele drumului de pe culmea dealului Teleștilor, dinspre *Grui* spre satele de la munte, este o tautologie. S-ar putea ca la început acest drum să se fi numit simplu *Plai*. După ce toponimul n-a mai fost înțeles, i s-a zis *Drumu Plaiului*, care ușor a putut fi modificat în *Drumu lu Plai*, *Plai* fiind simțit ca nume de persoană. deși nu se întîlnește în sat și, după cîte am reușit să ne informăm, nici în localitățile vecine. Același fenomen s-a petrecut și în *Cracu lu Cioacă*, nume purtat de prelungirea dealului al cărui vîrf este *Cioaca*, care s-a putut numi inițial *Cracu Ciocii*.

Este mai probabil că numele topice *Drumu lu Plai* și *Cracu lu Cioacă* au luat naștere nu fiindcă cuvintele *Plai* și *Cioacă* au fost simțite ca nume de persoană, ci datorită extinderii sistemului de formare analitică a genitivului (cu *lu*) de la substantivele proprii nume de persoană și la cele care nu sînt nume de persoană.

Iunie 1973

¹³ Am auzit, de exemplu, un localnic care, vrînd să întoarcă carul, i-a spus unui vecin vorbind de prolap : „zgîrcește-l spre mîne”.

PROBLEME ȘI METODE ÎN ANTROPONIMIA ROMÂNEASCĂ

DE

I. PĂTRUȚ

1. Hipocoristicele românești, fie create de români, fie împrumutate de la slavi, sînt, în multe cazuri, inacceptabil explicate. O reexaminare a lor este necesară și din motivul că ele sînt extrem de numeroase, și, totodată, multe toponime au la bază asemenea nume de persoane, simple (ca *Bala*, *Baru*, *Boia*, *Boiu*, *Busu*) sau derivate (ca, de exemplu, cu suf. *-ești*: *Bătești*, *Băsești*, *Butești*, *Moșești* etc.).

2. Stabilirea originii hipocoristicelor este condiționată de cîțiva factori, dintre care ni se par importanți: funcțiunea antroponimului și cunoașterea exactă a formei și a structurii lui.

3. În lucrările de antroponimie, vechi și mai noi, inclusiv în *Dicționarul onomastic românesc*¹ al lui N. A. Constantinescu, constatăm nu numai că o bună parte a numelor în discuție au etimologii inacceptabile, ci și că s-au utilizat metode inadecvate. Vom enumera cîteva cauze considerate mai importante, care au determinat asemenea deficiențe în lucrările de antroponimie.

În primul rînd obiceiul, tradiția, am putea zice chiar mania de a explica numele de persoană din cuvinte comune.

Fără îndoială, antroponimele pot avea această origine, cînd ele reprezintă porecle sau supranume (*Chioru*, *Scurtu* etc.), dar prenumele de o asemenea proveniență nu sînt prea numeroase: din nume de plante sau flori (ca *Bujor*, *Busuioc*, *Brîndușa*, *Lăcrămioara*, *Trandafir* etc.), din nume de păsări sau animale (*Păun*, *Păuna*, *Lupu*, *Ursu*) etc.

4. Spuneam mai sus că este necesară precizarea funcțiunii antroponimului, nu numai indicația, vagă, „nume de bărbat” (nb) sau „de femeie” (nf), ca în multe lucrări de onomastică (românească, dar și străină). O asemenea precizare este posibilă în cele mai multe cazuri, fiindcă în documente, de exemplu, prenumele apar, de obicei, singure sau însoțite

¹ București, 1963 (în continuare: DO).

de un determinant, supranume sau nume de familie, titlu sau rang etc. Cîteva exemple :

Badea, nume frecvent, azi, se pare, numai de familie. În DO mai sînt înregistrate *Badac*, *Badașiul*, *Badașcă*, *Badica*, *Badicea* etc. (p. 186). Autorul DO îl explică, bineînțeles, fără ezitare, din numele comun *bade* (comparîndu-l, inutil, și cu numele calendaristic peisan *Baden*) (p. 186). Fără îndoială că, avînd valoarea de nume de familie, supranume, ne putem gîndi la numele comun *badea*. Dar un fapt important trebuie luat în considerare : *Badea* este înregistrat în documente ca nume unic, deci prenume.

În Țara Românească apar mai multe persoane cu acest nume, primul într-un document de la Mircea cel Bătrîn, din 1390—1400 : „Și eu, Badea, carele am scris acest document”². După 1437 apare un *Badea*, mare comis în sfatul domnesc al Țării Românești, alături de alții : Жѡпан Тѹдоръ, жѡпан Нанѹл, жѡпан Станчѡл, Мирчек братъ, жѡпан Нанъ Паскалъ, жѡпан Станчѡл Хонон, жѡпан Радѡлъ Борчев, Димитръ спатаръ, Боика вистияръ, Семѡн столникъ, Миклаъ пѡхрникъ, Бадѡ комис, Стефанъ логофет (DRh, B, I, p. 145 — anul 1437; în traducere:) „jupan Tudor, jupan Nanul, jupan Stanciul, fratele lui Mircea, jupan Nan Pascal, jupan Stanciul Honoi, jupan Radul al lui Borcea, Dimitru spătar, Coica vistier, Semen stolnic, Miclea paharnic, *Badea* comis, Ștefan logofăt”³.

Deci *Badea* a fost prenume. El trebuie raportat la bg. *Báde* nb (cf. *Bádev* nfam), *Bádi* nb, *Bádo* nb, *Bádjo* nb⁴.

Nu sînt rare în documentele vechi *Moș*, *Moșul*, *Moșa* (cf. derivatele — unele existente și acum — *Moșanu*, *Moșic*, *Moșilă*, *Moșoiu*, *Moșca*, *Moșcior*, *Moșescul*; nume de localități *Moșeni*, *Moșești*, *Moșana*) (DO, p. 324). *Moș* apare ca prenume⁵, deci, ca atare, evident, el nu poate proveni din numele comun *moș* (cum se afirmă în DO, p. 327), ci trebuie raportat la bg. *Móšo* nb (cf. și der. bg. *Mošan* nb, *Móško* nb, *Móšov* nfam, *Móšov* nfam etc.)⁶; scr. *Mošo* (cf. der. *Mošić*, top. *Móšino Polje*)⁷; rus. *Moša* sprn⁸.

² *Documenta Romaniae historica. B. Țara Românească*, vol. I (1247—1500). Volum întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mloc, București, 1966, p. 32 (în continuare: DRh, B, I).

³ *Ibid.*, p. 146. După cum se vede, prenumele este urmat, cînd e nevoie, de un determinant : Мирчек, Паскалъ, Хонон, Борчев.

⁴ St. Ilčev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969, s.v. Autorul explică bg. *Báde* din rom. *Bade*, iar pe *Bádi*, *Bádo*, *Bádjo* le consideră variante ale lui *Báde*. De fapt ele sînt derivate de la un radical Ba- (v. I. Pătruț, *Despre originea și structura hipocoristicelor slave*, CL, XVIII, 1973, p. 78).

⁵ DRh, B, I : (a. 1480) „Ţi vor spune Iuga și Moș” (p. 270); (a. 1480) „Părintelui meu, Moș, și doamnei domniei mele Maria” (*ibid.*, p. 282).

⁶ St. Ilčev, *op. cit.*, s.v. Despre bg. *Móšo* se spune că e formă paralelă a lui *Mónjo* (afirmație cu care nu sîntem de acord, fiindcă acesta ar putea fi o „abreviere” din *Simon*, mai puțin posibil din *Simeon*, din motive formale, și mai poate fi raportat, adăugăm, la *Solomon*), *Móco*, *Móco* (St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.). De fapt, aceste două din urmă trebuie să fie formate de la un radical Mo- (extras din nume ca *Moiséj* etc.), așa ca și *Móšo* în discuție.

⁷ *Rječnik krvatskoga ili srpskoga jezika* (în continuare: RJA), s.v.

⁸ N. M. Tupikov, *Slovač drevnerusskich ličnyh sobstvennyh imen*, S.-Peterburg, 1903, p. 258; sprn = supranume.

Ne întrebăm dacă *Mușat* are la bază adj. *mușat*⁹ (existent și în aromână și, sub forma *mușdt*, în istroromână)¹⁰. Fără îndoială, o asemenea legătură este posibilă; ea totuși poate fi pusă sub semnul întrebării, deoarece în dacoromână adjectivul în discuție este atestat numai în Munții Apuseni¹¹ și nu avem dovezi despre o largă răspândire a lui în trecut. Pe lângă aceasta însă, *Mușat* este atestat în vechime ca prenume: în jurul Hațegului¹², în Banat¹³, în Moldova¹⁴, în Țara Românească¹⁵. Răspândit este și fem. *Mușata*, primul nume atestat fiind al întemeietoarei dinastiei Mușatinilor¹⁶. Der. *Mușătești* este numele a două sate, unul în Oltenia, altul în Muntenia; se numea astfel și un sat dispărut, din părțile Ploieștilor.

Este adevărat că nu e obligatorie răspândirea pe aceeași arie a adj. *mușat* ca a antroponimului omofon. Credem totuși că *Mușat* este un derivat (cu suf. frecvent *-at*) din radicalul *Muș-* al numelui *Mușă*¹⁷ (care, frecvent în documente, apare și ca nume de femeie¹⁸), *Mușu*¹⁹, *Mușiu* (cf. der. *Mușlea*, *Mușică*)²⁰.

Etimologia propusă de G. Giuglea (< lat. *musteus* > **muș*²¹) nu o luăm în seamă. Numele în discuție au însă corespondente în limbile slave: bg. *Múšo* nb²², bg. *Múša* nf²³, scr. *Muša*²⁴ (cf. der. *Mušić* nb și top. *Mušina Brda*, munte)²⁵.

⁹ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 113, 521; Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 10.

¹⁰ S. Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940, p. 179, 231; pentru aromână, și T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, [București], 1963: *mușeat*.

¹¹ DLR, s.v.

¹² *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum* (în continuare: *Doc. Val.*), Budapesta, 1941, p. 164: (a. 1363) „Ladislás, fils de Musath et Stroya et Zayk kenezii devant les nobles de Hunyad et universi Kenezii et seniores Olachales districtus Haczak”, „le roi avait accordé à lui [Ladislás] et à ses fils, Petrus Johannes, Laczko et Musath, le domain de Zalasd [= Zlaști]”.

¹³ Scris Musauth (*ibid.*, p. 361; a. 1389).

¹⁴ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. 50 (a. 1395); I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, București, 1913, p. 462 (a. 1491), 467 (a. 1491), 469 (a. 1491) etc.

¹⁵ DRh, B, I, p. 184; : (a. 1451) „și Vilcan și Tatul și Șerban și Neagoe și Mușat...” (p. 184, 185); (a. 1481) „lui Roman și cu filii lui și cu frații lui, Dan și Radul și Micul și Mușat și cu filii lor” (p. 287, 288).

¹⁶ M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 14: (a. 1393) *Моушаты* (sg. gen.).

¹⁷ *Doc. Val.*, p. 361 (a. 1389), scris *Musa* [s = ș], din Banat; Al. Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj (1406–1665)*, Tirgu-Jiu, 1908, p. 405, 406: (a. 1620) „*Mușă* al II-lea postelnic”.

¹⁸ M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 190, 423, 548; I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 80, 197, 218 etc. A fost înregistrat în zilele noastre, ca nume de familie, în localitatea Totești, jud. Hunedoara (O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 78).

¹⁹ Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 285.

²⁰ DO, p. 329.

²¹ Acceptată în DO, p. 329. Este, desigur, posibil ca *Mușoiu* să provină de la *Tomuș* (DO, p. 163, s.v. *Toma*).

²² St. Ilčev, *op. cit.*, s.v. Autorul îl consideră, în primul rând, împrumutat din română, și, în al doilea rând, ca „formă paralelă a lui *Mučo*, cu altă terminație [sic]”.

²³ Id., *ibid.*, s.v. De remarcă că numele nu este raportat la *Mušo*, ci considerat ca o formă modificată din *Marija*, *Maruša*.

²⁴ Cu mențiunea: „nu se știe dacă e nume bărbătesc sau de femeie” (RJA).

²⁵ RJA, s.v.

Originea numelor menționate anterior nu este „obscură”, cum se spune în RJA (s.v.). Ele sînt formate, cu suf. -š-, de la un radical *Mu-*, ca și bg. (cu suf. -j-) *Mújo* nb ²⁶, bg. (cu suf. -č-) *Múčo* nb ²⁷ etc. Originea numelor propusă aici este susținută, în primul rînd, de corespondentul, deși rar, cu suf. -s-, scr. *Musa* nb și, feminin, nume de animale ²⁸; rus. (Smeško Oksenov) *Musa* ²⁹, bg. *Músov* nfmam, *Músev* nfmam (der. *Músevič* nfmam) ³⁰ sînt, de asemenea, provenite de la un nume corespunzător (*Muso*, *Muse*).

Din radicalul *Mus-* sînt derivate (cu suf. -t-) rom. *Mustul*, *Mustea* (și der. *Mustescul*, top. *Mustești*, *Mustoce*) ³¹, cum arată, în primul rînd, prin forma sa, antroponimul *Musta* ³²; dar un argument hotărîtor: *Must(e)a* a fost și prenume: (a. 1492) „de la Stana, jupînița lui *Mustea*, și de la *Mustea* și de la fiul său” ³³.

Greșit sînt explicate, de către G. Pascu (*Sufixe românești*, p. 274), din substantive sau adjective, antroponimele formate cu sufixul -ot-: *Balotă* nu provine din subst. *bală*, ci din tema lui *Bala*, *Balea* etc.; *Barzotă*, nu din *barză*, ci din *Barzu*, *Barz(e)a* (cf. *Bar-a*; ca *Borza*, cf. *Bora*, *Borca*; *Bogza*, cf. *Boga* etc.); *Başotă*, nu din *baş*, ci din *Bașu*, *Bașa*; *Bootă*, nu din *bou*, ci din *Boiu*, *Boia* (*Boi-otă*, cu labializarea lui *i* între doi *o* > *Boyotă*, grafiat *Bootă*); *Calotă*, nu din *cal*, ci din *Calu* (care poate fi și supranume, dar și hipocoristic ³⁴); *Capotă*, nu din *cap*, ci dintr-un nume, cf. *Capa* ³⁵; *Jacotă*, nu din *jac* „jaf”, ci din *Jac*, *Jacu*, *Jacul* (care nu poate fi pus în legătură cu *jacă* „traistă”, nici cu ung. *zsák* „sac”, cum se susține în DO, p. 304); *Micotă*, nu din *mic*, ci de la *Micu* etc. ³⁶.

5. Se recurge și la apropieri forțate între antroponime și cuvinte comune, neglijînd aspectul formal al unora sau altora.

E inadmisibil ca *Gușa*, *Gușe*, *Gușu*, atestate și ca prenume, să fie legate de numele comun *gușă*, cum se susține în DO (p. 291). O asemenea origine pot avea *Gușdîlă*, *Gușeîlă*, *Gușat* — mai ales că sînt înregistrate ca nume de familie, deci pot fi porecle la origine — și, probabil, *Gușetoiu* ³⁷

²⁶ Inacceptabil explicat de St. Ilčev: „probabil variantă a lui *Mojo* (din dial. *muj* „meu”)” (s.v.); de fapt nici *Mójo* nu are legătură cu pron. *moj*, propusă de St. Ilčev (*op. cit.*, s.v.). Despre suf. -j-, vezi I. Pătruț, *art. cit.*, CL, XVIII, p. 75 seq.

²⁷ St. Ilčev, *op. cit.*, s.v. Pentru suf. -č-, vezi I. Pătruț, *ibid.*, p. 82.

²⁸ RJA, s.v. Despre un alt *Musa* (notat: 2) se afirmă în RJA că ar fi echivalentul lui *Mojsije*, sub formă turcească („po turskomu izgovoru”). Într-adevăr un asemenea nume a existat la turci: „După ce au sosit acel *Musa* aga, vezir-agașă” (*Istoriile domnilor Țării Românești* de Radu Popescu Vornicul, ed. de C. Grecescu, București, 1963, p. 294). Despre suf. -s-, vezi *infra*.

²⁹ N. Tupikov, *op. cit.*, p. 261.

³⁰ St. Ilčev (*op. cit.*, s.v.) le consideră ca provenite din porecla *Múšo* „posomorît” [?].

³¹ Nu din *must*, cum se propune în DO, p. 329.

³² Înregistrat în DO, p. 329.

³³ DRh, B, I, p. 374—375, 376.

³⁴ Cf. bg. *Kálo* nb (St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.).

³⁵ Există, în DO, p. 229; cf. der. bg. *Kápo*v, *Kápo*vski nfmam (St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.).

³⁶ Cu mențiunea că unele hipocoristice ca cele enumerate pot fi împrumutate de la slavi (nu formate de români) (v. I. Pătruț, *art. cit.*, CL, XVIII, 1973, p. 83—84).

³⁷ DO, p. 290. E posibil ca și *Gușafi*, numele a două localități, să pornească tot de la poreclă.

(< *Gușat* + *oi*). Credem deci că *Gușu*, *Gușa*, ca și numele corespunzătoare din bulgară (*Gúšo* nb — cf. der. *Gúšev* nfm —, *Gúško* nb etc.)³⁸ și sîrbocroată (*Guša*³⁹ nb și toponim), sînt derivate cu sufixul *-š*.

Nu cunoaștem un rom. *Musa/Musu*, dar asemenea nume poate fi presupus prin existența lui *Muscu*⁴⁰, care, chiar și din cauza formei (în *-u*), nu poate fi raportat la *muscă*⁴¹; el ar putea reda un bg. **Musko*, din care provine bg. *Múskov* nfm, nu din rom. *muscă* și nici din *Muskarov*, cum crede St. Ilčev⁴².

Iată și alte explicații, inacceptabile, culese (dintre numeroasele de acest fel) din DO :

Boldu(l), *Bold(e)a*, *Boldan* etc. sînt raportate la subst. *bold*, iar antroponimele ardeleni corespunzătoare sînt comparate și cu subst. ard. *bold* și *boldar* < ung. *bolt* „prăvălie” (p. 208);

Bocșa, *Bocșă*, *Bocș(e)a* este legat, în primul rînd, de subst. *bucșă* „bucea” și numai în al doilea rînd e considerat un derivat față de *Boc(a)* (p. 206);

Poia, *Poe* e comparat cu „adv. *poi* < *apoi*” [!], *Poiu* cu un „subst. *poi*u „curs” < *Ampoiu* (după O. Densusianu)” (p. 350)⁴³, iar *Poiat(ă)*, evident un derivat față de precedentele, este explicat din subst. *poiata* (p. 350).

6. Cînd nu au găsit în română un nume comun corespunzător, unii lingviști au căutat vreun cuvînt asemănător în alte limbi, chiar îndepărtate, fără să-și pună întrebarea : cum au putut asemenea cuvinte să ajungă antroponime românești ?

Astfel, în DO, *Boșa*, *Boșul* sînt comparate cu bg. *boš* „gol” < tc. (p. 211), *Huru* cu ung. *úr* „domn” (p. 300), *Score(a)*⁴⁴ cu rus. *skoro* „iute”, constatîndu-se și coincidența cu dac. *Scoris*, *Scorilo* (p. 368); *Dușa*, *Dușul*, *Dușea* (cu der. *Dușescu*, *Dușești* — numele a două localități, în jud. Bihor și Neamț —, *Dușan*, *Dușani*, *Dușca*, *Dușică*, *Dușild*, *Dușoiu*), înregistrate în DO, la care adaug pe *Duș*, supranume din jud. Timiș, sînt comparate, de autorul DO, cu sl. *duša* „suflet”⁴⁵, iar *Dușcă* și cu cuvîntul comun din expresia *de dușcă* și cu bg. *duška* „suflețel” (p. 267).

³⁸ St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.

³⁹ Considerat în RJA ca fiind înrudit cu numele comun *gușa* „gușă, grumaz”, părere cu care nu sîntem de acord. Referitor la scr., bg. *guša*, rom. *gușă*, a se vedea I.I. Russu, *Elemente autohone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, București, 1970, p. 173—174.

⁴⁰ Cf. și der. *Muscan* (nfm actual), *Musculescu* (DO, p. 329).

⁴¹ Cum propune DO, p. 329.

⁴² *Op. cit.*, s.v.

⁴³ De fapt antroponimele în discuție sînt împrumutate, cf. bg. *Pójo* nb, care nu reprezintă o modificare îndepărtată de la *Prodan*, prin formele mai vechi *Pójko* nb, *Pójčo* nb, cum afirmă St. Ilčev (*op. cit.*, s.v.), ci e un derivat, cu suf. *-j-* (ca și bg. *Pájjo* nb, *Péjo* nb etc.), iar *Pójko*, *Pójčo* au un sufix în plus (*-k-*, respectiv *-č-*).

⁴⁴ Cf. bg. *Skoránov* nfm, explicat greșit de St. Ilčev din dial. **skorán* „care lucrează repede, termină repede” (*op. cit.*, s.v.); cf. *Skórdev* nfm, *Skórčev*, *Skórčov* nfm (id., *ibid.*).

⁴⁵ Explicație acceptată și de Șt. Pașca, *op. cit.*, p. 229 (după Fr. Miklosich și G. Weigand). În mod asemănător procedează și St. Ilčev la etimologia bg. *Dušan* nb : „vechi nume de urare : să albă suflet, să trăiască”, gîndindu-se deci la bg. *duša*. Deși bg. *Duša* nfm ar putea fi și o „abreviere” din *Radușa* (St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.), credem că și el poate fi încadrat în aceeași familie, bazată pe radicalul *Du-* + suf. *-š-*.

După părerea noastră, *Gostea* și *Goastă* — comparate, din cauza asemănării, cu sl. *gosti* „oaspete” și cu partea finală din *Dragostea* [?], în DO, p. 286 — sînt derivate de la radicalul *Gos-*, cf. *Gosea* (existent în DO, p. 286; cf. și der. *Gosan*, *Gosariu*, *ibid.*), cu suf. *-t-*, ca *Mustea*, față de *Musa/Musu* (v. *supra*).

7. Dar una dintre cauzele numeroaselor etimologii greșite și, mai ales, a incorectei analize a numelor românești de persoană este necunoașterea sau insuficienta cunoaștere a antroponimiei slave. Or, după cum se știe, o bună parte din antroponimele noastre sînt împrumutate de la slavi sau, cum se spune, „formate după model slav”. Vom aduce două exemple care vor dovedi necesitatea unei bune orientări în antroponimia slavă.

În primul rînd, o etimologie: mult discutata origine a numelui *Cuza*. Etimologiile date sînt reproduse în DO (p. 255): Iorga: *coz* „frumos” [? cf. *coz* „extrem de” < tc. *koz*]; Tiktin: *coz* < tc. *kuz*, folosit la jocul de cărți cu sensul fr. „atout”, germ. „Trumpf”. Alții, urmărind și istoria diferitelor familii *Cuza*, găsesc numele în alte țări (în Italia: un Salvatore *Cusa* — etc.)⁴⁶.

Mai aproape de adevăr este N. Drăganu, care, referindu-se la numele *Kuze*, *Quza*, *Koze*, le compară cu „*Cuza* = *Cozma*, cunoscut [care din ele?] la bulgari și la români”⁴⁷, și DO: „cf. și forma ucr. *Къзь, -зя* < *Къзьма* (Grinc [= Hrinč])” (p. 255). De fapt *Cuza* există și astăzi ca prenume și are corespondent în bg. *Kúzo* nb⁴⁸ (considerat de St. Ilčev ca formă modificată din *Kuzma*), *Kúzjo* nb (cf. der. *Kúzor*, *Kúzer* nfam)⁴⁹, rus. *Kúzja*⁵⁰. Atît bg. *Kúzo* cît și rus. *Kúzja* pot fi formate cu suf. *-z-*⁵¹.

Al doilea exemplu vizează structura unui grup de antroponime

N. Drăganu a examinat un număr destul de mare de nume de persoane (unele devenite și toponime) cu sufixul *-ș*⁵², fără a-și da seama că ele sînt forme paralele și înrudite cu cele derivate cu sufixele *-s-* și *-h-*. Este vorba deci de trei serii de hipocoristice românești care au corespondente slave cu sufixele *-s/š/ch-*⁵³: rom. *Casu(l)* — *Cașul*, *Cheșu* (*Cheșea* — *Chesea*, *Desea* — *Deșiu*l, *Dragsa* (vechi) — *Dragșa* (cf. *Dragșina* localitate în jud. Timiș; toponimul este, evident, format de slavi), *Dușa* *Dușu* — *Duha/Duhu*, *Gosa* — *Goș(e)a* etc.⁵⁴.

⁴⁶ Weigand îl compară și cu gr. Κοῦζης (cf. DO, p. 255).

⁴⁷ *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 53.

⁴⁸ Considerat de St. Ilčev ca formă „modificată” din *Kuzma* (op. cit., s.v.); vezi I. Pătruț art. cit., CL, XVIII, p. 82.

⁴⁹ St. Ilčev, op. cit., s.v.

⁵⁰ Explicat de N. A. Petrovskij, *Slovar russkich ličnyh imen*, Moscova, 1966, din *Kúzma* iar acesta din gr. *kosmos* [?].

⁵¹ I. Pătruț, art. cit., CL, XVIII, p. 82.

⁵² *Numele proprii cu sufixul -ș*, Cluj, 1933.

⁵³ Alternanța *s/ch/š* este obișnuită în slava comună și, apoi, în limbile slave: cf. aoristul v. sl. *nesoste* / *nesochomă* / *nesošę*.

⁵⁴ I. Pătruț, art. cit., CL, XVIII, p. 83.

8. Prezentul articol are strinsă legătură cu cel intitulat *Despre originea și structura hipocoristicelor slave*⁵⁸, la care ne-am referit adeseori, fiindcă raportarea numelor de persoane la cuvinte comune este practică și de lingviști care au studiat antroponimia slavă.

ПРОБЛЕМЫ И МЕТОДЫ В РУМЫНСКОЙ АНТРОПОНИМИИ

РЕЗЮМЕ

Румынские гипокористические наименования, с точки зрения их структуры и происхождения, часто объясняются ошибочно. Важнейшие причины, порождающие ряд ошибок, следующие:

привычка исходить в объяснении антропонимов, — даже и в том случае, когда они являются именами, — от нарицательных имён, к которым они отнесены иногда насильственно, не принимая во внимание формальные различия;

неудовлетворительная ориентация в славянской ономастике, несмотря на то, что многочисленные румынские антропонимы были заимствованы от славян.

Н.В. Данная работа тесно связана со статьей, опубликованной в предшествующем номере журнала: „О структуре и происхождении славянских гипокористических наименований” (стр. 75—84).

Iunie 1973

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

CÎTEVA OBSERVAȚII REFERITOARE LA COMPLINIREA VERBELOR DE CĂTRE ADVERBELE ÎNDATĂ ȘI CURÎND

DE

RITA CHIRICUȚĂ MARINOVICI

Îndată și *curînd* arată „timpul în care se petrece o acțiune sau există o stare”¹. Pe cînd *îndată* arată un moment imediat următor, *curînd* arată un moment care va urma peste puțin timp. Ele fac parte dintre acele adverbe de timp care „sînt folosite adeseori ca adverbe de mod”².

În cele ce urmează vom încerca să arătăm cu ce valoare pot fi complinite verbele de către aceste adverbe: cu valoare temporală sau modală sau cu ambele valori, în funcție de conținutul semantic al verbelor respective. Din această condiționare de ordin semantic rezultă totodată și valoarea pe care o are acțiunea exprimată de verbul complinit, valoare de acțiune care are loc sau valoare de acțiune posibilă.

În acest scop am analizat un număr mai mare de verbe, majoritatea lor din literele A și B ale *Dicționarului limbii române moderne*, și am stabilit tipuri de verbe în problema care ne interesează. Vom prezenta doar cîteva dintre aceste verbe, pentru exemplificare.

La stabilirea acestor tipuri am avut în vedere două considerente: pe de o parte, interdependența dintre conținutul semantic al verbelor și valoarea (temporală sau modală) cu care adverbele *îndată* și *curînd* pot complini verbul, iar pe de altă parte, reliefaarea trăsăturii de acțiune efectuată sau potențială a verbelor, valoare pe care o primesc cînd sînt complinite de adverbele respective.

Pe baza posibilității de complinire a diferitelor tipuri de verbe cu adverbele *îndată* și *curînd*, cu valoare temporală sau modală, am stabilit trei categorii:

I. verbe care pot fi complinite, la toate sensurile, de *îndată* și *curînd* numai cu valoare temporală;

II. verbe care pot fi complinite, la toate sensurile, de *îndată* și *curînd* cu valoare atît temporală, cit și modală;

III. verbe care, la unele sensuri, pot fi complinite numai cu valoare temporală, iar la alte sensuri, atît cu valoare temporală, cit și modală.

¹ *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, București, 1963, vol. I. p. 311.

² *Ibidem*, p. 312.

I. Verbele care pot fi complinite, la toate sensurile, de adverbele *îndată* și *curînd* numai cu valoare temporală exprimă, în majoritatea lor, acțiuni momentane, adică de scurtă durată. Considerăm acest caracter al lor în raport cu rezultatul obținut prin desfășurarea acțiunii. În această categorie se încadrează:

1. Verbele care exprimă acțiuni ce coincid cu scopul urmărit, cum ar fi: *a alterna*, *a amîna*, *a anticipa*, *a asalta*, *a ataca*, *a apuca*, *a asemena*. Deosebim aceste verbe de cele care exprimă acțiuni duse în vederea realizării unui rezultat concretizat independent de acțiunea prin care se realizează (ca, de pildă, verbele *a clădi*, *a sculpta*).

2. Verbele care exprimă acțiuni cu un obiectiv material, concret, desfășurate pe obiect pînă la atingerea rezultatului, ca *a analiza*, *a amănunți*, *a amalgama*, *a arămi*, *a alia* (un metal cu un metaloid). Deși, în raport cu obiectul asupra căruia se desfășoară, acțiunea poate avea o durată mai lungă, ea constă dintr-o repetare a elementului acțiunii prin care înțelegem acțiunea dusă în limitele atingerii rezultatului ei specific. Astfel, în exemplul *a bate un obiect în cuie*, elementul specific al acțiunii constă în „fixarea cu un cui”. Scopul acțiunii în raport cu obiectul ridică necesitatea executării în măsura cerută de obiect. La fel, verbul *a amănunți* exprimă acțiunea prin elementele, prin momentele ei desfășurate pe dimensiunile obiectului supus acțiunii, cum ar fi „desprinderea unei părți mici dintr-un întreg”, element al acțiunii exprimate de verb la sensul „a fărâmița, a amănunți”, sau cum ar fi „prezentarea unui amănunt”, element al acțiunii exprimate de verbul *a amănunți* la sensul pe care l-am definit prin „a prezenta ceva în amănunte”. Specificul acțiunilor exprimate de aceste sensuri, privit prin prisma rezultatului urmărit (care, după cum am văzut, constă în „transformarea stării fizice a unui întreg în părțile”, respectiv în „realizarea unei priviri de amănunt, de detaliu asupra unui lucru”), se realizează prin totalitatea elementelor acțiunii, care devin o unitate, prin atingerea acestui rezultat la obiectul pe care se desfășoară. Rezultatul acțiunii constă în totalitatea rezultatelor obținute de fiecare element al executării ei. El apare concomitent cu desfășurarea acțiunii și nu poate fi distanțat de aceasta în timp. De aceea, nu poate fi complinit nici de *îndată*, nici de *curînd*, decît cu valoare temporală.

În general, adverbele *îndată* și *curînd*, indicînd un viitor, raportează acțiunea exprimată de verbul pe care îl complinesc la un moment anterior acțiunii, indiferent de faptul că timpul gramatical al verbului este prezentul³ sau viitorul. În propoziția „după terminarea pregătirilor, *îndată* (sau *curînd*) vor ataca”, precizarea momentului în care are loc acțiunea se face în raport cu un moment anterior, care, în unele cazuri, poate fi prezentul, ca în propoziția „*îndată* atacă”. Se înțelege că acțiunea exprimată de același verb la perfectul compus, în aceleași condiții de complinire, e raportată, de asemenea, nu la prezent, ci la un moment anterior, ca în propoziția „*îndată* (sau *curînd*) după terminarea pregătirilor au atacat”. Dacă în propoziții în care verbul este la prezent sau la viitor nu se simte totdeauna nevoia unei precizări a momentului la care se raportează

³ Prezentul verbului complinit de *îndată*, *curînd* are valoare de viitor.

acțiunea, aceeași propoziție, cu verbul la perfectul compus, cere precizarea momentului anterior la care se face raportarea acțiunii. (Vezi exemplele de mai sus).

Complinirea verbelor din această categorie prin *îndată* și *curînd* ridică probleme în legătură cu modul în care verbul astfel complinit influențează sensul contextual. Decisive, în această privință, sînt anumite caractere ale acțiunii exprimate de verb, cum ar fi posibilitatea executării ei independent de vreo condiție, sau legată de anumite condiții. Verbele de tipul lui *a ataca*, *a anunța* (o veste), *a amaneta* (un obiect), *a anexa*, *a asalta*, *a analiza*, exprimînd acțiuni independente, sub raportul posibilității executării lor, de vreo condiție, pot fi complinite de *îndată* și *curînd* fără ca această complinire să aducă o modificare a sensului contextual, în afară de cea inerentă sensului ei. Pe lângă aceste verbe, după cum am arătat, *îndată* și *curînd* indică momentul cînd are loc acțiunea, în raport cu un moment prezent sau anterior, ca de pildă în propoziția „*curînd* ne va anunța data exactă a sosirii sale”.

Alteori, complinirea verbului prin *curînd*, nu și prin *îndată*, poate duce la realizarea unui sens contextual, cum se întîmplă în cazul verbelor care exprimă acțiuni legate de o condiție, ca : *a anunța* (sosirea cuiva, rostindu-i numele cu voce tare), *a asculta* (muzică), *a aplauda* (un actor), *a se amuza* (de ceva). Astfel, la verbul *a aplauda*, posibilitatea de executare a acțiunii e condiționată de obiectul ei, cum ar fi de pildă „prezentarea pe scenă a unui program artistic”. Acțiunea nu poate fi despărțită în timp de ocazia care o prilejuiește. Concomitența acțiunii și a condiției de care e legată face, în unele cazuri, incompatibilă complinirea verbului prin *curînd*. Putem spune „cum apare pe scenă, *îndată* îl aplaudă toți” sau „apariția lui pe scenă *îndată* e aplaudată”. În aceste cazuri nu merge complinirea cu *curînd*, care înseamnă „la puțin timp după”. Nu putem spune „apariția lui pe scenă *curînd* e aplaudată”.

Complinirea verbelor de acest tip prin *curînd* duce la realizarea unui sens contextual, acela al ivirii ocaziei care prilejuiește acțiunea. Astfel, propoziția „*curînd* îl vom aplauda (pe scena teatrului nostru)” sugerează ideea „*curînd* va da un spectacol (pe scena teatrului nostru)”.

Dintre verbele care, prin complinirea cu *curînd*, duc la realizarea unui sens în context, mai amintim pe acelea care exprimă acțiuni al căror specific nu permite stabilirea executării lor pentru un moment mai îndepărtat, cum ar fi *a se bărbieri* sau *a aprinde focul*. Propoziția „*curînd* o să aprindem focul” poate sugera, de pildă, ideea că nu peste mult va fi necesar să o facem, cu alte cuvinte, că va veni frigul.

La fel, verbele din această categorie, care exprimă manifestări subiective, spontane, ca de pildă *a alinta*, *a se alipi* (de cineva), *a afecta*, complinite de astă dată nu numai de *curînd*, dar și de *îndată*, pot realiza în context sensul ivirii prilejului pentru manifestarea respectivă, ca în propoziția „*curînd* (*îndată*) o să-și alinte (din nou) copiii”. Pe cînd însă verbul complinit prin *curînd* realizează întotdeauna sensul contextual de ocazie, de prilej în care are loc acțiunea, complinit de *îndată*, verbul la prezent poate arăta și o atitudine, un obicei. Astfel, propoziția „*îndată* își alintă copiii” poate avea sensul de „cu orice prilej își alintă copiii”.

Problemele de ordin semantic pe care le ridică complinirea verbelor prin *îndată* și *curînd* nu se limitează numai la nivelul sensului contextual.

Prin complinirea cu *îndată* și *curînd* se ivește posibilitatea evidențierii anumitor trăsături ale sensului verbului. Astfel, *îndată* poate reliefa caracterul de acțiune generală a verbului pe care îl complinește. Aceasta se întâmplă și în funcție de conținutul semantic al verbului respectiv. Verbele care exprimă acțiuni concrete, de tipul lui *a ataca*, *a amenda* sau de tipul lui *a aplauda*, *a se amuza* etc., complinite de *îndată*, pot exprima nu numai acțiuni decise, dar și acțiuni cu valoare generală, ca în propozițiile „*îndată te atacă*” sau „*îndată te amendează*” care pot avea atît valoare enunțiativă, cît și valoare de caracterizare a cuiva. În schimb, verbele care exprimă manifestări spontane, subiective, de tipul lui *a se alîna*, complinite de *îndată*, au în primul rînd valoare de acțiune generală, ca în propozițiile „*îndată se alîntă*”, „*îndată afectează*” cu sensul de „se alîntă (afectează) ușor”.

În posibilitatea verbelor complinite prin *îndată* de a avea valoare generală are rol și timpul gramatical al verbului. Nu intrăm în tratarea problemei sub raportul concordanței timpurilor.

Între verbele din această categorie întîlnim și cazuri de incompatibilitate semantică cu adverbul *îndată* sau *curînd*. Astfel, verbele care exprimă acțiuni ce pot caracteriza pe cineva prin repetarea lor frecventă, ca de pildă *a bea* sau *a ragabonda*, nu pot fi complinite la viitor cu *îndată*, deoarece în acest caz verbul exprimă o acțiune izolată, ca în propoziția „*îndată va bea*”. În schimb, *curînd* poate complini verbul arătînd evoluția spre obiceiul repetării frecvente a acțiunii, ca în propoziția „nu va trece mult și *curînd* va bea și el ca fratele lui”.

În concluzie, am constatat că verbele incluse sub I se împart în tipuri diferite, în funcție de condițiile în care se întîmplă complinirea lor, pe de o parte prin *curînd*, pe de altă parte prin *îndată*.

Complinite de *curînd* și *îndată*, verbele din această categorie prezintă deosebiri în privința realizării sensului contextual. Sub acest aspect, ele se împart în tipuri diferite, în funcție de sensul lor.

Complinirea prin *îndată* poate evidenția anumite trăsături ale acțiunii exprimate de verb, tot în funcție de conținutul semantic al verbului.

II. Verbele care pot fi complinite, la toate sensurile, de adverbele *îndată* și *curînd* cu valoare atît temporală, cît și modală exprimă acțiuni care înscriu pe axa timpului o perioadă mai lungă de desfășurare. Dintre ele vom analiza verbele care exprimă acțiuni de evoluție treptată pînă la atingerea stării sau a însușirii exprimate, ca *a amăgi*, *a (se) ameliora*, *a amuși*, *a apune*, *a (se) asfixia*, *a ațipi*, *a (se) orășeniza*.

Adverbele *îndată* și *curînd*, în complinirea acestor verbe, au valoare temporală sau valoare modală, în funcție de raportarea lor fie la momentul executării acțiunii, fie la durata acțiunii duse în vederea atingerii rezultatului sau la desfășurarea fenomenului pînă la rezultatul exprimat de verb.

Valoarea modală a acestor verbe este tot de factură temporală, arătînd modul desfășurării acțiunii pe coordonatele temporale, cu alte cuvinte ritmul acțiunii imprimat de scurgerea timpului, *curînd* și *îndată* apropiindu-se sub raportul sensului de „repede”.

Ca și verbele de tipul *a analiza*, *a amănunți*, din categoria I, și aceste verbe exprimă acțiuni care se desfășoară pînă la atingerea rezultatului. Însă, pe cînd verbele de tipul *a analiza*, *a amănunți* exprimă acțiuni cu un obiectiv concret, material, verbe ca *a (se) ameliora*, *a amuți*, *a se orășeniza* exprimă acțiuni cu un obiectiv calitativ. Primele, după cum am văzut în analizele de mai sus, pot fi complinite de *îndată* și *curînd* numai cu valoare temporală, în schimb, verbele de tipul *a (se) ameliora*, *a (se) orășeniza* pot fi complinite de aceste adverbe atît cu valoare temporală, cit și modală. Cum se explică aceasta? Spre deosebire de verbul *a amănunți*, la care rezultatul este o consecință imediată a acțiunii, la verbul *a se orășeniza* nu mai întîlnim o ritmicitate în executarea acțiunii asupra unui obiect, rezultatul nefiind în mod obligatoriu o consecință imediată a acțiunii. *A se orășeniza*, prin sensul pe care l-aș defini „a deveni asemănător orășenilor”, exprimă atingerea acestei însușiri printr-un proces de devenire ce presupune o serie de mijloace care duc la această modificare, cum ar fi însușirea unor obiceiuri sau a unui mod de a trăi ca la oraș etc. Aceste mijloace rămîn nespecificate și nu urmează o desfășurare condiționată pentru atingerea unui rezultat. La astfel de verbe acțiunea nu se confundă cu rezultatul nici sub raportul conținutului, nici sub raportul factorului timp. Dacă analizăm acțiunea exprimată de un alt verb de acest tip, cum ar fi de pildă *a (se) ameliora*, cu sensul „a (se) îmbunătăți, a (se) îndrepta”, pe plan logic ajungem la ideea de „mai bun”, o calitate pe care o deducem printr-un proces de abstractizare a rezultatelor obținute din intervențiile parțiale ale acțiunii.

Diferitele acțiuni executate în vederea „ameliorării”, care rămîn nespecificate, nu sînt urmate în mod obligatoriu de rezultatul vizat. Astfel, pentru ameliorarea situației cuiva se poate interveni cu o serie de măsuri cu rezultate într-o perspectivă mai îndepărtată.

Posibilitatea distanțării rezultatului de acțiunea care duce la el permite adverbilor *îndată* și *curînd* să se refere în complinirea verbului atît la distanța în timp de la prima intervenție pînă la obținerea rezultatului, cit și la momentul săvîrșirii acțiunii.

În concluzie, verbele de tipul *a se orășeniza*, *a (se) ameliora*, ca de altfel majoritatea verbelor care exprimă acțiuni de durată, pot fi complinite de *îndată* și *curînd* atît cu referire la momentul acțiunii, cit și la durata desfășurării ei.

În general, am constatat, în cele arătate mai sus, că adverbele *îndată* și *curînd* cu valoare temporală raportează acțiunea exprimată de verbul pe care îl complinesc la un moment anterior. La verbele care exprimă acțiuni cu o desfășurare mai îndelungată, care pot fi complinite de *curînd* și *îndată* cu ambele valori, nu se simte nevoia raportării acțiunii la un moment anterior decît în cazul complinirii cu valoare temporală. Astfel, în exemplul „*curînd se ajunseră*” sau „*îndată se ajunseră*”, sensul adverbului este de „repede”. În schimb, în această propoziție, cînd adverbul are valoare temporală, se cere precizarea momentului la care se raportează acțiunea, ca în propoziția „*curînd*, după ce au trecut podul, se ajunseră”.

Caracterul evolutiv al acțiunilor exprimate de verbele din această categorie, al căror rezultat este imprevizibil, dau acțiunii exprimate de

verbul la viitor, complinit de *îndată* și *curînd*, valoarea declarativă a unei aprecieri. Astfel „*îndată (curînd)* îl vor amăgi”, „*îndată (curînd)* va amuți” exprimă o evoluție presupusă, care, după anumite aprecieri, va avea loc.

Complinirea verbelor din această categorie prin adverbul *îndată* cu valoare modală dă acțiunii exprimate de aceste verbe fie valoare de acțiune posibilă, fie valoare generală de caracterizare, care, în exemplul „*îndată* îl amăgește”, se referă la persoana denumită de subiect, arătînd „posibilitatea lui de a putea amăgi repede”, sau se referă la persoana denumită de obiect, arătînd „slăbiciunea acesteia de a se lăsa ușor amăgită”.

III. Verbe care, la unele sensuri, pot fi complinite de adverbele *îndată* și *curînd* numai cu valoare temporală, iar la alte sensuri atît cu valoare temporală, cît și cu valoare modală, ca : *a aminti*, *a arde*, *a aspira*.

În privința condițiilor în care aceste verbe pot fi complinite de adverbele *îndată* și *curînd*, la un sens sau la altul, fie numai cu valoare temporală, fie și cu valoare modală, nu avem nimic de adăugat față de cele arătate pentru verbele din grupele precedente. La fel, și valoarea acțiunii exprimate de verbul astfel complinit este aceeași, în condițiile respective, ca și cea a verbelor din grupele precedente.

Analizînd aceste verbe, constatăm un paralelism perfect între alternanța valorilor complinirii și alternanța caracterelor decisive în această privință ale sensurilor verbului astfel complinit.

EINIGES BEZÜGLICH DER ADVERBIALIEN *ÎNDATĂ* (= SOFORT) UND *CURÎND* (= BALD) ALS BESTIMMUNG DER VERBEN

INHALTSANGABE

În der uns vorliegenden Arbeit wird die semantische Konditionierung der Bestimmungsmöglichkeit der Verben durch die Adverbialien *îndată* (= sofort) und *curînd* (= bald) behandelt. Es wird sowohl das Problem der Interdependenz zwischen dem semantischen Inhalt der Verben und dem Temporal- oder Modalwert mit welchem die Adverbialien *îndată* und *curînd* die Verben bestimmen, wie auch das Problem der Hervorhebung des Charakters von vollbracht oder potentialer Aktion der Verben durch ihre Bestimmung von den Adverbialien *îndată* und *curînd*, eingehend erörtert. Die Möglichkeit der Bestimmung einiger Verben nur mit temporalem Wert, anderer Verben sowohl mit temporalem wie mit modalem Wert, hängt bei den Adverbialien *îndată* und *curînd* mit gewissen semantischen Zügen der Verben zusammen, auf Grunde dessen die Verben sich gruppieren lassen.

Es werden hinsichtlich der Art in welcher die durch *îndată* und *curînd* bestimmte Verben, je nach den charakteristischen Zügen ihrer Aktion, den Kontextsinn beeinflussen können, einige Bemerkungen noch hinzugefügt.

FORMAȚII INTERNE CONSIDERATE ÎMPRUMUTURI

DE

FR. KIRÁLY

Contactul nemijlocit între popoare și limbi generează procesul de împrumutare bilaterală, iar rezultatul acestui proces, în funcție de etapele parcurse de cuvinte în drumul adaptării lor, poate fi un *cuvînt strdin*¹ sau un *împrumut* (regionalism, cuvînt general răspîndit etc.).

O delimitare la fel de necesară ca cea dintre *cuvînt strdin* și *cuvînt împrumutat* este aceea dintre *împrumut* și *cuvînt format pe teren lingvistic românesc*.

Limba, în permanenta sa devenire, își potolește setea de cuvînt prin căi și procedee diferite. Este un fapt îndeobște cunoscut că lexiconul limbii noastre cuprinde, alături de *elemente moștenite* și *alte create pe plan intern prin mijloace proprii*, o seamă de *împrumuturi* din limbile popoarelor cu care am ajuns în contact² de-a lungul veacurilor. Oprindu-ne la relațiile româno-maghiare, putem constata că vecinătatea de secole dintre români și maghiari a dus în mod firesc la o influență reciprocă între limbile celor două popoare. Cuvintele românești *berbec*, *brînză*, *strungă*, *tocană* și altele, mai ales din terminologia păstorească română, au o largă circulație în limba maghiară sub formele de *berbécs*, *brindza*, *esztrenga*, *tokány*³. Nici împrumuturile românești de origine maghiară nu sînt rare. Iată, spre exemplificare, doar cîteva din șirul celor mai cunoscute: *belșug*, *chip*, *lacăt*, *șoim*, *viteaz*, pentru a nu aminti de unele cu o răspîndire mai limitată, cum ar fi *aldămaș*, *betșug*, *musai* etc.

Includerea cuvintelor în categoria împrumuturilor însă trebuie să se bazeze pe o examinare minuțioasă a elementelor în discuție pentru a nu spori în mod artificial numărul cuvintelor din această categorie cu împrumuturi *a p a r e n t e* (care, în realitate, se dovedesc a fi creații ale limbii române). Insistăm asupra necesității acestei examinări întrucît tendința de a căuta etimologia unor cuvinte (și a derivatelor acestora !)

¹ Pentru criteriile de delimitare a cuvîntului de *altă origine* de cuvîntul *strdin* și a acestuia de *împrumut*, cu exemple din română, vezi LR, XVIII, 1969, nr. 5, p. 461—469.

² Cf. I. Pătruț, „Împrumuturi prin filieră”, în CL, X, 1965, nr. 2, p. 327—336; I. Mării, *Pseudoturcismele graiurilor bândșene în lumina geografiei lingvistice și a principiului etimologiei directe*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 103—105; Al. Graur, *Etimologia indirectă*, în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 303—308.

³ Géza Blédy, *Influența limbii române asupra limbii maghiare. Studiu lexicologic*, Sibiu, 1942.

în domeniul cunoscut și preferat de unii cercetători, conform convingerilor că „totul este sau moștenit din latinește, sau împrumutat”⁴, a dus la încadrarea unor cuvinte formate evident pe teren românesc în șirul împrumuturilor de origine maghiară și, prin aceasta, la confundarea împrumuturilor cu creațiile interne⁵. Astfel în *Dicționarul limbii române moderne* și nu numai aici, se consideră, evident greșit, ca fiind de origine maghiară cuvintele (a) *ademeni*, *chipeș*, *ferăstrău*, (a) *feșteli*, (a) *jecmăni*. Sporirea numărului de exemple, după cum se va vedea mai jos, n-ar întâmpina nici o dificultate.

Este adevărat că fiecare din exemplele citate se leagă, în ultimă analiză, de influența maghiară, dar numai indirect, pentru că ele s-au format prin mijloacele interne ale limbii române, parțial sau total din elemente împrumutate din maghiară!

Pseudoîmprumuturile maghiare, asemenea falselor împrumuturi franceze, slave⁶ etc., ca să nu mai pomenim de mulțimea derivatelor și compuselor formate în română și considerate ca fiind moștenite⁷ ca atare din latină, subliniază necesitatea respectării principiului etimologiei interne⁸, care cere cercetătorul să atribuie un cuvânt în mod greșit altei limbi decât celei căreia îi aparține în realitate. Faptul că într-un cuvânt românesc radicalul sau sufixul, și nu rareori ambele, sînt elemente împrumutate nu înseamnă neapărat că sintem în fața unui împrumut. Cele două elemente, chiar dacă uneori sînt de aceeași origine⁹, își datorează contopirea într-o singură unitate limbii române, iar cuvîntul astfel creat este o formație internă, nu împrumut. Delimitarea unui derivat românesc (cu ambele elemente componente împrumutate) de un împrumut se face mult mai greu atunci cînd și în limba-sursă a componentelor derivatului românesc există un derivat asemănător¹⁰. În aceste cazuri numai o analiză sub raport cronologic și semantic a celor două cuvinte poate aduce clarificarea dorită. Dacă derivatul din limba vecină a apărut mai tîrziu decât cel românesc sau sensurile lor se exclud, cuvîntul românesc trebuie considerat un element propriu de creație internă. Apariția paralelă a unor derivate asemănătoare în cele două limbi în contact se datorează și faptului că un sufix împrumutat și în noua limbă se atașează foarte des la un radical de aceeași origine ca și sufixul; de aici, printre altele, și falsa impresie că termenul ar fi împrumutat și nu derivat pe teren românesc (parțial sau total din elemente împrumutate). Exemplele pe care le analizăm mai jos sperăm să ilustreze convingător ideea că originea unui cuvînt românesc trebuie căutată mai întîi în limba română în sistemul ei de formare a cuvintelor, și că referirile la principiile etimologiei directe și multiple se motivează numai atunci cînd principiul etimologiei interne nu asigură o soluție acceptabilă.

⁴ Al. Graur, *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă* (București), 1960, p. 47.

⁵ Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, București, 1968, p. 29 și urm.

⁶ Idem, *ibidem*, p. 29–32.

⁷ Pentru astfel de elemente „moștenite”, cu etimoane latinești reconstruite — cu semnificații de a fi existat în realitate —, cf. Theodor Hristea, *op. cit.*, p. 23.

⁸ Cf. *Dicționarul limbii române*, serie nouă, tomul VI, București, 1965, p. X.

⁹ Vezi cazul cuvîntului *ferăstrău*, analizat mai jos.

¹⁰ Un astfel de caz prezintă rom. *chipeș* (< rom. *chip* + suf. rom. -eș) și magh. *kép* (< magh. *kép* + suf. magh. -es). Vezi cele arătate la examinarea amănunțită a lui *chipeș*.

Verbul românesc *ademeni* nu provine din magh. *adományozni* „a dăru” și nici din *adomány* „danie”, ci este o formație internă, din rom. *adămană* (*ademană*) „lăcomie, camătă”¹¹ + suf. rom. *-i*. Dacă s-ar fi împrumutat magh. *adományozni*, acesta ar fi dat probabil un **adămânzui* (**ademenzui*), **ademenzi*, sau ceva apropiat, dar cu *z* înainte de sufixul verbal românesc *-ui*, *-i*¹².

Exact în aceeași situație se află rom. *jecmăni*, pentru care se indică în mod obișnuit etimonul magh. *zsákmányolni*¹³. După cum arată L. Ghergariu, din *zsákmányolni* ar fi trebuit să avem un **jecmănlui* și nu *jecmăni*; el propune o explicație „din substantivul *zsákmány* „pradă, jaf” + suf. verbal românesc *-i*”¹⁴. Autorul face un pas important înainte, dar rectifică numai pe jumătate inexactitățile anterioare, pentru că se referă, totuși, la o formă directă din maghiară: *zsákmány*. Verbul rom. *jăcmani* este derivat pe teren românesc de la *jăcman*¹⁵ cu sufixul *-i* și s-a impus cu o formă hipercorectă: *jecmăni*. Prin urmare verbele *ademeni*, *jecmăni* sînt creații interne, și numai substantivele *adămană*, *jăcman*, azi cu o circulație aproape neînsemnată față de cea a verbelor cărora le-au dat naștere, sînt împrumuturi. Și aceste exemple arată că nu sînt rare cazurile cînd un cuvînt este aproape (sau de tot) uitat¹⁶, pe cînd pentru derivatul său, destul de cunoscut, se caută un etimon în limbile vecine.

Ferăstrău (*ferestrău*, *fierestrău*) nu se poate explica din magh. *fűrés*, iar un **fűrésztő*, reclamat de lanțul fonetic al lui *ferăstrău*, nu este atestat în maghiară. Th. Hristea susține că „*fierăstrău* se explică în interiorul limbii române ca o formație dintr-un radical de origine maghiară (*fires* + suf. *-ău*) contaminat apoi cu *fereastră* (care cunoaște var. *fereastă*) sau cu *ferăstrui fireslui* (< magh. *fűrészelni*) și apropiat prin etimologie populară de *fier*”¹⁷. Formarea lui *ferăstrău* pe teren românesc este o realitate neîndoieală. Deși ambele elemente componente (*fires* și suf. *-ău*)¹⁸ sînt de origine maghiară, sudarea celor două părți s-a realizat în română¹⁹. În privința drumului parcurs de cuvînt pînă la forma actuală, propunem cîteva soluții care diferă de cele date de Th. Hristea. Nu sîntem convinși

¹¹ Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea* (București), 1968, p. 578.

¹² DA îl trece pe *ademeni* între cuvintele cu etimologie necunoscută, iar pe *ademand* (variantă a lui *adămană*, neregistrat de DA) îl consideră un postverbal din *ademeni*.

¹³ Cf. DLRM; Th. Hristea, *Conceptul de „hipercorectitudine”*, în LR, XI, 1962, nr. 2, p. 177.

¹⁴ L. Ghergariu, *Note lexicale*, în LR, XI, 1962, nr. 5, p. 541.

¹⁵ În *Probleme de etimologie*, p. 286, Th. Hristea revine asupra etimologiei și indică un „derivat de la *jăcman* (Inv.) ‘jaf mare’ (< magh. *zsákmány* ‘pradă’, ‘jaf’). Explicația noastră s-a conturat paralel cu soluția indicată de Th. Hristea, de care am aflat mai tîrziu.

¹⁶ Vezi, spre exemplu, pe lîngă *adămană* — *ademeni*, *corci* — *corcitură*, *vierșun* — *înverșunare* etc.

¹⁷ Th. Hristea, *op. cit.*, p. 343.

¹⁸ Pentru productivitatea sufixului de nume de instrument *-ău* (< *ó*), cf. Th. Hristea, *op. cit.*, p. 340.

¹⁹ În maghiară nu se cunoaște nici forma *fűrésztő* (cf. Lajos Tamás, *Etymologisch-histisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapest, 1966, p. 333), nici **fűrésző*, iar un **fűrésző*, din cauza armoniei vocale din maghiară, nu se poate forma.

că evoluția cuvintului trebuie legată atât de strâns de... *fereastră*²⁰. Nu prezența grupului consonantic *-tr-*²¹, ci a lui *-st-* trebuie explicată. Apariția unui *r* după grupul consonantic *-st-* este cunoscută în română. Iată câteva astfel de cazuri, în cuvinte de origine maghiară sau de altă origine: *astreluș* (variantă a lui *astăluș* „timplar”), *ilistrău* (variantă la *ilistău* „drojdie”), *listră* (variantă pentru *listă*) etc.²². Dacă pe *r* l-am explicat printr-o tendință existentă în română²³, atunci și pentru *t* se impune o altă soluție decât contaminarea cu *fereastră* (*fereastă*), care, după scoaterea lui *r* din discuție, nu ne servește prea mult. Th. Hristea explică prezența lui *t* în *ferestău* printr-o contaminare dintre *feresău* și *ferestui*²⁴. Din punct de vedere fonetic această explicație este posibilă²⁵. Amintim însă că *t* putea să apară pe teren românesc, fără contribuția acestei contaminări. La fel cum s-a întâmplat în *bosszúság* > rom. reg. *bustușag* „necaz” (alături de *bosuşag*). Deci, nici *feresău* > *ferestău*²⁶ nu se poate exclude.

Verbul românesc *feșteli* „a mîzgăli”, cu o răspindire la nivel regional, apare încadrat între împrumuturile din maghiară. Etimonul care ar sta la baza sa ar fi magh. *festeni*. Această explicație iese din limitele posibilității, întrucît, din punct de vedere fonetic, *festeni* nu putea da decât *fești* sau *feștui*, forme de altfel atestate în română, și nici într-un caz: *feșteli*. Faptul că termenul se leagă într-un fel de influența maghiară a determinat pe cunoscătorii acestei influențe, care au observat că *festeni* nu poate da naștere la *feșteli*, să recurgă la metoda reconstruirii. Rom. *feșteli* reclamă un **feștelni*²⁷, nesemnălat însă niciodată în maghiară. Și în acest caz dorința de a explica etimologia unui cuvînt cu un „iz” maghiar neapărat dintr-un etimon de aceeași origine a făcut ca posibilitățile lingvistice interne să fie subapreciate. După cum a arătat R. Todoran încă acum două decenii, rom. *feșteli*²⁸ este un cuvînt format pe teren românesc și are la bază sinonimul său *fești*. Din *fești* + suf. rom. *-eală* > *feșteală*, iar de aici se formează un nou verb, care nu mai trebuie raportat la un etimon presupus maghiar, rom. *feșteli*. În acest fel, *fești* — *feșteali* — *feșteli* se încadrează în seriile cunoscute în română: *mînji* — *mînjeali* — *mînjeli* (chiar sinonimi cu termenii discutați de noi!)²⁹.

Nici variantele *găzddăui* și *găzddăli*, care apar alături de *găzdui*, nu sînt împrumuturi. În maghiară nu există un **gazdálni*, apare doar *gazdálkodni* „a gospodări”, care nu poate explica nici forma, nici sensul variantelor românești ale lui *găzdui*. *Găzddăli* și *găzddăui* sînt derivate pe teren românesc, ca și *găzdui*, de la *gazdă*, și numai acesta din urmă are la bază

²⁰ Contaminarea dintre *fires*, *feres* (+ *-ău*) și *fereastră* pare puțin probabilă nu numai din cauza deosebirilor de formă, dar și datorită cîmpurilor semantice diferite în care fac parte.

²¹ Th. Hristea, *op. cit.*, p. 339.

²² Apare și reversul epentezei: *nostru* > *noslu*, *vostru* > *vostlu*.

²³ Evident că *ilistrău*, *listră* etc. nu mai pot fi explicate prin contaminare cu *fereastră*.

²⁴ Th. Hristea, *op. cit.*, p. 341.

²⁵ Vezi observațiile lui Tamás Lajos la comunicarea lui Gáldi László: *A szlavisztikai jövevényszókatlasz néhány problémája*, în „A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Osztályának közleményei”, XII, nr. 1–4, Budapesta, 1958, p. 14.

²⁶ Pentru explicarea lui *t* s-ar putea aduce în discuție și acuzativul magh. *fărăszt* (vezi și *kaput*, acuz. lui *kapu*, > rom. *capul* „poartă”).

²⁷ Cf. DR, I, p. 319–320; VI, p. 302; VII, p. 467.

²⁸ R. Todoran, *Note etimologice*, în SCȘt (Cluj), II, 1951, nr. 1–2, p. 348–349.

²⁹ Credem că și în cazul rom. *ltnji*, *ltnjald*, *ltnjeli*, explicația pentru *ltnjald* trebuie căutată în derivarea românească (*ltnji* + suf. *-eală*), și nu în poloneză (*ciełedko*).

un cuvînt maghiar. Credem că și rom. *găzdac* „bogătaș” trebuie înregistrat printre derivatele românești (*gazdă* + suf. *-ac*), și nu printre împrumuturi. Prezența rom. *găzdan* (*gazdă* + suf. *-an*) vine să întărească convingerea noastră că *-ac* din *găzdac* este considerat sufix ³⁰.

Nici *săldășui* și *însăldășui* nu sînt simple variante formale ale lui *săldășlui*. Dacă *săldășlui* provine din maghiară, *săldășui* și *însăldășui* sînt derivate de la rom. *sălaș*.

Substantivul *tîlhar* este un împrumut din maghiară, dar *tîlhărșag* și *tîlhușag* nu, deși ambele elemente care contribuie la formarea lor sînt, în ultimă analiză, tot din maghiară. Din *tîlhar* s-a format în română un nou substantiv cu ajutorul sufixului *-șag*: *tîlhărșag* și chiar *tîlhușag* (după modelul lui *furtușag*). Atașarea sufixului *-șag* la subst. *tîlhar* se face cu atît mai ușor cu cît ambele au origine maghiară. Româna, în cazul de față, a preferat să nu mai împrumute magh. *tolvajság*, din moment ce părțile componente existau deja ca împrumuturi, și să derive, din elementele care îi stăteau la dispoziție, un cuvînt nou: *tîlhar* + *-șag* > *tîlhărșag*. Dacă s-ar accepta un împrumut direct *tolvajság* > *tîlhărșag* nu s-ar putea explica *-aj-* > *-ar-*, ceea ce la *tolvaj* > *tîlhar* se explică prin interpretarea lui *-aj* ca suf. *-ar*.

DLRM indică pentru rom. *sîrg* etimonul maghiar *szorog*. De fapt, *sîrg* este un postverbal românesc de la *sîrgui*, ca și *cîștig* de la (a) *cîștiga*, iar *sîrgui* este un împrumut (probabil din maghiară ³¹) și nu un derivat românesc „Din *sîrg*”, cum indică DLRM.

Un caz interesant prezintă adjectivul românesc *chipeș*, considerat de dicționarele noastre tot de origine maghiară. Este adevărat că maghiara cunoaște derivatul *képes* (din *kép* + suf. *-es*), dar acesta n-ar putea explica decît forma, lanțul fonetic al cuvîntului românesc, nu și sensul acestuia. Cuvîntul maghiar înseamnă „capabil, apt de ceva”, cel românesc însă redă noțiunea de „frumos, arătos, bine făcut”. *Chipeș* e format în română din *chip* și sufixul *-eș* și numai datorită faptului că și în maghiară există atît substantivul *kép*, cît și derivatul cu *-es* (*képes*) cele două cuvinte pot lăsa falsa impresie că sînt legate direct între ele. Și în cazul acesta substantivul *chip* este de proveniență maghiară, dar derivatele *chipeș* ³², *chipușor*, *închipui* etc. nu.

Familia cuvîntului *hăitui* merită o atenție specială din punctul de vedere urmărit de noi. Dicționarele noastre etimologice consideră că *hăitui* este format de la *haită*, iar acesta, la rîndul lui, ar reprezenta un împrumut din maghiară: *hajta*. Maghiara însă nu confirmă existența acestui etimon. Presupunusul magh. *hajta* a fost dedus, reconstruit — absolut inutil — din rom. *haită*. De fapt *haită* este o formație internă din

³⁰ Concurența dintre sufixele *-ac* și *-an*, chiar dacă nu este prea puternică, se atestă: *proslac* — *proslan*, *austriac* — *austrian* etc. Desigur că prezența magh. *gazdag* a putut „sugera” români posibilitatea formării unui derivat *găzdac*, iar în unele ținuturi din nord-vest nu este exclus să fie chiar un împrumut *gazdag* > *găzdac* (cu *-g* > *-c*, ca în *bádog* > rom. *badog*, *badoc* „linichea” etc.).

³¹ L. Tamás, *op. cit.*, p. 700—701.

³² Și la L. Tamás (*op. cit.*, p. 207) *chipeș* se înregistrează drept împrumut. Vezi însă cele arătate de Ov. Densusianu (*op. cit.*, p. 238) și S. C. Mîndrescu (*Elemente ungurești în limba română*, București, 1892, p. 147).

verbul *hăitui*³³ (ca și *chibz* din *chibzui*, *tăgadă* din *tăgădui*). Româna a împrumutat și derivatul magh. *hajtás* sub forma *hăitaș* „acțiunea de stînire a vinatului”. Alături de acest împrumut, româna cunoaște și omonimul *hăitaș* „gonaci, bătaiaș”, care însă este derivat petersen românesc din *haită* + suf. *-aș*³⁴. Prin urmare, *hăitaș* „gonire” este împrumut, iar *hăitaș* „gonaci” este o formație românească (tot așa cum *hăitui* este împrumut, dar *haită* nu, și, prin forța lucrurilor, *haită* este format de la *hăitui*, și nu invers). În maghiară lui *hăitaș* „gonaci” îi corespunde *hajtó*, care a fost împrumutat în română și este cunoscut sub forma *haitău*, pl. *haităi*.

În alte cazuri, cînd nici sensul nu ne ajută, este foarte greu de stabilit dacă avem în față un cuvînt împrumutat, un cuvînt format pe teren românesc, ori două cuvinte care, din cauza suprapunerii totale a formei și a împletirii sensurilor lor, nu se mai simt ca două unități distincte. Dicționarele noastre înregistrează un singur cuvînt cu forma *șirag* (Var.: *șireag*), cu sensurile „șir, grup de soldați așezați în linie de bătaie, orice fel de lucruri de același fel înșirate” etc., fără să-i clarifice etimologia (DLRM la *șireag* trimite la *șir*, iar de la *șir* la *înșira*, și de aici, din nou, la *șir*! Cercul se închide fără nici un rezultat). Credem că rom. *șirag* are o etimologie multiplă³⁵. Limba română a împrumutat, mai mult decît probabil din maghiară³⁶, termenul *șir*, de la care, pe drumul cel mai firesc, a putut forma derivatul *șirag* (rom. *șir* + suf. *-ag*) prin care redă în primul rînd ideea înlănțuirii unor lucruri de același fel. Paralel, româna a preluat și magh. *sereg* > rom. *șireag*, cu sensul de „armată, o mulțime de lucruri legate între ele, înșirate”³⁷. În forma împrumutată, *șireag*, românii au putut foarte ușor simți o formă internă: subst. rom. *șir* și un sufix rom. *-ag* (mai ales că acesta cunoaște și varianta *-eag*). Apropierea evidentă dintre sensurile și forma derivatului românesc (*șir* + *-ag*) și cele ale împrumutului din maghiară (*șireag*) a dus la considerarea lui *șireag* ca o simplă variantă formală a lui *șirag*. În acest fel se explică situația actuală a lui *șirag* (Var.: *șireag*), care are toate sensurile celor două cuvinte existente inițial. Această explicație ar înlesni și motivarea lui *i* în loc de *î* în *șir*. Magh. *sor* (de care se leagă destul de frecvent sufixe care încep cu o consoană: *sorban* „în rînd”) a pătruns în graiurile românești sub forma *șir*³⁸ (*o* > *î* se poate datora atît unui *ș* dur, cît și lui *r* + cons.). Prezența rom. *șireag* (simțit ca derivat), în care *i* se explică firesc din magh. *e*, a putut să determine *î* > *i* și în *șir* > *șir*³⁹. Nu este însă

³³ L. Tamás, *op. cit.*, p. 413–414.

³⁴ După cum se știe, româna n-a împrumutat nume de agent cu *-aș* din maghiară.

³⁵ Prin etimologie multiplă înțelegem și împletirea unei surse externe cu alta internă.

³⁶ Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 239–241.

³⁷ L. Tamás, *lucr. cit.*, p. 731–732.

³⁸ Prin urmare, nu trebuie să presupunem (după cum procedează Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 240) existența unui rom. **șor*.

³⁹ Vezi și explicațiile din dicționarul lui L. Tamás pentru apariția lui *i* în loc de *î* în *șir*. Al. Graur, în *Etimologii românești* (București), 1965, p. 147–150, îl explică pe *șir* din lat. *ștra* (< gr.). Dacă această etimologie rezistă, atunci un rom. *șir* + *-(e)ag* > *șireag* s-a putut suprapune cu împrumutul *șireag* (< magh. *sereg*), dovadă că rom. *șirag* (Var.: *șireag*) are nu numai sensul de „lanț”, ci și pe acela de „soldați așezați în linie de bătaie, armată”.

imposibil să ne aflăm în fața unei forme hipercorecte, *șir* în loc de *șîr*, *i* fiind considerat rezultatul unei pronunțări dialectale după *ș* dur.

Deși ne-am limitat la puține exemple, spre regretul nostru însă nu din cauza numărului redus al lor, se poate observa totuși că o examinare insuficientă duce adesea la încadrarea derivatelor românești în șirul împrumuturilor. Cuvintele analizate arată că limba română, pornind de la un împrumut, poate da naștere nenumăratelor derivate, care nu mai trebuie raportate la etimoane străine. Ele sînt cuvinte alcătuite în română și evidențiază forța creatoare a limbii noastre.

Iunie 1972

Universitatea din Timișoara
Facultatea de filologie
B-dul V. Pârvan, 4

DENUMIRI ALE GREUTĂȚII DE 500 DE GRAME ÎN PRINCIPALELE LIMBI EUROPENE

DE

JOHANNES KRAMER
(Köln)

Încă din antichitate s-a simțit nevoia denumirii unei greutate în 300 și 500 de grame. După ce babilonienii și egiptenii au fost primii care au avut o asemenea unitate de măsură¹, romanii au stabilit ca normă de greutate o *libra* de 327 de grame (v. *infra*). Cu unele variațiuni, această măsură s-a păstrat în toate țările Europei până în secolul al XIX-lea². Introducerea sistemului etalon a zdruncinat însă poziția vechilor unități de măsură. După cum se știe, Franța a introdus sistemul etalon în 1840³, Germania în 1872⁴, Italia în 1884⁵, Uniunea Sovietică în 1924⁶ și România în 1866⁷. Cu toate acestea, și după introducerea sistemului etalon, în multe țări, în viața curentă acest sistem nu se folosește. Țările anglo-saxone au și astăzi vechiul sistem. În Germania, de exemplu, la țîrg se calculează numai în *Pfund*, și folosirea sistemului gramic ar părea ridicolă⁸. În multe țări vechea măsură a fost adaptată noului sistem metric; de pildă: o *livre* franceză are 500 de grame, ca și o *libbra* italiană, un *funt* românesc și un *Pfund* german⁹.

În acest articol vom cerceta vechile denumiri ale măsurii de greutate de 500 de grame în principalele limbi europene.

Peste tot vom găsi cuvinte care continuă lat. *pondo* și *libra*. Nu vom lua în considerare aci, însă, denumiri de bani, ca, de exemplu, englezul *pound* sau it. *lira*, și nici termeni privitori la sistemul metric, ca de exemplu rom. o *jumătate*¹⁰.

¹ F. Hultsch, *Die Gewichte des Altertums*, Leipzig, 1898.

² *Enciclopedia italiana*, XXI, Roma, 1949, p. 32–33.

³ Decamdată în 1802, iar definitiv în 1840; v. *Enciclopedia italiana*, XXI, Roma, 1949, p. 32.

⁴ *Der grosse Brockhaus*, VII, Wiesbaden, p. 581.

⁵ *Enciclopedia italiana*, loc. cit.

⁶ *Der grosse Brockhaus*, VII, p. 582.

⁷ Valentina Șerban, *Denumiri ale unor măsuri de greutate în graiurile dacoromâne*. Cl., XII, 1967, nr. 2, p. 249.

⁸ Vezi și Trübners *Deutsches Wörterbuch*, V, Berlin, 1934, p. 116.

⁹ *Enciclopedia Britannica*, London, 1951, p. 136.

¹⁰ Vezi, pentru România, Valentina Șerban, *art. cit.*

1. Limba greacă

După cum se știe, limba greacă este limba europeană cu cea mai veche tradiție atestată. Încă din secolul al VI-lea î.e.n. e cunoscut în Sicilia, unde se vorbea în această epocă grecește, un cuvânt *litra* (cu i lung)¹¹. Ceva mai tirziu, cuvântul apare și în Grecia propriu-zisă (dar cu i scurt)¹². Scurtarea vocalei tonice pare să fie o caracteristică a dialectului doric¹³. În orice caz, *litra* devine cuvântul comun al Greciei întregi pentru a denumi o măsură mai mare de greutate, adică de la 300 la 500 de grame¹⁴. Cuvântul *litra* era întrebuințat în toată antichitatea¹⁵ și există și astăzi în limba neogreacă¹⁶.

În ce privește proveniența cuvântului grec, ea trebuie să fie căutată într-o limbă preindoeuropeană, poate siculă. Această rădăcină e valabilă și pentru cuvântul latin *libra*. Putem presupune ca etimon atît al gr. *litra*, cit și al lat. *libra* un cuvânt cu sunetul θ, care a fost redat în greacă cu *t*, iar în latină cu *b*¹⁷. Un θ nu există în indoeuropeană; rădăcina trebuie să fie un **liθra* preindoeuropean, din substratul mediteran¹⁸.

2. Limba latină

Limba latină are doi termeni, *pondō* și *libra*, care sînt întrebuințați, pe cît se pare, fără deosebire. Cuvîntul *libra* are aceeași rădăcină ca gr. *litra*, adică **liθra*¹⁹, pe cînd *pondo* e ablativul lui *pondus*²⁰ „greutate”, care este el însuși o derivare de la *pendere* „a atîrna”²¹. Foarte frecventă, mai ales în epoca mai veche a limbii latine, este combinarea *libra pondo*²², ad litteram „o *libra* de greutate”; termenul propriu-zis este deci *libra*, și acest cuvînt se păstrează în limbile romanice (vezi *infra*). Totdeauna *pondo* a fost simțit de către romani ca o prescurtare de la *libra pondo*²³,

¹¹ Epicharmos ap. Poll. 9, 82.

¹² De exemplu Simonid. 141; Polyb. 21, 43, 19; Diod. Sic. 14, 116 etc.

¹³ W. Schulze, *Kleine Schriften*, Göttingen, 1933, p. 277.

¹⁴ F. Hultsch, *Griechische und römische Metrologie*, Berlin, 1882, p. 661–665.

¹⁵ H. G. Liddel, R. Scott, H. S. Jones, *A Greek Lexicon*, Oxford, 1968, p. 1054; W. Pape, *Griechisch-Deutsches Handwörterbuch*, II, Braunschweig, 1849, p. 53.

¹⁶ D. Dēmētrakou, *Mega lexikon tēs hellēnikēs glōssēs*, Athēnai, 1951, 4357; J. T. Pring, *The Oxford Dictionary of Modern Greek*, Oxford, 1968, p. 112.

¹⁷ W. Schulze, *op. cit.*, p. 276–277.

¹⁸ H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, II, Heidelberg, 1970, p. 131; E. Boisacq, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Heidelberg, 1950, p. 585.

¹⁹ A. Ernout, E. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1951, p. 634; A. Walde, J. B. Hofmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg, 1938, p. 795.

²⁰ Foarte arareori *pondus* are sensul de *pondo*.

²¹ A. Ernout, E. Meillet, *op. cit.*, p. 877; A. Walde, J. B. Hofmann, *op. cit.*, II, Heidelberg 1954, p. 279.

²² K. E. Georges, *Ausführliches Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch*, II, p. 570, 1577; C. T. Lewis, C. Short, *A Latin Dictionary*, Oxford 1879, p. 1061, 1395; A. Forcellini, *Totius latinitatis lexicon*, III, Prati, 1865, p. 753 și IV, Prati, 1868, p. 729.

²³ Compară cu situația din limba română, unde o jumătate este numai o prescurtare pentru o jumătate de kilogram; vorbitorii își pot da seama de acest fapt în orice moment.

ceea ce reiese și din faptul că *pondo* în sintagma aceasta este indeclinabil, pe cînd *libra* este declinabil. Așa se poate explica că germanii au împrumutat termenul impropriu *pondo*, scoțîndu-l din sintagma *libra pondo*; popoarele romanice, dimpotrivă, au păstrat în parte *libra* ²⁴.

În ce privește greutatea de o *libra*, dispunem de informații sigure, căci există unelte de măsurat din timpurile romanilor: o *libra* corespunde greutateii de 327 de grame ²⁵.

3. Limbile germanice

Germanii au avut deja în primele secole ale erei noastre un contact comercial foarte intens cu romanii. Acest contact s-a produs mai ales de-a lungul Rinului ²⁶. Probabil că aici germanii au împrumutat unii termeni comerciali, ca, de exemplu, *moneta*, *caupo* și *pondo* ²⁷. Dar și germanii răsăriteni au împrumutat pe *pondo*: în limba goților din secolul al IV-lea e atestat un cuvînt *pund* ²⁸. *Pondo* este deci un împrumut, comun tuturor popoarelor germanice care au trăit în contact cu romanii ²⁹; putem presupune o formă **pundo*.

În olandeză acest cuvînt s-a dezvoltat ca *pond* ³⁰; este atestat sub această formă în evul mediu ³¹ și mai există încă în olandeza sudafricană (afrikaans) ³². În toate dialectele germane de jos, adică în graiurile germane vorbite la nord de celebra linie Benrath ³³, există forma *pund* ³⁴. Această formă este atestată și în anglo-saxona veche ³⁵, știut fiind că anglo-saxonii au venit în Anglia din Germania de Nord în secolul al VI-lea ³⁶. În engleza modernă ³⁷, *pund* a dat forma *pound*. Un *pound* englez cîntărește 453 gr.

²⁴ T. Frings, *Germania Romana*, Halle, 1932, p. 57.

²⁵ F. Hulstsch, *op. cit.*, p. 150—161.

²⁶ E. Norden, *Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania*, Leipzig, 1921.

²⁷ *Trübners Deutsches Wörterbuch*, V, Berlin, 1934, p. 116.

²⁸ S. Feist, *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache*, Leiden, 1939, p. 385; F. Holthausen, *Gotisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1934, p. 77.

²⁹ T. Frings, *op. cit.*, p. 57: *o* > *u* înainte de nazală + consoană.

³⁰ H. Franck, N. van Wijk, *Etymologisch woordenboek der nederlandse taal*, 's Gravenhage, 1949; J. de Vries, *Etymologisch woordenboek*, Utrecht Antwerpen, 1964, p. 170; Van Dale, *Groot woordenboek der nederlandse taal*, 's Gravenhage, 1961, p. 1556; *Woordenboek der nederlandse taal*, XII, 's Gravenhage, Leiden, 1949, p. 3253.

³¹ E. Verwijs, J. Verdam, *Middelnederlands woordenboek*, VI, 's Gravenhage, 1904, p. 558.

³² P. E. Boshoff, G. S. Nienaber, *Afrikaanse etimologie*, Pretoria, 1967, p. 513.

³³ C. Tagliavini, *Storia della filologia germanica*, Bologna, 1968, p. 24.

³⁴ J. Müller, *Rheinisches Wörterbuch*, VIII, Berlin — Bonn, 1941, p. 800.

³⁵ J. Bosworth, *An Anglo-Saxon Dictionary*, Oxford, 1882, p. 779.

³⁶ L. Wald, E. Slave, *Ce limbi se vorbesc pe glob*, București, 1968, p. 55.

³⁷ C. T. Onions (ed.), *The Oxford Dictionary of English Etymology*, Oxford, 1966, 701; E. Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*, II, Amsterdam, 1967, p. 1227; J. Murray, *A New English Dictionary*, VII, Oxford, 1909, p. 1201.

Limba scandinavă veche a împrumutat, probabil din germana de jos ³⁸, cuvîntul sub forma *pund* ³⁹, pe care o găsim și astăzi în daneză ⁴⁰, norvegiană ⁴¹, suedeză ⁴² și islandeză ⁴³.

În comparație cu toate celelalte limbi germanice, limba germană de sus, adică germana scrisă, e caracterizată prin cea de-a doua mutație consonantică („hochdeutsche Lautverschiebung”): oclusivele surde devin spirante surde ⁴⁴. Un germanic **pundo* se prezintă, deci, în vechea și media germană de sus ca *pfund* ⁴⁵ (scris și *pfunt*, căci în poziție finală consoanele sonore sînt realizate ca surde ⁴⁶) și în germana scrisă de astăzi ca *Pfund* ⁴⁷.

4. Limbile slave

Situația în limbile slave este destul de clară: toate au împrumutat cuvîntul german *Pfund*. Este de remarcat faptul că limba sîrbă lusaciană vorbită în R. D. Germană între Oder și Elba a împrumutat din dialectele germane de jos, de care e înconjurată, forma *pond* ⁴⁸.

Toate celelalte limbi slave au împrumutat cuvîntul *Pfund* din germana de sus: în rusă ⁴⁹, ruteană ⁵⁰, bielorusă ⁵¹, polonă ⁵², cehă ⁵³,

³⁸ Höfler, în „Arkiv för Nordisk Filologi”, XXXXVII, 1931, p. 260; J. Fischer, *Die Lehnwörter des Altwestnordischen*, Berlin, 1909, p. 50, este de părere că scandinavii au împrumutat cuvîntul *pund* de la anglo-saxoni, fapt mai puțin probabil, totuși, întrucît contactul dintre ei în perioada mai veche nu a fost intens.

³⁹ J. de Vries, *Allnordisches etymologisches Wörterbuch*, Leiden, 1961, p. 429.

⁴⁰ N. A. Nielsen, *Dansk etymologisk Ordbog*, II, København, 1966, p. 299; V. Dahlerup, *Ordbog over det danske sprog*, XVII, København 1937, p. 111.

⁴¹ J. de Vries, *op. cit.*, p. 429.

⁴² E. Hellquist, *Svensk etymologisk ordbok*, II, Lund, 1948, p. 796; *Ordbok över svenska språket*, XXI, Lund, 1957, p. 2401; L. Forner, *De svenska spannmalsmatten*, Uppsala, 1945.

⁴³ A. Jóhannesson, *Isländisches etymologisches Wörterbuch*, Bern, 1956, p. 1128; S. Bergsveinsson, *Isländisch-Deutsches Wörterbuch*, Leipzig, 1967, p. 172; *Islandsko-russkij slovar*, Moskva, 1962, p. 532.

⁴⁴ L. Wald, *E. Slave, op. cit.*, p. 52.

⁴⁵ M. Lexer, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, II, Leipzig, 1876, p. 267.

⁴⁶ G. Heike, *Phonologie*, Stuttgart, 1972, p. 55.

⁴⁷ J. și W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, VII, Leipzig, 1889, p. 1810; F. Kluge, W. Mitzka, *Etymologisches Wörterbuch des deutschen Sprache*, Berlin, 1967, p. 548; *Trübners deutsches Wörterbuch*, V, Berlin, 1934, p. 116. Pronunțarea cuvîntului *Pfund* în limbajul uzual este *funt*.

⁴⁸ P. Völkel, *Obersorbisch—Deutsches Wörterbuch*, Bautzen, 1970, p. 477; dialectul sîrb lusacian de jos cunoaște forma *punt*; vezi E. Mucke, *Wörterbuch der nieder-wendischen Sprache*, II, Prag, 1928, p. 275. Rus. și pol. *pud* nu au de a face cu *punt*, dar provine din scandinav. *pund*; fiindcă desemnează o unitate de 40 funturi ruse, nu este luat în discuție aici.

⁴⁹ M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, III, Heidelberg, 1958, p. 221; *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, XVI, Moskva, 1964, p. 1593. Un *funt* rus are 409 grame.

⁵⁰ I. N. Kiričenko (red.), *Ukrainsko-russkij slovar*, VI, Kiev, 1963, p. 300.

⁵¹ *Belorussko-russkij slovar*, Moskva, 1962, p. 989.

⁵² F. Slawski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, I, Kraków, 1956, p. 241; W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa, 1960, p. 996.

⁵³ V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha, 1957, p. 113; J. Gebauer, *Slovník staročeský*, I, Praha, 1970, p. 390.

slovacă⁵⁴, slovenă⁵⁵ și bulgară⁵⁶ apare forma *funt*. În sirbocroată⁵⁷ și în macedoneană⁵⁸ cuvântul și-a schimbat genul: *funta*. Este greu de stabilit momentul în care limbile slave au împrumutat cuvântul, care dintre ele l-au luat direct din limba germană și care prin intermediul unei alte limbi; în limbile slave de răsărit și de apus, cel puțin, împrumutul este foarte vechi, poate din secolul al XII-lea⁵⁹.

5. Limbile ugro-finice

Limba finlandeză a împrumutat cuvântul *punta*⁶⁰ dintr-o limbă scandinavică foarte devreme, poate în secolul al XI-lea⁶¹.

În limba maghiară găsim forma literară *font*, care este atestată deja în 1416, și o a doua formă, *funt*⁶². Aceasta din urmă provine, fără îndoială, din german-austriacul *pfund*; limba maghiară a simplificat nexul *pf* la *f*, ca limbile slave. Forma maghiară literară *font* poate rezulta dintr-o transformare internă a vocalei de la *u* la *o*, dar poate fi și influențată de forme săsești ca *font*⁶³. Dacă admitem ipoteza a doua, forma maghiară ar trebui să aibă punctul de plecare în Transilvania.

6. Limba română

În România situația e ceva mai complexă. Graiurile maghiare de pe teritoriul Republicii Socialiste România cunosc forma *font*, sașii au de asemenea *font* sau *fant*⁶⁴, șvabii *fuont*⁶⁵. Limba română cunoaște în întreaga Transilvanie forma *font*, în Banat și în Maramureș *fuont*, în unele

⁵⁴ S. Peciar (red.), *Slovník slovenského jazyka*, Bratislava, 1959, p. 421.

⁵⁵ F. Tomšič, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana, 1961, p. 125. Cuvântul *funt* e atestat deja în 1592; vezi H. Megisler, *Slovenisch-Deutsch-Lateinisches Wörterbuch* (1592), ed. A. Lägheid, Wiesbaden, 1967, p. 290. Acest dicționar citează pe *libra* ca sinonim al lui *funt*; astăzi *libra* există numai în dialectele slovene de pe teritoriul Italiei.

⁵⁶ *Bálgarski tálkoven rečnik*, Sofia, 1963, p. 962.

⁵⁷ *Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika*, Novi-Sad—Zagreb, 1960, p. 784; *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*, Zagreb—Novi-Sad, 1960, p. 298.

⁵⁸ *Rečnik na makedonskiot jazik*, III, Skopje, 1966, p. 485. Fiindcă în limba bulgară, înrudită cu macedoneana, există *funt*, putem presupune că *funta* este un împrumut recent din sirbocroată.

⁵⁹ M. Vasmer, *op. cit.*, p. 221.

⁶⁰ P. Katara, *Suomalais—Saksalainen Sanakirja*, Helsinki, 1957, p. 732.

⁶¹ J. de Vries, *Allnordisches etymologisches Wörterbuch*, Leiden, 1961, p. 429.

⁶² K. Mäsodik, *A magyar nyelv értelmező szótára*, II, Budapest, 1960, p. 879; Kelemen B., *Magyar-német nagyszótár*, Budapest, 1942, p. 287; G. Bárczi, *Magyar szóféléj szótár*, Budapest, 1941, p. 83.

⁶³ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, I, Budapest, 1967, p. 948; Z. Gombocz, J. Melich, *Lexicon criticoetymologicum linguae Hungaricae, Magyar etimológiai szótár*, II, Budapest, 1944, p. 369.

⁶⁴ F. Krauss, *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerks Sprachen*, Siegburg, 1957, p. 679; F. Krauss, *Treppener Wörterbuch*, Marburg, 1970, p. 734; *Siebenbürgisch—Deutscher Sprachatlas*, I, 1, Marburg, 1961, h. 38.

⁶⁵ Este atestat numai *pfund* cu *u* lung, în Germania; vezi H. Fischer, *Schwäbisches Wörterbuch*, I, Tübingen, 1904, p. 1085.

părți ale județelor Hunedoara și Brașov *punt*⁶⁶; forma *funt*⁶⁷ nu apare deloc. *Livă* este un cuvânt cărturăresc⁶⁸. *Fuont* trebuie să fie împrumutat din dialectul german șvăbesc. Mai complicată este explicarea formei *font*, care poate proveni din germana sâsească sau din maghiară. Elementul geografic vorbește în favoarea etimonului maghiar: în regiunile unde apare *font*, trăiesc mulți maghiari și numai puțini sași. Și din punct de vedere istoric etimonul maghiar este mai probabil, pentru că pînă în 1918 limba oficială și limba folosită în comerț în Transilvania a fost maghiara⁶⁹. Totuși, este posibilă și o etimologie multiplă⁷⁰, adică maghiară și germană⁷¹.

Forma *punt* vine probabil din limba germană scrisă: sașii nu întrebuițeau decît *font*, *fant*, dar nu o formă cu *p* sau *pf*; landlerii au forma *pfund*, dar importanța lor este prea mică. Ținînd seama de faptul că altădată și *pfund* era întrebuițat în limba română⁷², putem spune că *pund* provine din *pfund* cu simplificarea nexului *pf* la *p*, nu la *f*.

7. Limbile romanice occidentale

Toate limbile romanice, în afară de română, au moștenit din latină cuvîntul *libra*⁷³ (vezi *supra*): it. *libbra*⁷⁴, sursilv. și engadin. *glivra*⁷⁵, fr. *livre*⁷⁶, prov. *liura*⁷⁷, cat. *lliura*⁷⁸, sp. și port. *libra*⁷⁹.

⁶⁶ ALR II, serie nouă, vol. IV, h. 1023; ALRM II, serie nouă, vol. II, h. 832.

⁶⁷ *funt* este forma mai veche; vezi de exemplu *Dicționarul limbii române*, II, 1, București, 1934, p. 196; H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, I, București, 1903, p. 655. Poate că limba germană scrisă a avut o influență asupra formei *funt*: cf. S. C. Măndrescu, *Influența culturai germane asupra noastră*, I, Iași, 1904, p. 53. Niciodată *funt* nu a fost o formă populară.

⁶⁸ *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, p. 462.

⁶⁹ G. Alexics, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapeșt, 1888, p. 56; L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapeșt, 1967, p. 354.

⁷⁰ Despre conceptul de etimologie multiplă, vezi Al. Graur, *Etimologia multiplă*, în SCL, I, 1950, p. 22–34; I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 74; Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, București, 1968, p. 103–107; Nici L. Tamás nu exclude o etimologie multiplă pentru *funt*, dar nu folosește acest termen. Spune că în Transilvania de Nord este posibilă și influența limbii ruse; dar, chiar în Maramureș găsim forma *fuont*, care nu poate fi influență rusă, ci cel mult ruteană. Însă nu vedem nici un motiv pentru influență slavă.

⁷¹ A. Cioranescu, *Diccionario etimologico rumano*, Tenerife/Madrid, 1966, 347 derivă rom. *funt* din germ. *Pfund*, în parte prin intermediul cuvîntului maghiar *funt*.

⁷² *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, p. 612.

⁷³ REW, 5015 (dar lipsesc cuvintele spaniole, portugheze, catalane și române).

⁷⁴ C. Battisti, G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, III, Firenze, 1952, p. 2220; G. Devoto, *Avviamento alla etimologia italiana*, Firenze, 1968, p. 244.

⁷⁵ R. Vieli, A. Decurtins, *Vocabulari romontsch sursilvantedestg*, Cuera, 1962, p. 300; O. Peer, *Dicziunari romontsch ladin – luidais-ch*, Cuora, 1962, p. 200.

⁷⁶ FEW, V, p. 306–308; E. Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, Heidelberg, 1969, p. 574; O. Bloch, W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1968, p. 372.

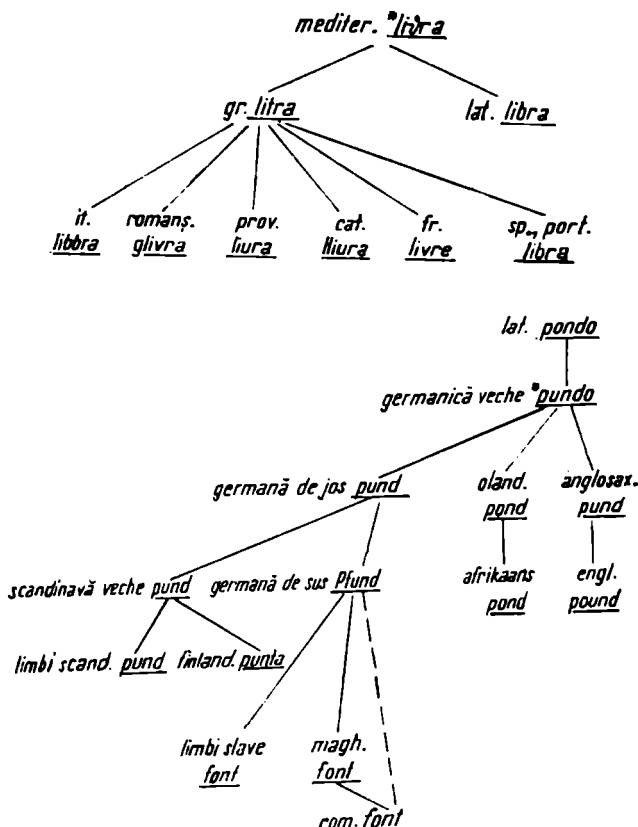
⁷⁷ L. Albert, *Dictionnaire occitan-français*, Toulouse, 1966, p. 469; E. Levy, *Petit dictionnaire provençal-français*, Heidelberg, 1966, p. 227.

⁷⁸ E. Artells, *Vocabulari català-castellà*, Barcelona, 1961, p. 294.

⁷⁹ J. Corominas, *Diccionario crítico-etimológico de la lengua castellana*, III, Berna, 1954, 85; V. García de Diego, *Diccionario etimológico español e hispanico*, Madrid, 1954, p. 351, 831.

Pe lângă aceasta, în Peninsula Iberică și în Sicilia, unde, în evul mediu contactul cu arabii a fost foarte intens, există un cuvânt arab *raṭl*⁸⁰, sub forma spaniolă *arrel(de)*⁸¹, portugheză *arratel* și siciliană *rotula*.

În sfârșit, putem schița un arbore genealogic, aproximativ și schematic :

După cum se vede, greutatea de 500 de grame e denumită în Europa prin două cuvinte, care au o rădăcină latină, *libra* și *pondo*. Este deci evident că, și înainte de introducerea sistemului etalon, denumirile în domeniul unităților de măsură au fost asemănătoare în principalele limbi ale Europei⁸².

Mai 1972

Universitatea din Köln (R.F.Germania)
Institutul de filologie romanică

⁸⁰ REW 7089.

⁸¹ J. Corominas *op. cit.*, I, p. 281.

⁸² Vezi și Valentina Șerban. *Palmă ca unitate de măsură*, CL, XVI, 1971, p. 279–284.

SINTAGMA „VERB + ADJECTIV” — O CERTITUDINE?

DE

D. D. DRAȘOVEANU

0.0. Problema — confirmarea sau infirmarea ipotezei anunțate în titlu — este, ne dăm seama, de o importanță mare, dacă nu tocmai prin ea însăși, prin implicațiile și consecințele ei (v. 2.0), consecințe asupra :

(1) acceptării sau nu a verbelor de relație (copulative) — o problemă deci de inventar al faptelor de limbă relaționale ;

(2) acceptării sau nu a predicatului nominal, cu repercusiuni privind încadrarea verbului *a fi* asemantiv¹ și a numelui predicativ ;

(3) inventarului de valențe al substantivului și al pronumelui, când acestea sînt în nominativ, N_1 , sau în acuzativ, Ac_1 . (Caz₁ = caz flexional, al substantivului fără prepoziție, caz₂ = cazul prin acord, al adjectivului, caz₃ = cazul substantivului cerut de prepoziție, cf. CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—79.)

1.0. *Verbul a fi din predicatul nominal — două moduri de a-l trata.* Punctul de plecare îl constituie problema dacă verbul *a fi*, în ipostaza menționată, este sau nu un fapt de limbă relațional.

1.1. Teza că verbul *a fi* este copulativ, legînd numele predicativ (N.P.) de subiect (S.), este, după cum se știe, larg împărțită. Între temeiurile acestei teze stau sau presupunem că stau considerente cum ar fi :

a) corespondența dintre *a fi* și copula din structura judecății, corespondență la care suplimentar trimite, ca factor cu putere sugestivă, aceeași reprezentare în linearitate a judecății² și a propoziției cu predicat nominal : „subiect logic/gramatical + copulă/vb. *a fi* + predicat logic/nume predicativ” ;

b) aprecierea predicatului, fie verbal, fie nominal, ca o funcție unică, apreciere întărită, la rîndul ei, prin

c) considerentul că *a fi*, în ipostaza aici discutată, nu are sens lexical¹ (de unde, lipsa, ipotetică, a determinanților) ;

d) căutînd și alte temeiuri, dintr-o comparație între predicatul nominal (P.N.) și cel verbal (P.V.), ar decurge două corespondențe : (1)

¹ Decl nu „verbum substantivum” [5, passim].

² Pentru judecată (S este P), o linearitate exclusiv grafică.

dacă la nivelul purtătorilor de sens nerelațional, temei din P.V. îi corespunde N.P., (2) tot așa, la nivelul purtătorilor de predicatie, desinenței din structura P.V. îi corespunde verbul *a fi* din construcția P.N., încît, așa după cum tema din P.V. este legată — prin subordonare — de S. prin desinență, morfem de acord verbal, în mod identic, verbul *a fi* ar copula N.P. cu S³.

În lumina unor considerente ca cele de mai sus, teza verbului *a fi* ca verb copulativ ne apare viabilă.

1.2. Există însă fapte de natură să facă discutabilă teza respectivă :

1) însăși comparația de sub d) trebuie oprită la constatarea corespondențelor respective, de ordinul unor asemănări exterioare, pentru că

a) dusă mai departe, la identificări, ar însemna ca *a fi* să se înscrie pe lista verbelor auxiliare morfologice — ele înseși morfeme, ca și desinențele de acord verbal, tot morfeme purtătoare de predicatie —, ca un morfem, și el cumulant (de atâtea ori morfem, cîte categorii gramaticale vehiculează), consecința directă, într-un asemenea caz, fiind confundarea P.N. cu P.V.;

b) or, precum unanim se acceptă, *a fi* nu este în întregimea lui un morfem, ca desinența, ci el însuși cunoaște o rădăcină și o desinență, deci o structură identică cu a P.V., fapt prin care viabilitatea corespondenței dintre N.P. și tema P.V. aici se oprește;

c) iar această desinență, morfem de acord verbal, a lui *a fi* nu subordonează (subiectului) pe altcineva decît rădăcina din propria structură⁴, exact ca în cazul oricărui verb predicativ.

2) Alegem dintre însoțitorii lui *a fi* adjectivul : acesta, acordîndu-se și în ipostaza de N.P., ca și în cea de atribut, cu și numai cu substantivul sau pronumele (și deci subordonîndu-se direct și numai lor), își exclude orice altă legătură, inclusiv una, ipotetică, cu verbul, așa încît *a fi* nu poate copula, dintr-o improprietate. Ar fi, de altfel, și superfluă o potențare relațională a adjectivului dincolo de cea prin morfemul de acord (adjectival).

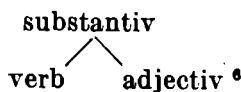
3) Structura „substantiv (pronume) + *a fi* + adjectiv” nu este prin nimic deosebită de cea „substantiv + verb predicativ⁵ + adjectiv”, ci se cuprinde în aceasta din urmă, *a fi* ocupînd în schema structurală exact aceeași poziție ca oricare alt verb (v. schema 1) : subordonat, atît el cît și adjectivul, substantivului, fiecare prin propriu-i acord, încît

³ O astfel de asemănare ca rol sintactic între desinențe și verbele copulative o întâlnim la Iorgu Iordan [21, p. 532]. Sugestiv în sensul aceleiași comparații este și modul, acceptat sau neacceptat, cum Franz Bopp (apud [17, p. 37] și apud [28, p. 173]), căutînd să descopere în fiecare formă flexionară verbală structura judecătii, analizează lat. *potest* : „*pot-*, rădăcină verbală, predicat al judecătii logice; *-es-*, rădăcina verbului *a fi*, copula, ...”.

⁴ Vezi aceste rădăcini la [19, p. 252–253].

⁵ Despre polaritatea *a fi* → verbe semantice, v. 2.5.

aşa cum verbele predicative nu oferă vreun temei spre a fi considerate ca legînd, tot aşa nici *a fi*.

Schema 1

4) Admiţînd că *a fi* leagă, imposibilitatea încadrării lui între conec-tive subordonante sau între cele coordonante ar dovedi că ipoteza este absurdă.

5) Faptul de a nu avea sens lexical nu-l lipseşte de consistenţă; ca dovadă, prin sensurile gramaticale pe care le vehiculează, el poate avea determinanţi: în ex. *este voioasă cînd aleargă*, compatibil cu determi-nantul temporal este sensul gramatical de prezent purtat de *a fi* şi nu adjectivul; altfel o variaţie ca *era voioasă cînd alerga* etc. etc. nu s-ar impune.

6) Cît priveşte corespondenţa dintre verbul *a fi* şi copulă — cel puţin la această scară a discuţiei, ce ţine de rolul şi organizarea faptelor de limbă în structura enunţului —, corespondenţa nu se susţine: în timp ce copula judecăţii este înţelegeasă ca afirmînd (sau negînd) prezenţa în obiect a notei⁷, ca arătînd că *nota* este (inerentă) în, *pe ea* o are, *pe ea* o atribuie⁸, verbul *a fi* nu atribuie numele predicativ, ci se atribuie pe sine, ca oricare alt verb finit, subiectului; eventuala schemă în care s-ar dispune elementele constitutive ale judecăţii nu ar dubla-o pe cea grama-ticală (v. schema 1).

1.3. În concluzie, verbul *a fi* — nici cel însoţit de un N. P. — şi, ca el (am zice „cu atît mai puţin”), nici un alt verb, inclusiv verbele devenirii/nondevenirii⁹, nu este copulativ, nu reprezintă un fapt de limbă relaţional.

2.0. *Implicaţii, consecinţe.* Din cele arătate la 1.2., reţinem, pentru consecinţele pe care le are pentru relaţii, că o sintagmă „verb + adjectiv” — cînd acestea sînt subordonate aceluiaşi substantiv (pronume), fără prezenţa în faţa adjectivului a vreunei prepoziţii — nu există.

Observaţie. Ipoteza coordonării se infirmă prin imposibilitatea vreuneia dintre conjuncţiile respective. O subordonare la verb, a adjecti-vului, cum o implică teza dublei subordonări¹⁰ a elementului predicativ

⁶ L. Tesnière, pe *est grand* (din *Alfred est grand*) le încerculeşte, fără însă a invoca faptul de limbă căruia i-ar corespunde cercul său, apellînd, în loc de asta, la termenul de „symbiose”, căruia nu-i putem recunoaşte valoarea de argument (doar pe a unei metafore). (V. [39], pentru schemă, Stemma 28, p. 46, şi pentru „symbiose”, p. 47. § 11 şi 13.)

⁷ [24, p. 47], [37, p. 41].

⁸ Pentru sinonimia *predicat* — *atribut*, v. [4, s.v. *prédication*]; pentru *attribuire*, v. [41, p. 138] şi B. B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române*, Bucureşti, 1971, p. 45, § 29 b.

⁹ „Copule lexicalisée”, la [3, p. 108].

¹⁰ Susţinută de [33], [34], [10], [15, II, p. 206], [20]; v. şi [35, p. 149]. De reţinut că Ion Diaconescu detaşează din E.P.S. un *complement al calităţii*, subordonat deci exclusiv verbului [7].

suplimentar (E.P.S.), nu este demonstrată; ideea, adusă în sprijinul existenței unei legături, fie temporale, între verb și adjectiv, că verbul (predicativ, spre deosebire de verbul copulativ) ar limita însușirea exprimată de verb la durata acțiunii sale¹¹ nu o considerăm convingătoare cîtă vreme o diferență ca cea dintre *fetița este/a fost voioasă* este exact aceeași ca între *fetița aleargă/a alergat voioasă*, însușirea situîndu-se în — și doar în această măsură limitîndu-se la — prezent, respectiv trecut; oricum, o „limitare” propriu-zisă, distinctă de „situare”, nu este marcată gramatical, iar, în subsidiar notînd, cel puțin din acest punct de vedere, al limitării/nonlimitării, între *a fi* și alte verbe nu există nici o deosebire.

Ceea ce ține separate cele două clase de cuvinte, verbul și adjectivul, în structura discutată este actualizarea de către fiecare a cîte unei anumite (alte) valențe a substantivului regent, iar faptul are repercusiuni, conferind fiecăreia calitatea unei părți de propoziție distincte.

2.1. Orice verb — *a fi* și oricare altul —, dat fiind că actualizează singur valența verbal-personală (= predicativă) a substantivului-subiect, el și mobilizează toate elementele, esențiale și neesențiale, ale predicăției, încît este singur *predicativ* și deci, prin morfemul de acord verbal, populează și epuizează, fără rezerve sau excepții, sfera *predicativului verbal*, trăsătură pe care plenitudinea sau atrofierea, fie aceasta parțială sau totală, a sensului lor lexical nu au cum o modifica, astfel că și verbul *a fi*, ca și verbele „devenirii” ș.c.l. (v. 2.5), aliniîndu-se celorlalte, necontestate, sînt, la modurile personale, predicate *verbale*, iar auxiliarele morfologice, firește, subunități de construcție ale aceleiași, și singurul, fel de predicat, cel *verbal*.

Observație. Prin asta, opozițiile verbului din gramatica bazată pe antinomia morfologie-sintaxă,

verbe	{	A predicative	{	a morfologice
		B nepredicative (= auxiliare)		b sintactice (= copulative),

atît opoziția A—B, cît și opoziția a-b, se anihilează: toate verbele b trec la verbele A; cît privește verbele a, ele sînt, indiferent de respectiva antinomie, morfeme neaglutinate, încît opoziția este, în fond, artificială. Cum gramatica oficială este structurată pe antinomia morfologie — sintaxă și întrucît categoriile de predicat nominal și verbal se mențin, opoziția a-b este, pe plan didactic, utilă în prevenirea confuziei (relativ frecvente) a considerării unor componente directe drept nume predicative (*n-are dreptate, își dă silința*), confuzie datorată luării verbelor A drept verbe b.

Ideea unui predicat verbal exclusiv nu este hazardată, cel puțin parțial sau prin premisele ei, nici nefiînd prea nouă:

— Nicolae Drăganu vede în N.P. un complement în nominativ¹².

— *Der grosse Duden*, referîndu-se la verbele cu două nominative — categorii de altfel discutabile, v. 3.0 — și afirmîndu-și adeziunea la

¹¹ [11, p. 238, nota 19].

¹² [12, p. 83] (dar la p. 45 are predicatul nominal).

concepții mai noi, acordă verbelor respective *același rang ca oricărui alt verb*, relevând că gramatica mai veche recunoștea acestor verbe exclusiv rolul de copulă¹³.

O recunoaștere ca funcție de sine stătătoare a verbului o implică nemijlocit ruperea numelui de verb:

— Hans Glinz¹⁴, pornind de la ideea predicatului *dezmembrat*, denumeste numele predicativ — după noi, D.D., nu suficient de pregnant (v. 2.4) — nominativul predicatului.

— Walter Jung se alătură concepției mai noi, că și numele predicativ este o parte de propoziție *independentă*¹⁵.

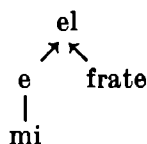
Nu lipsit de semnificație, în același sens, ni se pare a fi:

— că și propozițiile cu „predicat nominal” sint categorisite împreună cu cele având predikat verbal, ca propoziții *verbale*¹⁶, sau

— că în clasificarea sintagmatică a verbului, realizată de V. Guțu-Romalo¹⁷, autoarea operează clasificarea acestuia fără diversificări semantice antepuse.

2.2. Adjectivul (din structura pe care o descriem) îi actualizează substantivului — în absența, ca și în prezența verbului — valența rezervată lui, încit rolul verbului, cînd e prezent, se reduce la însăși această simplă prezență, care face ca adjectivul să fie — în condițiile respectării terminologiei consacrate în gramatica limbii române — altceva decît atribut¹⁸. Pentru adjectivul aflat în *prezența* verbului, vom folosi, pînă la un punct, termenul de „însoțitor”, preluîndu-l din GLR¹⁹.

O confirmare, dincolo de dovida oferită de acordul adjectivului cu substantivul, că rolul verbului rămîne redus la prezența sa este că N.P. și E.P.S. cunosc doar construcții care satisfac valențe ale substantivului — N₂, Ac₂ etc. —, dar nu cunosc construcția unui D₁, incompatibilă cu substantivul²⁰, dar compatibilă cu verbul, D₁ care numai cînd el apare în cîmpul structurii descrise aici se subordonează verbului (*el mi-e frate*²¹),

Schema 2

¹³ [6, p. 472–473; cf. și p. 531].

¹⁴ [14, p. 84].

¹⁵ [23, p. 40–41].

¹⁶ [15, II, p. 71], [27, s.v.].

¹⁷ [18].

¹⁸ [21, p. 529 și p. 549].

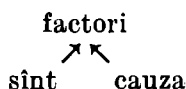
¹⁹ [15, II, p. 209]; dacă aici, în GLR, „însoțitor”, folosit în descrierea elementului predicativ suplimentar, vrea să-l evite pe cel de „subordonat” — și verbului — atunci se creează o contradicție cu teza dublei subordonări (*ibidem*). Pentru „însoțitor”, v. și [13, p. 71].

²⁰ Cu excepțiile accidentale sau caracteristice limbii vechi: dativul în dependența unui infinitiv lung [2], dativul posesiv etc. [15, I, p. 141].

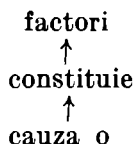
²¹ Dacă *habere* + Ac₁ = *esse* ∴ D, așa precum Ac depinde de *habere*, tot așa D depinde de *esse*, de *a fi* și nu de *a fi* + însoțitor, sau de însoțitor. Despre subordonarea la verb a D (clar) posesiv, cînd acesta este construit cu verbul, v. Flora Șuteu în [38], discuția cu Flinuța Asan [1].

dovadă că nici valența dativală sau una acuzativă a verbului nu exercită vreo atracție pentru însoțitori, nu fac ca acesta să-și depășească rolul prezenței sale, subordonarea însoțitorului la substantiv rămânând străină de valențele verbului.

Nici al doilea N_1 din construcțiile „ N_1 — este — N_1 ” (*acești factori sint cauza*), deși corespondent unui Ac_1 din *acești factori constituie cauza* (*cauza o constituie acești factori*), nu-l explicăm prin inexistența unei valențe acuzativale la *a fi*, ci prin inexistența ei la substantiv (v. schema 3); structura cu *constituie* se situează în afara celei aici în discuție (v. schema 4):

Schema 3

Schema 4

Rolul lui *a fi* aici îl evocă pe al unui catalizator care, fără să intre în combinație, permite transformarea unei non-funcții, reala apozitie, într-o funcție.

A însemna din „*enfant*” înseamnă „*copil*” oferă o situație asimilabilă cu a lui *constituie* și nu cu a lui *sint*, sensul său fiind tranzitiv²², ca al lui *a semnifica*²³, notă pe care exemplul, într-un enunț desfășurat, i-o scoate în evidență: *substantivul fr. „enfant” semnifică obiectul (Ac_1) pe care-l semnifică substantivul rom. „copil”*; apelînd la sensul său etimologic, și sinonimul lui *a semnifica*, *a însemna*, poate fi convertit — semn al tranzitivității — în diateză pasivă: *obiectul care este însemnat (care are drept semn) prin „enfant” în franceză, este însemnat în română prin „copil”*; îndepărtarea, prin abstractizare, de sensul concret, evident tranzitiv, nu comportă cu orice preț pierderea tranzitivității.

2.3. Verbul și adjectivul însoțitor coexistă printr-o complementaritate (semantică, nemarcată).

Dacă ne limităm la coexistența adjectivului cu verbul *a fi* (situația A), complementaritatea înfățișează aparența că ea are loc între termeni eterogeni: că *a fi* ar aduce notele predicativității, iar adjectivul ar veni cu încărcătura semantic-lexicală, formînd împreună o unitate — gramaticală?!, lexicală?!, mixtă?! — în care adjectivul s-ar constitui într-o componentă intrapredicativă de bază, căreia cealaltă i-ar fi auxiliarul (— tocmai verbul!?). Aparența dispăre însă dacă situația de mai sus (A) o comparăm cu a adjectivelor însoțitoare ale verbelor cu sens (situația B), unde,

1) prin prezența sensului lexical la verb și

2) în virtutea solidarității conținut-expresie a celor două lexeme, se exclude aparența unei participări predicative din partea adjectivului odată cu necontestata lui poziție *extrapredicativă*; or, dacă în B adjectivul ocupă o atare poziție, în virtutea acelorași două solidarități (fie ea, una

²² [9] Il dă intransitiv (s.v. *a însemna*); *Nouveau petit Larousse*, 1968, pe *signifier* îl dă tranzitiv.

²³ [9, s.v.].

din cele două, la verb, în A, solidaritate cu sens lexical zero), și în A adjectivul este tot extrapredicativ și non-atribut, iar verbul din A, opozant (zero) doar pe plan semantic-lexical (deci pe un plan străin de predicativitate) verbelor din B, este la fel de *predicativ*, de *predicat verbal*, totdeauna *suficient*²⁴, predicativitatea verbală, reductibilă la morfemul de acord verbal, neputînd fi decît integrală și improprie diversificărilor graduale, ca și vreunui sprijin predicativ din partea adjectivului.

2.4. Funcțiile adjectivului însoțitor. Aceste funcții vor fi ale tuturor construcțiilor substituente adjectivului (unite prin nota comună de „însoțitor”), mergînd de la cea prepozițională pînă la propoziția subordonată.

a) Calitatea de însoțitor fiind nota comună indiferent de verbul însoțit, ea este cea care, ca gen proxim, trebuie prima definită terminologic. În gramatica noastră ea este denumită diferit, prin termenii „*element* (predicativ)” și „*nume* (predicativ)”, opoziție ce nu-și are justificare (fiind vorba de acoperirea aceleiași realități). Dintre cei doi, de preferat ar fi cel de *element*, dați fiind reprezentanții nenominali, atît ai E.P.S.²⁵, cît și ai N.P. (ai acestuia din urmă, mai puțin frecvenți).

b) Cu termenul de *predicativ*, alăturat lui *element* și lui *nume*, ar trebui să fim tot în domeniul notelor comune ale adjectivului însoțitor, ca a doua, de însoțitor al oricărui verb, al predicatului; el însă s-a specializat, marcînd o diferență specifică, cea a prezenței sale lingv. verbele semantic-lexical insuficiente, apărîndu-ne ca opus lui *predicativ* + *suplimentar*:

nume predicativ

element predicativ suplimentar;

faptul este explicabil: specializarea s-a produs pe cînd gramatica nu-și avea revelat E.P.S., pe cînd, deci, *predicativ* nu-și avea opozant; beneficiind astăzi de această funcție — în mare măsură, contribuție a gramaticii noastre la cea generală —, *predicativ* de la N.P., pentru că realitatea notei comune o cere, ar trebui aliniat lui *predicativ* din E.P.S., lăsînd loc, pentru diferența specifică, unui termen opozant lui *suplimentar*:

element predicativ suplimentar

element predicativ (v. *infra*, c.).

Cît privește termenul *predicativ* ca proprietate, el este acceptabil dacă (în măsura în care) permite subînțelegerea caracterului *extrapredicativ* — doar prin complementaritatea semantic-lexicală *adpredicativ*; acest caracter l-ar putea reflecta termenul de *adjunct* (*predicativ*), *adjunct* prin ascendenții săi nefiind străin de sensul „a adăuga”: „*adjonction* . . . (*ajonction*), du lat. *adjunctio*, action d'ajouter . . .”²⁶; ca substantiv, *adjunct* l-ar face de prisos pe *element*, iar prin prepoziția *ad* ar exclude

²⁴ Admițînd teza noastră despre inexistența unei sintagme „verb + adjectiv” afirmată în [11, p. 238], G. G. Neamțu [31] se apropie și de această consecință a ei, considerîndu-l pe a fi predicat, dar insuficient (p. 54); în altă parte, menține însă predicatul nominal și-l consideră chiar „funcție unitară”, atribuind numelui funcția predicativă pe care a fi, integrat, o actualizează: a fi „nu este exterior funcției predicative pe care o actualizează în numele predicativ” [30, p. 356]. Separarea celor două funcții o propune și Elena Neagoe [29].

²⁵ Avem aici în vedere fenomenalizările și nu esența elementului predicativ suplimentar, care rămîne gerunzială.

²⁶ [4, s.v. *adjoindre*].

reflectarea vreunei relații gramaticale a adjectivului (cu verbul) — sau cel puțin nu ar implica-o —, așa cum o exclude atașată la cuvântul cu care denumim fenomenul *realei* apozitii (*ad + positio*); termenul cu *ad* îl întâlnim folosit și pentru prepoziție²⁷, despre care ar fi o falsă analiză să spunem că la nivel interlexematic ar fi în relație cu substantivul, câtă vreme ea însăși este relația acestuia.

c) Dacă funcția de *nonatribut* (= adjunct predicativ) o asigură și o pozitivă prezența verbului, diversificarea ei însă nu va putea fi decât un reflex al variației, între semantic și asemantiv, a sensului lexical al verbului, ca singurul element variabil din întreg cîmpul structurii, încît subcategoriile adjunctului predicativ vor fi doar de acest ordin, semantic-lexical, gradul de suficiență/insuficiență a sensului verbului determinînd gradul de necesitate a apariției *ulterioare* a însoțitorului compensator :

Verbul	Însoțitorul	
	gradul de necesitate	subcategoria
A asemantiv	obligator	X adjunct pred. complementar
B semantic	facultativ	Y adjunct pred. suplimentar

2.5. În ce privește verbele „devenirii/nondevenirii” ș.c.l., separate — pe bună dreptate — de *a fi*²⁸, ele formează un grup situat între verbele A și verbele B, dar tot ca varietate (exclusiv) semantică, apte de mai multe sau mai puține complemente, dar, în structura discutată, cu rolul redus la aceeași prezență, încît înscrierea lor pe scara A—B nu ar face decât să atragă după sine o diversificare în trei a adjunctului predicativ. (Termenul *complementar* ar deveni atunci mai propriu pentru funcția care s-ar înscrie între x și y.)

Aceste verbe sînt asimilabile verbelor B, întrucît :

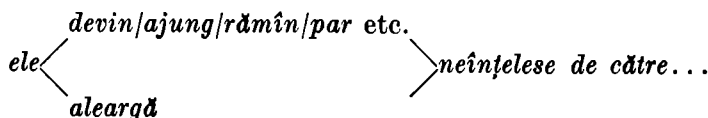
1) prezența unui al doilea N_1 în structură nu este de natură să le confere un statut aparte, sau să motiveze o încadrare a lor la A, dat fiind că un asemenea N_1 însoțește și verbele A, dar poate însoți și verbele B : opoziția

a) *Măria-sa nu vine voievod...²⁹*

b) *pe Măria-sa nu ni l-au trimis voievod...*

obligă, considerăm noi, la acceptarea unei *variații concomitente* a cazului substantivului *voievod*, încît, dacă în b) avem un Ac_1 , în a) avem un N_1 ;

2) în schimb, prezența unui *participiu-verb*³⁰ însoțitor le separă de *a fi* (catg. A) — care, cînd este însoțit de un asemenea participiu, devine subunitate predicativă —, dar le unește cu verbele B :

²⁷ [40, p. 308].

²⁸ [8, p. 112 urm.].

²⁹ Exemplul este luat din [15, II, p. 207].

³⁰ [32].

(c)... *prea* (A) (R_1) *tîrziu* (B) *ca să* (R_2) *plecăm* (C): R_2 (BC în care C subordonată consecutivă) dacă R_1 (BA), altfel ar însemna ca singur A să fie T în relația consecutivă.

Observație. În situația 2(c) se află și alte subordonate cu antecedent (corelativ) în regentă.

(d) Construcțiile „prepoziție + adjectiv”, *o știu de mică* (= *o știu de cînd era mică*), sînt o structură complexă, excepție de la raportul legic „1R — 2T” (deci, ca raport numeric, $R = T - 1$), avînd în aceste situații 3R la 3T: $R_1, Ac_1, (B \text{ știu } A \text{ o}), R_2, \text{de}, (B \text{ știu } C \text{ mică}), R_3, Ac_2, (A \text{ o } C \text{ mică})$; faptul ni-l explicăm prin necesitatea adjectivului de a se acorda și atunci cînd se află, aberant, în afara celor 3 funcții firești lui (atribut, N.P. și E.P.S.). Alte exemple de „prepoziție + adjectiv” găsim, în afară de complementul de timp discutat mai sus, în GLR, la E.P.S. și la complementele indirect, de cauză, de relație, mai putînd adăuga atributul adjectival numeral în situații ca *înalț de peste doi metri*. În ce privește condiționarea în *o știu de mică*: R_3 (AC, în care C non-atribut), dacă R_1 (BA).

2 b) univocă regresivă — R_1 dacă R_2 :

(a) *deosebirea* (A) *dintre* (R_1) *vertebrate* (B) *și* (R_2) *nevertebrate* (C);
(b) *omul* (A) (R_1 , acord adjectival) *cel* (B) (R_2 , acord adjectival) *bun* (C);
în (a) și (b), R_1 (AB) dacă R_2 (AC). Pentru (b), v. observația de la 1) (c) (3): o relație BC este exclusă, denumirea de articol adjectival devenind contestabilă.

(c) în *șade* (A) (R_1 , aderență) *picior* (B) *peste* (R_2) *picior* (C) sau în *bolovani greu de ridicat*, avem din nou structuri complexe, reductibile și ele, ca toate, la binare: fiind imposibile $R(AB)$, ca și $R(AC)$, trebuie să considerăm ca (anterior) dată $R_2(BC)$, care, după ce devine un T' (D), intră în relație cu A, condiționînd pe $R_1 - R_1$ (AD) dacă $R_2(BC)$.

BIBLIOGRAFIE

- 1 ASAN, FINUȚA, *Atributul pronominal în dativ*, în SG, vol. II, 1957, p. 131—139.
- 2 AVRAM, MIOARA, *O specie modernă a atributului în dativ și alte probleme ale determinării atributive*, în LR, XIV, 1965, nr. 4, p. 405—428.
- 3 BALLY, CH., *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a III-a, Berna, 1950, p. 114.
- 4 DAUZAT, ALBERT, DUBOIS, JEAN, MITTERAND, HENRI, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, Larousse, [1964].
- 5 DELBRÜCK, B., *Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1904.
- 6 *Der grosse Duden*, Mannheim — Wien — Zürich, [1966].
- 7 DIACONESCU, ION, *Complementul calității*, în LR, IX, 1960, nr. 2, p. 14—18.
- 8 DIACONESCU, PAULA, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG, vol. II, 1957, p. 105—120.
- 9 *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
- 10 DRAGOMIRESCU, GH. N., *Atributul predicativ în limba română*, în LI, vol. 6, București, 1962, p. 99—122.
- 11 DRAȘOVEANU, D. D., *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, 1967, p. 235—242.
- 12 DRĂGANU, N., *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945.
- 13 EDELSTEIN, FRIEDA, *Sintaxa gerunziului românesc*, București, 1972.
- 14 GLINZ, HANS, *Der deutsche Satz*, Düsseldorf, 1957.
- 15 *Gramatica limbii române*, vol. I—II, Academia Republicii Populare Române, Ediția a II-a, București, 1963.
- 16 GRAUR, ALEXANDRU, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG, vol. I, 1956, p. 121—139.

- 17 GRAUR, AL. și WALD, L., *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1965.
- 18 GUȚU-ROMALO, VALERIA, *În problema clasificării verbelor (Încercare de clasificare sintagmatică)*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 291—305.
- 19 Idem, *Morfologie structurală a limbii române*, București, 1968, p. 252—253.
- 20 HÁZY, ȘTEFAN, *O parte de propoziție în discuție*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 233—238.
- 21 IORDAN, IORGU, *Limba română contemporană*, [București], 1954.
- 22 IORDAN, IORGU, GUȚU-ROMALO, VALERIA, NICULESCU, ALEXANDRU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.
- 23 JUNG, WALTER, *Grammatik der deutschen Sprache*, Leipzig, 1967.
- 24 *Logica*, Ministerul Învățămîntului, 1953.
- 25 MANOLIU, MARIA, *Genitivul pronumelui personal în limba română contemporană*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 274—290.
- 26 MARCUS, SOLOMON, *Lingvistică matematică*, ed. a II-a, București, 1966, p. 20.
- 27 MAROUZEAU, J., *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933.
- 28 MOUNIN, GEORGES, *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, Paris, 1967, p. 173.
- 29 NEAGOE, E., *Observații asupra definiției verbului copulativ*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 95—99.
- 30 NEAMȚU, G. G., *Despre auxiliare cu privire specială la „a fi”*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 355—363.
- 31 Idem, *Termeni regenți pentru determinanții (complementele) predicatului nominal*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 51—66.
- 32 OCHEȘANU, RODICA și VASILIU, LAURA, *Despre valoarea verbală și adjectivală a participiului*, în LR, III, 1954, nr. 6, p. 16—21.
- 33 RĂDULESCU, MARIA, *Numele predicativ circumstanțial*, în SG, vol. II, 1957, p. 121—129.
- 34 Idem, *Tot despre numele predicativ circumstanțial*, în LR, VII, 1958, nr. 6, p. 76—80.
- 35 SECHEHAYE, ALBERT, *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1926.
- 36 STATI, SORIN, *Dependența semantică a propozițiilor și rolul lor sintactic*, în SG, vol. II, 1957, p. 141—149.
- 37 ȘĂINEANU, LAZĂR, *Raporturile dintre gramatică și logică. Cu privire sintetică asupra părților cuvîntului*, București, 1891.
- 38 ȘUTEU, FLORA, *Însemnări pe marginea anumitor construcții gerunziale*, în LR, VI, 1957, nr. 5, p. 15—22.
- 39 TESNIÈRE, LUCIEN, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1965.
- 40 VASILIU, LAURA, *Asupra definiției prepoziției*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 306—309.
- 41 WALD, HENRI, *Introducere în logica dialectică*, 1959.

LE SYNTAGME « VERBE + ADJECTIF » — UNE CERTITUDE ?

R É S U M É

L'auteur avance l'idée qu'il n'y a pas de syntagme « verbe + adjectif » et apporte à son appui les arguments suivants : (1) au point de contact du verbe et de l'adjectif il n'y a aucun fait linguistique relationnel ; (2) chacun actualise une autre valence du substantif (en nominatif ou accusatif).

On en dégage les conséquences suivantes :

(1) il n'y a pas de verbe copule ; tous les verbes sont prédicatifs, de sorte que tout prédicat — fût-il assémantique, *a fi* (être), — est verbal et se suffit à lui-même ;

(2) l'adjectif — ainsi que ses substitués — est, dans la structure en question, un *adjoin* extra-prédicatif et, par une complémentarité lexico-sémantique, non-marquée, ad-prédicatif :

(a) *complémentaire*, quand le verbe qu'il accompagne est assémantique ;

(b) *supplémentaire*, quand le verbe qu'il accompagne est sémantique.

(3) De (1) et (2) il résulte qu'il n'y a pas de prédicat nominal.

(4) La structure « substantif (A) + verbe (B) + adjectif (C) », ne connaissant pas la relation BC, sera lue comme AB si AC, AC si AB — ce sera donc une structure renfermant deux *relations conditionnées* d'une manière *biunivoque*.

A l'addenda on dresse la liste des relations à conditionnement biunivoque ou univoque (regressif ou progressif) que l'auteur a inventariées jusqu'à présent.

Iunie 1973

Universitatea „Babeş-Bolyai”

Facultatea de filologie

Cluj, str. Horea, 31

A PROPOS DE LA NOTION D'ACCORD

PAR

G. GRUIȚĂ

L'accord (*acordul*, *concordanța*, *congruența*¹, notion de base de la syntaxe roumaine, a joui d'une attention assez soutenue de la part des linguistes roumains et étrangers qui ont étudié la grammaire du roumain. Mais ils se sont surtout efforcés d'établir les règles de l'accord, les types de désaccord et les causes de celui-ci. La transparence du terme et le caractère évident du système de fonctionnement du procédé ont diminué l'intérêt pour une définition plus rigoureuse. Les conséquences de ce fait sur l'opération pratique de description exacte et normative ne peuvent être appréciées avec précision et peut-être ne sont-elles pas tellement graves. Pourtant, quelques confusions (accord — flexion, accord — rection) ou inadvertances (l'accord du substantif) paraissent ne pas être étrangères au laconisme de la définition, si bien que dans le stade actuel de la recherche la notion d'accord réclame encore quelques précisions qui dépassent la sphère du pédantisme gratuit.

L'accord est le produit de la syntaxe, apparu après la flexion et reposant sur elle, quand la capacité d'abstraction de l'homme a atteint un certain niveau². Il a contribué à transformer la proposition en une unité centralisée autour du nom par la répétition des catégories grammaticales de celui-ci dans d'autres mots de l'énoncé³.

En roumain, par exemple, le groupe *Copila frumoasă este harnică* réalise une communication unitaire par la répétition de l'information « singulier, féminin, nominatif » dans trois des termes présents et de celle

¹ La linguistique roumaine actuelle emploie le terme d'« accord » pour le phénomène dont nous nous occupons. Au XIXe siècle on utilisait « concordance » (I. Hellade Rădulescu, *Gramatică românească*, Sibiu, 1828 : « concordanța » ; T. Cîrliu, *Gramatică a limbii române. Parlea II. Sintetică*, București, 1877 : « concordanținea »), sous l'influence de la terminologie latine et italienne, et plus tard « congruence » (Al. Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, 1897), selon le modèle de l'allemand. Finalement on a préféré le terme français (« accord »), plus bref et avec un pouvoir dérivatif plus grand. Sporadiquement, on rencontre encore « congruență » ou « concordanță » pour l'accord, mais en général ces termes ont une spécialisation linguistique.

² Cf. Lucia Wald, *Progresul în limbă. Scurtă istorie a limbajului*, Edit. științifică, București, 1966, p. 172.

³ Cf. Lucia Wald, *Progresul...*, p. 163.

de « singulier, III-e personne » dans deux autres. Le centre, celui qui transmet sa marque de nombre, genre, cas et personne⁴ aux autres mots, c'est le substantif *copila*. Cette assertion se vérifie très facilement dans l'énoncé cité par un examen parallèle de la réalité extralinguistique et de son reflet linguistique. Il ne peut s'agir de singularité réelle ou de pluralité réelle que dans le référent du mot *copilă*. De même, le trait « féminin » concerne seulement l'objet désigné par le substantif. En d'autres termes, les réalités désignées par *frumos*, *a fi*, *harnic* ne peuvent pas être masculines ou féminines, au singulier ou au pluriel, auteurs de l'action, possesseurs d'une qualité, objets de l'action, émetteurs ou récepteurs, etc.⁵ Les informations de genre, nombre, cas et personne, présentes pourtant dans les mots qui les expriment, sont *fausses*, postiches, si on les rapporte à ces entités, et *vraies*, significatives, seulement si on les rapporte au référent du substantif.

Schématiquement, cela pourrait se représenter de cette façon :

<i>Faussees</i>					
Réalité	→	[copila]	[frumoasă]	[este]	[harnică]
extralinguistique		↓	↓	↓	↓
Message	→	copila	frumoasă	este	harnică
c'est-à-dire :					
singularité		singularité	singularité		singularité
féminin		féminin	non-locuteur		féminin
sujet réel		sujet			sujet
non-locuteur					
↓		↓	↓	↓	↓
sing., fém., nom., III-e pers.		sing., fém., nom.	sing., III-e pers.		sing., fém., nom.
<i>Vraies</i>					
Réalité	→	[copilă]	[frumos]	[a fi]	[harnic]
extralinguistique		↓			
Message	→	copila → frumoasă		este	harnică
				↑	↑

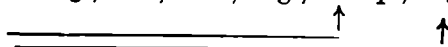
⁴ A propos de l'existence de la catégorie grammaticale de la personne dans le substantif, cf. Carmen Vlad, *Categoria gramaticală a persoanei la substantiv*, dans SCL, XXI, 1970, n° 3, p. 275-283, où figure une bibliographie sur ce problème, à laquelle nous ajoutons : Timotei Cipariu, *Gramatică*, 1877 (cf. p. 39 : « Les autres noms, étant des substantifs, sont tous : au vocatif, de la deuxième personne ; au nominatif, et aux autres cas, de la troisième personne »), ainsi que l'étude de Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, Edit. Academiei, București, 1970 (cf. p. 107 : « On peut considérer donc que le substantif possède la catégorie de la personne avec deux membres en opposition : la deuxième pers. (vocatif), la III-e pers. (non-vocatif) »).

⁵ Cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 2-e éd., București, 1956, p. 335 (« On a vu que le genre, le nombre et le cas sont des catégories grammaticales reposant sur des catégories logiques, c'est-à-dire des réalités matérielles : sexe des êtres (et l'absence du sexe des choses) dans le genre, la quantité, le nombre des objets dans le nombre et des rapports entre les objets (ou concepts) dans le cas. Cette situation ne se retrouve que dans le substantif, qui exprime des objets et seuls les objets peuvent avoir un sexe, peuvent exister dans un nombre plus ou moins grand et peuvent se trouver les uns par rapport aux autres (ou par rapport aux concepts) dans divers rapports. Les modifications similaires dans l'adjectif sont purement formelles, sans correspondant notionnel ») ; pour le nombre et la personne du verbe, cf. p. 252.

c'est-à-dire :

singularité
féminin
sujet réel
non-locute ur

sing., fém., nom., III-e pers. → sing., fém., nom., sing., III-e p., sing., fém., nom.

Il faut, par conséquent, faire une différence nette entre les catégories grammaticales du genre, du nombre et du cas dans le substantif et les mêmes catégories dans l'adjectif, entre la personne et le nombre du substantif et les mêmes catégories dans le verbe ⁶.

Dans le substantif elles ont un caractère *déictique* car, comme on l'a vu, elles indiquent quelque chose, correspondent à quelque chose de réel dans la réalité extralinguistique évoquée par le substantif. Dans l'adjectif et dans le verbe elles ont un caractère *anaphorique*, leur présence dans cette classe de mots ne peut pas être justifiée par rapport au référent du verbe ou de l'adjectif, elles y constituent des marques du substantif, répétées pour des raisons syntaxiques dans d'autres éléments de l'énoncé ⁷. En d'autres termes, la flexion de l'adjectif ne concerne que la *structure superficielle* : son nombre, son cas, son genre sont dérivés, par des règles transformationnelles d'accord, à partir du nom qu'il détermine ⁸. La même observation est valable à propos de la flexion du verbe en ce qui concerne le nombre et la personne.

Il suffit d'ordonner un peu les observations déjà faites et de généraliser à partir de la réalité offerte par la langue roumaine et l'on peut déjà formuler les constatations suivantes (qui sont d'ailleurs valables pour d'autres langues aussi) :

— Il y a des catégories grammaticales déictiques (à caractère lexicogrammatical) et anaphoriques (à caractère purement formel, grammatical).

— La même catégorie grammaticale peut être déictique et anaphorique, mais dans des classes de mots différentes. L'aspect anaphorique

⁶ Cette distinction a été faite jusqu'à présent, même dans les grammaires traditionnelles, mais — dit Sorin Stati — l'analyse précise du contenu des morphèmes acquis par accord a été négligée (cf. S. Stati, *Note asupra sensurilor gramaticale*, dans *Omagiu lui Al. Rosetti la 70 de ani*, Edit. Academiei, București, 1965, p. 868, note 3).

⁷ Les termes d'*anaphorique* et de *déictique* nous ont été suggérés par ce passage de Lucia Wald, *Progresul...*, p. 97 : « En se référant au genre, I. Kuryłowicz fait une distinction entre le genre *déictique* (c'est nous qui avons souligné — G.G.) ou le genre du substantif, qui se rapporte à un aspect de l'objet de la réalité exprimé par le substantif, et le genre *anaphorique* (c'est nous qui avons souligné — G.G.), acquis par accord avec le substantif ». Nous n'avons fait qu'étendre le domaine d'application aux autres catégories grammaticales. (Dans la note 1, p. 97, L. Wald précise qu'elle se rapporte à l'article *W sprawie genezy rodzaju gramatycznego* de I. Kuryłowicz, publié dans *Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*, Krakow, 1934, fasc. 10, p. 5-8, traduction russe, dans le vol. I. Kuryłowicz, *Očerki po lingvistiike*, Moscou, 1962, p. 204-209). Pour l'explication du terme *déictique* et pour d'autres acceptions de ce terme, cf. aussi John Lyons, *Introduzione alla linguistica teorica*, Bari, 1971, p. 359-360 et 398-401 et 546.

⁸ Cf. John Lyons, *Introduzione...*, p. 425.

est conditionné par la préexistence de l'aspect déictique de la catégorie respective, il doit son existence à l'accord et il est décisif pour la grammaticalisation d'une catégorie⁹.

— Il y a une classe de mots qui, par la nature de son référent, a seulement des catégories déictiques : le substantif.

— Le verbe et l'adjectif ont des catégories déictiques, qui leur sont propres en vertu de leur sens lexical (le mode, le temps, la voix, dans certaines langues l'aspect — dans le verbe ; les degrés de comparaison — dans l'adjectif), mais aussi des catégories anaphoriques, produits de la syntaxe (le genre, le nombre et le cas — dans l'adjectif ; le nombre et la personne, auxquels s'ajoutent parfois le genre et le cas — dans le verbe).

— Le nombre, le genre, le cas, la personne, ce sont des catégories nominales. Elles ne peuvent apparaître que secondairement et de façon dérivée dans l'adjectif et dans le verbe et être marquées dans la structure superficielle.

— Le substantif est le seul « transmetteur »¹⁰, le seul *avec lequel* on fasse l'accord et qui *ne s'accorde* jamais¹¹.

Les catégories anaphoriques sont vides d'information seulement si on les rapporte au référent de l'adjectif ou du verbe. Elles doivent être rapportées à l'objet de la réalité extralinguistique évoqué par le

⁹ Lucia Wald, *Progresul...*, p. 98.

¹⁰ La situation du pronom, nous la considérons différente pour des raisons qui seront exposées dans la seconde partie de l'article.

¹¹ Malgré cela, les grammaires roumaines, à commencer par celle de Cipariu et à terminer par la *Gramatica* de l'Académie (suivie par les manuels scolaires), parlent de l'accord du substantif quand celui-ci a la fonction d'attribut ou d'apposition (Cf. *Gramatica limbii române*, I-er vol., Edit. Academiei, București, 1954, p. 75 : « L'attribut exprimé par un substantif (c'est nous qui avons souligné — G.G.) ou par une partie du discours à valeur de substantif s'accorde avec le sujet en nombre, en cas et, autant que possible, en genre ». II-er vol. p. 93 : « L'apposition est le complément nominal (c'est nous qui avons souligné — G.G. mis au nominatif, compte non tenu du cas du terme déterminé, ou accordé (c'est nous qui avons souligné — G.G.) en cas avec celui-ci ». *Gramatica limbii române*, 2e éd., revue et augmentée, IIe vol., Edit. Academiei, București, 1963, reprend l'idée de l'accord du substantif dans une formulation identique, aux pages 106 et 128). On ne tient pas compte ici de la règle (sans exception) qu'une catégorie grammaticale peut être, pour une classe de mots, ou bien déictique, ou bien anaphorique, mais jamais les deux en même temps. Le substantif *băieți*, par exemple, possède toujours des catégories déictiques commandées par les traits et les relations de son propre référent, donc aussi dans l'énoncé *Prietenii mei sînt băieți* (où il est attribut) et dans l'énoncé *Unii băieți au plecat* (où il est sujet). Il est totalement arbitraire et non justifié que, pour certaines coïncidences, on admette que seulement dans le second exemple il y a un rapport entre *băieți* et l'objet évoqué :

[băieți]

↓

băieți

mais non pas dans le premier, en lui attribuant des traits et des relations d'un autre objet

[prieteni]

[băieți]

↓

prieteni → băieți

Dans la linguistique roumaine l'accord du substantif a été nié pour la première fois par D. D. Dășoveanu, dans l'article *Un acord discutabil*, publié dans CL, XV, 1970, n° 3, p. 307-311. Quoique les arguments soient différents des nôtres, les conclusions sont les mêmes : la coïncidence du cas (genre, nombre) de deux substantifs se place en dehors de l'accord et a d'autres explications (cf. p. 311).

substantif, en suivant la voie inverse à l'expansion des marques du substantif dans l'énoncé :

[singularité, fém.]		[copilă]		[frumos]
↑ ↑		↑ ↑		
singulier, fém.	singulier, fém.	copilă	frumoasă	

Comme elle renvoie au même référent que les catégories déictiques du substantif, l'information des catégories anaphoriques se superpose à l'information de celles-là. Et c'est pour cela que les catégories anaphoriques sont prédictibles, redondantes¹², du point de vue de la théorie de l'information, représentant un cas de pléonasme grammatical¹³. C'est là la raison pour laquelle l'accord est souvent considéré comme un moyen de connexion peu économique¹⁴, et sa simplification comme un signe du progrès dans la langue¹⁵. Si on donne la priorité au rôle connectif de l'accord¹⁶, ce que font d'ailleurs les grammaires traditionnelles, il faut aussi admettre qu'il a un rôle informatif. Même si elle est contraire au principe de l'économie linguistique, la redondance réalisée par l'accord est nécessaire à la clarté du message, certains sont même tentés de considérer que cette fonction de l'accord — conserver l'information menacée par le « bruit » — serait primordiale¹⁷. D'ailleurs, l'accord n'est pas toujours redondant. Quand l'opposition formelle d'une ou de plusieurs catégories grammaticales du substantif est supprimée ou quand le substantif ne figure pas dans l'énoncé, le rôle « désambiguïsant »¹⁸ de l'adjectif ou du verbe est évident¹⁹. Nous proposons un exemple :

Munteanu e harnic
Munteanu e harnică

[Munteanu]		[harnic]		[Munteanu]		[harnică]
↑		(masc.)		↑		(fém.)
Munteanu este harnic				Munteanu este harnică		

¹² Cf. Sorin Stati, *Redundanța*, dans LR, XI, 1962, n° 3, p. 231—241.

¹³ L'identité informationnelle des catégories anaphoriques et déictiques (du substantif) a fait que les morphèmes qui matérialisent dans un énoncé les deux types de catégories fussent considérés par certains linguistes comme représentant en réalité un seul morphème discontinu. Dans *copilă frumoasă* il n'y aurait pas le morphème -ă du substantif et le morphème -ă de l'adjectif, mais le morphème discontinu *d...ă* (sing., nomin. -accusatif, fém.) (Cf. André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, traduction et adaptation au roumain par Paul Miclău, Edit. științifică, București, 1970, p. 140).

¹⁴ Cf. André Martinet, *Elemente...*, p. 161.

¹⁵ Cf. O. Jespersen, *Progress in Language*, London — New York, 1894, apud L. Wald, *Progresul...*, p. 26—27.

¹⁶ A. J. Greimas, dans *Sémantique structurale (Recherche de méthode)*, [Paris, 1967], considère l'accord (itération de traits sémantiques) comme l'un des plus importants moyens d'assurer « l'isotopie du discours » (p. 111—116).

¹⁷ Cf., par exemple, Jean Dubois, *Grammaire structurale du français. Nom et pronom*, Paris, 1965, p. 25—26, 50.

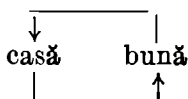
¹⁸ Pour le terme « désambiguïsant » et pour le rôle désambiguïsant de l'accord, cf. John Lyons, *Introduzione...*, p. 324.

¹⁹ Cf. Mircea Zdrenghea, *Limba română contemporană. Morfologia*, [Cours lithographié], Cluj, 1970, p. 13 (« En roumain, *tală* et *mamă*, ayant la même désinence, pourraient être considérés par un étranger comme étant du même genre. Mais, dès qu'ils sont accompagnés d'un déterminant, le genre se précise : *tală bun*, *mamă bună* »).

Les informations « féminin — masculin », absolument nécessaires pour un décodage correct, sont fournies par le seul terme accordé.

Le mécanisme fonctionnel de l'accord présuppose l'existence obligatoire de deux termes (A et B), nombre fixe, ni plus ni moins de deux²⁰. A contrôle la forme de B, par la répétition de certaines informations grammaticales dans celui-ci. Quand B est un adjectif, on l'a vu, il emprunte l'information de genre, nombre et cas de A, et quand c'est un verbe, celle de nombre et de personne (dans certaines circonstances celles de genre et de cas aussi). La répétition de l'information n'implique pas qu'elle soit exprimée par le même formant dans les deux termes²¹, quoique les cas de coïncidence ne soient pas rares en roumain, surtout avec les adjectifs : *casă bună* (ă — ă), mais *vulpe vicleană* (e — ă). En même temps, entre A et B s'établit, par la répétition des marques, une relation de référence²², dans ce sens que B se rapporte à A²³ :

La position des deux termes dans l'énoncé est soumise à certaines restrictions : ils peuvent se trouver dans le même syntagme (*casă bună*) ou dans des syntagmes différents (*casa lor e bună*), mais seulement à l'intérieur

²⁰ A peut être représenté par une partie de proposition simple ou multiple, mais, même dans le second cas, pour la relation d'accord il constitue un terme unique.

²¹ Cf. Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor în româna contemporană standard*. Edit. Academiei, București, 1968, p. 30.

²² Pour cette double relation (de répétition et de connexion), cf. Maria Manoliu Manea, *Sistematica...*, p. 31. (Le problème, avec une représentation schématique du mécanisme de la répétition et de la connexion, est repris par le même auteur dans *Gramatica comparată a limbilor romanice*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1971, p. 129.)

²³ En général, dans la linguistique roumaine cette relation de référence est assimilée à la « subordination syntaxique », puisque l'accord figure parmi les moyens de réalisation de la subordination (cf. *Gramatica...*, 2e éd., II-e vol., p. 80). Estimant que l'accord est toujours subordonateur, D. D. Drașoveanu l'utilise comme argument essentiel pour démontrer la subordination du prédicat par rapport au sujet (cf. D. D. Drașoveanu, *Despre natura raportului dintre subiect și predicat*, dans *CI*, III, 1958, p. 175—182). En effet, il semble qu'en roumain, même si B n'est pas toujours le subordonné syntaxique de A (cf. certaines circonstances : *Na pe Hanora o știm de mică* — *Gramatica Academiei*, 2e éd., IIe vol., p. 173) ou seulement de A (quand B est « élément prédicatif supplémentaire »), il n'y ait pas de cas où A soit subordonné à B. En italien ou en français cela peut arriver. Cf. les exemples suivants de Jean Dubois, *Grammaire...*, où A est le complément direct, subordonné à B, qui est prédicat.

La cantatrice que j'ai entendue chanter (p. 88) ;

La lettre que tu as mise... (p. 86).

En italien, de même, le prédicat exprimé par un verbe au passé composé s'accorde obligatoirement avec le complément direct, quand celui-ci est exprimé par les démonstratifs *lo, la, li, le, ne* :

Hai letto i libri? — *Sì, li ho letti* ;

Hai letto le lettere? — *Sì, le ho lette* ;

Hai letto il libro? — *Sì, l'ho letto* (l' = lo) ;

Hai letto la lettera? — *Sì, l'ho letta* (l' = la)

(Cf. Luciano Satto, *Come si dice. Uso e abuso della lingua italiana*, Firenze, 1968, p. 93).

des mêmes morphèmes dans les deux adjectifs s'explique par ce que l'un et l'autre sont les termes B d'un même terme A ²⁶ :

copilă — frumoașă
copilă — inteligentă

Reconnaître que l'essence du phénomène de l'accord est la *répétition* et la *connexion*, plus exactement, la connexion par la répétition, ce n'est pas soutenir que toute répétition (même si elle a un rôle connectif) entre dans le domaine de l'accord. Celui-ci concerne seulement la répétition de certaines catégories grammaticales et seulement dans les conditions précisées plus haut : la classe de A $\neq$ la classe de B, les catégories de A $\neq$ les catégories de B selon le critère déictique — anaphorique ²⁷.

De même, le contrôle formel exercé par A sur B, par l'obligativité de l'occurrence des mêmes marques, ne doit pas conduire à un excès d'association entre l'idée de „correspondance” et celle d'„accord” ²⁸.

²⁶ Dans Stati—Bulgăr, *Analize...*, p. 31—32 on parle de « coordination avec accord » entre *deschiși* et *mari* dans le fragment *ochi deschiși, mari* (« Les deux mots coordonnés sont au même nombre, au même genre et au même cas, donc entre eux il y a accord (c'est nous qui avons souligné — G.G.), ce que nous allons noter succinctement par (C₁ + C₂) pl. masc. acc. », p. 32). L'emploi du terme d'« accord » est impropre de notre point de vue, car il s'agit ici, comme dans notre exemple ci-dessus, d'une coïncidence formelle entre deux termes B, non entre A et B. Pour l'existence d'un rapport marqué entre le verbe et l'adjectif, cf. D. D. Drașoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, dans CL, XII, 1967, n° 2, p. 238—239.

²⁷ Les exemples cités aux notes 11 et 26 ne sont pas les seuls qui illustrent l'emploi impropre du terme d'« accord » pour n'importe quelle répétition ou coïncidence formelle. Al. Philippide, dans *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, 1897, p. 380, parle d'un accord en mode (« congruență de mod ») entre deux prédicats. *Gramatica Academiei*, IIe éd., Ier vol., parle d'un accord verbe — verbe (cf. p. 205 : « Les verbes *a trebui* et *a fi*, le premier impersonnel normalement, et le second impersonnel seulement dans la situation où il a une valeur modale, sont parvenus eux aussi à s'accorder, parfois, avec le verbe au subjonctif (c'est nous qui avons souligné — G.G.) : *Am trebuit să cer pașaport de la postelnic* — I. Ghica). Dans le passage suivant de Stati—Bulgăr, *Analize...*, p. 108, il s'agit toujours d'un accord verbe — verbe (en fait, prédicat — prédicat) : « Si la proposition sujet a pour sujet un pronom interrogatif ou relatif composé (*cel ce*), la proposition prédicat aura son prédicat accordé en nombre avec le prédicat de la proposition sujet » (c'est nous qui avons souligné — G.G.). Pour l'« accord » adverbe — verbe, cf. Barbu B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române* (reconsidération), Edit. științifică, București, 1971, p. 67 (« La corrélation entre le temps du verbe et ces adverbess par l'accord grammatical » — c'est nous qui avons souligné — G.G.).

Lucien Tesnière, dans *Éléments de syntaxe structurale*, préface de Jean Fourquet, professeur à la Sorbonne, 2e édition revue et corrigée, Paris, 1965, au chapitre 90, *Accord des conjonctions avec la négation*, parle de l'accord des conjonctions coordonatrices avec la négation (p. 222 et suiv.). De même André Martinet, *Éléments...*, p. 160—161, utilise le terme d'„accord” quand il traite des „monèmes fonctionnels”, où il inclut tout d'abord les prépositions.

Bien entendu, les emplois impropres du terme d'„accord” sont très nombreux et, au cours de l'exposé nous y reviendrons.

²⁸ Le fait de construire la définition sur l'idée de „coïncidence”, dans presque toutes les grammaires roumaines, a conduit, par extension, à comprendre l'accord comme „forme convenable”, „la forme la plus convenable dans un contexte donné” (cela repose sur une situation spécifique : on emploie en roumain *potrivire* „coïncidence” et *potrivit* „convenable, indiqué”, ce qui a favorisé ce glissement du sens) et finalement „forme correcte”. Par exemple, N. Mihaescu, dans *Limba noastră. Probleme de lexic și construcții gramaticale*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1963, p. 71, donne cet exemple de „désaccord” : *Revista publică studii de mare însemnătate pentru înțelegerea genezei romanului și locul său în literatură*, après quoi il commente : « Dans cet exemple seulement le premier complément du substantif *înțelegerea* respecte l'accord grammatical ». Mais *locul* devait exprimer l'idée de possession par le génitif, non par l'accord. La présence du nominatif à la place du génitif est fautive, déplacée, mais ne représente pas un cas de désaccord mais une flexion erronée du substantif (qui, d'ailleurs, ne peut pas s'accorder).

La forme d'un mot peut être dirigée syntagmatiquement par la rection aussi (régime), mais c'est un autre type de contrôle. Dans l'accord A impose à B ses propres catégories grammaticales, tandis que dans la rection le terme principal (X) impose au secondaire (Y) une catégorie que lui, X, n'a pas obligatoirement. C'est pourquoi, tandis que A doit avoir obligatoirement une flexion, X ne doit pas remplir cette condition. Les prépositions, par exemple, demandent dans beaucoup de langues que le substantif associé ait une certaine forme casuelle, sans qu'elles-mêmes puissent avoir la catégorie grammaticale du cas. D'un autre côté, B est d'habitude subordonné syntaxiquement à A (cf. note 23), tandis que Y n'est pas forcément subordonné à X syntaxiquement, la subordination y étant tout d'abord morphologique. Qu'on compare seulement *Vine o copilă frumoasă* et *Înoată contra curentului*. *Copilă* — *frumoasă* = terme recteur — terme régi, mais *contra* — *curentului* ≠ terme recteur — terme régi²⁹, car *curentului* est subordonné syntaxiquement à *înoată*, *contra*, X, ayant ici seulement un rôle jonctionnel³⁰.

En des termes structuralistes, selon le critère partie — totalité dans la distribution³¹, la rection est utilisée dans des constructions exocentriques (*contra lui*), tandis que l'accord apparaît dans des constructions exocentriques (*cartea e interesantă*) aussi bien qu'endocentriques (*cartea interesantă*)³², mais surtout dans les dernières³³.

Le nombre des classes de mots et des catégories grammaticales engagées dans l'accord diffère selon les langues. Le terme B a le rôle décisif dans cette variabilité. En anglais, par exemple, B a un seul représentant, le verbe, par conséquent le nombre des catégories se réduit à deux (la personne et le nombre). Dans les langues romanes B peut être actualisé dans l'énoncé comme adjectif aussi (plus d'autres mots à valeur

²⁹ Dans Stati-Bulgăr, *Analize...*, p. 33, la situation est présentée différemment. Conformément à cette théorie, *contra* = supraordonné, *curentului* = subordonné, et il s'agit d'une « subordination avec rection » à l'intérieur d'un « terme subordonné complexe ». Entre ce « terme complexe » et *înoată* il y aurait ensuite une subordination du type « avec adhérence » : $R_1 \leftarrow (R_2 \leftarrow S)$.

³⁰ La confusion accord — rection est elle aussi assez fréquente. Nous citons toujours un exemple de N. Mihaescu, *Limba noastră*, p. 71, où le non respect du régime de la préposition *datorită* est condamné au nom de l'accord : *Datorită condițiilor în care a trăit, a vieții pe care a dus-o...* Dans le même livre (p. 70), dans la phrase *Imaginaile artistice trebuie să se întrezăre într-o compoziție originală proprie unui scriitor sau altui*, le non respect du régime de la préposition *prin* est taxé de désaccord.

³¹ Cf. John Lyons, *Introduzione...*, p. 299.

³² Cf. John Lyons, *Introduzione...*, p. 312–313.

³³ Bien entendu cette règle a une applicabilité différente d'une langue à l'autre. En allemand par exemple l'accord de l'adjectif en genre et en nombre a en effet lieu seulement dans les constructions endocentriques : *guter Mann, gute Frau*, mais *der Mann ist gut, die Frau ist gut* (cf. Robert Henry Robins, *Manuale di linguistica generale*, Bari, 1969, p. 306). En échange, le hongrois présente la situation inverse : *a szép lány, a szép lányok*, mais *a lány szép, a lányok szépek*. Dans les langues romanes, à la différence des langues citées, l'adjectif s'accorde toujours, compte non tenu du caractère endocentrique ou exocentrique de la construction.

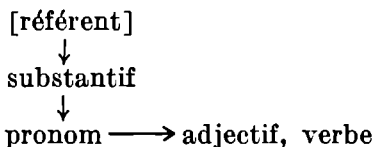
adjectivale : numéral, article, adjectifs pronominaux), ce qui augmente le nombre des catégories à trois (genre, nombre, personne). En roumain il y a un accord en cas, et, à une époque ancienne, en détermination (article)³⁴. A la différence des autres catégories, qui ont une valeur connective seulement par la répétition, quand elles sont anaphoriques, le cas est relationnel par définition. C'est la raison pour laquelle Maria Manoliu Manea le classe parmi les éléments connectifs non itératifs³⁵. Mais en roumain, au moins à l'époque actuelle, sa situation est bizarre, c'est une catégorie bivalente, qui exprime des relations par elle-même mais aussi par la répétition, même si l'obligativité de l'accord en cas est de moins en moins stricte³⁶. On peut donc constater que, non seulement dans des langues différentes, mais même dans la même langue, les catégories grammaticales ne sont pas sur le même plan d'égalité au point de vue de l'accord. Leur itération n'est pas considérée obligatoire dans la même mesure, le nombre des éléments dans lesquels elles se répètent n'est pas identique. Pour le roumain, on pourrait établir la hiérarchie suivante, selon l'extension des constituants dans lesquels elles peuvent se répéter³⁷ :

1. le nombre
2. le genre
3. la personne
4. le cas
5. la détermination (l'article) — dans la langue ancienne.

Le nombre occupe la première place car il se combine avec la personne (dans le verbe) aussi bien qu'avec le genre (dans l'adjectif) et il est exprimé, dans B, par le même morphème que ces catégories. D'ailleurs, la situation du roumain se retrouve dans la majorité des langues, la catégorie du nombre pouvant apparaître dans le plus grand nombre de positions³⁸.

Le substantif, comme terme A, peut être remplacé par un pronom et dans ce cas entre le substantif et le terme B il y a un accord médiateur :

³⁴ Cf. Maria Manoliu Manea, *Sistematica...*, p. 87–88, où sont donnés les vestiges suivants de l'accord en article du XVIe siècle (Coresi) : *În zilele marelui și de Dumnezeu luminatului arhiepiscopului Ghenadie; cu luminatului mitropolitului marele Ghenadie*.

³⁵ Cf. Maria Manoliu Manea, *Gramatica comparată...*, p. 133.

³⁶ Nous avons en vue la fréquence des exemples du type *Titlul unei poezii scrisă de Coșbuc* (Cf. notre article *O abalere care devine normă în limba română actuală*, dans *STUBB*, *Serie Philologia*, Fasciculus 1, 1969).

³⁷ Une telle hiérarchie, selon le même critère, figure dans Paula Diaconescu, *Structură și evoluție...*, sans pourtant que la personne y intervienne. Ce classement reflète aussi la force du caractère itératif des catégories respectives : l'accord en détermination a disparu, l'accord en cas perd du terrain (les deux catégories sont sur la dernière, respectivement, sur l'avant-dernière place).

³⁸ Maria Manoliu Manea, *Cîteva categorii semice iterative romanice* (II). *Discontinuitatea*, dans *SCL*, XX, 1969, n° 3, p. 275.

L'accord syntagmatique A → B (pronom → adjectif, verbe), *in praesentia*, est précédé par un accord paradigmatisque (substantif → pronom), *in absentia*, puisque seul le terme accordé apparaît dans l'énoncé. Cela signifie que le pronom doit prendre toute l'information de son substitué, lexicale aussi bien que grammaticale. Le transfert de l'information grammaticale est assuré par la présence des mêmes marques formelles dans le substitut, dont le paradigme est parallèle à celui du substantif³⁹. Le transfert de l'information lexicale est assuré par le contexte⁴⁰ : le contexte extralinguistique, quand le pronom n'a pas d'antécédent, linguistique, quand il en a un⁴¹.

I-a adus și o carte, dar aceasta era în limba germană (antécédent = *carte*).

Aceasta e în limba germană (geste).

Quand le transfert sémantique substantif → pronom a lieu en la présence du référent (cf. le dernier exemple), on peut avoir l'impression que le processus codage — décodage n'est plus médiat (Objet → Substantif → Pronom, respectivement, Pronom → Substantif → Objet), mais directement (Objet → Pronom, Pronom → Objet)⁴². Admettre cette hypothèse ce serait exclure de la catégorie des substituts ces pronoms qui peuvent renvoyer aux conditions de réalisation du message (*eu, tu, aceasta* — sans antécédent, etc.⁴³) et implicitement reconnaître qu'ils fonctionnent dans l'accord comme terme A titulaire, non pas comme simples médiateurs entre un adjectif ou un verbe et un substantif remplacé. Mais il y a assez d'arguments qui soutiennent l'idée que les pronoms mentionnés ci-dessus ne font pas d'exception au système général : codage — décodage médiat. Dans les énoncés :

Aceasta e de brad (geste)

Acesta e de brad (geste)

quoique nous soyons en présence des objets indiqués par *aceasta* (scaun)

³⁹ Nous pourrions même dire qu'en ce qui concerne la personne, les possibilités d'expression du pronom sont plus nombreuses et plus claires. Il dispose de thèmes différents pour exprimer les traits « émetteur », « récepteur », « non-locuteur ». Le substantif réalise par des affixes les deux derniers (vocatif = II-e personne, non-vocatif = la III-e personne; cf. note 4), mais n'a la possibilité d'exprimer le trait « émetteur » qu'en recourant au substitut (*eu*) ou, plus récemment, à un nouveau thème (*subsemnatul*).

⁴⁰ L. Tesnière, *Eléments...*, p. 90, montre que ces substituts, mots « vides » dans le plan statique, dans le dictionnaire, deviennent « pleins » automatiquement, dans le plan dynamique, dans la phrase, justement parce que le contexte les charge du contenu entier des mots qu'ils remplacent (« Vides » est impropre, car, bien qu'ils puissent indiquer toujours d'autres objets, ils ont aussi une valeur constante, permanente, même dans le dictionnaire. Cf. Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, traduit et préfacé par Nicolas Ruwet, [Paris, 1963], p. 179).

⁴¹ Naturellement, surtout dans la langue parlée on emploie le contexte extralinguistique pour préciser le sens du message, c'est-à-dire, dans le cas des pronoms, pour indiquer le substantif dont ils reprennent l'information.

⁴² Cf. Maria Manoliu Manea, *Sistematica...*, p. 39 (« Les substituts ne réalisent pas seulement de façon médiate le lien entre la langue et l'objet désigné, par l'intervention du substitué, ils peuvent envoyer directement au référent »).

⁴³ Pour la théorie appelée des « embrayeurs » (éléments qui se rapportent aux conditions de réalisation du message, parmi lesquels figurent les pronoms personnels de 1re et de la 1re personne), cf. Roman Jakobson, *Essais...*, p. 178 et suiv. (Le chapitre « Embrayeurs et autres structures doubles »).

et *aceasta* (masă), le décodage se fait par l'intermédiaire des substantifs respectifs :

Tout d'abord, la présence du substantif dans l'esprit du récepteur et de l'émetteur est impossible à nier, logiquement, car le fait est unanimement reconnu que l'objet et son nom sont inséparables et s'évoquent réciproquement⁴⁴. Cette présence est trahie dans le cas de nos exemples par l'accord, surtout l'accord en genre qui est le plus significatif : *aceasta* = féminin, *masă* = féminin ; *acesta* = masculin, *scaun* = masculin (plus exactement neutre, mais au singulier il a une forme de masculin). Il n'y a pas un seul cas où l'objet soit désigné par un substantif de tel genre et indiqué par un pronom démonstratif, par exemple, à un autre genre. Même quand le nom de l'objet est neutre, le démonstratif suit fidèlement le substantif, prenant le masculin au singulier et le féminin au pluriel :

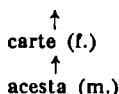
Acesta e de brad (un scaun)

Acestea sînt de brad (mai multe scaune).

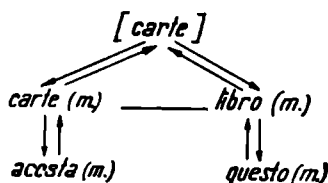
On pourrait ajouter que ce que les Roumains indiquent par *acesta* (masculin) les Italiens peuvent l'indiquer par *questa* (féminin). La différence de genre des démonstratifs n'est pas due à la variabilité de l'objet (qui est le même : « chaise », par exemple), mais à la différence dans le genre des substantifs qui désignent cet objet dans les deux langues, ce qui veut dire que le décodage ne peut se faire que par le substantif⁴⁵ :

⁴⁴ Cf. *Introducere în lingvistică*, écrite par un collectif sous la direction de l'acad. Al. Graur, 2e éd., Edit. științifică, București, 1965, p. 44.

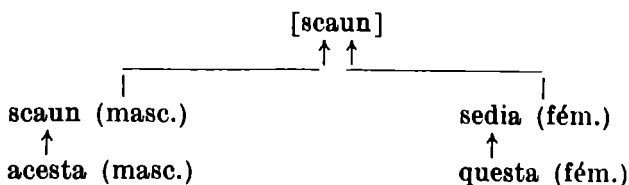
⁴⁵ Quand un Italien qui tient un livre à la main demande : « *Cît costă acesta?* », le libraire, sujet parlant natif de notre langue, identifie l'objet facilement, grâce au geste, mais non pas sans constater les lacunes de son interlocuteur en ce qui concerne la connaissance de notre langue. Il saisit une *non concordance*, qui n'est pas entre le pronom et l'objet, mais entre le pronom et le nom de l'objet, ce qui signifie que dans son esprit le décodage a suivi instantanément la voie suivante : [carte]

Il ne serait pas exclu que la faute de l'Italien soit due non pas forcément à la méconnaissance du substantif roumain « carte », mais seulement à l'identification de son genre à celui de son synonyme italien « libro » :

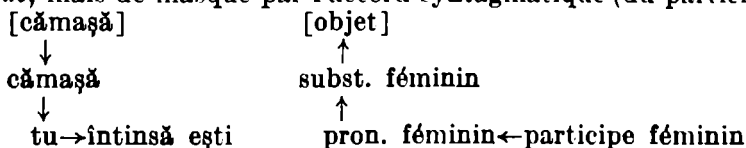

De toute façon, la présence du substantif médiateur est évidente.

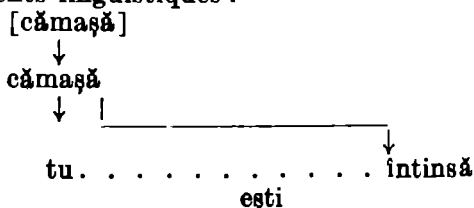

Tout cela conduit à la conclusion que l'absence de l'antécédent ne change pas le statut de substitut du pronom et que la présence du référent a tout au plus l'effet d'augmenter la précision et la rapidité du processus de codage — décodage qui, pourtant, se fait de façon toujours médiate, par le substantif.

Les pronoms personnels de la I-ère et de la II-e personnes (*eu, tu*) ne font pas exception à la règle ci-dessus, l'accord en fournit la preuve. Dans le conte didactique de Ion Creangă, *Inul și cămeșă*, le lin dit à un moment donné à son interlocutrice : *Gardul pe care ești tu întinsă acum a fost altdată pddure*⁴⁶. *Tu* porte ici toute l'information lexicale et grammaticale du substantif *cămeșă*. Le nombre, le cas⁴⁷ et la personne du substantif sont nettement exprimés dans le pronom et transmis au verbe auxiliaire et au participe. En ce qui concerne le genre, le syncrétisme du masculin et du féminin dans le pronom *tu* offre un cas d'accord paradigmatique *masqué*, mais *dé-masqué* par l'accord syntagmatique (du participe) :

On dit d'habitude que, dans de telles circonstances, entre l'adjectif (participe) et le pronom personnel de la Ire et de la IIe personne il y aurait un accord dicté par le sens⁴⁸. Cette affirmation peut être admise seulement si l'on comprend ici par « sens », « contenu » non pas l'objet, mais le substantif qui le désigne. On peut accepter, en dernière instance, un accord adjectif — substantif (*întinsă — cămeșă*), même dans les conditions de l'absence du substantif dans l'énoncé. Quoiqu'un peu hybride (ni syntagmatique, ni paradigmatique), cet accord se ferait pourtant entre deux éléments linguistiques :

⁴⁶ Ion Creangă, *Amintiri din copilărie. Povești și Povestiri*, 2e éd., Préface et notes par Zoe Dumitrescu-Busulenga, Edit. tineretului, [București, 1964], p. 150.

⁴⁷ *Tu* est au nominatif, IIe personne, tout comme le substantif remplacé aurait été ici au nominatif de la IIe personne, c'est-à-dire au vocatif (cf. L. Hjelmslev, *La catégorie des cas. Première partie*, Aarhus, 1935, p. 23).

⁴⁸ Cf. Maria Manollu, *Cîteva categorii semice iterative romanice* (1), dans SCL, XIX, 1968, p. 260, où il est montré que dans *tu ești bun — tu ești bună*, « le choix du genre dans le déterminant se fait seulement sous l'impératif de la substance sémique » (c'est nous qui avons souligné — G.G.).

cămașă → *întinsă* = subst. fém. → adjectif fém.

Mais si l'on admet que *tu* renvoie directement au référent, sans l'intermédiaire d'un substantif, il faut admettre aussi que le « sens », le « contenu » de *tu* est ce référent même. Ce serait admettre un accord hétéroplan, entre un adjectif et un objet, entre un élément linguistique et un élément extralinguistique, ce qui serait une absurdité, même dans le cas où le référent aurait un genre naturel (*eu sînt voioasă*, *eu* = *fetiță*). La vérité est que l'accord trahit la présence d'un substantif entre *tu* (*eu*) et l'objet indiqué par ces pronoms qui restent de cette façon dans la classe des substitués. Ce sont des médiateurs de l'accord entre l'adjectif et le verbe, d'un côté, et les substantifs qui désignent les objets qu'ils indiquent, d'un autre côté. Le syncrétisme des genres ne change rien à la situation et d'ailleurs ce n'est pas le seul cas de ce genre dans la langue roumaine.

Quand le pronom a un antécédent ⁴⁹ dans le discours, le transfert sémantique substantif — pronom est assuré par le *contexte linguistique* ⁵⁰. Par exemple : *Fratelui meu i-au dat într-adevăr un premiu, dar acesta l-a refuzat.*

Fratelui meu i-au dat într-adevăr un premiu, dar acesta era destul de inconsistent.

Il est évident que la logique sémantique-syntaxique du discours ⁵¹ établit successivement les équivalences lexicales suivantes : *fratelui* = *acesta* et *un premiu* = *acesta*. À noter qu'il ne s'agit pas d'une équivalence grammaticale, morphologique et syntaxique, puisque *fratelui* = Datif, obj. indir., *acesta* = Nominatif, sujet. Grammaticalement, le pronom ne s'accorde pas avec l'antécédent, mais, tout comme dans le cas de l'absence de celui-ci, avec la forme substituée du substantif. Tout comme dans ce cas-là, il s'agit d'un accord paradigmatique, *in absentia*, entre le pronom et cette forme du paradigme du substantif qui aurait paru à la place du pronom si la substitution n'avait pas eu lieu. Donc : *Fratelui*

meu i s-a dat într-adevăr un premiu, dar

<i>fratele</i>
↓
<i>acesta</i>

l-a refuzat.

C'est à peine entre *fratele* et *acesta* que s'établit l'accord grammatical en genre, en nombre, en cas (masc., sg., nominatif). De cette façon

⁴⁹ L'antécédent, d'habitude une forme du substantif remplacé, peut avoir, contre l'étymologie du terme, une place après le pronom, surtout dans l'ordre des mots inverse.

⁵⁰ Les dimensions du contexte linguistique, dans le sens utilisé ici, peuvent être extrêmement diverses. Ce peut être une proposition, une phrase ou même plusieurs phrases. Il ne s'agit donc pas du sens avec lequel le terme « contexte » est utilisé dans la méthode distributionnelle.

⁵¹ Nous avons choisi à dessein ces deux phrases qui sont absolument identiques jusqu'au pronom *acesta* (y inclus), pour démontrer de cette façon aussi que ce n'est pas l'accord grammatical entre le pronom et l'antécédent qui assure le transfert sémantique substantif → pronom, mais le sens général de l'énoncé, sa logique sémantique-syntaxique générale. *Acesta* se rapporte une fois à *fratele* une autre fois à *premiul* surtout grâce aux informations qu'apportent dans l'énoncé les mots qui suivent (*l-a refuzat* et *era destul de inconsistent*).

l'équivalence substitut — substitué est parfaite : lexicale, morphologique syntaxique, et la condition sine qua non de la substitution est respectée.

Il peut arriver qu'entre le pronom et l'antécédent (respectivement, entre la forme substituée et la forme présente du substantif) il y ait une coïncidence des catégories grammaticales :

Tata a plecat și anul acesta, dar el n-a mai făcut-o cu plăcere (= *Tata a plecat și anul acesta, dar tata n-a mai făcut-o cu plăcere*). Ici *tata* 1 = *tata* 2 sous l'aspect des catégories grammaticales (masc., singulier, nominatif), d'où l'impression possible que *el* s'accorde avec *tata* 1 (la forme présente), non pas avec *tata* 2 (la forme remplacée), ce qui ferait parler d'un accord syntagmatique et non plus paradigmatique⁵². Mais ces coïncidences doivent être appréciées dans les limites de l'acception du terme (coïncidence = « correspondance accidentelle ») et analysées séparément pour le cas, le nombre et le genre car elles n'ont pas la même probabilité dans les trois catégories grammaticales.

La coïncidence du cas, conséquence, le plus souvent, de la coïncidence de la fonction syntaxique, a la probabilité la plus réduite, car cette catégorie dispose, dans son système d'oppositions du plus grand nombre de termes (cinq, en roumain). Voilà quelques exemples de non coïncidence :

Elevul a primit nota 8, dar lui nu-i convenea (N—D) ;

Nota elevului a fost mărîtă, dar el era tot nemulțumit (G—N) ;

Elevului i s-a făcut dreptate, dar fața lui era tot mohorîtă (D—G) ;

L-a ascultat pe elevul cel mai bun, dar acesta n-a știut lecția (Acc.—N) ;

Elev neascultător ce ești, tocmai de tine vorbeam (V—Acc.).

L'opposition des nombres, en échange, n'a que deux termes, et la coïncidence et la non coïncidence y sont équiprobables, en principe, quoique pratiquement la coïncidence du nombre entre F_1 et F_2 ⁵³ soit prédominante (ce qui implique la coïncidence entre F_1 et le pronom qui se substitue à F_2 . Cf. tous les exemples ci-dessus). Exemples de non coïncidence :

Dintre elevii școlii noastre, numai unul a venit (Pl.—Sg.) ;

A căzut un luptător, dar alții îi vor lua locul (Sg.—Pl.).

⁵² Maria Manoliu Manea, dans *Sistematica...*, traite partout l'accord Substantif → Pronom comme étant d'aspect syntagmatique (entre le pronom et l'antécédent), et dans le cas des pronoms sans antécédent ne parle plus d'accord. Cf. p. 30, 31, 153, etc. (« Le morphème de genre du pronom est identique à celui du nom, sa répétition dans le pronom est possible, mais non pas généralement obligatoire : cf. *Dintre rochiile cumpărate, cea albă îmi place cu deosebire*, où *cea* envoie à *rochiile*, mais à un morphème de singulier. D'habitude, ce genre d'itération porte le nom d'accord », p. 30), quoique l'auteur lui-même reconnaisse, à la p. 64 que « la relation entre le pronom et le nom est de nature paradigmatique ». L'accord substantif — pronom est traité toujours de façon syntagmatique par Jean Dubois dans *Grammaire...*, à cette différence près que chez lui l'accord en nombre est lui aussi obligatoire (cf. p. 199).

⁵³ F_1 = la forme 1 du substantif, celle qui est présente dans l'énoncé (l'antécédent) ; F_2 = la forme 2 du substantif, celle qui est substituée.

La situation du genre est tout à fait différente. Le genre du substantif étant fixe⁵⁴, la probabilité de la coïncidence de cette catégorie grammaticale dans F_1 et F_2 (donc aussi dans F_1 et le pronom) est maximum, cent pour cent, quand il s'agit de masculins ou de féminins.

F_1 masc. — F_2 masc., donc F_1 masc. — F_2 masc.

↓
P masc.

F_1 fém. — F_2 fém., donc F_1 fém. — F_2 fém.

↓
P fém.

Ce schéma n'est troublé que par les neutres, où il y a aussi une non coïncidence de nombre entre F_1 et F_2 :

Dintre concertele audiate, cel de azi mi-a plăcut cel mai mult.

Concertele — concertul

↓
cel

F_2 masc.

F_1 = pluriel, F_2 = singulier, c'est pourquoi F_1 fém. — P masc.

Creionul acesta e cel mai bun dintre toate.

F_2 fém.

F_1 = singulier, F_2 = pluriel, c'est pourquoi F_1 masc. — P fém.

En synthétisant la discussion sur les pronoms, nous apportons les précisions suivantes :

— Le rapport substantif — pronom est de nature paradigmatisque et, par conséquent, l'accord entre eux est d'aspect *paradigmatique*.

— La présence de l'antécédent n'affecte pas la *nature paradigmatisque* de cet accord.

La présence du référent *ne supprime pas cet accord*, puisque, même dans ces circonstances, le substantif ne peut pas être éliminé du circuit du processus codage — décodage (Objet — Substantif — Pronom, Pronom — Substantif — Objet).

En purifiant le concept d'accord des éléments qui ne lui appartiennent pas, il se définit comme un moyen de souder les unités de l'énoncé par la répétition de certaines catégories grammaticales et, secondairement et implicitement, de conserver l'information. En roumain l'accord consiste

⁵⁴ Cf. *Gramatica Academiei*, 2e éd., 1er vol., p. 36 — 37 (« Entre le substantif et les autres parties du discours qui connaissent la catégorie du genre il y a la différence que les substantifs sont d'un genre déterminé et que le changement de celui-ci implique la création d'un autre mot avec un autre sens lexical (exemple : *curcă* — *curcan* ou *cartel* — *cartelă*) ou du moins d'une autre variante lexicale (exemple : *basc* — *bască*), et non pas d'une forme flexionnelle, tandis que dans les autres parties du discours les changements dans le genre font partie de la flexion : *doctoriță*, *lectoră*, ne sont pas des formes du substantif *doctor*, *lector*, mais d'autres unités lexicales, tandis que *bună* est une forme de l'adjectif *bun* »). Cf. aussi, Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române*, Edit. științifică, București, 1967, p. 72 (« En roumain les différences de genre, dans le substantif, ne constituent pas une catégorie morphologique, manifestée dans la flexion, étant donné que le genre du substantif est fixe ») et Mircea Zdrenghea, *Limba română contemporană...*, p. 50 (« Le genre des substantifs est fixe, c'est-à-dire que pendant la flexion les substantifs ne modifient pas leur forme selon le genre »).

dans la répétition des marques du genre, du nombre et du cas du substantif dans l'adjectif (et dans les classes assimilées à celui-ci : article, numéral, adjectifs pronominaux), et dans la transmission des informations de nombre et de personne (dans certaines conditions, de genre et de cas) du substantif dans le verbe.

Quand le substantif est remplacé par un pronom, il y a un accord d'aspect paradigmatic par l'intermédiaire duquel le substantif transmet au pronom ses propres catégories grammaticales (genre, nombre, cas, personne), après quoi le pronom impose ces catégories dans l'énoncé. En d'autres termes, l'adjectif et le verbe peuvent s'accorder avec le substantif directement ou indirectement (par l'intermédiaire du pronom).

Februarie 1972

*Universitatea „Babeş-Bolyai“
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31*

NATURA SINTACTICĂ A RELAȚIEI APOZITIVE. COORDONAREA ȘI RELAȚIA APOZITIVĂ ÎN OPOZIȚIE CU SUBORDONAREA

DE

VIOREL HODIȘ

În aproape toate dicționarele limbii române adverbele *adică* și *anume* se definesc semantic unul prin altul. Prin urmare, le putem considera sinonime. Ambelor adverbe în discuție li se recunoaște capacitatea de a „introduce o explicare a propoziției precedente sau a unui membru al ei”¹. De aici li se trage denumirea de adverbe „explicative”².

(1) „[Gizele] purtau pecetea locului, *adică a pădurii*”³.

(2) „Pare impertinent, *adică obraznic*”⁴.

(3) „Cine conducea tipografia, *anume Gavrilu, hotăra*”.

Adverbele explicative (aldine, în exemple) din propozițiile (1) și (2) introduc o explicare a unor părți de propoziție (spațiat, în exemple), iar cel din (3) explică o propoziție. În toate cele trei enunțuri⁵ explicația adusă se prezintă, sintactic, ca parte de propoziție (cursiv, în exemple). Dar termenul „introdus” prin adverbele respective se poate prezenta din punct de vedere sintactic și ca propoziție, termenul explicat fiind, la rândul său, parte de propoziție sau propoziție :

(4) Ceva nu știa el, *anume cum va reacționa ea*.

(5) Muncește continuu, *adică fără să facă pauze*.

(6) „[Părintele] a zis [...] să se procitească băieții și fetele, *adică să asculte dascălul pe fiecare [...]*”. Creangă, p. 36.

Despre valoarea adverbului *adică* într-un context ca cele de mai sus, *anume* în fraza :

(7) „Și când va vrea să se facă (arhiereu), *adecă* să se hirotonească arhiereu, să fie cu voia muierii lui.” *Îndreptarea legii*,

¹ Vezi *Dicționarul limbii române literare contemporane* (DLRLC), București, 1955, vol. I, s.v. *adică*, *anume*.

² Celelalte valori ale acestor adverbe sînt azi slăbite ca arhaice. Vezi I. Olă, *Despre propozițiile explicative*, în LR, 1961, nr. 5, p. 452.

³ Exemplu cit. după DLRLC, s.v. *adică*.

⁴ Exemplu cit. după S. Stati, *Analiza elementară a structurilor sintactice*, în S. Stati, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970, p. 38.

⁵ Vezi S. Stati, *op. cit.*, p. 13–29.

I. Coteanu spune că „adverbul *adeacă* funcționează ca un fel de semnal al egalității”⁶. „Egalitatea” exprimată de acest adverb e văzută de autorul citat ca fiind sintactică.

Considerăm că același lucru se poate spune și despre *anume*, sinonimul adverbului *adeacă*: „[acestea] leagă două cuvinte sau expresii de rang sintactic egal (eventual două propoziții)”⁷.

Astfel s-a născut concepția potrivit căreia acestea ar fi adverbe „de egalitate”. Alți autori văd această egalitate mai mult semantică⁸.

Cît despre unitățile sintactice părți de propoziție „introduse” prin adverbe *anume* și *adică*, de aspectul (1) și (2), acestea au fost cunoscute ca *apozitii*, din cele mai îndepărtate timpuri. Cu o oarecare argumentare destul de sumară, se poate accepta (și s-a acceptat, deja, de către mulți) că și partea de propoziție care explică propoziții, ca în (3), este apozitivă. Dat fiind că valoarea de apozitivă a unei părți de propoziție este pusă în evidență de adverbele *anume*, *adică*, în primul rînd, acestea au început să fie văzute drept adverbe „apozitive”: „între termenii relației apozitive există uneori un cuvînt de legătură (un adverb apozitiv)”⁹.

Faptul că aceste adverbe apozitive apar și în fața unor propoziții, ca (4), (5) și (6), i-a determinat pe unii cercetători să considere că respectivele propoziții sînt *apozitive*, sau *apozitive*¹⁰.

Adeseori în locul lui *anume*, *adică*, în aceleași contexte și cu același rost, pot apărea și alte adverbe sau locuțiuni adverbiale sinonime cu ele, ca: *vasăzică*, *respectiv*, *cu alte cuvinte*, *într-un cuvînt*, *altfel spus*, *mai precis*, *mai bine zis* etc. Astfel încît putem considera că enunțurile:

(1a) ...purtau pecetea locului, *respectiv* a păcurii.

(2a) pare impertinent, *altfel spus* obraznic.

(3a) cine conducea tipografia, *vasăzică* Gavrilu, hotăra sînt echivalente enunțurilor (1), (2), (3). Același lucru se poate demonstra și cu celelalte enunțuri (4), (5), (6), fiecare dintre acestea corespunzîndu-i o variantă nouă, realizată prin substituirea adverbului apozitiv *anume* sau *adică* printr-un sinonim:

(4a) ceva nu știa el, *mai precis* cum va reacționa ea;

(5a) muncește continuu, *cu alte cuvinte* fără să facă pauze;

(6a) ...să se procitească..., *vasăzică* să asculte dascalul...

Indiferent de unitățile sintactice între care apar, adverbele apozitive și locuțiunile lor au un statut facultativ; ele pot apărea sau pot lipsi, relația sintactică rămînînd aceeași. Așa încît, exemplele cu care am operat mai sus se pot prezenta și în varianta următoare, fiecare:

(1b) ...purtau pecetea locului, *a păcurii*;

(2b) pare impertinent, *obraznic*;

(3b) cine conducea tipografia, *Gavrilu*, hotăra;

⁶ Vezi I. Coteanu, *În legătură cu „subordonatele” explicative*, în LR, IX, 1960, nr. 1, p. 29.

⁷ Vezi B. B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, 1971, p. 60.

⁸ Vezi S. Stati, *op. cit.*, p. 38: „Între cele două cuvinte [...] există un fel de egalitate (în exemplul nostru [*mi-a spus chiar Ionescu, profesorul*] alt *Ionescu*, cît și *profesorul* numesc aceeași persoană)”.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Vezi Mioara Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în SG, I, București, 1956, p. 157–161; Finuța Asan, *Propoziția apozitivă și apozitivă*, în LR, X, 1961, nr. 4, p. 312 ș.u.

(4b) *ceva* nu știa el: *cum va reacționa ea*;

(5b) muncește *continuu*: *fără să facă pauze*;

(6b) ...*să se procitească...*, *să asculte dascălul...*

Seriile de exemple (1)... (6), (1a)... (6a) și (1b)... (6b) se consideră echivalente: între unitățile sintactice explicate, pe care le vom nota în continuare cu A, și apozitiile sau propozițiile apozitive, pe care le vom nota cu A'¹¹, înregistrăm aceleași relații sintactice și în prezența adverbilor apozitive *adică*, *anume* (enunțurile (1a)... (6a)), cit și în lipsa adverbilor și locuțiunilor adverbiale apozitive (enunțurile (1b)... (6b)), relațiile exprimându-se prin simpla alăturare (juxtapunere) a lui A' :

(1)

A	pecetea	A'

adică		
locului <=====> a păcurii		

(1a)

A	pecetea	A'

respectiv		
locului <=====> a păcurii		

(1b)

A	pecetea	A'

locului <=====> a păcurii		

În toate cele trei variante, (1), (1a), (1b), relația sintactică A <=====> A' este invariabil una și aceeași.

Care este natura sintactică a acostei relații? Cum o văd diverșii specialiști?

*Gramatica Academiei*¹² apărută în 1954 lasă această problemă nerezolvată prin faptul că *apozitia este prezentată la subordonare*, ca specie de atribut, în timp ce propoziția corespunzătoare este descrisă la *coordonare*, ca propoziție copulativă.

Sesizînd contradicția, unii cercetători cred că problema poate fi considerată rezolvată prin trecerea propozițiilor respective, apozitive, de la coordonare la subordonare, ca specii de atributive, corespondența cu apozitia-atribut restabilindu-se astfel¹³. După concepția acestor autori, în toate enunțurile cu care noi am operat pînă aci avem relația sintactică de subordonare între A <=====> A', și anume raport atributiv. Se ajunge, astfel, la o contradicție flagrantă: într-un enunț ca (2), cu cele două variante ale sale, (2a) și (2b), chiar concepiînd prin absurd cei doi termeni ai relației ca regent (A) și subordonat (A'), raportul atributiv nu se putea și nu se poate justifica nicicum, din moment ce „regentul” apozitiei este

¹¹ Prin notarea: A ⇔ A' ⇔ A'' dorim să sugerăm faptul că termenii apozai sînt coreferenți, se referă la unul și același „denotatut”. Simbolul echivalenței este ⇔ iar al inegalității: ≠.

¹² Vezi *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea, *Sintaxa*, [București], 1954, p. 93–98 și 154–157.

¹³ Vezi Mioara Avram, *op. cit.*

adjectiv. De asemenea, nu se poate dovedi calitatea de atribut sau atributivă a apozitiei sau apozitivei în nici unul din enunțurile de tipul (3), (5), (6); (2a), (3a), (5a), (6a); (2b), (3b), (5b), (6b). Neajunsurile concepției respectivelor autori, concepție pe care *Gramatica* Academiei, în a doua sa ediție, și-a însușit-o aproape integral, rezidă în faptul că s-a operat numai pe un fel de exemple, și anume pe acelea în care termenul A este substantiv (pronume sau numeral), enunțuri de tipul (1), (4).

Beneficiară a unor contribuții mai recente, *Gramatica* Academiei ediția a doua sesizează îngustimea unghiului de vedere din care a fost privită apozitia, creînd un subcapitol intitulat „construcții similare cu apozitia care depășesc sfera atributului”¹⁴, fără să tragă toate concluziile privitoare la natura sintactică a relației apozitive.

O inovație a fost adusă, totuși, acestei concepții, inovație ce constă în diversificarea valorilor sintactice ale apozitiei și apozitivei în funcție de valoarea morfologică a termenului A, văzut ca „regent”. Astfel, apozitia (sau apozitiva) ar fi :

- atributivă, dacă se referă la un substantiv (pronume etc.);
- completivă, dacă se referă la un verb (adverb, adjectiv);
- „de al 3-lea tip”¹⁵, în enunțuri ca (3), (6), în care „regentul”

este o întreagă propoziție.

Mergînd pe linia apozitivei „de al 3-lea tip”, operînd cu propoziții precedate sau neprecedate de adverbe apozitive, I. Rizescu le declară drept subordonate explicative¹⁶.

Reanalizînd exemplele lui I. Rizescu, în unul și același număr de revistă, I. Coteanu constată că „subordonatele” respective sînt, toate, coordonate¹⁷.

Caracterul de apozitive al acestor propoziții este trecut sub tăcere la cei doi autori în dispută.

Această confruntare de idei constituie punctul de plecare al altor doi lingviști, care ajung, și ei, la rezultate opuse în problema naturii relației sintactice ce ne interesează. Primul, I. Oită¹⁸, care îl continuă pe I. Rizescu, aducînd și argumente din gramaticii ruși și sovietici, susține că „toate propozițiile explicative, indiferent de tipul lor, se apropie de propozițiile subordonate”¹⁹. Al doilea, C. Săteanu, aducînd în discuție și construcții din gramaticile franceze și cele germane, construcții corespundente celor din română, îl continuă pe I. Coteanu : „aceste construcții cu *adică* și *anume* sînt explicative și nu apozitive”²⁰, „sînt construcții coordonate, iar procedeu vine și întregeste coordonarea cu al cincilea tip, și anume *coordonarea explicativă*” (subl. aut., C.S.)²¹.

C. Săteanu face un pas înainte față de preopinienți prin aceea că intuiește caracterul apozitiv al enunțurilor cu care operează. Cum însă

¹⁴ Vezi *Gramatica limbii române*, vol. II, ed. II, București, 1963, p. 130; cităm în continuare : GA II.

¹⁵ Vezi Finuța Asan, *art. cit.*

¹⁶ Vezi I. Rizescu, *Note asupra subordonatelor explicative*, în LR, IX, 1960, nr. 1 p. 27—33.

¹⁷ Vezi I. Coteanu, *art. cit.*

¹⁸ Vezi I. Oită, *art. cit.*

¹⁹ *Ibidem*, p. 459—460.

²⁰ Vezi C. Săteanu, *Coordonarea explicativă*, în LL, XI, 1966, p. 379.

²¹ *Ibidem*, p. 381.

pină la acea dată relația apozitivă era ori trecută cu vederea, ori privită ca relație de subordonare, autorul se simte obligat a se angaja într-o operație de departajare a materialului respectiv în coordonate explicative și apozitive, pe care le vede ca subordonate ²². „Noi considerăm explicative propozițiile lipsite de aceste elemente” ²³. (Cum autorul în discuție, alături de *anume*, *adică*, *vasăzică*, *respectiv*, *cu alte cuvinte* etc., introduce și alte adverbe, ca *doar*, *pasdămite*, *altminteri*, *altfel*, precizăm că în comentariile noastre nu ne referim la construcțiile cu aceste ultime adverbe, pentru că ele aduc „sensuri de subordonare” „cauzală”, „finală”, „comparativ-condițională” ²⁴, „restrictiv” ²⁵; aceste adverbe, după părerea noastră, nu pot fi considerate apozitive, nefiind sinonime cu *adică*, *anume* etc.)

Disocierea operată de C. Săteanu ni se pare neargumentată. După afirmațiile d-sale, enunțurile noastre din (1)...(6) și (1a)...(6a) ar trebui interpretate ca realizând o relație de *coordonare*. De altfel, autorul însuși mărturisește: „delimitarea acestor propoziții [coordonate] de apozitii e greu de făcut” ²⁶. „El [raportul explicativ] exprimă explicația propriuzisă (ceea ce e aproape totuna cu apozitia)” ²⁷.

Nu lipsește nici opinia — a treia posibilă — conform căreia raportul sintactic realizat de apozitie, apozitivă (A'), pe de o parte, și explicatul său (A), pe de altă parte, ar fi distinct, „diferit atît de coordonare cît și de subordonare” ²⁸.

La această opinie aderă S. Stati cînd afirmă: „[o] relație posibilă între cuvintele unei propoziții este relația apozitională” ²⁹.

În studierea fenomenului ce ne interesează, cercetători ai limbilor franceză și germană s-au oprit și asupra altor apropieri ale apozitiei, și anume față de numele predicativ, aspect care și în limba română a reținut atenția ³⁰.

În ceea ce privește natura morfologică a „cuvintelor apozitive” ³¹ (*adică*, *anume* etc.), așa cum a reieșit într-o oarecare măsură din cele afirmate mai sus, părerile sînt împărțite, fapt oglindit și în terminologia folosită în denumirea lor: *adverbe explicative*, *adverbe de egalitate*, *adverbe (elemente, cuvinte) apozitive* ³². Unii cercetători înclină să le considere conjuncții. Astfel, adepții teoriei potrivit căreia apozitiile (apozitivele) ar fi unități sintactice subordonate le consideră *conjuncții subordonatoare* ³³, în timp ce susținătorii ideii că relația apozitivă e ca și cea de coordonare numesc aceste adverbe *conjuncții coordonatoare*: „...părțile de propo-

²² *Ibidem*, p. 385: „apozitivele sînt determinări”, *adică* termeni determinanți, subordonați.

²³ *Ibidem*, p. 382—384.

²⁴ Vezi GA II, p. 233—234.

²⁵ Vezi Fulvia Ciobanu, *Cu privire la construcțiile care exprimă cumulul și excepția*, în LR, XI, 1962, p. 375—386.

²⁶ Vezi C. Săteanu, *art. cit.*, p. 383—384.

²⁷ *Ibidem*, p. 389.

²⁸ Vezi Mircea Mitran, *Despre apozitie și raportul apozitiv*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 40.

²⁹ Vezi S. Stati, *op. cit.*, p. 38.

³⁰ Vezi M. Regula, *Wesen, Form und Anwendungsbereich der Apposition. Eine sprachtheoretische Betrachtung*, în *Mélanges de Philologie offerts à Alf Lombard*, Lund, 1960, p. 164—177; E. Alexandrescu, *Cu privire la apozitie și la propoziția apozitivă*, în „Comunicări științifice”, Iași, 1969, p. 91—120.

³¹ Vezi S. Stati, *op. cit.*, p. 30.

³² A se vedea discuția din prima parte a articolului.

³³ Vezi I. Olță, *art. cit.*, p. 42.

ziție și propozițiile explicative sînt legate de corelativele lor prin elemente relaționale explicative (adverbe cu valoare conjuncțională)”²⁴. „Întrucît nu corespund definiției adverbului și totodată leagă două cuvinte sau expresii de rang sintactic egal (eventual două propoziții), apreciez că [*adică* și *anume*] sînt conjuncții de coordonare, ca — de pildă — cuvîntul *deci*”²⁵. Interesantă ni se pare apropierea acestor adverbe apozitive de conjuncțiile coordonatoare la S. Stati, susținător al ideii că relația apozitivă este distinctă, deosebită de coordonare, subordonare, ca și de relația predicativă (relația pe care pentru prima oară la noi acest autor o înfățișează astfel) : „Rolul cuvintelor apozitive seamănă cu acela al conjuncțiilor de coordonare”²⁶. De altfel, S. Stati susține asemănarea relației apozitive „prin formă” cu cea de coordonare și „prin conținutul ei” cu cea de subordonare²⁷.

Se impune, pînă aici, a se observa marea diversitate de păreri atît în ceea ce privește natura relației sintactice de care ne ocupăm, cît și a mijloacelor ei de realizare.

Ne propunem, în cele ce urmează, ca, prin valorificarea parțială a unora din cercetările anterioare, să contribuim la definirea naturii sintactice a relației apozitive și la precizarea mijloacelor ei de realizare.

Vom proceda, în acest scop, la confruntarea relației apozitive cu celelalte două (coordonarea și subordonarea), cu care a fost mereu comparată și confundată, confruntare pe baza mai multor criterii socotite de noi interesante pentru toate aceste relații la un loc și pentru fiecare în parte.

I. Vom confrunta, în primul rînd, cele trei tipuri de raporturi sintactice cu relația cunoscută în logică și în matematică sub numele de *relație de echivalență*.

Relația de echivalență este „...relation liant deux éléments *a* et *b* d'une ensemble, vérifiée si *a* et *b* sont confondus (*relation réflexive*), vraie pour *b* et *a* si elle l'est pour *a* et *b* (*relation symétrique*), vraie pour *a* et *c* si elle l'est pour *a* et *b*, d'une part, et, *c*, d'autre part (*relation transitive*)”²⁸. Reținem din definiție că această relație se caracterizează prin proprietățile : reflexivitate, simetrie și tranzitivitate.

„Ca exemple ale relației de echivalență avem : identitatea în general ($\equiv$), identitățile particulare (egalitate, echivalența logică etc.), paralelismul, congruența, biunivocitatea (echipolența), sinonimia, asemănarea, a fi (în, pe, cu) același (aceeași) ș.a. [...]. Totalitatea mulțimilor între care se poate stabili o relație de echivalență formează clasa de echivalență”²⁹.

Luînd ca model unul din exemplele date mai sus, identitatea, vom putea spune că :

- orice mărime *a* este identică cu sine : $a \equiv a$ (reflexivitate) ;
- dacă mărimea *a* este identică cu alta, *b* : $a \equiv b$, atunci și *b* este identică cu *a* : $b \equiv a$ (simetrie) ;

²⁴ Vezi G. Săteanu, *art. cit.*, p. 380—381.

²⁵ Vezi B. B. Berceanu, *op. cit.*, p. 60.

²⁶ Vezi S. Stati, *op. cit.*, p. 38.

²⁷ *Ibidem*, p. 38—39.

²⁸ Vezi *Nouveau petit Larousse*, 1969, Paris, [1968], p. 389.

²⁹ Vezi G. Enescu, *Logica simbolică*, București, 1971, p. 171.

— dacă mărimea a este identică cu b , $a \equiv b$, și dacă mărimea b este identică cu c , $b \equiv c$, atunci și $a \equiv c$ (tranzitivitate).

1) *Relația sintactică apozitivă este o relație de echivalență?*

a) Reflexivitatea.

Dintr-un exemplu ca :

(8) M-a căutat un coleg, adică un coleg de liceu, exemplu care se poate prezenta și sub variantele :

(8a) ...un coleg, respectiv un coleg de liceu.

(8b) ...un coleg, un coleg de liceu,

reiese că unul și același termen este în relație sintactică cu sine, relație ce nu poate fi alta decât apozitivă, dată fiind prezența adverbilor apozitive. Chiar și în lipsa acestora, credem noi, relația apozitivă se păstrează (a se vedea, *supra*, seria de exemple (1b) ... (6b)). Exemplele pot fi sporite :

(9) [...] lumea lucrurilor se aseamănă în esența ei cu lumea logicului, adică cu lumea spiritului (Roșca, p. 169).

E de prisos, poate, să mai adăugăm că și acest exemplu, ca și toate cele similare, beneficiază de posibilitatea de a se prezenta și în variantele a și b :

(9a) ...se aseamănă cu lumea logicului, cu alte cuvinte cu lumea spiritului;

(9b) ...se aseamănă cu lumea logicului, cu lumea spiritului.

Cu aceleași șanse putem susține că se poate realiza relația apozitivă și în cazul în care avem o propoziție apozitivă :

(10) Nu poți ști dinainte, adică nu poți ști dinainte ce vei scoate din urnă.

Considerăm că din cele de mai sus putem trage concluzia că unul și același termen sintactic poate apărea în relație apozitivă cu sine. Altfel spus, termenii apozati ⁴⁰ respectă proprietatea numită reflexivitate.

b) Din exemplele cu care am operat până aici, grație faptului că toate prezintă câte două unități distincte (A și A') sub aspectul complexului sonor ⁴¹, se poate constata că amîndouă aceste unități sintactice sînt pe același plan sintactic, a doua (A') fiind „o altă ipostază sintactică a primei unități” ⁴², (A), și invers. O dovadă în acest sens ne-o oferă și comutabilitatea termenilor, însușire proprie termenilor simetrici :

(2) Pare impertinent, adică obraznic;

(2') Pare obraznic, adică impertinent.

În cazul în care cei doi termeni apozati sînt propoziții, problema se pune la fel :

(6)...a zis să se procitească băieții și fetele, adică să asculte dascălul pe fiecare...;

(6') ...a zis să asculte dascălul..., adică să se procitească băieții și fetele.

⁴⁰ Apozat, apozată, apozati, apozate, ca și apozare sînt termeni formați de noi în paralel cu: coordonat, coordonată...coordonare.

⁴¹ Dar avînd sensuri coreferențiale.

⁴² Vezi definiția lui L. Tesnière dată apozitiei în *Éléments de syntaxe structurée*, Paris, 1959, p. 163.

Chiar și în cazul, intermediar, în care un termen (A) e parte de propoziție și celălalt (A') — propoziție, simetria se dovedește posibilă :

(5) Muncește c o n t i n u u, adică fără să facă pauze.

(5') Muncește f ă r ă s ă f a c ă p a u z e, adică continuu.

Putem afirma, deci, că termenii apozați sînt simetrici. De aici reiese că termenii, fiind simetrici, se află fiecare în relație apozitivă cu celălalt: este greșit a considera, ca pînă acum, că numai al doilea termen ar fi în această relație cu primul. Cu alte cuvinte nu trebuie redusă simetria la comutare. Chiar necomutați, A este în aceeași relație apozitivă cu A', ca și A' cu A. De aici putem să mai scoatem, credem, o precizare de ordin practic : numele „apozitie", pentru al doilea termen al relației, și „explicat", pentru primul, trebuie privite ca fiind mai mult sau mai puțin convenționale, ca termeni didactici, „explicatul" fiind sinonim cu *antecedentul* relației, iar „apozitia" (respectiv „apozitiva") cu *succedentul* relației apozitive⁴³. Noi preferăm să-i concepem pe ambii drept termeni apozați (după cum termenii coordonării sînt, toți, termeni coordonați).

c) Într-o propoziție de trei termeni (sau mai mulți) aflați în relație apozitivă, așa-numitele „serii de apoziții"⁴⁴, vom constata că *proprietatea tranzitivitate este respectată* :

A A' A''

(11) „Al cincilea, gîngașul, mai micul, stă la coadă,
Smerit că n-are cine să caute să-l vadă". Arghezi, p. 40.

Dacă considerăm că se realizează, succesiv, relațiile :

A Apoz. A' : al cincilea, gîngașul... stă...,

A' Apoz. A'' : ...gîngașul, mai micul, stă...,

la fel putem considera că se realizează și relația :

A Apoz. A'' : al cincilea, ...mai micul, stă...

Aceasta cu atît mai mult cu cît — se va vedea mai jos — termenii relației apozitive permit, succesiv, anularea (comutarea cu zero) a cîte unui termen. Or, prin negarea lui A', relația $A \Leftrightarrow A''$, „nemijlocită", devine evidentă. Și dacă $A \Leftrightarrow A''$ se realizează în lipsa lui A', aceasta sîntem de părere că se realizează și în prezența lui.

Considerăm, deci, că tranzitivitatea termenilor apozați este dovedită.

Revenind asupra celor trei proprietăți (demonstrate sub a, b, c), conchidem că termenii relației apozitive respectă reflexivitatea, simetria și tranzitivitatea. Așadar, *relația apozitivă este o relație de echivalență*.

2) *Unitățile sintactice coordonate sînt în relație de echivalență*.

Multe din lucrările de specialitate intuiesc ideea că termenii coordonați sînt echivalenți : „La raportul de coordonare ambele [unități sintactice] stau pe același plan"⁴⁵. Expresia „a sta pe același plan" se referă — interpretăm noi — la echivalența termenilor.

Vom ilustra, prin cîteva exemple, cele trei proprietăți ale echivalenței coordonării. Ne vom limita argumentarea la coordonarea „propriuzisă", copulativă și disjunctivă, raporturile adversativ și concludiv fiind considerate ca „apropiate de cele mai multe ori [...] de subordonare"⁴⁶.

⁴³ Vezi Gh. Enescu, *op. cit.*, p. 159.

⁴⁴ Vezi GA II, p. 128.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 231.

⁴⁶ *Ibidem*.

„Coordonarea conclusivă se află [...] la limita dintre coordonare și subordonare”⁴⁷.

a) *Reflexivitatea* se poate vedea în contexte la care coordonarea se realizează între termeni aflați în situația specială în care ei se confundă (*A Coord. A*), adică în fenomenul sintactic descris de gramatici sub capitolul „repetiția”.

— coordonarea copulativă:

(12) „*Lungă și lungă e calea adevărului*”. Heliade Rădulescu⁴⁸.
Faptul că termenii se confundă (adică sint unul și același, repetat) este un caz particular, de natură lexicală, care nu șterge — după opinia noastră — relația sintactică de coordonare ce se realizează prin conjuncția respectivă (și). Fără a nesocoti valoarea stilistică degajabilă din cuplul sintactic :

^Alungă — și — ^Alungă, precum nici cea morfologică (exprimând ideea de superlativ), considerăm că între cele două nume predicative avem un raport de coordonare, întru totul comparabil cu coordonarea din următorul cuplu :

^Alungă — și — ^Bgrea (e calea adevărului), în care $A \Leftrightarrow B$, fără să fie și identic cu B ($A \neq B$). Diferența specifică dintre *A Coord. A* și *A Coord. B* nefiind de natură sintactică, ci semantică, *A Coord. A* rămâne una dintre posibilitățile coordonării, caz particular al acesteia⁴⁹.

— coordonarea disjunctivă:

(13) „*Dacă te duci să cumperi sau dacă te duci să vinzi, plătești o taxă*”.

Reflexivitatea este dovedită, prin însuși faptul că putem construi o astfel de coordonare între două propoziții care coincid. Pentru eventualitatea în care ni s-ar aduce observația că cele două propoziții *dacă te duci* nu sînt egale, prima, *dacă te duci*₁, exprimînd „alteceva” decît a doua, *dacă te duci*₂, menționăm că această „inegalitate”, dacă ea există, e de un domeniu care nu implică nici o consecință în ceea ce privește realizarea funcțiilor sintactice de subordonare și coordonare, singurele care interesează aici. Iar din punctul de vedere al complexului sonor nu se poate nega egalitatea celor două propoziții coordonate disjunctiv prin *sau*.

b) *Termenii coordonării respectă simetria*. Aceasta trebuie înțeleasă nu numai ca posibilitate de comutare mecanică : „A poate lua locul lui B, și invers”, ci, în primul rînd, ca proprietate, calitate intrinsecă de „ordonat” („ordonată”), pe care o are fiecare termen al relației indiferent de poziția față de conjuncție sau față de semnul juxtapunerii. Astfel, în exemplele :

— coordonarea copulativă :

(14) „*Urechile erau ^Aalbe și ^Bumflate*”. Tudoran⁵⁰.

(15) „*Nici inima ^Ata n-are voie să bată cum îi place și nici ^Btu n-ai voie s-o auzi cum bate*”. Caragiale, III, p. 77,

⁴⁷ *Ibidem*, p. 231.

⁴⁸ Exemplu cit. după N. I. Barbu, *Sintaxa limbii române după metoda istorico-stilistică*, București, 1944.

⁴⁹ Notînd cu : $A-B-C$ termenii coordonați, sugerăm faptul că fiecare termen are un sens referențial distinct.

⁵⁰ Exemplu cit. după GA II, p. 213.

chiar și fără a deplasa unitățile sintactice (A și B) de la locul lor în text, se realizează, simultan, atât relația :

A Coord. B : albe — și → umflate,
cît și relația :

B Coord. A : albe ← și — umflate,
respectiv :

A Coord. B : ...inima n-are voie... — și → tu n-ai voie ;

B Coord. A : ...inima n-are voie ... ← și — tu n-ai voie.

Cele două sensuri, disecate astfel, pot fi recompuse, deoarece, după cum am afirmat mai sus, ele vehiculează coordonarea simultan în ambele sensuri :

$$\begin{array}{l} \text{Coord.} \\ A \leftarrow \text{---} \rightarrow B \left\{ \begin{array}{l} \text{albe} \leftarrow \text{și} \rightarrow \text{umflate} \\ \text{cop.} \quad \text{inima n-are voie} \leftarrow \text{și} \rightarrow \text{tu n-ai voie} \end{array} \right. \end{array}$$

Prin acest mod de a reprezenta coordonarea se verifică și afirmația *Gramaticii* Academiei : „Se poate spune că întotdeauna propozițiile coordonate sînt interdependente [...]”⁵¹.

c) *Respectă, oare, termenii coordonării tranzitivitatea?*

Avem trei sau mai mulți termeni distincți ($A \neq B \neq C$), în raport de coordonare :

— coordonarea copulativă :

(16) „Mihai îi îndemna la bătaie ^Acu graiul, ^Bcu mîna și cu fapta”.
Bălcescu, p. 132.

(17) „El spune că Ion ^Aa venit și ^Ba dormit și ^Ca plecat”⁵².

În enunțurile de mai sus avem realizate coordonările A — B, B — C și A — C.

— coordonarea disjunctivă :

(18) „Un unghi e sau ^Adrept, sau ^Bascuțit, sau ^Cobtuz”⁵³.

(19) „Ori ^Aîmi dai înapoi calul, ori ^Bmi-l plătești, ori ^Cte dau în judecată”⁵⁴.

În ambele enunțuri de mai sus considerăm că se realizează atât disjuncțiile A — B și B — C, cît și disjuncțiile A — C.

Atît în coordonarea copulativă, cît și în coordonarea disjunctivă e bine să precizăm că primele două relații (A Coord. B și B Coord. C) se realizează direct, „din aproape în aproape”, grație prezenței conjuncției coordonatoare, pe cînd a treia relație (A Coord. C) pare că se realizează la distanță, „prin intermediar”. Această aparență ar putea conduce pe unii cititori la concluzia greșită că a treia relație, A Coord. C, e discutabilă. Această falsă impresie o poate avea doar cel ce privește enunțul exclusiv prin prisma linearității, adică a topicii, dar ea, impresia, se spulberă atunci cînd concepem structural enunțul respectiv.

⁵¹ Vezi GA II₂, p. 231.

⁵² Exemplu cit. după E. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969, p. 155.

⁵³ Exemplu cit. după GA II₂, p. 221.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 247.

Termenii coordonării (copulative și disjunctive) respectă proprietatea numită tranzitivitate.

Putem, prin urmare, afirma că relația de coordonare se caracterizează prin proprietățile: reflexivitate, simetrie și tranzitivitate, de unde putem trage concluzia: *coordonarea este o relație de echivalență*.

3) Confruntăm, în continuare, *subordonarea cu relația de echivalență*. Vom analiza, spre exemplificare, subordonarea atributivă, specia de raport de subordonare cea mai bine marcată, prin mijloace de exprimare variate și, poate, cea mai bine studiată pînă în prezent în limba română.

a) De la început vom constata că *reflexivitatea subordonării atributive nu se respectă*. Un substantiv, oricare ar fi el, nu-și poate fi atribut sieși. Nu există structuri sintactice corecte care să illustreze în limba română această proprietate; încercînd să construim substantivul *pecetea* din enunțul (1) ca atribut față de sine (în locul atributului *locului*), vom obține o construcție nereperată:

(1c) *Gizele purtau *pecetea pecetea*.

Aparent reflexivitatea se confirmă în contextele următoare pe care le socotim posibile:

muncitor muncitor,

învățat învățat,

activ (de parti activ.

Spunem „aparent”, pentru că nici aici nu avem, în realitate, reflexivitatea, dat fiind că „reluarea” termenului regent (substantiv) nu mai este substantivul *muncitor (învățat, activ)*, ci adjectivul (respectiv participiul) corespunzător: acordat în gen, număr și caz cu substantivul regent. Și cum numai adjectivul (participiul) se subordonează substantivului regent, și nicidecum și invers, deducem că avem de-a face cu o relație nereflexivă.

În legătură cu construcții ca: *frumoasa frumoaselor, revista revistelor, frate fratelui, lumină din lumină* etc. este necesar să precizăm că acestea nu pot fi socotite nici măcar aparent reflexive cîtă vreme termenii A (*frumoasa, revista, lumină, frate*) sînt în nominativ în timp ce termenii B (*frumoaselor, revistelor, fratelui, din lumină*) sînt alte forme flexionare ale cuvintelor A, practic alte părți de propoziție, în cazurile oblice și în cazul prepozițional.

b) *Nu se respectă nici simetria*, pentru motivul, cit se poate de simplu, că în relația atributivă:

(1) ...^Apurtau ^B*pecetea* *locului*,
indiferent de topică, B rămîne exclusiv atributul lui A și nicidecum invers: cu alte cuvinte se va realiza întotdeauna numai subordonarea $A \leftarrow B$, fără să se poată realiza și subordonarea $B \leftarrow A$ ⁵⁵.

c) *Tranzitivitatea este*, de asemenea, *strîină raportului sintactic de subordonare*. În orice lanț de unități sintactice legate prin relația de subordonare, ca de pildă:

(20) ^A*obiectivul* ^B*educației* ^C*politice*

⁵⁵ Vezi formula subordonării în S. Statl, *op. cit.*, p. 30.

vom întâlni realizarea următoarelor subordonări :

$A \leftarrow B$: obiectivul educației

$B \leftarrow C$: educației politice

dar nicidecum :

$A \leftarrow C$: *obiectivul politice

Relația de subordonare a atributului față de termenul său regent este, așadar, nereflexivă, nesimetrică și netranzitivă. În ceea ce privește raporturile de subordonare completiv, circumstanțial și predicativ suplimentar constatările sînt aceleași ca și la subordonarea atributivă. Putem conchide din aceste constatări că *subordonarea nu are nimic comun cu relația de echivalență*.

Prin confruntarea celor trei tipuri de relații sintactice cu relația de echivalență, constatăm că primele, relațiile sintactice, se grupează astfel : *coordonarea și relația apozitivă*, care se realizează întotdeauna între termeni echivalenți, și *subordonarea*, ca relație sintactică realizată între unități neechivalente. După acest criteriu, pe care — printre celelalte care vor urma — îl considerăm dominant, *relația sintactică apozitivă se aseamănă cu coordonarea, opunîndu-se subordonării*.

Coroborînd criteriul echivalenței cu altele, din care unele au fost expuse mai pe larg cu alte prilejuri⁵⁶, am putea — cît mai succint posibil — să prezentăm astfel caracteristicile relației apozitive față cu celelalte două, cu care a fost mereu confundată : coordonarea și subordonarea.

II. 1) Ca un reflex al neechivalenței termenilor între care apare *raportul de subordonare*, vom constata că aici termenul regent (T.r.), A, își actualizează întotdeauna valoarea sa morfologică, în timp ce termenul subordonat (T.s.), B, — pe cea sintactică.

Din contră, *unitățile sintactice echivalente* (coordonate și apozate) actualizează, integral, valorile sintactice ale tuturor termenilor :

(16) îndeamnă

A	B	C
cu graiul	— cu mîna —	cu fapta (complemente)

2) relația apozitivă :

(11) A' A''

al cincilea — gîngășul — mai micul (subiecte).

Și după acest criteriu, prin urmare, relația apozitivă se aseamănă cu coordonarea și se opune subordonării. Autorii care susțin că apozitia și propoziția apozitivă sînt unități sintactice subordonate (atribut, atributivă) nu și-au pus problema actualizării valorilor sintactice (la termenii apozai), respectiv morfologice și sintactice (la cei subordonați), ajungînd la a confunda cele două tipuri de relații atît de deosebite una de cealaltă.

Privite din acest nou punct de vedere, este evident, credem, că apozitiile (A') următoarelor structuri sintactice, împreună cu antecedentii lor (A), care nu-s termeni regenți, actualizează una și aceeași

⁵⁶ Vezi V. Hodiș, *Echivalența semantico-sintactică a termenilor raportului apozitiv*, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 47—61, și CL, XII, 1967, nr. 2, p. 271—288.

valoare (funcție) sintactică, de atribut, în ciuda valorilor morfologice fluctuante, neactualizate :

- (21) a) $\overset{A}{\text{casa}} \overset{A'}{\text{vecinilor}}$, *adică a* $\overset{A'}{\text{Pozeștilor}}$; A și A' sînt substantive;
 b) $\overset{A}{\text{casa}} \overset{A'}{\text{lor}}$, *adică a* $\overset{A'}{\text{Pozeștilor}}$; A, pronume; A', substantiv;
 c) $\overset{A}{\text{casa}}$ *aceasta*, *adică a* $\overset{A'}{\text{Pozeștilor}}$; A, adjectiv; A', substantiv;
 d) $\overset{A}{\text{casa}}$ *de acolo*, *adică a* $\overset{A'}{\text{Pozeștilor}}$; A, adverb, A', substantiv
 întocmai ca la coordonarea respectivelor unități sintactice :

- a') $\overset{A}{(\text{casa})} \overset{A'}{\text{vecinilor}}$ — și — $\overset{B}{a} \overset{B'}{\text{Pozeștilor}}$;
 b') $\overset{A}{(\text{casa})} \overset{A'}{\text{lor}}$ — și — $\overset{B}{a} \overset{B'}{\text{Pozeștilor}}$;
 c') $\overset{A}{(\text{casa})}$ *aceasta* — și — $\overset{B}{a} \overset{B'}{\text{Pozeștilor}}$;
 d') $\overset{A}{(\text{casa})}$ *de acolo* — și — $\overset{B}{a} \overset{B'}{\text{Pozeștilor}}$.

III. *Conexiunea sintactică*, o altă consecință a echivalenței (non-echivalenței) sintactice, este orizontală („același plan”⁵⁷) la termenii coordonați și apozitivi, dar verticală la termenii aflați în raport de subordonare (A se vede, din acest punct de vedere, exemplele noastre, *supra*.)

IV. În ceea ce privește numărul termenilor angajați în fiecare tip de relație sintactică în parte, observăm, de asemenea, că, în timp ce subordonarea este binară⁵⁸ (T.r. ← T.s.), coordonarea și apozitia sînt relații plurale, realizîndu-se fie între doi, fie între mai mulți termeni, cum s-a putut — de altfel — observa și din demonstrațiile din paginile anterioare. Faptul că subordonarea este o relație binară explică și caracterul său netranzitiv.

V. Din punctul de vedere al comutabilității⁵⁹ constatăm aceeași împărțire a relațiilor sintactice în două: subordonarea caracterizată prin necomutabilitatea termenilor (consecință a nesimetriei relației), pe de o parte, și coordonarea și apozitia, ai căror termeni permit comutarea, pe de altă parte. În coordonarea anumitor propoziții se poate însă observa o limitare a comutabilității, și anume la propozițiile ce exprimă acțiuni alternante în timp, decurgînd una din alta.

Asemănarea apozitiei cu coordonarea merge mult mai departe, încît aceste două relații par a se confunda structural. Astfel :

VI. Pot apărea în relație — atît de coordonare, cît și de apozitie — toate combinațiile posibile între unitățile sintactice, care pot fi părți de propoziție și propoziții. După unele opinii pot apărea în relație de coordonare și unități sintactice superioare propoziției: fraze. Dar cum „coordonarea între fraze reprezintă în realitate un aspect al coordonării

⁵⁷ Vezi GA II₂, p. 231.

⁵⁸ Abstracție făcînd de elementul predicativ suplimentar și de structurile ternare (vezi S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967, p. 173, și GA II₂, p. 206 ș.u.), a căror situație constituie încă obiect de discuție.

⁵⁹ Vezi, mai pe larg, V. Hodîș, *art. cit.*, p. 49—53 și p. 271—272.

între propoziții”⁶⁰, vom face, conștient, abstracție de acest aspect. Spre exemplificare, atât coordonarea, cât și apozarea pot apărea între :

1) părți de propoziție :

— coordonate :

(14) urechile erau *albe* și *umflate*

— apozate :

(2) pare *impertinent*, adică *obraznic*

2) propoziții :

— coordonate :

(15) *nici inima ta n-are voie...* și *nici tu n-ai voie...*

— apozate :

(6) *părintele a zis să se procitească...* adică *să asculte...*

3) părți de propoziție și propoziții :

— coordonate :

(22) „*Însă Alexandru Costin și cine au fost pre cai mai buni au scăpat de perire*”⁶¹.

— apozate :

(4) *ceva* nu știa el, anume *cum va reacționa ea*.

Prin faptul (analizat la II, *supra*) că unul din termenii subordonării (regentul) își actualizează exclusiv valențele sale morfologice față de subordonatul său, subordonarea ca relație sintactică va fi în afara acestor posibilități de combinare.

VII. Atît la coordonare, cât și la apozare, termenii al doilea și al treilea etc. (B, C — la coordonare : A', A'' — la apozare) prezintă *fenomene de nerepetare a unor indici ai gramaticalității*, morfeme, prepoziții, conjuncții subordonatoare, pe care simțul lingvistic le consideră redundante, funcțiile sintactice respective fiind, oricum, echivalente :

1) *Nerepetarea prepoziției* :

— în coordonarea unor termeni subordonați :

(23) „[...] catedrele de *muzică, desen, gimnastică* [...]”. Caragiale, I, p. 208.

— în apozarea unor termeni subordonați :

(24) „[...] rangul de *om de știință, specialist* cu înaltă calificare științifică”. *Știința tin.*, p. 2.

2) *Nerepetarea conjuncției subordonatoare* :

— în coordonarea unor propoziții subordonate :

(17) „El spune că *Ion a venit și a dormit și a plecat*”.

— în apozarea unor propoziții subordonate :

(25) „[vedea] pe turci că *sînt nestatornici, nu stau la vorbele lor*”.

R. Popescu, p. 200.

3) *Nerepetarea desinențelor cazurilor oblice* :

— în coordonarea unor unități subordonate :

(26) „[...] întrebuintare a *unui caz sau altul*”. LR, p. 69.

— în apozarea unor unități subordonate :

(27) „Cere-i *șefului, prietenul tău*”.

⁶⁰ Vezi GA II, p. 241.

⁶¹ Exemplu cit. după Mioara Avram, *Observații asupra coordonării*, în SG II, București, 1957, p. 156.

Un termen al relației de subordonare poate părea doar că prezintă acest aspect, nerepetarea unui morfem :

(28) „[...] unei ființe atât de *fragede* și *plăpîndă*”⁶².

Însă și aici vedem o confirmare a părerii noastre, potrivit căreia numai termenii relațiilor de coordonare și apozare cunosc fenomenul nerepetării unor morfeme devenite redundante (prin coordonare, respectiv apozare) la al doilea (al treilea etc.) termen. Și aceasta, tocmai datorită echivalenței funcțiilor lor sintactice cu termenul A, cu care se află coordonat sau apozat. Iar în (28) *plăpîndă* este termenul B, al doilea, al unei coordonări. Considerăm că în lipsa coordonării desinența cazului oblic n-ar mai putea fi socotită de vorbitorii limbii române redundantă : **unei ființe fragedă*, sau **unei ființe plăpîndă* nu pot fi socotite construcții corecte în română.

În virtutea acestui paralelism putem afirma că *apozarea și coordonarea unităților sintactice constituie două aspecte concrete ale unuia și aceluiași mecanism abstract de relaționare*, idee ce se poate cu ușurință desprinde din următorul tablou sinoptic :

relații criterii	RELAȚII ÎNTRE UNITĂȚI SINTACTICE		
	ECHIVALENTE		NEECHIVALENTE
	APOZARE	COORDONARE	SUBORDONARE
valențe actualizate	sintactice	sintactice	T.r. : morfologice T.s. : sintactice
conexiune sintactică	A – A' – A''... orizontală	A – B – C... orizontală	verticală T.r. T.s.
numărul de termeni	2,3 ...	2,3 ...	2
comularea termenilor	posibilă	posibilă	imposibilă

Din cercetarea aceasta rezultă câteva concluzii :

1) Confruntarea cu diferitele criterii abordate, în primul rînd cu criteriul relației de echivalență, învederează ideea că relațiile discutate se prezintă grupate în *relații ce se stabilesc, pe axa sintagmatică, între unități sintactice echivalente și relații ce se stabilesc între unități neechivalente*. Din prima clasă de relații fac parte *coordonarea și apozarea*, iar din a doua – *subordonarea*. Această împărțire a tipurilor de relații sintactice după criteriul echivalenței (nonechivalenței) se dovedește validă și la confruntarea cu celelalte criterii, numeroase și de cea mai mare pondere sintactică. Prin toate se aduce dovada că *relația apozitivă se opune subordonării, asemnîndu-se cu coordonarea*.

2) Natura sintactică a relației apozitive trebuie văzută ca fiind, alături de coordonare, ilustrarea lingvistică a relației logico-matematico a echivalenței.

3) Considerăm că se poate vorbi, în ce privește limba română, de existența unor adverbe apozitive : *anume, adică, respectiv* și locuțiuni adverbiale sinonime acestora : *cu alte cuvinte, vazădă* etc. Caracterul lor

⁶² Vezi Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1969.

conjuncțional însă e discutabil câtă vreme juxtapunerea (parataxa), caracterizată prin pauză, redată prin diferite semne de punctuație, este obligatorie între termenii relației apozitive.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Arghezi = T. Arghezi, *Versuri*, București, 1959.
 Bălcescu = N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Voievod Viteazul*, București, 1960.
 Caragiale I = I. L. Caragiale, *Opere*, vol. I, București, 1930.
 Caragiale III = I. L. Caragiale, *Opere*, vol. III, București, 1962.
 Creangă = I. Creangă, *Opere — Œuvres*, București, 1963.
 LR = *Limba română*, VI, 1957, 1.
 R. Popescu = Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, București, 1963.
 Roșca = D. D. Roșca, *Existența tragică*, București, 1968.
Scînteia tin. = *Scînteia tineretului*, anul XXV, nr. 6238.

LA NATURE SYNTAXIQUE DE LA RELATION APPOSITIVE. LA COORDINATION ET LA RELATION APPOSITIVE EN OPPOSITION AVEC LA SUBORDINATION

R É S U M É

Les adverbes appositifs *adică* (c'est-à-dire), *anume* (à savoir) et quelque-uns de leurs synonymes rattachent l'apposition (ou la proposition appositive) à l'unité syntaxique qu'ils expliquent, « traduisent » et précisent, unité syntaxique que nous trouvons soit sous l'aspect de terme de la proposition, soit sous celui de proposition.

L'unité de la gauche des adverbes appositifs (A), de même que celle de leur droite (A') peut être principale, ou, tout aussi bien, secondaire, mais toujours correspondante en tant que fonctions syntaxiques.

Nous appelons le rapport $A \Leftrightarrow A'$ *appositif*. Il peut se réaliser aussi dans l'absence des adverbes appositifs.

Selons plusieurs critères, le rapport syntaxique appositif se confond, en ce qui concerne sa structure, avec la coordination, tout en s'opposant à la subordination.

Mai 1972

Universitatea „Babeș-Bolyai”,
 Facultatea de filologie
 Cluj, str. Horea, 31

RETORICA — PRELIMINARII LA O ISTORIE A CONCEPTULUI

DE

AUREL SASU

Se acceptă astăzi, de către majoritatea cercetătorilor, că retorica nu este de origine exclusiv grecească și că ea era cunoscută în vechea cultură indică și chineză. În ultima, școli de retorică existau din perioada secolelor V—III, considerate „unul din cele mai mari momente ale istoriei chineze”¹. Nu este însă vorba de o falsă retorică, cum se crede, ci de o teorie a adeziunii, în care intrau preocupări de limbă, stil și argumentație, cunoscute în vechea școală Mo Tseu. În ura lor împotriva sofistilor, discipolii acestuia încercau să pună bazele unei arte a convingerii, așa cum o vom întâlni câteva secole mai târziu; încît M. Granet era îndreptățit să considere că „predarea acestei discipline constituia un fapt excepțional în istoria învățămîntului în China”².

La greci, începuturile retoricii sînt legate de numele lui Empedocle, Tisias și Corax. V. Florescu crede că aceasta s-a născut din rațiuni practice: „Căderea tiranului Trasibul în anul 46 î.e.n. și reinstaurarea democrației au dat naștere la un val de procese privind revendicarea proprietăților particulare pe care și le însușiseră tiranii. Corax și Tisias n-au făcut altceva decît să redacteze îndreptare necesare părților în litigiu”³. Ideea era dezvoltată, dealtfel, cu aproape un secol înainte, la 1888, de A. Ed. Chaignet, în *La rhétorique et son histoire*, cercetare foarte sistematică, dar prea puțin citată astăzi. Dacă Empedocle reunise pentru prima dată observațiile asupra artei retorice într-un corp de reguli, Corax este considerat primul autor al unui manual didactic scris despre oratorie, pe care el însuși o practicasă ca om politic și avocat. Condițiile apariției genului oratoric și, prin urmare, și a teoriei elocvenței, erau create, în special în Sicilia, prin lupta care se ducea împotriva aristocrației, pe de o parte, și, pe de alta, prin facilitatea limbii, aptitudinile naturale și ingeniozitatea spiritului local.

¹ M. Granet, *La pensée chinoise*, Éditions Albin Michel, Paris, 1968, p. 343.

² *Ibidem*, p. 487.

³ V. Florescu, *Retorica și reabilitarea ei în filozofia contemporană*, în „Studii de istorie a filozofiei contemporane”, Edit. Academiei, 1969, p. 14. Ideea este reluată în *Retorica și neoretorica*, Edit. Academiei București, 1973, pînă în prezent cel mai aprofundat studiu despre geneza și perspectivele evoluției retoricii.

Alte teorii, însă, leagă apariția retoricii de originile limbii, ceea ce ducea la concluzia că majoritatea grecilor se bucurau de o „înzestrare naturală” pentru artă, filozofie și vorbirea frumoasă. A. Ed. Chaignet trecea între alte principii retorice: „geniul natural al cuvintului și calitățile constitutive ale acestui geniu, adică o imaginație vie și puternică, care ne descoperă ideile, fecundă în desfășurare, sensibilă la frumusețea formei și capabilă de a o traduce în stil...” și „o vocație sinceră și puternică, un fel de antrenament irezistibil, de entuziasm aproape divin, de dragoste sacră, aproape de nebunie pentru cuvinte și triumful cuvintului...”⁴. Practic, întotdeauna retorica a urmat înflorirea cercetărilor de limbă ca mijloc de cunoaștere și comunicare. Din păcate, în privința „motivării gnoseologice a apariției retoricii” nu s-a ajuns nici astăzi la o unitate de păreri și probabil nu se va ajunge, din moment ce fiecare consideră necesar să dea o explicație proprie acestei probleme. Dintr-o idee neargumentată, despre retorică „fruct al demagogiei antice”, s-au inspirat probabil și W. D. Ross, pentru care retorica ar traduce „spiritul politic agresiv” al grecilor, Rousseau, care-i căuta originile în „ambiiție, ură, lingușeală și minciună”, sau Chateaubriand, care-o considera „fructul revoluțiilor”.

Antiretorica de mai târziu nu este în nici un caz străină de aceste teorii. Croce le va da chiar o dezvoltare nebanuită, cu urmări nu tocmai fericite pentru existența retoricii. Cicero însuși atribuia grecilor numai retorica de școală, cealaltă, nobilă, folositoare, considerînd-o creație latină. De aici, probabil, și distincția categorică pe care au făcut-o alții mai târziu: Roma însemna retorică, Atena, știință. Adevărul e, însă, că mult timp conceptul nu era foarte limpede pentru toți, de unde și neînțelegerile cu privire la originile sale. Mai precis, se confunda elocvența cu tehnica ei.

Toate aceste opinii ar putea, eventual, să-și afle un argument chiar în activitatea unuia sau altuia dintre numeroșii oratori ai antichității. Ele ilustrează, totuși, cazuri particulare, de la care nu se poate pleca în fundamentarea teoretică a problemei. Mai puțin, poate, teoria apariției și dezvoltării paralele a limbii și a retoricii, fiindcă, pe de o parte, ambele „garantează cunoașterea și comunicarea” și, pe de alta, epocile moderne demonstrează că revirimentul ultimei este legat întotdeauna de dezvoltarea și adîncirea cercetărilor lingvistice (astăzi, reabilitarea retoricii nu poate face abstracție de investigațiile semantice)⁵.

J. Bayet făcea, în cartea sa despre *Literatura latină*, următoarea remarcă cu caracter mai general, importantă pentru înțelegerea naturii specifice a discursului oratoric: „Dar orice scriitor în afară de atmosfera care îl învăluie are în spatele lui tot trecutul îndelungat al poporului său. De aici importanța fenomenelor de civilizație și de limbă chiar înainte de apariția unei literaturi scrise; și asta mai ales pentru latini. Căci între

⁴ A. Ed. Chaignet, *La rhétorique et son histoire*, Paris, 1888, p. 66.

⁵ Schimbările de sens au constituit o parte a retoricii încă din antichitate, mai ales prin cercetarea „valorilor expresive” ale cuvintelor. *Elocutio*, în care intrau figurile de cuvinte și cele de gândire, procedeele de stil sau construcția perioadelor lor, era, în realitate, un capitol de semantică. Poate fi consultată în această problemă lucrarea lui Pierre Guiraud, *La Sémantique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1966, col. „Que sais-je?”.

data tradițională a întemeierii Romei (753) și cele mai vechi opere pe care le puteau citi romanii din epoca clasică — discursul din Senat al lui Appius Clanelius Caecus (280) și prima piesă a lui Livius Andronicus (240) — o lungă istorie formase temperamentul latin punându-l în posesia unei gândiri, a unei imaginații și a unei limbi care i-au permis să continue și să îmbogățească, cu o deplină originalitate, literatura greacă”⁶.

Apariația retoricii grecești era legată de o convingere, de o nouă concepție despre om, după căderea aristocrației gentilece, de trecerea lui *homo loquens* în *homo eloquens*, cu toate consecințele ce decurg de aici; retorica latină era o problemă de temperament. Tot J. Bayet reținea adevărul că „inteligenta latină e foarte puțin speculativă... și totuși e precisă și perseverentă, dar nu realizează decît realități și mai ales realități umane. Triumful ei este dreptul practic: problemele concrete pe care le pun fără încetare în societate existențele cele mai utile îi procură infinite ocazii de a se exercita; compară, precizează, distinge neobosit; dar oricît de subtilă ajunge să fie, se întoarce mereu la realități”⁷. Probabil, aceasta este și explicația faptului că, la Roma, cei mai de seamă oratori erau avocați. Aici, însă, arta vorbirii era apropiată lecturii, din moment ce se realiza, de obicei, pe cale orală, în grupuri mari, prin așa numita „citire cu voce tare”, din care cauză s-au și pierdut multe texte.

Dar ceea ce a contribuit efectiv la dezvoltarea uimitoare a discursului latin a fost, înainte de toate, limba. Dacă latinii nu aveau o inteligență speculativă, care ar fi ajutat la înflorirea dialecticii și a filozofiei, ei o gândire practică, aveau în schimb „o limbă emotivă și dramatică”, „admirabilă pentru zăugăvirea acțiunii și a mișcării psihologice”, precum și o sensibilitate și un foarte dezvoltat simț al ritmului, al cadenței și al proporțiilor. Știința pură a matematicilor grecești își afla un corespondent perfect, aproape, în această înzestrare a latinilor. Pentru aceștia retorica savantă era o problemă de tradiție, pentru că începuturile ei se pot descoperi, sub forme rudimentare desigur, în procesiunile religioase, sărbătorile orășenești, formulele magice, în care erau frecvente acumulările de termeni, antitezele și simetria, o serie de precepte care atestau deja această „libertate” a exprimării.

În secolul I î.e.n., oratoria devenise deja un ideal. Într-atît devenise de populară, încît Tacit în *Dialogul oratorilor* seria că „chiar și publicul de rînd [...] a luat obiceiul să pretindă ca discursul să fie atrăgător și impodobit”. Dar, începînd din sec. II e.n., elocvența, ca și literatura, dealtfel, ajunge la o prețiozitate și complicată și inutilă, ce-î va anunța decadența din veacurile următoare.

Pînă la formula „retorica este arta persuasiunii”, și ea destul de imprecisă și generală, drumul a fost, totuși, destul de lung. Foarte mult timp, nu s-a putut spune, așa cum procedează Polos în *Gorgias*, discursul despre retorică al lui Platon, decît că arta vorbirii este „una din ocupațiile cele mai alese” sau „cea mai frumoasă dintre indeletniciri”⁸. Nu

⁶ Jean Bayet, *Literatura latină*, în românește de Gabriela Creția, Editura Univers, București, 1972, p. 27.

⁷ *Ibidem*, p. 33.

⁸ Platon, *Gorgias*, în vol. *Dialoguri*, după traducerile lui Cezar Papacostea, revizuite și întregite cu două traduceri noi și cu „Viața lui Platon” de Constantin Noica, București, 1968, p. 127—128.

bănuia nimeni realismul acestei reflecții a lui Socrate : „Iar cînd încredințat de adevărul spuselor voastre, repet și eu că lucrul cel mai de seamă pentru un om e să știe să țină un discurs frumos și bine întocmit în fața unui tribunal sau altei adunări și să tragi un folos de pe urma acestui discurs, îmi atrag tot felul de vorbe rele, atît din partea unora de aici, cît și din partea omului care se ține scai de capul meu și-mi dovedește mereu că mă înșel (conștiința sau demonul — *n.n.*)... Cum o să știi ce discurs e frumos sau urît sau ce faptă e frumoasă sau nu, dacă nu știi ce e frumosul?”⁹. Și firesc, în Antichitate, la o definiție a retoricii s-a ajuns sau s-a încercat să se ajungă pe această cale a comentariilor despre frumos (chiar dacă se amestecau aici noțiuni morale cu altele despre proporție, simetrie, eleganță etc.).

Cel care va încerca să impună ideea de retorică drept o știință a universalului a fost Aristotel. În tratatul său de *Retorică* vom întîlni aceste două definiții, reluate într-o formă sau alta cîteva veacuri la rînd: „Este deci evident că retorica nu aparține unui singur gen determinat, ci că ea operează ca și dialectica și că ea este utilă. Acum obiectul său nu este atît de a persuadea, cît de a vedea starea probabilă a lucrurilor în raport cu fiecare întrebare, ceea ce are loc la fel în celelalte arte”. Sau: „Retorica este facultatea de a considera pentru fiecare problemă ceea ce poate fi propriu persuadării. Aceasta nu este obiectul nici unei alte arte, căci fiecare dintre celelalte arte instruieste și impune credința în ceea ce privește obiectul său; de exemplu medicina în ceea ce privește sănătatea și boala; geometria în ceea ce privește condițiile diverse ale mărimilor; aritmetica în ceea ce se raportează la numere, și astfel pentru toate celelalte arte și pentru toate celelalte științe. Retorica pare, asupra problemei date, că poate considera, într-un fel, ceea ce este propriu persuadării. Iată ce ne face să spunem că ea nu are reguli aplicabile unui gen de obiecte determinat”. În fond, pe Aristotel îl interesează acea „stare probabilă a lucrurilor în raport cu fiecare întrebare”, situație ce poate fi întîlnită în oricare dintre arte. Elementele proprii persuadării se află în această relație cu caracterul general al probabilității lucrurilor, ceea ce-i permite filozofului să facă o observație, surprinzătoare prin actualitatea ei: „De fapt discursul, în compoziția sa, încheie un element independent al artei”. Neoretorica contemporană, așa cum o înțelege Ch. Perelman, Olbrechts — Tytera, Gérard Genette, Roland Barthes, V. Florescu, B. Munteanu, I. Dubois, H. Trinon, Tzvetan Todorov, Henri Morier, F. Edeline, M. Minguet ș.a., indiferent că e vorba de gramatică, stilistică, semantică, filozofie sau teorie literară, își află în această propoziție un punct de plecare.

Ideea lui Aristotel, de știință a universalului, este reluată. „Retorica apare astăzi nu numai ca o știință de viitor, dar ca o știință la modă, la hotarele structuralismului, noii critici și ale semiologiei”¹⁰. Roland Barthes crede chiar că retorica va trebui „regîndită în termeni structuraliști”. Ceea ce demonstrează că e posibilă reabilitarea ei nu numai filozofică, ci și lingvistică și literară.

⁹ Platon, *Hippias maior*, tradus de Șt. Bezdechi, Cluj — Sibiu, 1943, p. 35—36.

¹⁰ *Rhétorique générale* par le groupe μ: J. Dubois, F. Edeline, J. M. Klinkenberg, M. Minguet, F. Pire, H. Trinon, Paris, 1970, p. 8.

Platon accepta în principiu o libertate a stilului retoric în ordinea și distribuția unui discurs, dedusă mai ales din faptul că părțile acestuia : exordiu, expunerea, demonstrația și respingerea nu constituie o artă prin simpla lor combinare și aplicare justă, ci, în primul rînd, prin dozarea și adaptarea în funcție de fiecare subiect și auditoriu. Dar, pentru Platon, virtutea oratorului trebuia să fie rostirea adevărului, nu a verosimilului. Și aici era departe de convingerile lui Aristotel. Deși dialogurile de cercetare și de investigație coincid în mare parte cu cele două metode recunoscute de Aristotel : dialectică și demonstrativă (retorică), Platon precizează o contradicție fundamentală, rezultată din faptul că retorica ar avea drept scop „determinarea unui act particular sau a unei conduite din punct de vedere juridic sau politic și intenționează să ajungă la o judecată practică și imediată”¹¹.

Atitudinea de neacceptare de către Platon a retoricii nu este izolată ; în fond, filozoful participă activ la o dispută care împărțea intelectualii între această disciplină (considerată mult timp o simplă metodă, mai târziu ambiționînd să se constituie într-o știință), „care se adresa multîmilor și accepta sentimentele cunoscute dinainte și le trata în cea mai mare parte ca probleme particulare, — și dialectică, în care cîțiva aleși dezbăteau între ei probleme generale”. Este cunoscut dialogul în care Socrate îl obligă pe Fedru să recunoască că oratoria este o artă a înșelătoriei¹². El reproduce exact concepția lui Platon despre mecanismul însuși al persuasiunii. Filozoful concepe un om de o înțelepciune perfectă, care cunoaște întregul adevăr, despre care ceilalți nu au decît idei eronate. Cum însă între orator și ascultători trebuie să se stabilească o armonie perfectă „de credință și de caracter”, primul va fi necesar să-i cunoască, cu alte cuvinte, să coboare pînă la ignoranța auditoriului, pe care-l va convinge de falsa credință și-i va deschide drumul spre receptarea adevărului. În felul acesta, pentru ceea ce Platon va numi o „artă a retoricii” se descoperă cel puțin două postulate : o știință a psihologiei, absolut necesară, atît în principii, cît și în detaliile ei, și o acceptare a foarte variatelor forme de discurs, în funcție de fiecare clasă de spirite.

Rezervele cu care se întîmpină însă, de obicei, științele lui Platon pe această temă, tot de aici pleacă. „Mai întîi el include (în definiția retoricii — *n.n.*) întreaga bază a științei sau teoriei pe care se bazează arta : există o filozofie a retoricii, clasificată de un teoretician — mai degrabă decît o artă a retoricii pe care ucenicii s-o învețe de la un maestru. Să înveți respectarea anumitor reguli și precepte, este un lucru ; să arăți rațiunile pe care se bazează acele reguli, este altul... În al doilea rînd Platon, definind arta retoricii, include nu numai bazele ei științifice, ci și aplicarea la baze particulare, care aplicare se află dincolo de domeniul, atît al științei, cît și al artei și nu poate fi redusă la nici un fel de regulă”¹³. În felul acesta, dacă concepția retorilor despre artă era prea îngustă, a lui Platon despre retorică era prea largă. Nu vom aminti acum toate definițiile pe care le întîlnim în dialoguri. Artă a linguşirii, „după care

¹¹ Un comentariu amănunțit al acestui raționament, în *Platon and the other Companions of Sokrates*, by Georges Grote, in three volumes, London, 1865, vol. I, p. 233 și urm.

¹² Platon, *Fedru*, traducere de Șt. Bezdechi, Gorj, 1939, p. 90—91.

¹³ Georges Grote, *op. cit.*, vol. II, p. 248—250.

vin dichisirea și sofistica", sau știință care țintește la binele spiritului pretinzând „un suflet bogat în imaginație, cu îndrăzneală și deosebit de înclinat către relațiile cu oamenii”, retorica rămânea și în veacul lui Platon obiect de controversă. Înțeleasă mai mult ca o metodă de convingere, sugestia aristoteliană a considerării ei și sub raportul valorii artistice fusese uitată. Așa cum mai târziu o va uita B. Croce, pentru care, în *Estetica* sa, ceea ce modernii numesc retorică „conține ceva mai mult și mult mai puțin decât ceea ce anticii înțelegeau prin același cuvânt”¹⁴. Ornatul sau teoria elocvenței era numai un capitol al retoricii antice. „Aceasta, considerată în ansamblul ei, consta propriu-zis, într-un manual și un breviar pentru avocați și oameni politici și se referea la două, trei genuri (judiciar, deliberativ și demonstrativ), furnizând sfaturi și oferind modele celor ce ar fi vrut să producă anumite efecte prin intermediul cuvîntului”¹⁵.

Atitudinea lui Croce față de retorică este cunoscută. Din definiția foarte largă dată acesteia de către Platon, esteticianul nu reține decât ideea științei practice, care, evident, venea în contradicție cu concepția sa despre artă ca formă pură. În orice caz, retorica antică, în care chiar și Platon vedea, datorită forței de convingere, libertatea cetății, nu putea fi numai un „conglomerat de cunoștințe”. Trebuie să avem în vedere mai ales larga fundamentare teoretică, filozofică, psihologică, lingvistică și literară a acestor „cunoștințe”, fiindcă altfel n-am afla nici o explicație mișcării de reabilitare și recrudescenței ideilor retorice în epoca contemporană.

Chiar dacă n-a fost propice înfloririi retoricii, deși ideea e mult prea ușor acceptată, Evul mediu aduce schimbări esențiale conceptului. El nu mai constituie un „ideal formativ”, precum în antichitate, dar nici nu e străin vieții publice sau cercetărilor teoretice, așa cum se crede, în general. V. Florescu observă un adevăr, anume că în această perioadă retorica „se transformă în chip fatal într-o artă a prozei, așa cum poezia este una a versurilor”. De fapt, este începutul procesului de literaturizare a retoricii. Disciplina se descompune într-o serie de alte ramuri, care-și vor câștiga independența: *ars ornandi*, *scribendi*, *predicandi* etc. În special *ars predicandi*, în Evul mediu, tinde să se suprapună peste conceptul inițial. Fiindcă retorica își lărgeste nebănuit de mult sensul, pînă la a accepta sau a i se impune discipline foarte îndepărtate de spiritul său antic.

În *L'humanisme médiéval et les bibliothèques des humanistes italiens au XVIe siècle*, vorbind despre rolul lui Petrarca în revoluționarea culturii italiene și a celei europene, G. Billanovich scria: „De fapt, pentru a arăta cît de larg și de variat a fost cîmpul de acțiune [al umanistilor — n.n.], citez aici cîteva intervenții revoluționare ale lui Petrarca în disciplinele foarte distincte ale purei retorici: istoria literaturii latine, istoria veche, arheologia. Și chiar în cîteva alte discipline care apăreau mai curînd îndepărtate de retorică: geografia și arhitectura”. Artă de a vorbi bine, la început, îndreptar teoretic și practic, retorica se îndepărtează, în cîteva

¹⁴ Benedetto Croce, *Estetica — privită ca știință a expresiei și lingvistică generală*, traducere de Dumitru Trancă, studiu introductiv de Nina Façon, Editura Univers, București, 1971, p. 478.

¹⁵ *Ibidem*.

secole, atât de mult de înțelesul ei inițial, încît, acceptînd în sfera sa discipline ca istoria literaturii, critica și teoria literară, ba mai mult, am văzut, istoria veche și arheologia, va sfîrși prin a-și încheia existența oferind ea însăși principii teoretice acestor discipline.

Într-o direcție, va apărea frecvent asociată interpretărilor de texte, oratorice sau poetice, hermeneuticii, criticii filologice și literare. Pe de altă parte, se îndepărtează de dialectică, apropiindu-se mai mult de logică. Distincția, pentru Boethius, e categorică: obiectul de studiu al dialecticii sînt *tezele*, al retoricii, *ipotezele*.

Retorii evului mediu au continuat să privească ca un model de perfecțiune antichitatea. Prin cercetările lor au fost descoperite, în 1345, în biblioteca din Verona, două scrisori ale lui Cicero, *Ad Atticum* și *Ad Brutum*. În Franța, în 1282, se traduce *Retorica* lui Cicero și, sub titlul *Retorica lui Marcus Tullius Cicero*, se traduc două cărți din *De inventione* și *Retorica ad Herenium*. În Italia, o traducere din *Retorica ad Herenium* datează din 1254—1266, cunoscută sub numele de *Fiore di Rettorica*; cîțiva ani mai tîrziu Brunetto Latini dă o prelucrare după *De inventione* a lui Cicero. Interesul pentru astfel de lucrări, e adevărat, venea și dintr-o tendință nouă a preocupărilor de limbă. Dar, important este, din punctul de vedere al metamorfozării conceptului, faptul că retorica se constituie deja într-o tradiție¹⁶.

Criza retoricii în evul mediu nu fusese, deci, o pierdere a strălucirii de altădată, ci un moment al istoriei sale. O negare a culturii antice în această perioadă, o „barbarizare”, prin urmare, n-a existat. Interesant de consemnat, din punctul de vedere al acestei cercetări, sînt două lucruri: retorica continuă să fie și în Renaștere reconsiderată sub aspectul unei culturi filologice (încă o dovadă a continuității), deși e exagerat a se afirma că nu datorează nici acum nimic vieții politice, și, pe de altă parte, continuă procesul de literaturizare. În tratatele de retorică ale Renașterii apar și primele inovații, mai ales în încercările de-a o reduce numai la *elocutio* sau de-a o apropia mai mult de poetică, decît de dialectică: *De ratione dicendi* de Juan Luis Vives (1533); *De artificio ciceronianae orationis* de Georgio de Trebisonda (1435) sau *Della rhetorica* de Francesco Patrizio (1526). Mai curioasă este observația lui B. Croce, pentru care, neexistînd progres în artă, ci numai un „spor spiritual”, arta fiind intuiție și intuiția individualitate, retorica și știința, în general, n-au depășit „cercul ideilor antichității, nici în evul mediu, nici în Renaștere”. Lucru numai pe jumătate adevărat, din moment ce marele estetician s-a îndoit adeseori de existența adevărilor definitive.

Variațiile conceptului de retorică, de la un autor la altul, ar fi greu de urmărit. Definițiile impresionează, dar nu în primul rînd prin originalitate, ci prin numărul lor, mai ales după constituirea disciplinei într-un corp de doctrine. Dar, într-un fel împotriva celor spuse de Croce, o topică a retoricii trebuie să aibă în vedere locul conceptului în sensibilitate și nu exclusiv în intelectul pur. Legile și preceptele nu s-au opus libertății

¹⁶ Informații despre cultura Evului Mediu, în Jacques Montrin, *Humanisme et traductions au Moyen Age* și G. Billanovich, *L'humanisme médiéval et les bibliothèques des humanistes italiens au XIVe siècle*, din vol. *L'humanisme médiéval dans les littératures romanes du XIe au XIVe siècle*, Paris, 1964.

de gândire, ci au exprimat-o. De aceea, umanismul neoretoricii contemporane înseamnă nu numai reactualizarea euceririlor lumii greco-latine și a civilizației ei excepționale, ci și o ipostază nouă a ceea ce un autor numea „progresiva deschidere”.

LA RHÉTORIQUE — PRÉLIMINAIRES D'UNE HISTOIRE DU CONCEPT

R É S U M É

L'étude, en analysant quelques-unes des définitions et des interprétations de la rhétorique au cours de son existence, met en relief la variété sémantique de la notion et les perspectives des recherches néo-rhétoriques de nos jours.

Connue, dans les anciennes cultures indienne et chinoise, comme une théorie de l'argumentation et telle que l'antiquité la reprendra, la rhétorique, à partir du Moyen Age et de la Renaissance, tend de plus à devenir une « poétique » de la prose, renonçant à être exclusivement l'art de la persuasion.

Associée, tour à tour, à la sophistique, à la dialectique et à la logique, la rhétorique finit par encadrer dans sa sphère des disciplines plus éloignées telles que l'histoire, l'herméneutique ou la littérature, et encore plus, par offrir elle-même à celles-ci, des principes dont se revendique l'effort moderne de la réhabilitation d'une « science », inconnue aujourd'hui à beaucoup de gens.

Il n'existe pas, dans la critique et dans la théorie littéraires roumaines, une recherche néo-rhétorique systématique, excepté les deux études remarquables de Vasile Florescu : *La Rhétorique et sa réhabilitation dans la philosophie contemporaine* (1969) et *Rhétorique et néo-rhétorique* (1973).

Ce que l'auteur de ces préliminaires s'est proposé c'est le rappel de quelques moments dans l'histoire de ce concept, qui comprennent des directions actuelles de l'évolution ainsi que des attitudes antirhétoriques anciennes ou nouvelles. D'autre part, cette investigation historique prouve une vérité : la réhabilitation de la rhétorique est possible non seulement dans la perspective philosophique mais aussi littéraire, linguistique, critique, sémantique et stylistique, ce qui justifie la diversité des orientations de la néo-rhétorique contemporaine.

Iunie 1973

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

VERBUL ÎN COMPOZIȚIA LIRICĂ. ASPECTE ALE DINAMICII NONNARATIVE

DE

FELICIA ȘERBAN

Pe cînd raporturile de subordonare în frază indică abateri de la linia continuă a narațiunii în orice mesaj, coordonarea servește atît modalităților narative, cît și celor nonnarative. Cînd subordonarea nu este marcată prin conjuncții, aspectul compoziției este mai dinamic, forma fiind mai apropiată de cea narativă¹:

¹ Ca și în cele două lucrări anterioare pe care le-am consacrat verbului în poezie (Felicia Șerban, *Aspecte stilistice ale liricii populare*, în CL XVII, 1972, nr. 2, p. 325—338; id., *Verbul și structura poeziei lirice. Modurile și timpurile verbale în compoziție*, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 139—149), vom utiliza și aici un sistem de formalizare, cu următoarele simboluri:

E	subiectul verbului la persoana I
T	subiectul verbului la persoana a II-a
X, Y, Z	personaje (subiectul verbului la persoana a III-a)
O, O ₁ ...	obiecte
N, N ₁ ...	elemente și fenomene ale naturii
F, F ₁ ...	plante sau animale
O _x , F _x , Y _x	obiecte, ființe, personaje care aparțin sau sînt legate de X
I, I ₁ , I ₂ ...	abstracte
a ₁ , a ₂ , a ₃ ...	verbe cuvinte-pline (acțiuni)
a ₁ , a ₂ , ... -	verbe sinonime sau apropiate ca sens de a ₁
-a	verb la forma negativă
a ₁ [= -a ₁]	verb antonim lui a ₁
x a ₁ , x a ₂ ...	forme impersonale ale verbului
A ₁ , A ₂ ...	atribute sau predicate nominale
A ₁ x, A ₂ x...	predicate nominale în construcții impersonale
prez., perf., viit.	} timpurile și modurile verbale
opt., imper. ...	
c, c ₁ , c ₂ ...	circumstanța sau obiectul acțiunii (complemente)
:	introduce complemente directe
←	cauzală
⇒	finală
cond. pe	} (cînd cauzele sau finalele determină o altă cauzală sau finală)
circumst. pt.	
[]	subordonata condițională precede regenta
?	circumstanțiala precede regenta
	închide ceea ce se deduce din precizări exterioare secvenței sau fără a fi fost exprimat
	marchează propoziția interogativă

T [= N] — a_1 imper.
 [=] T a_2 viit. [cond. pe]
 E a_3 viit.

Măi, codrule, nu mă vinde,
Mi-i mînia
și te-oi aprinde
 (PAPAHAGI, M., p. 19)².

În compozițiile lirice formate din coordonate întîlnim structuri tipice care, deși prezintă un număr de acțiuni, sînt nonnarrative, deoarece acțiunile nu au continuitate. Aceste situații se pot grupa, avînd în vedere criteriul semantic, în următoarele categorii de acțiuni: (1) permutabile; (2) incluse; (3) identice; (4) simultane; (5) alternative; (6) substitutive.

1. În prima categorie se încadrează acele acțiuni cărora li se poate schimba ordinea în text, întrucît realizarea unora nu este condiționată de realizarea altora și nu există o legătură de succesiune necesară (secvențe permutable)³:

E — a_1 prez.
 E — a_2 prez.
 E — a_3 prez.

Mare-i satul, eu nu-ncap,
Singur mă mir ce-i mai fac!

Cămeșa nu i-o îmbrac
Nici paharul nu i-l beau,
Nici averea nu i-o iau!
 (PAMFILE, C.T., p. 97)

— acțiunile permutabile se află în versurile 3, 4 și 5, ceea ce înseamnă că

E- a_1 prez. + E- a_2 prez. + E- a_3 prez. = E- a_2 prez. + E- a_3 prez.
 + E- a_1 prez. = ...

Alt exemplu, din lirica populară rusă:

E a_1 viit.
 E a_2 viit.
 E a_3 viit.

Rasserdilaš na mileńkogo: kozynku razorvu,
S ruki zolotoj persteń v okoško vybrošu,
Ja cepočku na kolečka razolju.
 (NAR., p. 163)

(M-am supărat pe dragul meu: basmaua o sfișii, / De pe mîină inelul de aur îl arunc pe geam, / Lănțișorul îl desfac în verigi).

Și aici, E a_1 prez. + E a_2 prez. + E a_3 prez. = E a_3 prez.
 + E a_2 prez. + E a_1 prez. = ...

Prin urmare, în cazul acțiunilor permutabile,

$$a_1 + a_2 + a_3 = a_2 + a_3 + a_1 = a_3 + a_2 + a_1 \text{ etc.}$$

² Izvoare și abrevieri:

BIRLEA, C. P. = I. Birlea, *Cîntece poporane din Maramureș*... București, 1924;
 CU CIT CÎNT = Cu cit cînt, *Antologie a literii populare*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de O. Papadima, [București], 1963;
 HODOȘ, P. P. = E. Hodoș, *Poezii populare din Banat*, Caransebeș, 1892;
 NAR. = *Narodnye liricheskie pesni* [antologie de V. Ja. Propp], Leningrad, 1961;
 PAMFILE, C. T. = T. Pamfile, *Cîntece de jară*, adunate de... București, 1913;
 PAPAHAGI, M. = T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925;
 Sz. Gy. = *Székelyföldi gyűjtés*. Gyűjtötte és szerkesztette Mailand Oszkár, Budapest, 1905.
³ Cf. Hristo Todorov, *Logique et temps narratif*, in „Information sur les sciences sociales”, VII, 1968, nr. 6, p. 45.

În forma unor coordonate, sînt introduse și unele explicații, printr-un șir de propoziții care sînt de asemenea permutabile, ca în primul exemplu (PAMFILE, C. T., p. 97) sau : *Vai de cel care-ndrăgește ! / În tihnă nu mai trăiește, / Ce mîncînd nu-i priește, / Și ce bea nu-i folosește, / Norocul mi-l prigonește ; / Cele bune fug în lume [...]* (id., *ibid.*, p. 98) — șirul de acțiuni are rolul de a explica ideea din primul vers, fiecare propoziție principală împreună cu subordonata avînd autonomie față de celelalte principale coordonate.

2. Acțiunile incluse sau implicite se realizează concomitent, în același proces, de către același subiect, apărînd ca succesive numai datorită faptului că sînt legate prin coordonare :

F a ₁ prez. [circumst. pt.]	<i>Cîntă-mi două păsărele.</i>
F a ₂ prez. [și pt.]	<i>Cîntă și se tînguiesc,</i>
F a ₃ prez.	<i>De dragoste-și pomenesc</i> (id., <i>ibid.</i> , p. 166).

Pentru a se evidenția relațiile semantice, mesajul poate fi transformat astfel : „păsările, cîntînd, se tînguiesc și, cîntînd, își pomenesc de dragoste” ;

T a ₁ imper.	<i>Igyál rózsám a havasi vizekből,</i>
T a ₂ imper. [circumst. pt.]	<i>Küldj levelet az idegen földekről.</i>
T a ₃ c ₁ imper. [și pt.]	<i>Küldj levelet, ird belé a nevemet,</i>
T a ₃ c ₂ imper.	<i>Azt is ird meg: szeretsz-e még engemet?</i> (Sz. Gy., p. 78)

(Bea, mîndrul meu, din apele de munte, / Trimite scrisoare din ținuturile străine. / Trimite scrisoare, scrie-mi în ea numele, / Și aceea să scrii : mă mai iubești încă ?), din care rezultă, prin transformare : „Trimite scrisoare [...]. Trimîtînd scrisoare, scrie în ea numele meu și dacă mă mai iubești”.

O acțiune este astfel implicată în realizarea altei acțiuni, care constituie o circumstanță :

a₁ [circumst. pt.] a₂ + a₃ ...

3. Dintre cele mai bine reprezentate în lirica populară este categoria acțiunilor identice (a) realizate (sau propuse ca să fie realizate) de subiecte diferite, paralel (uneori simultan) sau (b) realizate în timpuri diferite de către aceeași persoană :

a) Acțiuni identice, realizate de persoane diferite (X a₁ + Y a₁) :

E a ₁ perf.	<i>Astă-vară ce-o trecut</i>
	<i>Dus-am dor de mîndra mult ;</i>
X a ₁ viit.	<i>Și-n astă vară ce vine</i>
	<i>Duce-o și mîndra de mine</i> (PAPAHAGI, M., p. 3) ;
N a ₁ prez.	<i>Tavaszi szél útát száraszt,</i>
N a ₂ prez.	<i>Mindem hóból vizet áraszt,</i>
F a ₃ prez.	<i>Minden madár társat választ.</i>
T a ₃ prez.	<i>Hát te, rózsám, kit-választasz ?</i>
E a ₃ prez.	<i>Választok én egy nádszálat</i> (Sz. Gy., p. 42)

(Vint de primăvară zvîntă drumul, / Din toată zăpada revarsă apă, / Fiecare pasăre își alege tovarăș. / Dar tu, mîndro, pe cine alegi ? / Eu aleg un fir de trestie).

b) Aceeași acțiune realizată în timpuri diferite de același subiect (X a₁ prez. + X a₁ viit. sau X a₁ perf. + X a₁ prez. etc.):

F a₁ prez. gnomic

X A₁

F a₁ perf.

E A₁

Cui [i-i] cîntă cucu sara

Supăratu-i tîtă vara,

Că și mie mi-o cîntat,

Tătă vara [-s] supărat

(PAPAHAGI, M., p. 5);

E — a₁ perf.

E a₁ viit.

Sárga rózsa a réten,

Nem láttalak a héten :

Nagy, rózsám, a reménységem,

Meglátlak a jövő héten

(Sz. Gy., p. 69)

(Trandafir galben în poiană, / Nu te-am văzut peste săptămînă : / Mare mi-e nădejdea, mîndro, / Te voi vedea în săptămîna viitoare).

Acțiunile rămînînd aceleași, uneori variază concomitent atît timpul, cît și persoana verbului, ca în primul exemplu (PAPAHAGI, M., p. 3).

Schimbarea persoanei prin trecerea de la generalul exprimat printr-o subiectivă la o persoană anumită sau invers : *Cine nu știe ce-i urîtul / Poate săruta pămîntul ; / Dar eu cum l-oi săruta [...]* (CU cît cînt, p. 110) ; *Úgy meg vagyok keseredve, / Mint a jó gúzs tekeredve, / Kell is annak keseredni, / Ki világát búval éli. / Búval élem világomat, / Tőőtől ifiúságomat.* / (Sz. Gy., p. 147) (Așa sînt de amărît, / Precum e curmeiul bun încolăcit, / Și trebuie să se amărască acela / Care își trăiește viața cu mîhnire. / Cu mîhnire îmi trăiesc viața, / Tinerețea mea trecută).

Acțiunile identice se află uneori în propoziții sau fraze despărțite prin punct. Semnul de punctuație respectiv marchează relativa independență a propoziției sau a grupului de propoziții, dar legătura semantică între complexe de propoziții este totuși strînsă, încît, în situații similare, propozițiile sau frazele conținînd verbe ce reprezintă acțiuni identice sînt separate fie prin virgulă, fie prin punct și virgulă, fie prin punct⁴. În consecință, relațiile dintre acțiunile din poezia lirică trebuie examinate atît în interiorul frazelor, cît și în afara lor, urmărind nu încheierea judecării, ci a ideii poetice. În lirica populară, coeziunea de sens în situațiile analizate aici, ca și în cuprinsul lucrărilor anterioare (vezi nota 1), indică faptul că în secvența respectivă nu a intervenit o contaminare de motive lirice.

Reluarea aceleiași acțiuni la timpuri diferite de către persoane diferite, în coordonate sau în principală și subordonată, la moduri diferite (cu alternanța acțiunilor realizate și nerealizate), poate constitui, în poezia populară, scheletul compoziției lirice :

⁴ Cf. S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967, p. 197.

F a₁ prez.

*Mult mă muștră iarba verde
De ce fața mi se pierde?*

F — a₁ imper.

*Taci, iarbă, nu mă muștra,
C-așa s-o pierde ș-a ta.
Numai să vie toamna!*

(CU CÎT CÎNT, p. 109);

T a₁ perf. :

*Ablakodba mér iltettél virágot,
Hogyha tudtad,*

F a₂ viit.*hogy az onnét elszárad?*F a₂ perf.*Elszáradt már a virágnak levele [...]*

(Sz. Gy., p. 39)

(De ce ai sădit în fereastră floare, / Dacă ai știut că acolo se usucă? / S-a uscat deja frunza florii...);

X a₁ prez.*Mind azt mondják:*(E A₁) imper. x*legyek páva,*(E A₂) imper. x*A rózsámnak legyek párja.*E A₁ viit.*A tavaszon páva leszek,*E A₁ viit.*A rózsámnak párja leszek*

(ibid., p. 129)

(Tot asta mi se spune : să fiu păun, / Să fiu pereche mîndrei mele. / La primăvară voi fi păun, / Mîndrei mele îi voi fi pereche).

4. Acțiuni diferite, realizate concomitent (acțiuni s i m u l t a n e) :

I₁ a₁ prez.*Iubește, mîndro, iubește⁵,*I₂ a₂ prez.*Că vremea se vremuiește,*I₃ a₃ prez.*Tinerețea-mbătrînește**Și dragostea se oprește*

(HODOȘ, P. P., p. 153);

T a₁ imper.*Akkor gyere mikor mondom,*O_x — a₂ imper.*Csak a cizmád ne kopogjon.*T a₃ imper.*Piros ajkad mosolyogjon,*T a₄ imper.*Fekete szemed ragyogjon!*

(Sz. Gy., p. 68)

(Atunci să vii, cînd îți spun, / Doar cizmele să nu-ți tropăie. / Buzele tale roșii să zîmbească, / Ochii tăi negri să strălucească).

Categoria aceasta de acțiuni este foarte apropiată de a celor incluse, deosebindu-se prin faptul că aici realizarea unei acțiuni nu depinde de realizarea celorlalte; secvențele sînt permutabile (proprietate care nu aparține și celor incluse), dar, spre deosebire de verbele din grupul (1), nu există raporturi de succesiune între acțiuni. Procedeu este opus celui narativ : acțiunile nu se înșiră în lungul axei temporale, ci se suprapun. Transformînd mesajul pentru a releva relațiile logice, rezultă : „Cînd

⁵ Pentru simplificare, nu reprezentăm în schemă decît acele versuri care prezintă fenomenul urmărit.

vei veni, [...] să zîmbești; cînd vei veni [...] zîmbind, ochii să-ți strălucească'', adică Ta_1 [circumst. pt.] Ta_3 [circumst. pt.] Ta_4 .

Prin urmare: $\{a_1$ circumst. pt. $a_3\}$ circumst. pt. a_4 .

Dar secvențele pot porni și de la a_3 : „cînd buzele îți vor zîmbi, ochii să-ți strălucească''. Deci:

$\{a_1$ circumst. pt. $a_3\}$ circumst. pt. $a_4 = a_3$ circumst. pt. a_4'' . Egalitatea aceasta nu poate avea loc în cazul acțiunilor incluse.

5. Acțiuni care apar ca alternative ale unor condiții date:

$T [= N]$ a_1 imper.

$\Rightarrow X$ a_2 c prez. ?

X a_2 c_1 viit. cond. pe

$T [= N]$ a_1 c_2 imper.

X a_2 c_3 viit. cond. pe

$T [= N]$ a_1 c_4 imper.

Răsai, lună, de cu seară,

De vezi badea unde-nseară ?

De-o-nsera la vreo urîdă,

Răsai, lună, mohorîtă.

De-o-nsera la vreo frumoasă,

Răsai, lună, luminoasă

(Cu cît cînt, p. 163);

T a_1 imper.

X a_2 prez. cond. pe

T a_3 c_1 imper.

X a_4 c_2 prez. cond. pe

T a_3 c_3 imper.

X a_4 c_4 prez. cond. pe

T a_3 c_5 imper.

[...] *Vidd el ezt a levelet;*

Hogyha sétál a szobába,

Tedd oda az asztalára;

Hogyha fekszik az ágyába,

Tedd reá a paplanára;

Hogyha fekszik a sirjába,

Tedd reá a keresztfára

(Sz. Gy., p. 79—80)

(Du scrisoarea aceasta; / Dacă se plimbă prin camera ei, / Pune-i-o pe masă; / Dacă e culcată în pat, / Pune-o acolo pe plapomă; / Dacă e culcată în mormînt, / Pune-i-o pe cruce).

Acțiunile alternative sînt exprimate fie prin repetarea aceluiași verb (ca și acțiunile identice), dar avînd compliniri diferite:

Ta_1 imper.: E A_1 cond. pe

E a_2 c_1 conj.

T a_1 imper.: E A_2 cond. pe

E a_2 c_2 conj.

Spune-mi, mîndruț, de ți-s dragă,

Să-mi cumpăr năframă neagră,

Spune-mi și de ți-s urîdă,

Să-mi cumpăr mai mohorîtă

(BÎRLEA, C. P., p. 142),

fie prin verbe diferite:

Floriciă, floricea

Di-nfloreă pă sama mea,

Io de-oi trăi,

te-oi purta,

De-oi muri,

tu te-i usca

(PAPAHAĞI, M., p. 4).

E a_1 viit. cond. pe

E a_2 viit.

E a_3 viit. cond. pe

F a_4 viit.

Acțiunile nerealizate nu sînt aici nici succesive, nici paralele, ci virtuale, iar realizarea uneia ar exclude realizarea celorlalte. Condiția se poate exprima în limba rusă și printr-o construcție cu verbul la infinitiv:

$x a_1$ c inf. ?

*Ach, kogo by mne nanjat',
za sudaruškoj poslat'?*

$x a_1 c_1$ inf. cond. pe

*Koli starogo nanjat' — grecha na
dušu prinjat' :*

$x a_2$ inf.

[$\Leftarrow$] $X_1 - a_3$ viit. [$\Leftarrow$]

Do nee star ne dojdjet,

[$\Leftarrow$] $X_1 a_4$ viit.

vo dorozke propadet;

$x a_1 c_2$ inf. cond. pe

Koli malogo nanjat' —

$Y - a_5$ prez.

mal ne znaet čto skazat' ;

$x a_1 c_3$ inf. cond. pe

Koli rovnjušku nanjat' —

$Z a_6$ prez.

rovnja ljubit sam guljat'

(NAR., p. 125)

(Ah, pe cine să tocmesc, să trimit după stăpîna mea ? / Dacă aş tocmi un bătrîn — aş lua un păcat pe suflet : / Pînă la ea bătrînul nu va ajunge, pe drum se va prăpădi ; / Dacă aş trimite un flăcău — flăcăul nu ştie ce să spună ; / Dacă aş trimite pe unul de-o seamă cu mine — acelaia îi place singur să se plimbe). Raporturile sînt şi aici de fapt condiţională-regentă :

„Dacă trimit un flăcău, acesta nu va şti ce să spună”.

În această categorie sînt incluse, prin urmare, construcţiunile formate dintr-un şir de condiţionale şi regente, de tipul :

a_1 cond. pe $a_2 + a_3$ cond. pe a_4

sau : $a_1 c_1$ cond. pe $a_2 c_2 + a_1 c_3$ cond. pe $a_2 c_4$ etc.

6. Prin acţiuni substitutive înţelegem o relaţie între o acţiune nerealizată şi una realizată, relaţie care se caracterizează prin succesiunea logică $X a_1$ [opt.] + $X a_2$ [= — a_1] ; scopul propus nu este atins, acţiunea dorită este înlocuită în fapt de o altă acţiune :

$E a_1$ conj. [= opt.] scop pt.

Rostul dragostii să-l ştiu

$E a_2, a_3$ perf.

Am umblat şi-am întrebat [...]

Dar în locul rostului,

[$E - a_1$]

Rostului iubitelui,

$E a_3$ perf.

Prinsei boala dorului,

Patima oftatului

(PAMFILE, C. Ț., p. 97) ;

Pentru tine, fa Ileană,

$N a_1$ perf.

S-a uscat iarba-n poiană,

$E - a_2$ perf. [= $E a_2$ opt.]

N-am cosit o buruiănă.

$E a_3$ imperf. [= $E - a_2$ perf.]

Cînd era să trag cu coasa,

Eu mă trăgeam cu frumosa ;

$E a_3$ imperf. [= $E - a_4$ perf.]

Cînd ca să strîng brazdele,

Mă trăgeam cu mîndrele !

(id., ibid., p. 97).

Infirmare realizată prin întrebuintărea aceluiaşi verb :

$T - a_1, a_2$ imper.

Ne nézz réám, ne nevezs !

$\Leftarrow x a_3$ [= $\Rightarrow x - a_3$] viit.

Mert megtudják, hogy szeretsz ;

$T a_1, a_2$ perf.

Réám néztél, neveltél,

$x a_3$ perf.

Megtudták, hogy szeretted

(Sz. GY., p. 33)

(Nu te uita la mine, nu rîde !/ Căci vor afla că mă iubești ; / Te-ai uitat la mine, ai rîs, / Au aflat că m-ai iubit).

Comparația între lirica populară românească, rusă și maghiară arată că, în măsura în care structura gramaticală a limbilor respective permite, există procedee comune de utilizare a formelor verbale în realizarea lirismului. S-au relevat însă și unele particularități ale poeziei populare românești, în preferința pentru anumite tipuri de compoziție, care o deosebesc de lirica maghiară sau de cea rusă, fapte stilistice pe care le-am descris în lucrările precedente asupra verbului (vezi nota 1).

Ca forme de compoziție ale genului liric, relațiile dintre acțiuni enumerate mai sus apar și în poezia cultă lirică, precum de altfel și acele relații descrise în lucrările anterioare : șirul de acțiuni succesive nerealizate, secvențele în care se petrece o rapidă schimbare a modurilor și a timpurilor verbale, avînd un conținut de tipul îndemn-scop, dorință-impediment etc.⁶ Deosebiriile dintre popular și cult se vădese în tendința de a utiliza anumite modalități de îmbinare a elementelor de compoziție, cum este evoluția acțiunilor succesive într-un singur sens al axei temporale, în special de la trecut spre prezent sau viitor (sau de la prezent spre viitor) în lirica populară, pe cînd în poezia cultă există mai multă libertate în alternarea formelor verbale de prezent, trecut și viitor. Un studiu întreprins de Flora Șuteu asupra poeziei lui Eminescu *Adio*⁷ relevă că în această poezie „modalitatea stilistică esențială se realizează cu ajutorul unei adevărate orchestrații a corespondenței timpurilor”⁸; formele verbale din propozițiile principale se prezintă aici în următoarea succesiune: viitor/imperativ/viitor/imperativ/prezent/imperfect/ prezent / viitor /imperfect. Printr-o împletire de mare varietate a timpurilor sînt compuse și alte poezii, ca : *La o artistă*, *Venere și madonă*, *Floare albastră*, *La steaua*. *Cînd amintirile...* sau, cu deosebire, *S-a dus amorul*, în care formele verbale parcurg de mai multe ori axa temporală : perfect / prezent / viitor / perfect / imperfect / prezent / imperfect / perfect / mai mult ca perfect / perfect / prezent. Influența populară în poezie afectează și categoria verbului : dintre primele poezii ale lui Eminescu, *De-aș avea...* și *O călărire în zori* (legătura cu lirica populară fiind mediată de creația lui V. Alecsandri⁹) au o construcție simplă : cea dintîi — din acțiuni nerealizate condiționale, cea de-a doua — din acțiuni paralele.

O altă deosebire față de poezia cultă, care se desprinde din materialul descris în cuprinsul acestei lucrări, constă în faptul că acțiunile identice, alternative și substitutive, fiind forme ale amplificării — unul dintre procedeele predilecte de compoziție ale creației populare orale — au, în consecință, o mai largă răspîndire în lirica populară.

⁶ Cf. Felicia Șerban, *Verbul...*, p. 139—149.

⁷ Obiectivul studiului era de a stabili care dintre variantele publicate corespunde mai bine intențiilor poetului.

⁸ Flora Șuteu, *Două versuri din poezia Adio de Eminescu*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, 1965, p. 884.

⁹ Cf. D. Popovici, *Poezia lui Mihai Eminescu*, [curs litografiat], 1948, p. 125.

LE VERBE DANS LA COMPOSITION LYRIQUE. ASPECTS DE LA DYNAMIQUE NON-NARATIVE

R É S U M É

Dans les propositions coordonnées de la poésie lyrique on rencontre l'existence de certaines structures typiques, qui, bien que présentant un certain nombre d'actions, sont pourtant non-narratives, les actions n'ayant pas de continuité. On peut grouper ces situations, du point de vue sémantique, dans les catégories d'actions suivantes : (1) permutable, (2) incluses, (3) identiques, (4) simultanées, (5) alternatives, (6) substitutives.

La comparaison entre la lyrique populaire roumaine, russe et hongroise démontre qu'il y a des procédés communs pour utiliser les formes verbales dans la réalisation du lyrisme. Ainsi que l'ont démontré les travaux antérieurs concernant le rôle du verbe dans la composition lyrique (voir la note n° 1), quelques particularités de la poésie populaire roumaine se relèvent aussi, de préférence pour certains types de composition, qui lui confèrent une note distincte par rapport à la poésie populaire russe et hongroise.

Formes de composition du genre lyrique, les relations entre les actions énumérées ci-dessus surviennent dans la poésie culte aussi. Les différences entre le populaire et le culte se révèlent dans la tendance d'utiliser certaines manières d'assembler les éléments de composition, tels que, dans la poésie populaire roumaine, l'évolution des actions à l'un des sens de l'axe temporelle, surtout du passé vers le présent ou futur (ou du présent vers le futur), tandis que dans la poésie culte il y a une plus grande liberté d'alterner les formes verbales du présent, passé et futur. Une autre différence par rapport à la poésie culte c'est que les actions identiques, alternatives et substitutives, étant des formes de l'amplification — un des procédés de composition préféré de la création populaire orale — sont plus souvent rencontrées dans la lyrique populaire.

Iunie 1973

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

UN FILOLOG UITAT: ATANASIE ȘANDOR

DE

MIRCEA POPA

Pentru mișcarea filologică românească, Școala ardeleană a reprezentat o adevărată desțelenire de drumuri. Pentru întâia oară ea a pus în mod științific o serie de probleme ale gramaticii comparate, ale studiului istoric al dialectelor, ale lexicografiei și lexicologiei românești. Dar meritul de căpetenie al acestor învățați a fost acela de-a fi redeschis discuția asupra latinității, vechimii și continuității limbii și poporului român de pe poziții și cu argumente noi, de-a fi trasat terenul viitoarelor confruntări și, mai ales, de a-și fi creat adepți. Pe urmele lor terenul filologic este abordat cu preferință de o serie de cărturari transilvăneni, atrași de frumusețea subiectului, de pasiunea discuției și stringența argumentației, învățați care fac din limbă nu numai o chestiune științifică, ci și una patriotică. Filologia devine știința zilei și, pînă aproape de 1900, ea acaparează aproape toate celelalte teritorii. Mulți medici, juriști, literați, profesori etc. își părăsesc preocupările lor obișnuite pentru a se abandona studiului limbii și a se pasiona de probleme de gramatică. Starea aceasta de romantism filologic este întreținută pe la mijlocul secolului trecut și de bătăliile care se poartă în jurul alfabetului chirilic și al celui latin, bătălie care este urmărită îndeaproape de toți cărturarii vremii și care implică în dispută intelectualitatea de pe ambele versante ale Carpaților¹.

Atanasie Șandor (1809–1892), învățatul de care ne ocupăm, e și el unul dintre aceștia. Medic și profesor² la Preparandia din Arad între anii 1843–1879, el s-a dedicat cu pasiune și studiului filologiei, colaborînd la „Foaia pentru minte, inimă și literatură” și „Gazeta de Transilvania” ale lui G. Bariț, luînd parte la luptele pentru introducerea alfabetului latin în școală și la așezarea ortografiei pe baze moderne. Coleg de generație cu G. Bariț (cu care are o vastă corespondență în calitate de colectant pentru părțile arădene la foile acestuia³), cu T. Cipariu, Pavel Vasici, Ioan Maiorescu, I. C. Massim, Visarion Roman, Florian Aaron și mulți alții, At. Șandor se contaminează și el de acea „febră” filologică răspîndită

¹ Vezi Ion Breazu, *Succesul sistemului etimologic în Transilvania*, în *Studii de literatură română și comparată*, Cluj, Edit. Dacia, 1970, p. 73–96.

² Date biografice despre At. Șandor vezi în T. Boliș, *Istoria școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, Edit. Consistoriului, 1922, p. 410 și V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Țircovnicu, *Preparandia din Arad*, București, 1964, p. 52–61.

³ Vezi *Corpusul de documente G. Bariț și contemporanii săi*, vol. II, Buc., Edit. Minerva, 1973 (în curs de apariție).

în epocă de ideile Școlii ardelenne și nu scapă nici un prilej de-a le apăra și continua. Pe urmele „preaînvațatului Petru Maior”, al cărui rol în filologia românească îl consideră hotărîtor, el ambiționează să realizeze o nouă gramatică a limbii române, care să țină cont de progresul realizat pînă la el pe acest tărîm. În acest scop el se informează cu o perseverență rar întîlnită despre cele mai noi apariții în domeniul lexicografiei, lexicologiei și lingvisticii românești, cerîndu-i lui Bariț exemplare din gramaticile lui Heliade, Laurian, Blazevicz⁴ sau lexicoanele lui Stamati, Munteanu etc. și lucrînd, între 1843—1845, o primă versiune a *Gramaticii* sale. Deși opera e demnă de-a fi luată în considerație, deoarece depășește ca informație, metodă, concepție și terminologie toate gramaticile anterioare, ea n-a făcut pînă astăzi obiectul nici unei cercetări și, poate pentru că a rămas în manuscris, n-a fost semnalată nici de studiile consacrate gramaticienilor români⁵.

Multitudinea de preocupări din domeniul ortografiei, dialectologiei, stilisticii și al gramaticii propriu-zise pe care ni le oferă studiile și articolele rămase în manuscris⁶, cele publicate în foile lui Bariț sau problemele pe care le ridică gramatica sa necesită însă o discuție mai amplă, care să circumscrie măcar parțial bogăția de probleme și idei vehiculate de opera de filolog a lui At. Șandor. E tocmai ceea ce ne propunem în cele ce urmează.

1. Probleme de ortografie

1.1. Lucrările filologice ale lui At. Șandor au la bază rațiuni practice sau didactice. Cel dintîi este un *ABCdarius seau Literariu românesc cu slove cirilice și litere latine*, pe care autorul mărturisește că l-a terminat în aprilie 1850, provocat fiind la o astfel de acțiune „la anul 1849 într-o adunare, de o mulțime de români din părțile acestea”⁷. După descrierea sa, *Abecedariul* ar cuprinde 9 coli de manuscris, fiind bazat pe alfabetul chirilic redus de 27 slove și ar avea ca scop deprinderea scrierii „lesnicioase” cu litere latine. În același timp *Abecedariul* este și o carte de învățătură morală, în sens luminist, deoarece el cuprinde „deprinderi feliurite pentru prunci în școală și pe acasă, învățături morale, soțiale, naturale, ușoare de priceput, precum și deprinderi de-ale oamenilor săteni, orășani, deprinderi de-ale femeilor, fetelor; unele măiestrii nencungiuat trebuincioase de a le cunoaște și pruncii, — din care toate, chiar și învățătorii noștri s-ar folosi mult”⁸.

Abecedariul, ca și *Ortografia română cu litere latine* care îl însoțea, au avut o soartă îngrată. Trimise de autor unor deputați români din Viena pentru a obține aprobarea cenzurii pentru tipărire, lucrurile s-au tergiversat într-atît, încît ele au rămas pînă astăzi în manuscris. Probabil

⁴ B.A.R., mss. rom. 1002, f. 27r—28v.

⁵ T. Cipariu, *Gramatiștii și ortografiștii români*, în „Archivu”, 1869, p. 561 și urm.; Romulus Ionașcu, *Gramaticii români*, Iași, 1914.

⁶ Lista completă a manuscriselor lui At. Șandor, la Ion Bianu și G. Nicolaiașu, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. III, Craiova, 1931, p. 268—269.

⁷ Atanasie Șandor, *ABCdarius și ortografie română cu litere latine*, în „Foaie pentru inimă și literatură”, XIV, 1851, nr. 4 (25 ian.), p. 29. În continuare: „Foaie...”.

⁸ *Ibidem*.

că At. Șandor ținea cu ele prea mult, visînd să devină manuale pentru toate „școalele române fără distingerea religiunii, precum vedem prea bine că se cere cu totadinsul din toate părțile româniei, ca adică învățarea limbii române cu litere romane să se înceapă pe la toate școalele ca așa generațiunea jună de acum să iasă cu totul almintrea pregătită și în privința aceasta”⁹.

1.2. Manuserisul *Abecedariului* a fost însoțit, așa cum am arătat, de o altă operă: *Ortografia română cu litere latine*, și ea tot de 9 coli. După cite ne dăm seama din articolele publicate pe această temă de At. Șandor, ea se prezenta ca o ortografie de tranziție, care, plecînd de la etimologism, făcea o serie de concesii fonetismului. Ortografia era bazată pe 20 de sunete, împărțite în *sunătoare* (vocale) și *nesunătoare*¹⁰ (consoane). Sunătoarele erau împărțite în *curate* (a, e, i, o, u), *obtuze* sau *guturale* (ă, é (ʌ) și *rauce* sau *nazale* (â, ê, î (ʌ, ʌ); rar ú, ó). La rîndul lor nesunătoarele puteau fi: *nestrămăticioase* (b, v, p, l, m, n, r, f, h) și *strămăticioase* (d, c, g, s, t (j)). Prin *strămăticioase* Șandor înțelegea acele consoane care își schimbă locul de articulare sub influența lui i/e, ca în cazul lui ce, ci, ge, gi și $d + i = z$, $s + i = ș$, $t + i = ț$ ¹¹. Aceasta îl duce și la respingerea sedilelor în cazul lui ș și ț, dar la recunoașterea necesității distingerei între ă (ʌ) și î (ʌ), pledînd pentru formele în în (*incep*) și nu în en (*encep*) etc.

1.3. Cam ce intenționa să realizeze Șandor cu ortografia sa se poate observa mai bine urmărind cîteva lucrări adiacente *Ortografiei*, ce se prezintă ca niște preliminarii la viitoarea sa *Gramatică*. Cea dintîi dintre ele¹², publicată în „Foaia...” lui Bariț, este un răspuns la invitația pe care redacția o adresase publicului românesc de-a se discuta în presă problemele cele mai acute ale ortografiei actuale, pentru a se ajunge la un consens de opinii. Părerea redacției că fiecare individ e liber să posede propriul său sistem ortografic, „scriind oricine după ortografia sa, numai să poată citi și neliterații”, e combătută de profesorul de la Arad, pe motiv că ar crea anarhie și că normele și regulile ortografice ar fi nesocotite. Or, el vede utilitatea acestor norme în punerea lor de acord cu spiritul limbii noastre, în simplificarea și ușurarea lor în așa fel ca ele să creeze o obișnuință: „Așadar scriind cu litere să ne învățăm încet, parte din cetire, parte din dedare (uz), a scrie tot mai potrivit firei românești”, și „ca dedați la unele și altele cu greu ne putem dezvăța”¹³. Precizările sale se referă la necesitatea distingerei regulilor care guvernează scrierea lui d și î (*părinte, căldare, cărbune* etc., sau *înger, tîrziu, cînt, frîng, rămîn* etc.), cerînd „să nu contopim sonurile guturale ale slovei ʌ cu nazalele ʌ, ʌ”. În acest domeniu autorul îl urmează pe Petru Maior, care distingea

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Dr. A. S., *Observări ortografice în privința trebuinței de a distinge sonurile guturale și nazale deolaltă prin ceva semne și în strămutarea sonurilor a se lăsa de tot semnele la nesunătoarele c, d, s, t; mai urmînd încă observări și în privința altor litere nesunătoare ș.a., în „Foaia...”*, XVI, 1853, nr. 5 (4 febr.), p. 33.

¹³ *Ibidem*.

pentru *i* trei feluri de scriere: *ă* (câmp), *ê* (jurement) și *î* (rîpă)¹⁴. La At. Șandor *a* și *e* cu semn scurt „se răspunde” *а*, iar *ă*, *ê*, *î* cu semn scurt „se răspunde” *а* și *↑*. Consoanele de asemenea se vor citi altfel cu ton (= son) subțire și altfel cu ton gros. Lista lui Șandor înglobează cazurile lui *ce*, *ci* = *ч*, *ч*; *chî*, *che* = *к*, *к*; *dî*, *dî* = *з* — *з*; *ge*, *gî* = *г*, *г*; *sî*, *si* = *с*, *с*; *tî*, *tî* = *т*, *т* etc. Iată doar un exemplu: „Litera *s* înainte de *c* stînd se răspunde în unele vorbe cu son firesc, adică subțire, precum în *scară*, *broască*, *muscă*, *scol*, *pasc*, *păscînd*... , în altele cu son gros precum în *closca*, *pesce*, *pesci*, *nasci*, *pasci*, *cunosci* ș.a.”¹⁵.

Pentru *a*-și motiva unele propuneri, At. Șandor apelează la limba poporului, la grai și dialect, invocînd firea limbii și ușurătatea scrisului. Iată-l pledînd pentru scrierea și rostirea muiată a labialelor atunci cînd sînt urmate de *i*, pe motiv că „dacă în unele părți ale Banatului se pune *i* sau *î* și după alte nesunători, precum în: *împiedecû*, *îlemnû*, *Pîetru*, *pîerû*, *pîerdû*, *îiegû*, *riece*, *mîeu* ș.a., de ce să nu punem atunci cînd voim și trebuie să ajutăm știința cu litere?”¹⁶. Palatalizarea dentalelor *i* se pare însă un fenomen străin limbii noastre, căci „ni-o schimonosește și ne-o aduce în pericol de a timpî tonurile și a pierde mai mult sonoritatea limbii...”¹⁷. Atitudine, după cum se vede, inconsecventă.

O poziție acceptabilă ia At. Șandor și în ceea ce privește *dublarea* („*duplicarea*”) *consoanelor*, pe care el o consideră neconformă limbii noastre, deoarece „limba română este o limbă moale, ușor încovoietoare, poetică [și] n-ar suferi duplicări decît numai acolo unde nu se poate încunjura și pentru care stau regulile mai otărîte”¹⁸. Pe acest criteriu el respinge „*duplicarea*” în cazul prepozițiilor *ad* și *sub*, cerînd să se scrie *adorm* și *aduc* și nu *addorm* și *adduc* sau *appropiu* și *appâr*, *sufflu* și *sufflet* etc., aprobînd-o doar în *înnec*, *înnot* și *înnegresc*. Găsirea pentru fiecare caz sau număr a unor posibilități de diferențiere este pentru At. Șandor o altă dovadă de „perfectabilitate” a limbii și de concordanță cu evoluția ei. De aceea autorul opinează: „Ar fi bine a se face la adjective, unde numai se poate, în tot locul distingere între genul bărbătesc și femeiesc, precum în numărul singular așa și în numărul multoral, căci aceea se ține de perfectabilitatea limbii”¹⁹.

În problemele capitale ale ortografiei poziția lui At. Șandor este, după cum am văzut, aceea a unui om de bun simț și a unui etimologist moderat. Efortul său în direcția fonetismului este vizibil și nu de puține ori se ține cont de rostirea poporului (cazul lui *burete* și *bine* pentru *buretu* și *binu*), arătînd că „uzul le-a canonizat” și subliniînd răspicat că nu trebuie să ne temem că „se va degenera latinitatea” dacă vom scrie mai apropiat de uzul rostirii poporului, deoarece „ușurătatea încă se luptă și pofteste primirea distingerei”²⁰.

¹⁴ Cf. D. Macrea, *Ortografia cu litere latine a limbii române*, în *Probleme de lingvistică română*, Buc., 1961, p. 77–78.

¹⁵ *Observări ortografice*..., în „Foale...” 1853, nr. 7 (18 febr.) p. 52.

¹⁶ *Ibidem*, p. 50.

¹⁷ *ABCdarii și ortografie română*..., p. 29.

¹⁸ *Observări ortografice*..., în „Foale...” 1853, nr. 8 (25 febr.), p. 57.

¹⁹ *Ibidem*, p. 51.

²⁰ *Ibidem*, p. 51.

În finalul articolului el propune înființarea unei comisii sau asociații literare menite a se „svătui despre compunerea unei gramatici potrivite sau unde s-ar putea statori de baza într-o scriere”²¹, necesitate pe care o consideră „foarte momentoasă, pentru desvelirea [= dezvoltarea — *n.n.*] literaturii române”²², pentru înlăturarea haosului ortografic. Din păcate sugestia sa s-a realizat abia în 1861, prin înființarea societății „Astra”.

1.4. Oferite publicului și specialiștilor spre dezbatere, aceste păreri sînt completate, dezvoltate și amendate într-unul din articolele sale viitoare, intitulat în mod semnificativ *Iarăși observări ortografice* și publicat în aceeași „Foaie”, în luna aprilie 1853. Fondul articolului este consacrat cu precădere analizării principalelor curente și opinii în materie de ortografie care s-au dezvoltat cu ocazia dezbaterilor din presă. Aceste grupări sau tabere ar fi, după Șandor, în număr de cinci, și anume: 1) „*sediliștii*”, 2) „*îdouăpunctiștii crișani și ypsiloniștii bucovineni*”, 3) „*circumflesiiștii*”, 4) *fonetiștii totali* și 5) *antisediliștii*. În ce ar consta opiniile acestor grupări? Cea dintîi ar acorda, după At. Șandor, o importanță exagerată sedilelor, care desfigurează „ridiculos” fața literelor (cazul lui *ç* și *ç*), mai ales acolo unde avem un *i* (*soçi, blondi* etc.). La rîndul lor, „douăpunctiștii” și „ypsiloniștii” s-au pronunțat pentru introducerea lui *î* și *y* în ortografie, curentul cîștigînd teren în Crișana (căci voiau un corespondent pentru *d'* și *t'* (*dî* și *tî* sau *dy*, *ty*) și în Bucovina. După At. Șandor amîndouă partidele sînt „cam în contra firei românești luînd în seamă și alte limbi europene vie”²³, deoarece scrierea cu *î* și *y* i se pare „nefirească, sucită”. Argumentația e cit se poate de interesantă: „Acum se pune întrebarea că după aceste principii cum s-ar scrie fără articol în amîndoi numerii *ochiu* și *ochi*, *unghiu* și *unghi* (scurt răspunzînd pe *î*) nu cumva doară *ociu*, *oci*, *ocyu*, *ocy*, *ungiu*, *ungi*, *ungu*, *ungy*? Aici oricare parte poate vedea ce mare distingere este într-o răspundere între aceste și *ochiu* (sing.) *ochi* (mult.)”²⁴, arătînd că „o parte mică n-are drept de a otări în privința așezării unei ortografii cu litere la care se cere conservarea și a altor români literați, din alte părți. Cu *î* și *y* numai ne-am spori literele în abecedariu și aceea fără îndestulată lipsă”²⁵. „Circumflesiiștii” ar fi aceia care propun a se scrie *dî* și *tî*, ceea ce i se pare lui Șandor o mare „confuzie”. Următoarea tabără ar cuprinde pe aceia care se ghidează după principiul „cite sonori în limba română, atîtea să fie și litere”²⁶, ceea ce i se pare lui Șandor că ar face abstracție de orice cunoștințe gramaticale, eliminînd orice efort din partea celui care scrie. Or, el este pentru însușirea unor reguli etimologice, motivîndu-și în acest fel poziția: „Știința derivațiunii și deducerii vorbelor trebuie luată în socotință prin care frățietatea și sonoritatea vorbelor în limba română și acesteia către limba latină și italiană se arată. Numai în așa tip [= chip — *n.n.*] se poate perfecționa limba românească, altcum vom

²¹ *Observări ortografice*, în „Foaie...”, 1853, nr. 9 (4 mart.), p. 65.

²² *Ibidem*.

²³ Dr. A. S., *Iarăși observări ortografice*, în „Foaie...”, XVI, 1853, nr. 16 (22 apr.), p. 113 — 116; nr. 17 (29 apr.), p. 121 — 124. Citatul la p. 121.

²⁴ *Ibidem*, p. 123.

²⁵ *Ibidem*, p. 122.

²⁶ *Ibidem*, p. 123.

rămîne numai unde am fost”²⁷. Ultima categorie ar cuprinde pe aceia care nu pun sedile literelor *c, d, s, t* nici atunci cînd e nevoie (atunci cînd sînt urmate de *i*), ceea ce „ar delătura”, după părerea autorului, „sonurile subțiri din limba poporului”. Regulile în acest sens trebuie să fie simple și clare, altfel ele nu duc, arată Șandor, la „perfectiunea” limbii, căci „a face reguli imperfecte și a le vinde în loc de perfecte aduce numai confusiune cetitorilor”²⁸.

1.5. Un rol important au avut intervențiile lui Atanasie Șandor și în legătură cu problema scrierii lui *u* final²⁹. Fonetist moderat, el a combătut cu tărie pe etimologiștii extremiști și pe toți cei care au încercat să adopte o ortografie complicată, confuză. Și acest articol este conceput polemic, asemeni celui precedent, deci, așa cum e publicat de revistă, pare a fi un fragment al *Gramaticii* sale (capitolele 192—194). În el autorul probează cu argumente *pro* și *contra* șubrezenia părerilor adepților lui *u* final, spulberînd, cu argumente gramaticale și de bun-simț, exagerările. Părerea că în cuvintele provenite din latină, care se termină în *us* și *o*, să se păstreze în scriere *u* acolo unde acesta e „nerăspuns” (= nerostit), adică e „adăugat”, este combătută de autor pe acest temei: „dar în românie *s* acest adăugat nu se răspunde nicicît și apoi frățietatea prea multor cuvinte românești cu latinele se cunoaște și fără acest *u* adăugat; căci partea începătoare a cuvintelor este rădăcina ce arată frățietatea, iară nu capătul”³⁰. La argumentul etimologiștilor că este nevoie de *u* final pentru a se putea realiza legătura dintre cuvinte, At. Șandor răspunde: „Acest temei încă nu e îndestulătoriu, căci *s* acesta este a se adăuga numai cîndu-l cere eufonia, bunăoară cum pruncului numai atunci [i] se dă dărăbelul de pine cînd e flămînd, bunăoară cum nici scriitorul cît e ziua nu poartă condeiul pe ureche, bunăoară cum nici boul poartă totdeauna jugul pe grumaz, ci numai cînd cere trebuința”³¹. Două argumente sînt studiate de autor cu mai multă atenție, tocmai pentru seriozitatea lor. Cel dintîi ar fi că *u* final se rostește în graiul popular, dar el este de părere că „în limba română mai bucuros se perde în capătul cuvintelor cîte o silabă decît să se adauge numai din «așa vreu», în grația cărei împuneri genul limbei totuși nu se poate nici se va strămuta”³². Terminația cuvintelor în consoană e probată de Șandor și în alte limbi romanice și aceasta „nu deroghează nici limbei românești a avea asemenea cuvinte, avînd pe lîngă aceste o mai mare mulțime în sunantă; apoi cele în consoanantă nu pun limbei nici o pedecă de a nu se putea dezvolta mai departe, deci să nu aninăm pe *s* cum numai ne obvine atare cuvînt”³³. Cît privește

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 124.

²⁹ Atanasie Șandor, *Motivele pentru și în contra lui s presupus de a se scrie ori de a nu se scrie la capătul cuvintelor urmînd după consoanță*, în „Foaie”, XXI, 1858, nr. 28 (12 nov.) p. 178; nr. 29 (19 nov.), p. 181—182; nr. 30 (26 nov.), p. 191—193; nr. 31 (3 dec.) p. 200—201; nr. 32 (10 dec.) p. 206—208; nr. 33 (17 dec.), p. 214—216; nr. 34 (24 dec.) p. 223—225.

³⁰ *Ibidem*, p. 178.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, p. 83.

³³ *Ibidem*.

faptul că acest *u* apare în cărțile vechi, acesta nu poate fi socotit un criteriu după Șandor, mai întâi pentru că ele au fost „scrise după ortografia străină ce nu convine limbei românești” și, în al doilea rând, pentru că „nu putem ști astăzi că pentru cetire răspunsu-s-au de bătrînii noștri ori s-au lăsat nerăspunse ca în slovenie *u* în capăt”³⁴.

După cum se poate vedea din cele de mai sus, Șandor este în principiu un adversar inclement al scrierii cu *u* final, acceptîndu-l doar în cazurile de legătură dintre cuvinte, sau cu un scop pur ornamental în scrierile literare. Poziția sa înseamnă totuși un pas înainte în favoarea fonetismului și ea trebuie consemnată, deoarece deschide un orizont mai larg disputelor filologice ale vremii.

1.6. Așa cum am mai arătat, lui Șandor îi revine un merit important în filologia românească a vremii sale nu numai pentru că a venit cu unele teorii, idei și propuneri noi, dar și pentru că a dus o luptă susținută împotriva exagerărilor puriste sau etimologizante.

Poziția lui At. Șandor în această privință este foarte bine caracterizată de un pasaj dintr-o scrisoare a sa către G. Bariț. În ea profesorul de la Arad se arată circumspect atît față de ortografia latinizantă a lui Cipariu, cît și față de aceea italianizantă a lui Eliade, punctul său de vedere fiind undeva la mijloc. „Socoți că se va stabili bine ortografia noastră ? întreabă el. Domnul Țipariu cu tot se deschilînește de antecesorii noștri și de d. Eliade. Acestuia din urmă zic și eu că e mai grea, iar d. Țipariu mi se pare că iară o prea latinizează. Fără de semnele cele cunoscute cu greu se poate ceti, au numai la început ?”³⁵.

Nici ortografia lui Aron Pumnul nu-l satisface în întregime. Principiile acestuia i se par atît de monstruoase, încît nu se sfiește a i le comunica direct într-o scrisoare³⁶.

A le accepta pe acestea ar însemna să ne schimonosim limba pînă într-atît, încît să nu-i mai recunoaștem nici o rudenie cu cea latină. Chiar și ortografia folosită de învățații de la Iași i se pare mai potrivită și mai rațională decît aceea a lui Pumnul, căruia îi declară deschis : „Iartă-mi domnule sincera declarațiune, dacă zic că decît așa ortografie cu *ae* = *u* și pentru *ă* și pentru *ê*, cu *î*, *đ*, *g*, *š*, cu *î* unde se cade să vină *ă* ori *ê* (*catu*, *candu*, *vena* ș.a.), zic domnule că mai bine să rămînem pe lîngă școalele civile cu acea ortografie : a) că menținîndu-ne etimologia literelor și a cuvintelor nu vom arăta lumii că asemenea vorbe sînt încununăte cu latina ori taliana, franceza, spaniola, portugheza și vor arăta limbii noastre, după cum spun unii inimiți, că e mai mult de rădăcină slavă ori mestecătură, un balmeșiu de mai multe limbe ; 2) că la perfecționarea limbei noastre nu vom ajunge, nu vom putea ajunge nicicînd. Iar dacă d-voastră nu vă pasă de etimologie, nu vă pasă nici de perfecționarea limbii”³⁷.

³⁴ *Ibidem*, p. 191.

³⁵ B.A.R., mss. rom. 1002, f. 55.

³⁶ B.A.R., mss. rom. 1016, f. 24. Scrisoare datată Arad 24 august, 1862.

³⁷ *Ibidem*.

2. Probleme de lexicografie

2.1. Chiar dacă lexicografia n-a intrat în mod declarat în preocupările sale, totuși articolul din 1853 ridică și problema necesității realizării unui „vorbariu și vocabulariu sau dicționar”³⁸ al limbii române pentru uz practic, care ar avea drept scop o cât mai corectă însușire a limbii. Dat fiind faptul că în scriere și vorbire se fac adeseori greșeli cu privire la pluralul substantivelor (înlocuindu-se forma în *i* cu aceea în *e* sau în *uri*), el cere să se precizeze de fiecare dată numărul și genul substantivului, iar la verb să se aibă în vedere numărul, persoana, timpul și modul verbelor, insistându-se asupra modului infinitiv și a „participiului trecut cu a doua rădăcină colaterală căci, știind aceste rădăcini, toate celelalte timpuri, moduri și alte strămutări în verbe ușor se pot mai departe forma și ști”³⁹.

Folosul practic al unui asemenea dicționar e ușor de prevăzut. El îl motivează în acest fel: „Acest vorbariu făcut cu încurgerea mai multor bărbați literați ar pune cum ar fi mai bine nrul [numărul] multoral; deci n-ar pune *motivuri*, *palaturi*, *folosuri* ș.a., ci *motive*, *palate*, *foloase*, unde numai se poate întrebuița terminațiunea *e*; aceasta s-ar primi ca mai frumoasă, încunjurându-se unde se poate terminațiunea *uri*. Numai așa mereu vom încunjura a nu zice: *classul*, *medicinul*, *diecesul*, *lipsul* ș.a. în nr. mult. niciodată *classi* ori *classuri*, *medicinuri*, *diecesuri*, *lipsuri* ș.a. i-am învăța a zice în nr. sing. *clasa*, *medicina*, *diecesa*, *lipsa*, iar în nr. multor. am zice *clase*, *medicines*, *diecese*, *lipse* ș.a.”⁴⁰. Preocupările sale lexicografice se subordonează celor de cultivare a limbii.

3. Probleme de gramatică

3.1. Gramatica lui At. Șandor ni s-a păstrat în două versiuni în cadrul fondurilor de manuscrise ale Bibliotecii Academiei, unde este înregistrată sub cotele 1018 (mss. în 4°, 150 foi) și 1019 (în 4°, 233 foi). Cea dintâi ca vechime cuprinde doar 107 foi, fiind completată de alte câteva studii cum ar fi: *Despre dialectele românești*, *Din istoria limbii române*, *Dezvoltarea limbii române* și *Cîteva cuvinte românești de rădăcină sîrbească*, care vizează teritorii mai largi, ca dialectologia și gramatica comparată (una dintre filele mss. 1016 se intitulează chiar *Observații comparate asupra limbii*).

Gramatica este opera de maturitate a lui At. Șandor, care cumulează toate cunoștințele sale filologice. Ea este concepută în patru părți și cuprinde următoarele secțiuni: o privire istorică asupra vocalismului și consonantismului limbii noastre (partea I), etimologia sau morfologia (partea a II-a), sintaxa (partea a III-a) și ortografia (partea a IV-a). Cea dintâi este un fel de gramatică istorică a limbii române, care are drept model operele reprezentanților Școlii ardelenе, dar e mult mai dezvoltată. Pentru redactarea ei Atanasie Șandor a beneficiat de sugestiile lui Voss,

³⁸ *Observări ortografice*, în „Foaie...”, 1853, nr. 9 (4 mart.), p. 65.

³⁹ *Ibidem*, p. 67.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 66.

Seyffert, Braumshorn, Schneider, Struve, Lachmann, Rutschal, W. Corsen, R. Lepsins, Mommsen, Amprecht, Kirchhof etc., la care apelează mai ales în demonstrarea originii latine a poporului nostru și în partea de gramatică istorică. Toate vocalele și consoanele sînt urmărite în evoluția lor comparativ-istorică, dîndu-se numeroase exemple cu privire la transformările suferite de acestea în funcție de diferitele poziții ocupate în cuvinte. La vocale se insistă asupra „asimilațiunii și desimilațiunii”, a schimbării prin „influența vocalei în al doilea grad al compuselor”, asupra „decăderii vocalei” etc. Partea a doua, etimologia, se ocupă de cele zece părți de vorbire ale limbii noastre, citate în această ordine: 1) articolul, 2) substantivul, 3) adjectivul, 4) numeralul, 5) pronumele, 6) verbul, 7) adverbul, 8) prepușetiunea, 9) conjuncțiunea, 10) interjecțiunea. „Substantivul, adjectivul și numeralul — arată Șandor — sînt nume, căci prin ele se arată numiri, iar pronumele încă arată a fi nume pus în locul altui nume”⁴¹. Părțile de vorbire sînt împărțite de At. Șandor în *schimbăcioase* (flexibile) și *neschimbăcioase* (neflexibile). Cele dintii sînt declinabile sau conjugabile. Genul poate fi *bărbătesc*, *femeiesc* sau *mestecat*, iar numărul *singular* și *plural*, Șandor renunțînd aici la mai vechea denumire de *murtoral*. „Declinăciunea este strămutarea tuturor cuvintelor de după genul lor prin numeri și căderi”⁴² arată el, iar „etimologia ne învață a cunoaște rădăcina singuratecelor, care în multe timpuri se strămută [și] de la ele se formează altele”⁴³. Terminologia este în general evoluată, lipsită de stridențele arhaice ale gramaticienilor iluminiști. Articolul hotărît este numit articol *definitiv*, substantivele pot fi *comune* sau *proprii*, *primitive*, *derivate* sau *compuse*, pronumele se împarte la rîndul lui în pronume *substantival* sau *individual*, *relativ*, *addutiv*, *întrebătiv* și *nehotărît* sau *nefinitiv* (o, nime, vreunul). Pentru timpurile verbelor este folosită o terminologie apropiată de aceea de azi, cu excepția mai mult ca perfectului, numit *mai de mult trecut*, sau *trecut dublu compus* (*am fi fost*). Sintaxa cuprinde sintaxa părților de vorbire și a frazei (a concordanței, despre regime, sintaxa cuvintelor de circumstanță, a conjuncțiilor și a interjecțiilor) etc.

Ortografia⁴⁴ cuprinde o dezvoltare a teoriilor lui despre scriere, pe care le-am expus mai sus, care pleacă, potrivit unei mărturisiri de-ale sale, de la ortografia lui Petru Maior și au la bază respectarea principiului „ortografie dreaptă, ușoară, potrivită firei limbei românești”⁴⁵.

⁴¹ *Gramatica*, B.A.R., mss. rom. 1079, f. 13.

⁴² *Ibidem*, p. 16.

⁴³ *Ibidem*, p. 13.

⁴⁴ Alte probleme de ortografie vor fi tratate de autor și în unele articole consacrate dezbaterei unor probleme gramaticale, ca în acele *Cîteva observări gramaticale și ortografice* publicate în „Amicul școalei”, în 1862, sau rămase în manuscris, cum ar fi: *Despre scrierea cu litere latine*; *Considerațiuni ortografice*; *Teoria afierii articolului în limba română*; *Despre scrierea etimologică și teoria afierii articolului în limba română*; *Modul scrierii seau ortografia română cu litere latine*; *Estrasul ortografiei române cu litere latine*; *Proect de ortografie îndreptată*; *Despre conspectul ortografiei române*; *Ortografia românească cu litere latine adece romane sau strămoșești*; *Pronunțaiunea, împărțirea literelor romane, întrebuițarea și celirea cu ele, Intocmîtă după ortografia cirilă*; *Vocalismul latin și românesc dimpreună cu Intonarea, cu o Introducere despre alfabet și scrierea lui*; *Vocalismul și Intonarea limbei latine* (B.A.R., mss. rom. 1016, 1018 și 1020). Majoritatea acestora din urmă pot fi considerate note preliminare la *Gramatica sa*.

⁴⁵ B.A.R., mss. rom. 1018, f. 1.

3.2. Citeva din capitolele acestei lucrări au văzut lumina tiparului sub formă de articole, cum a fost cazul celui despre *u* final din „Foaie” (1858) sau a celui cu privire la genul neutru din „Amicul școalei”⁴⁶ (1862). În acesta din urmă, Șandor pledează pentru terminologia de *mestecat* în loc de *neutru*, deoarece un substantiv neutru ar însemna să fie nici masculin, nici feminin, pe cînd în realitate el adoptă la singular forma de masculin, iar la plural pe aceea de feminin. Pentru stabilirea genului el recomandă declinarea substantivului, deoarece „cele ce se pot zice cu *un*, *doi* sînt de genul bărbătesc, cele cu *o*, *două* sînt de genul femeiesc, cele cu *un*, *două* sînt de genul mestecat”⁴⁷. Se ocupă îndeaproape de morfologia părților de vorbire, de la substantiv și articol la pronume, numeral și verb. Este o lucrare sistematică, precisă și utilă din multe puncte de vedere, care credem că a interesat în epocă. Autorul recomandă de fiecare dată prudență și schimb de opinii, deoarece nu voința individuală triumfă, ci „geniul limbii”, care e ca „un puhoi căruia nimeni nu-[i] poate sta împotriva”⁴⁸.

4. Probleme de dialectologie și limbă literară

4.1. Am văzut că unele din articolele sale fac referiri sporadice și la dialectologie, notînd particularități regionale, cum ar fi infinitivul lung în *re* în Crișana⁴⁹, palatalizarea dentalelor în aceeași regiune (prezența lui *gye*, *tye*), unele forme din graiul bănățean etc. O încercare de a-și apropia mai cu insistență domeniul o face într-un capitol auxiliar celei dintîi variante a gramaticii sale, capitol intitulat *Despre dialectele românești*⁵⁰. Problema acestora este tratată în exclusivitate din punct de vedere istoric. Astfel, se arată că „toată limba de după deschilinirea provinciilor în care se găsește are a[le] sale dialecte, ce nu toate sînt asemenea”⁵¹. Vorbind de influențele suferite de provinciile românești de pe urma popoarelor cu care am venit în contact, pentru Valahia el remarcă o mai puternică influență grecească, bulgărească și turcească. În Ardeal una ungurească și săsească⁵² etc. În evul mediu această influență s-a manifestat mai ales pe cale cultă, deoarece „românimea, cu religia nouă primită, nu s-au îngrijat să facă cuvinte nouă potrivite pentru

⁴⁶ Vezi articolul *Cîteva observări gramaticale și ortografice*, în „Amicul școalei”, III, 1862, nr. 3 (20 ian.), p. 18–21; nr. 4 (27 ian.), p. 26–28; nr. 7 (17 febr.), p. 49–51; nr. 8 (24 febr.), p. 59–61; nr. 10 (10 mart.), p. 73–76; nr. 11 (17 mart.), p. 81–83; nr. 16 (21 apr.), p. 121–125; nr. 17 (28 apr.), p. 129–132. Fiind semnat doar cu inițiale, Victor V. Grecu comite eroarea de a-l atribui lui Axente Sever (Cf. *Studii de istorie a lingvisticii românești*, București, Ed. didactică și pedagogică, 1971, p. 97), fără să observe că enigma e rezolvată la *Poșta redacției* din ultimul număr al „Foi...” (52) pe 1861. Că e autorul acestui articol o mărturisesc și în scrisoarea citată către Aron Pumnul (B.A.R., mss. 1016, f. 24); vezi și nota 38.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 19.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 75.

⁴⁹ *Iarăși observări ortografice*, p. 113.

⁵⁰ B.A.R., mss. rom. 1018, f. 108.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, f. 123.

limba sa în religie, ci credeau că apostolii lor fiind greci au slavi cuvinte de ale sale au vîrit cu religia cea nouă în limba românească...⁵³. Așa s-a întîmplat, dealtfel, și la francezi, nemț sau unguri, cărora le-a trebuit foarte multă vreme să-și emancipeze limba națională de sub tutela limbii latinești, din care „și astăzi își formează cuvinte trebuincioase”⁵⁴. Este revoltat de faptul că unii ne-au acuzat pe acest motiv a fi slavoni, „însă care limbă n-are cuvinte străine! În limba ungurească nu sînt destule românești, slovăcești, au doar ungurii sînt români au slavi? Limba nemțească n-are sute de cuvinte franțuzești, latinești, au doară nemții sînt franțuzi au latini?”⁵⁵ etc. Autorul stăruie în continuare asupra perioadei introducerii limbii române în biserică și a apariției primelor cărți în limba națională subliniind necesitatea îmbogățirii limbii cu „vorbe de la acele limbi cu care limba română stă în strînsă legătură în privința țesăturii și a sonorității”⁵⁶.

5. Probleme de stilistică și versificație

5.1. Un ultim domeniu filologic în care s-a exercitat dascălul arădean a fost acela al stilisticii și al versificației. Un manuscris al său mărturisește frecventarea acestor domenii, iar un articol din „Foaie...”, intitulat *Ceva despre versificație și prosodie*⁵⁷, îl situează printre precursorii acestor discipline la noi. Reluînd o teză mai veche a lui Cantù despre aptitudinea limbii italiene pentru hexametri și pentametri, pe motiv că are multe „cesure masculine și feminine”, At. Șandor o actualizează și pentru limba noastră, argumentînd că „soiul acesta de versiune este cel mai bun regulator de a cultiva limba și de-a statori ortografia”⁵⁸. Bazat pe capacitatea limbii noastre de a scurta și contrage mai multe cuvinte laolaltă, el îi recunoaște acesteia marile sale aptitudini pentru versificație, atît pentru „versuri albe, alecsandrine, trohaice” cit și pentru hexametri, recomandînd reluarea acestora din urmă, pe motiv că „părăsirea și indiferentismul către aceste versuri nu poate alta decît daună să aducă literaturii noastre”⁵⁹. Pentru a face dovada marilor capacități poetice și stilistice ale limbii noastre, Șandor a tradus în versuri unele opere ale clasicității greco-latine sau a scris poezii originale și hexametri și pentametri. Este încă un semn de prețuire și respect pentru limbă, de efort pentru înțelegerea subtilităților și geniului ei.

În acest fel At. Șandor s-a dovedit, cu toate limitele concepției lui, un filolog și mai ales un gramatician care merită reactualizat și revalorificat. Dacă unele din ideile sale sînt evident perimate, altele și-au găsit

⁵³ *Ibidem*, f. 125.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 123.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 125.

⁵⁷ „Foaie”, XXII, 1859, nr. 20 (10 iun.), p. 151–152; nr. 21 (17 iun.), p. 157–158.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 152.

⁵⁹ *Ibidem*.

adeziune în epocă rămânând pînă astăzi în picioare. Menționabile sînt în această direcție eforturile sale în vederea stabilirii unei ortografii pe baza îmbinării principiului fonetic cu cel etimologic, ca și preocupările de cultivare a limbii, domeniu în care se întilnește în idei cu foarte mulți dintre contemporanii săi. Punctul culminant al acestei activități — în esența ei de popularizator și continuator al ideilor profesate de reprezentanții Școlii ardelenе — îl constituie gramatica sa, rămasă manuscris, operă demnă de a fi analizată mai temeinic într-o viitoare istorie a filologiei și lingvisticii românești, unde sperăm că și At. Șandor își va găsi locul binemeritat.

Iunie 1973

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

FRIEDA EDELSTEIN, *Sintaxa gerunziului românesc*, Editura Academiei, București, 1972, 168 p.

În fața unei cărți ce-și propune un timp de investigație relativ limitat (un mod nepersonal), lectorul poate avea pretenția exhaustivității, a epulzării totale a temei. Cartea Friedei Edelstein răspunde pe deplin acestei exigențe.

După un scurt istoric al gerunziului, urmărit din latina arhaică pînă în cea tîrzie și apoi în limbile romanice, autoarea ne prezintă gerunziul românesc analizat din toate unghiurile, cu o minuțiozitate rar întâlnită în lucrările noastre de specialitate.

1. Primele patru capitole discută detaliat definiția gerunziului, aducîndu-se corective unor aserțiuni mai vechi, consolidînd cu argumente proprii unele păreri cu care autoarea este de acord, dar mai ales atrăgînd în discuție elemente noi, menite a defini mai clar și mai exact conceptul analizat. Rezumăm cîteva din aceste idei :

a) Gerunziul se opune celorlalte moduri nepersonale prin lipsa componenței nominale („Gerunziul *exprimă* acțiunea, iar celelalte moduri nepersonale o *denumesc*”, p. 22).

b) Gerunziul se opune modurilor personale prin lipsa unor indici gramaticali de persoană și număr (exceptînd formele cu pronume reflexiv), prin care să poată exprima independent aceste categorii.

c) Fără a-i fi proprie categoria gramaticală a timpului (din același motiv al lipsei unui morfem specific), gerunziul realizează, în context, referirea la momentul vorbirii, prin raportarea sa la un verb la un mod personal. În acest fel, gerunziul poate echivala cu orice timp gramatical, „nu numai dacă este identic cu al verbului regent, ci și dacă este diferit” (p. 30).

d) Gerunziul nu exprimă exclusiv „acțiune în desfășurare” (cum se afirmă peste tot), ci și acțiuni încheiate, mai ales la diateza pasivă (cf. *Acestea fiind zise, s-a îndreptat spre ușă*, p. 43).

2. Capitolele următoare prezintă ipostazele sintactice ale gerunziului. Cele fundamentale, de termen regent și termen subordonat în raportul de determinare, sînt tratate în capitolele „Complinirile” și „Funcțiunile”. Alci rețin atenția o mulțime de idei foarte interesante, între care menționăm :

a) Specificul gerunziului face necesară admiterea unei categorii sintactice distincte : construcția gerunzială. Argumente :

— Faptul că orice gerunziu se poate raporta la un subiect (uneori diferit de al verbului regent) împiedică considerarea gerunziului ca parte secundară de propoziție.

— Gerunziul, care exprimă o acțiune situată pe același plan cu predicatul unei propoziții principale, nu poate fi analizat ca o funcțiune la nivelul propoziției.

b) Gerunziul mai poate avea și alte funcțiuni în afară de cele menționate de obicei în gramatici (de exemplu : funcțiunea de circumstanțial de relație, cumulativ, de excepție, funcțiune subiectivă și predicativă).

c) Funcțiunile sînt tratate exhaustiv, analizîndu-se toate nuanțele posibile, interferențele, frecvența în diferite epoci ale limbii române, în diferite stiluri funcționale, repartizarea pe dialecte ; se menționează efectele stilistice ale diferitelor întrebări, se fac referiri

la celelalte limbi romanice etc. Dăm un exemplu ilustrativ, deși, poate, nu e cel mai concludent: modul cum e tratată funcțiunea causală a gerunziului (p. 73—76).

— Se arată că este foarte frecventă în literatura dacoromână veche și modernă, că apare mai rar în limba populară. Dintre dialectele sud-dunărene, atestări mai numeroase se găsesc numai în aromână.

— Poate fi echivalat cu propoziția causală sau cu circumstanțialul causal exprimat prin substantiv cu prepoziție sau cu locuțiuni prepoziționale.

— În limba veche apare și coordonat cu o propoziție causală, precedat de conjuncția *că* sau legal prin *tară*.

— Preferința cronicarilor pentru gerunzii în funcțiune causală.

— Îngreuierea lecturii prin aglomerarea gerunziilor cauzale.

— Construcții stângace în limba modernă.

— Însoțit de adverbele *și* sau *încă*, gerunziul exprimă o cauză secundară accesorie.

— Când e precedat de *ca*, gerunziul indică nu numai cauza acțiunii sau a stării exprimate de verbul regent, ci și calitatea în care subiectul săvârșește o acțiune sau se găsește într-o anumită stare.

— Dacă în fața gerunziului precedat de *ca* stă negația *nu*, el exprimă o cauză formulată ipotetic, opusă celei reale.

— La valoarea causală se poate adăuga și o nuanță temporală.

Fiecare dintre aceste afirmații este susținută de cel puțin două exemple comentate.

d) Caracterul verbal al gerunziului nu e condiționat de existența complinirilor.

În afara celor două ipostaze sintactice fundamentale (regent, subordonat), autoarea mai discută gerunziul și în raport cu subiectul (cap. „Subiectul”), precum și gerunziul nesubordonat sintactic (pe același plan cu predicatul unei principale), gerunziul cu funcțiuni multiple sau în construcții incidente. Pe baza citatelor analizate, rezultă că acțiunea gerunziului are totdeauna un subiect gramatical (determinat sau nedeterminat, exprimat sau neexprimat, identic sau diferit de al verbului regent). Când subiectul gerunziului e identic cu al verbului regent, legătura dintre subiect și gerunziu „poate fi atât de slabă, încât semnificația verbală să fie estompată, gerunziul exprimând modalitatea sau intensitatea altei acțiuni (și nu o acțiune simultană). Trece *rutul* înotînd. Vine *alerghînd*. Trece *podul* călcînd *apăsăt*. În asemenea cazuri el nici nu poate fi echivalat cu un verb la mod personal” (p. 61).

3. Ultima parte a lucrării la în studiu gerunziul sub alte aspecte: frecvența, topica, raportul temporal, coordonarea dintre gerunzii, gerunzii trecute în alte clase de cuvinte. Menționăm câteva observații mai importante:

a) Situația gerunziului în limba română contrazice constatarea lui St. Lyer cu privire la viitorul „sumbru” al gerunziului romanic.

b) Există rațiuni stilistice și gramaticale care justifică frecvența mare a gerunziului (aduce variație, evită repetarea unei prepoziții și conjuncții subordonatoare, e scurt, cuprinzător și expresiv, putînd să însumeze concomitent mai multe funcțiuni, e compatibil cu un număr mai mare și mai variat de determinanți).

c) O foarte interesantă statistică (p. 128—129) oferă date cantitative cu privire la raportul dintre infinitiv și gerunziu, frecvența gerunziului în poezie și proză, în dialecte, stiluri etc.

d) Topica are o foarte mare importanță în sintaxa gerunziului, putîndu-i determina funcțiunea sau raportul temporal față de verbul regent.

e) Gerunziile pot trece în alte clase de cuvinte, atît luate singure (*curtînd*, *crescînd*), cît și în grup cu alt cuvînt, prin lexicalizarea unor sintagme fixe (*fiindcă* etc.).

4. Așa cum arătam și la început, monografia Friedei Edelstein creează într-adevăr impresia exhaustivității: exemple extrem de bogate și variate, ilustrînd toate ramificațiile

sociale și teritoriale ale limbii, în toate epocile, bibliografie de referință la care cu greu s-ar mai putea adăuga vreun titlu, consultarea unui număr impresionant de gramatici românești care au analizat gerunziul, de la tratatele academice la simple manuale școlare, de la primele încercări din secolul al XVIII-lea până la ultimele studii. Comentariile sale la citatele excerptate epuizează și ultima nuanță posibilă, chiar dacă astfel se intră în dialectologie, stilistică, gramatică istorică, lexicologie etc. La excelența cunoaștere a problemei cercetate se adaugă o logică strânsă, elasticitate și subtilitate de gândire, elemente prezente în toate comentariile cărții.

Încheiem cu considerațiile acad. Al. Graur asupra acestei cărți, considerații la care subscriem întru totul: „Iată că totuși avem în față o carte întreagă care tratează, cu metode știute și fără terminologie rebarbativă, un singur mod al verbului și încă unul nepredicativ. Elementele noi și considerațiile juste asupra lor, de care e plină lucrarea, ne dovedesc cu prisosință că mai sînt zile frumoase pentru lingvistica tradițională” (*Gerunziul*, în „România literară” din 15 iunie 1972, p. 12).

Iunie 1973

G. Gruiță și O. Vințeler

Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

ARITON VRACIU, *Studii de lingvistică generală*, [Iași], Editura Junimea, 1972, 191 p.

În ultimele decenii, cercetările de lingvistică generală din țara noastră au luat un avânt deosebit. Rezultatele s-au concretizat în diverse lucrări, în culegeri de studii și în articole publicate în revistele de specialitate. Mai toate acestea și-au adus contribuția la elucidarea unor probleme de ordin teoretic și metodologic, la lărgirea cîmpului și a direcțiilor de investigație în spiritul lingvisticii moderne. Făcînd abstracție de cîteva studii, cercetările de indo-europenistică sînt mai puțin prezente în lingvistica noastră. De aceea constatăm cu satisfacție că în economia lucrării lui Ariton Vraciu o parte însemnată o ocupă tocmai dezbaterile unor probleme legate de indo-europenistică (I. *Orientări și metode noi în lingvistică*, p. 7—54; II. *Rolul și valoarea explicațiilor prin factorul etnologic în lingvistică*, p. 55—90; III. *Considerații asupra elementelor autohtone ale limbii române*, p. 91—124; IV. *Caracterele generale ale limbilor baltice*, p. 125—185).

După cum vedem, sînt alăturate în acest volum studii cu o tematică variată. Ele au însă o notă comună, și anume abordarea lor de pe poziția lingvisticii generale. Toate abundă în date și au un aparat științific bogat. Această calitate suferă însă din cauza unei expunerii aglomerate, fără compartimentările cerute de problemele atacate, de idelle expuse.

Propunîndu-și să se ocupe în capitolul I de *Orientări și metode noi în lingvistică*, autorul face multe precizări binevenite. Ne referim la primele șapte pagini, în care subliniază aportul pe care l-au adus la dezvoltarea lingvisticii popoarele orientale, mai ales indienii, chinezii și arabii. Aceasta îl face pe autor să-și precizeze poziția cu privire la periodizarea istoriei lingvisticii. Îi împărtășim părerea că perioada premergătoare secolului al XIX-lea nu trebuie considerată „neștiințifică” sau „preștiințifică”. Știința limbii este mai veche, multe principii teoretice ale acesteia au fost elaborate mai înainte, începînd din antichitate pînă în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea (p. 9). E o precizare necesară, deoarece lingvistica numai ca știință de sine stătătoare se constituie în primul sfert al secolului al XIX-lea (cf. Al. Graur, Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1965, p. 9). Antecedentele multor preocupări lingvistice contemporane le găsim în perioadele premergătoare. A. Vraciu amintește că izvoarele lingvisticii com-

parativ-istorice au tradiții în vechea indiană și arabă. Vorbind despre orientări și metode în lingvistică, am putea adăuga că și universalile lingvistice își trag seva din operele filozofice ale evului mediu, din gramatica generală și rațională de la Port-Royal, din lucrările de logică simbolică etc.

Structuralismul, psiholingvistica, lingvistica matematică și altele sînt tratate cu mult simț critic și spirit asociativ. De multe ori însă, tocmai asocierile pe care le face duc la incoerența expunerii, la intercalări de pasaje, care întrerup cursivitatea textului. Astfel, prezentarea psiholingvisticii îi oferă autorului prilejul să facă o incursiune în problematica schimbărilor fonetice din limbă. Aceasta la început pare a fi o divagare (p. 34—38), ca apoi, odată cu revenirea la psiholingvistică, să ne dăm seama că există o continuitate de idei. La fel se întîmplă și cu ilustrarea aplicării metodei comparativ-istorice și a metodelor de cercetare noi (p. 47—51).

Sîntem de acord cu autorul că lingvistica nu va putea fi numai matematică, cum susțin unii, în schimb n-am afirma că „lingvistica matematică pare a fi o treaptă superioară a lingvisticii structurale (mai ales de tip glosematic)” (p. 20—21). Vorbind despre principiul structural, autorul spune că, „în lingvistică, el s-a realizat în trei sisteme: glosematică, lingvistică funcțională și lingvistică descriptivă” (p. 24). Oare acestea sînt sisteme sau școli, curente, direcții? Termenul *sistem* fiind folosit tocmai în lingvistica modernă într-o altă accepțiune, am putea renunța la el în acest context.

Al II-lea capitol, *Rolul și valoarea explicațiilor prin factorul etnologic în lingvistică*, este consacrat, cum spune însuși autorul, *substratului*. El se situează pe o poziție justă cînd afirmă că lingvistica contemporană nu poate absolutiza numai o singură metodă de cercetare, ci trebuie să recurgă, la nevoie, la toate (p. 55) și să ia în considerare acțiunea tuturor factorilor atunci cînd se studiază evoluția limbii (p. 56). Cauzalitatea internă, ca și cea externă trebuie să intereseze deopotrivă pe lingvist (p. 56—57). Criticînd pe J. Kurylovic și pe A. Martinet, după care numai cauzalitatea internă interesează (p. 56—57), autorul subliniază importanța factorului extern, a factorului social, a influențelor. Astfel, specificul limbilor indo-europene se explică nu numai prin evoluția internă, ci și prin influența elementului autohton (p. 61). După ce prezintă o serie de fapte din limbile romanice și slave, spune: „...intenția noastră a fost să demonstrăm că un examen lingvistic mai serios scoate în relief influențe de substrat chiar acolo unde prezența lor este contestată de unii cercetători...” (p. 87). Acțiunea substratului într-adevăr nu poate fi neglijată. Credem și noi să substratul nu reprezintă numai un element extern, „ci și unul intern, organic, peste care s-a suprapus limba populației învingătoare” (p. 87). „Problema substratului este deci legată de formarea popoarelor și a limbilor. Ea nu poate fi confundată cu problema împrumuturilor ulterioare” (p. 87).

În mod logic, în continuare, în capitolul al III-lea, *Considerații asupra elementelor autohtone ale limbii române*, pune în discuție aportul substratului în procesul de formare a limbii române. Adept al teoriei substratului autohton traco-dac, conchide că „în limba română nu există nici un element iliric” (p. 98). Se referă și la I. I. Rusu. Treccera lat. *cl*, *cs* la *pl*, *ps* (de ex. lat. *pectus* > rom. *piept*, lat. *coza* > rom. *coapsă*) poate fi considerată de origine tracă, nu numai ilirică, cum susținea Densusianu (HLR I, p. 26), afirmă A. Vraciu (p. 98). Cît de grea este soluționarea acestei probleme reiese și din faptul că, trimițînd la Al. Philippide, V. Părvan, S. Mrozek, C. Poghirc ș.a., menționează că „nu putem trece peste puternica invazie a ilirilor și celților în Dacia romană” (p. 100).

Combate punctul de vedere al lui G. Devoto, după care denumirile *Carpași*, *Napoca*, *Malva* (*Malvensis*), *Potaissa*, *Aegissos*, *Almus*, *Marus* și apelativele *căltun*, *luncă*, *mărdine* și *mătură* ar aparține elementului „mediteranean” (p. 104). De asemenea și V. Polák admite teza caracterului „mediteranean” al unor cuvinte românești ca *argea*, *baci*, *baligă*, *bască*, *bir*, *bucur*, *bungel*, *buză*, *căltun*, *ciucă*, *ciul* (*șuf*), *copil*, *fluier*, *gard*, *gala*, *gușă*, *măgură*, *plrlu*, *strungă*, *știră*, *șap* și *urdă*. A. Vraciu, firește, nu este de acord cu această părere și consideră drept o lipsă a lingvisticii românești faptul că nimeni n-a luat atitudine față de această teorie, afară

de I. I. Rusu (vezi *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, p. 203, nota 1). E drept că în ansamblu n-a fost combătută interpretarea de mai sus, dată de G. Devoto și V. Polák. Lingviștii români nu i-au considerat termeni mediteraneeni. Ne referim la vol. al II-lea al TILR, la cercelările lui E. Petrovici (cf. *Le latin oriental possédait-il des éléments slaves?*, în „Revue roumaine de linguistique”, XI, 1966, nr. 4, p. 319–320; vezi și I. Pătru, *Originea rom. sudă*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 87–89) și ale altora.

Al IV-lea și ultimul capitol tratează despre *Caracterele generale ale limbilor baltice*. Locul pe care îl ocupă în carte nu indică și importanța acestui capitol. Socotim drept o contribuție de seamă a autorului prezentarea structurii limbilor lituaniană, letonă și veche prusiană. Studenții de la facultățile de filologie pot să o utilizeze ca o sursă de informație necesară și accesibilă. Acest capitol se alătură lucrărilor și studiilor, puține la număr, publicate în ultima vreme de lingviștii noștri în materie de indo-europenistică. Mă refer la lucrările lui I. I. Rusu, ca de exemplu *Limba traco-dacilor*, București, 1959, ed. a II-a, București, 1967, la studiile lui G. Ivănescu, *La formation des langues romanes occidentales*, în *Actas del XI Congreso internacional de lingüística y filología románicas*, Madrid, 1968, p. 302–310, id., *Vérité et erreur dans la recherche des dialectes proto-indo-européens*, în „Philologica” I. București, 1970, p. 9–35, C. Poghirc, *Les rapports entre le thraco-dace et le balto-slave*, în *Actes du Xe Congrès International des linguistes*, Bucarest, 28 Août – 2 Septembre 1967, p. 765–771 ș.a.

Prezentarea părților principale din *Grammatica litvanica* (Königsberg, 1953) a lui Daniel Klein (p. 153–161), trecerea în revistă a primelor gramatici ale limbii letonice, dintre care cea mai completă este a lui Henrico Adolphi, *Erster Versuch einer kurz verfassten Anleitung zur Lettischen Sprache*, Jellgava, 1685, expunerea făcută asupra *Gramaticii limbii letonice literare contemporane* (*Mūsdienu latviešu literāras valodas grammatika. I. Fonētika un morfoloģija*, Riga, 1959, 830 p.; volumul al II-lea, publicat mai târziu, tratează sintaxa, p. 138–152) îi dau prilej autorului să facă comentarii mai ales pe marginea unor categorii morfologice ale acestor limbi. Considerăm utilă includerea unui pasaj mai amplu despre activitatea renumitului specialist în limbile baltice J. M. Endzelin, care, după ce publică în 1938 lucrarea *Sunelele și formele limbii letonice* (*Latviešu valodas skaņas un formas*), alcătuiește un manual de fonetică și morfologie comparativ-istorică a limbilor baltice (*Baltu valodu skaņas un formas*, Riga, 1948, 260 p.). În acesta din urmă, J. M. Endzelin a determinat, cu ajutorul metodel comparativ-istorice, locul limbilor lituană, letonă și veche prusiană în familia limbilor indo-europene (p. 170). Din expunerea analitică a lui A. Vraciu s-a conturat prodigioasa activitate a acestui reprezentant de frunte al studiilor baltice.

Prin analizele minuțioase privitoare mai ales la rolul substratului în formarea particularităților specifice ale idiomurilor de aceeași origine, în diversificarea idiomurilor provenite dintr-un izvor comun, prin informația bogată cu privire la fonetica și morfologia limbilor baltice, A. Vraciu a adus contribuții de seamă la studierea comparată a limbilor indo-europene, capitol important al lingvisticii generale.

Iunie 1973

B. Kelemen

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

„FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE”, vol. VIII, București, 1973. Probleme de dialectologie

1. Cea mai mare parte a sumarului acestui volum al prestigioasei publicații a Centrului de cercetări fonetice și dialectale include contribuții care interesează dialectologia. Numai cele semnate de Laurențiu Theban, *Structuri sintactice și semantice nucleare în limba română vorbită (Ollenia)*, p. 31–42, Monica Dumitrescu, *O particularitate sintactică a exprimării orale :*

anacolutul, p. 153–168, și Maria Mărdărescu, *Semioclusiva prepalatală* [tʃ]. *Observații bazale pe sinteză*, p. 121–128, au finalități care depășesc sfera dialectologică (cu toate că primele două au și ele ca punct de pornire și suport faptic date din culegeri de texte dialectale).

Studiul lui Andrei Avram, *Particularități ale intonației interogative în graiul din Muscel* (p. 43–64) prezintă importanță pentru dialectologie, prin reflexul teoretic pe care îl are descrierea particularităților intonaționale ale frazelor interogative totale în graiul din Muscel (și, după cum se afirmă într-o notă, și în Bran).

În general, cel puțin pentru domeniul românesc, descrierea unei subunități dialectale operează cu fapte de ordin *segmental*, unitățile *suprasegmentale* nefiind, dacă nu deloc, decât accidentale (și referindu-se nu întotdeauna la ceea ce este relevant) avute în vedere. De aceea este încă riscant și prematur a afirma că orice unitate subdialectală are niște trăsături caracteristice nu numai fonetice, lexicale, gramaticale, ci și prozodice și a se cere, în consecință, să se încerce o repartitie dialectală care să aibă în centrul atenției fapte de natura aceasta. Cel puțin până nu vom avea descrieri adecvate ale graiurilor și din acest punct de vedere. Nu este, însă, mai puțin adevărat că nu trebuie să fii specialist pentru a sesiza că astfel de trăsături există, măcar în cadrul unităților subdialectale mici sau foarte mici. Ele se manifestă în primul rând printr-o impresie auditivă care îl șochează pe un vorbitor al limbii literare sau pe unul al unui grai diferit.

În anchetele pentru ALRR – Banat am avut ocazia să ne convingem de acest fapt. Căutând un subiect adecvat (în Căpâlnaș, com. Birchîș, jud. Arad), într-o discuție cu mai mulți localnici, ne-a surprins o intonație pe care o știam caracteristică vorbitorilor crișeni din jurul Beiușului (particularitate care este obiect de ironie într-o zonă învecinată – Țara Moților). Tradiția locală păstrează o confirmare a faptului că respectiva particularitate își are explicația nu printr-o influență a graiurilor din Crișana, ci prin originea bihoreană a întemeietorilor satului.

Din această perspectivă, studiul lui Andrei Avram este o primă contribuție importantă la cunoașterea particularităților suprasegmentale caracteristice diferitelor graiuri dacoromâne la realizarea unui deziderat care ni se pare de cea mai strictă actualitate: pentru a avea o *descriere completă a graiurilor* și pentru a putea fundamenta o *repartitie dialectală cât mai judicioasă, este necesar să cunoaștem trăsăturile caracteristice ale tuturor nivelelor lingvistice, inclusiv cele suprasegmentale*. Faptul acesta, existența unor intonații specifice pentru anumite graiuri, remarcat de altfel încă de Gustav Weigand, nu a fost până acum cercetat cu seriozitate. Arhivile speciale în acest sens, precum și cartografierea rezultatelor obținute ar fi semnificative pentru precizarea fizionomiei dialectale a dacoromânei.

2. Subliniind importanța cercetărilor interdisciplinare, caracteristică esențială a științei contemporane, B. Cazacu discută, în articolul care deschide volumul, *Un aspect al cercetării interdisciplinare: sociolingvistica* (p. 11–18), unele aspecte ale cercetării sociolingvistice un domeniu care nu și-a precizat definitiv până acum metodele de investigație. Cercetarea prof. B. Cazacu încearcă să propună, pe baza unor lucrări mai recente, pe lângă o descriere a spațiului de investigație al acestei interdiscipline (v., în special, p. 15–17), și o perspectivă teoretico-metodologică din care trebuie privit raportul limbaj-societate.

Recunoașterea (ba chiar postularea) caracterului de fapt social al limbii și a permanentei dependențe dintre viața limbii și viața societății este la fel de veche pe cât este lingvistica. Dacă, însă, cercetările tradiționale au considerat limbajul și societatea ca două entități separate (și, implicit, opozabile), dintre care una este cauză, iar cealaltă efect (în această perspectivă teoretică înscriindu-se și etnolingvistica, însă considerând limbajul drept cauză și nu drept efect), cele mai noi orientări în sociolingvistică (la care se raliază și B. Cazacu) consideră limbajul și societatea ca niște „structuri” (spațiarea autorului), fapt care implică studierea *corelației* (subl. ns.) sistematice a fenomenelor în cele două domenii” (p. 15). În felul acesta ni se pare, cei doi termeni nu mai sînt opozabili, nu mai sînt în raport de cauză-efect. Accentu-

cade mai mult pe relevarea raportului decât pe explicarea unei unități prin cealaltă. Încît concluzia de la p. 17 („Cercetarea limbii în context social, a relațiilor (subl. ns.) dintre limbă și mediul în care ea funcționează reprezintă obiectivul principal al cercetării sociolingvistice”) este justificată în perspectivă teoretică. Pentru dialectologie, apropierea unei perspective sociolingvistice (cel puțin în „prima instanță metodologică” (T. Slama-Cazacu), investigația pe teren, dar și în interpretare) nu poate fi decât folositoare. De fapt, într-un mod empiric, cercetările dialectale au urmărit întotdeauna aspecte care acum se înglobează în domeniul larg al sociolingvisticii.

Dacă cercetarea lui B. Cazacu este interesantă pentru dialectologie prin această perspectivă teoretică a sociolingvisticii și prin sublinierea, în final, a necesității alcătuirii „unei fonetici a limbii folosite în mediul urban” (p. 18), studiile semnate de Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Magdalena Vulpe (*Cu privire la raporturile dintre limba literară și graiuri*, p. 19–30) și Valeriu Rusu (*Aspecte sociolingvistice în vorbirea populară (pe baza Textelor dialectale. Oltenia)*, p. 183–186) sînt exemple concrete ale unor aspecte în care este greu de disociat faptul strict sociolingvistic de cel dialectal.

Problema raportului dintre limba standard și dialect este una dintre cele mai „la modă” în epoca actuală; se vorbește tot mai mult de prestigiul limbii literare și de efectul acestui prestigiu: *eliminarea variantelor locale* (cf. și p. 19 a vol.). Termenul acesta, eliminare, ca și altele sinonime (dispariția, înlăturarea, „nivelarea” etc.), nu ni se pare cel mai potrivit, întrucît unul dintre termenii „opoziției”, varianta dialectală, este prezent numai pasiv. Or, într-adevăr, „trebuie să ținem [...] seamă și de particularitățile celui de-al doilea termen al relației: rezistența [vitalitatea] graiului” (p. 19). Această rezistență (vitalitate) este mai mare decât se crede în general, și se pare că are un efect „paradoxal” față de ceea ce se cunoaște în general în legătură cu stabilitatea nivelelor lingvistice: adaptarea cuvintelor din limba literară (pătrunzînd și în lexicul de bază al graiului) la fonetismul local dovedește o rezistență mai mare a foneticii la influențe. Este motivul pentru care autorii citați, pe baza materialelor culese în numeroase localități ale teritoriului dacoromân, în exemplificare dau o mai mare atenție lexicului și morfologiei decât foneticii (cf., o atitudine opusă, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 49–61). Am observa în ce privește acest util studiu pentru problema tratată că prima concluzie extrasă: „Acțiunea de impunere a limbii literare apare, pe plan teritorial, generalizată” este prea categorică... generalizatoare. Ar fi interesant, de asemenea, de urmărit dacă în interacțiunea limbă literară – graiuri într-adevăr limba literară numai dă și înlătură, fără să primească și să piardă nimic, dacă există o direcție doar univocă a raportului.

Tot un punct de contact, în metodologia adunării materialului faptic, între dialectologie și o disciplină de interferență (psiholingvistica, de această dată) pun în evidență și Mihail Conțiu și Bogdan Marinescu, autorii unui studiu (*Factori ai modificărilor în mesaj implicat într-o anchetă dialectală*, p. 141–151) foarte interesant pentru concluziile de ordin metodologic privind „culegerea prin chestionare a faptelor de limbă vorbită” (p. 141). *Experimentul* pe care cei doi anchetatori l-au făcut („ne-am propus ca, prin modificări controlate [subl. ns.] ale stimulilor sau ale condițiilor în care apar ei, să determinăm variații în mesaje”, p. 142), urmărind „determinarea mesajului în funcție de: 1) *natura relațiilor dintre interlocutori*; 2) *antrenamentul lingvistic*; 3) *starea subiectului (odihnă, oboseală, influența alcoolului)*” (sublinierile autorilor, p. 142), este, după ce știm (în dialectologia românească, cel puțin), cu totul original. Alegerea factorilor (și cei citați, ca și *natura stimulilor, organizarea contextuală a stimulilor, factori motivaționali*, care urmează să fie analizați în altă lucrare – cf. loc. cit.) ni se pare judicioasă. Poate doar influența alcoolului, dat fiind că, așa cum spun și autorii, „această stare a subiectului este doar accidentală în cursul anchetei”, p. 149, ar fi putut lipsi, fără ca prin aceasta concluziile experimentului să sufere vreo modificare, mai ales că „răspunsurile înregistrate în această situație de comunicare sînt asemănătoare celor înregistrate în situația de comunicare IV” [= oboseală] (ceea ce probează încă o dată că influența alcoolului nu este

altceva decât o... formă de oboseală). În sfârșit, studiul celor doi autori ni se pare o remarcabilă încercare de a aplica, din perspectiva psiholingvisticii, metoda dinamic-contextuală (detaliată de T. Slama-Cazacu) într-o anchetă dialectală.

3. De altă natură, prin finalități și metode, sînt studiile semnate de Teofil Teaha (*Termeni de origine germană în graiurile din Oltenia* -p. 65—78), Ion Ionică (*Palatalizarea labialelor în Oltenia* -p. 79—119) și Victorela Neagoe (*Despre -ră- în formele de perfect simplu și de mai mult ca perfect* -p. 129—140), studii de dialectologie în domeniul consacrat al ei, cu metode tradiționale și bazate pe serioase date de geografie lingvistică.

Cercetarea lui T. Teaha este prima în care se urmăresc împrumuturile lexicale germane în graiurile din Oltenia (v.p. 65). Concepută ca o investigație preliminară, lucrarea urmărește „situația actuală a termenilor de origine germană existenți în graiurile oltenești” (p. 66). Sînt prezentați și discutați (printr-o clasificare în cinci categorii, după răspîndirea lor geografică) 33 de termeni de origine germană, majoritatea referindu-se la meșteșuguri, comerț, hrană etc. Șase hărți pe care sînt cartografiați 28 de termeni (modul de cartografiere, prin izoglose trasate cu linii pline, întrerupte, punctate, cerceule etc. nu este cel mai potrivit, fiind greu de urmărit) ilustrează răspîndirea geografică a celor 5 categorii reliefate de autor. Studiul acesta este unul dintre exemplele cele mai elocvente despre foloasele imediate pe care elaborarea *Noilor Atlase lingvistice românești, pe regiuni* le are pentru geografia lingvistică românească: majoritatea termenilor discutați aici nu este atestată de ALR în Oltenia, sau termenii sînt prezenți numai sporadic. Apariția celorlalte atlase regionale (și ne gîndim în primul rînd la Banat, Muntenia și Transilvania) va întregi descrierea dată de Teofil Teaha. Pentru Banat, de exemplu, situația unor termeni discutați de autor, dar neatestați de ALR în această regiune, se prezintă similar cu cea din Oltenia: *bormașină* (*bormașnă*, *bormășnă*, *pormașnă*, *burmășnă*) apare nolat, în general fără indicații restrictive ([R], [T] etc.), în anchetele pentru ALRR-Banat în peste 30 de localități, în timp ce ALRM II, s.n., vol. I, h. 361 îl notează doar într-un punct; *dorn* are astăzi o răspîndire generală în Banat (ALRM II, s.n., vol. I, h. 365 îl notează în 3 puncte); *joagăr* este cunoscut în Banat în peste 20 de puncte (ALRM II, s.n., vol. I, h. 370 consemnează doar *firez*); pentru „pilă de oțel cu una sau mai multe fețe, cu dinții rari, folosită la prelucrarea lemnului, a pielii și a altor materiale (nemetalice)”, ALRM II, s.n. vol. I, h. 355 notează *pilă*, *rașpel* (într-un punct), *răspălău*, iar ALRR-Banat înregistrează pe o suprafață mare *răspil*, *rașplu*, *rașplă*, *rașpilă*, *rașpil*, *rașpel*, *rașpă*, *raplă* etc. și, mai rar, *răspălău*; sporadic apar în Banat și *noglaizn* (*naglais*, *noglaiz*, *năglais*, *naglez*), *holainz* (*blaizn*), *șrauffing*; *fruștuc* (răspîndit în aproape tot Banatul) prezintă un mare număr de variante, ca în Oltenia: *fruștiuc*, *frîștiuc*, *fîștiuc*, *frăștiuc*, *suruștiuc*, *fluștuc*, *frîștuc*, *fuștuc* (care reflectă „instabilitatea termenului, care nu s-a adaptat cu ușurință sistemului fonetic românesc” — v.p. 70); *țandără* se întîlnește azi numai în cîteva puncte din sudul Banatului, iar *țandăr* în cîteva din nordul aceluiași zone; etc.

O continuare a unui articol din FD VI, 1969, p. 107—115, este studiul lui Ion Ionică dedicat unei probleme de dublă importanță (întîi pentru istoria limbii, și apoi pentru fenomenul în sine): situația labialelor palatalizate în sudul Olteniei. Autorul prezintă repartitia geografică (publicînd 19 hărți, din care 6 sintetice) a fenomenului și discută pe rînd formele înregistrate (cu interesante variante fonetice incipiente: *ph'*, *pk*, *fh'*, *v'*) pentru fiecare labială în parte. Cercetarea credem că epuizează fenomenul nu numai din punct de vedere faptic, ci și al interpretării. Compararea — acolo unde materialul publicat din ALR I permite — a datelor NALR—Oltenia cu cele din ALR ajută la precizarea condițiilor fonetice în care apare fenomenul (v. p. 92) și duce la concluzia că „palatalizarea labialelor [în Oltenia] este în regres” (*loc. cit.*).

Victorela Neagoe prezintă, pe baza rezultatelor din anchetele pentru NALR—Muntenia răspîndirea geografică (parțială, anchetele nefiind încheiate — cf. nota 18, p. 132) a unui

fenomen care n-a mai fost semnalat, privind situația perfectului simplu și a mai mult ca perfectului în zona subcarpatică a Munteniei, la nord și la vest de râul Ialomița. Marca pluralului, *-ră-*, extins la perf. s. și la m.m.c.p. indicativ numai la plural în limba română, s-a extins în această regiune a Munteniei și la persoana a 3-a singular, la aceleași timpuri; „sporadic, [elementul *-ră-*] a fost semnalat în toată paradigma mai mult ca perfectului” — p. 131, ceea ce ar arăta că tendința este încă în curs de desfășurare. Elementul *-ră-* devine, în acest fel, un sufix temporal. În sudul Munteniei, unde perfectul simplu este mai rar folosit, elementul *-ră-* continuă să fie o marcă a pluralului, fapt dovedit „de utilizarea acestui element și la alte timpuri (perfectul compus) și moduri (conjunctiv prezent) numai la plural...” — p. 134. Această repartitie geografică ar putea fi un argument pentru a susține că transformarea elementului *-ră-* din marcă a pluralului în sufix temporal a putut porni de la perf. s., extinzându-se apoi la m.m.c.p. Faptul că în paradigma perfectului simplu nu s-a atestat nici o formă de pers. I—II sg. cu *-ră-* credem că poate fi explicat prin aceea că, aproape exclusiv, structura sonoră a persoanelor acestui timp nu permite introducerea elementului sufixal: **cînlai + ră* nu poate da **cînlarîi* etc.; la m.m.c.p., însă, extinderea este posibilă din acest punct de vedere: *cînlasem + ră > cînlaserăm* [pers. I sg.]. Extinzându-se *-ră-* și la pers. a III-a sg. (la m.m.c.p. și la I sg.), reapare omonimia dintre persoanele 3 și 6 (iar la m.m.c.p. și între 1 și 4). Evoluția viitoare va arăta cum va reuși limba să reechilibreze sistemul. În cazul în care presiunea limbii literare nu va fi atât de puternică încît să împiedice generalizarea acestui fenomen.

4. În sfârșit, mai semnalăm contribuția lui Costin Bratu (*Observații asupra africatelor* [č, ǵ] în dialectul dacoromân), un studiu de dialectologie structurală, meritos nu numai prin intenție, dar a cărui discuție (prin implicațiile teoretice ale noțiunii fundamentale cu care operează: *diasistemul*) ar depăși limitele acestor pagini.

5. În încheierea acestei prezentări a ultimului număr din FD, în care contribuțiile se disting prin înaltă ținută științifică, remarcăm faptul că multe dintre studii se bazează pe material faptic înregistrat în anchetele pentru *Noile Atlase lingvistice românești* — Oltenia și Muntenia. Adăugînd acestora studiile similare din numerele anterioare ale publicației, precum și unele contribuții sporadic apărute în alte reviste de lingvistică, considerăm că există o bază și o motivație serioasă pentru a putea să se înființeze un „Buletin al Noului Atlas lingvistic român pe regiuni”, sau al atlaselor lingvistice românești (ținînd cont că în afară de munca pentru apariția atlaselor regionale se continuă publicarea materialului ALR I și II).

Iunie 1973

Nicolae Mocanu

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

MIC DICȚIONAR ENCICLOPEDIC, București, Editura enciclopedică română, 1972, 1730 + 22 p.

Așteptat de mai mulți ani, după termene de apariție mereu amîinate, *Micul dicționar enciclopedic* a produs un adevărat val de satisfacție la vestea punerii sale în vânzare. Difuzat în tranșe foarte mici, procurarea lui a dat, pe de altă parte, multor cititori sentimentul unei adevărate victorii. Aveau și de ce. Ei duceau acum, strîns sub braț, sau în servietă, un frumos volum de 17 × 24 cm, 1730 + 22 p. și 2680 gr., frumos legat și cu o frumoasă suprapertă.

Prezența unor pagini roz-portocaliu, dincolo de jumătatea cărții, îi amintesc cititorului de „paginile roz” din *Petit Larousse*. Răsfoindu-l, constată că plăcere că lucrarea se aseamănă

și în alte privințe cu celebrul dicționar francez, ceea ce nu poate să fie decât în avantajul său.

Numeroase ilustrații, planșe în negru sau în culori, portrete de personalități române și străine, numeroase reproduceri după tablouri celebre, hărți etc., precum și varietatea și densitatea informației din articole rețin interesul și atenția cititorului.

Acesta se va interesa, desigur, foarte repede să vadă care dintre prietenii săi, dintre personalitățile admirate de el apar în dicționar, care cu portret, care fără portret... Rămânând uneori nedumerit în privința criteriului de selectare a numelor și a operelor de artă etc., el întreabă *Prefața*, unde și găsește răspunsul: „...s-a avut în vedere în primul rând valoarea operei create și consacrarea pe plan național sau mondial în cazul numelor de persoane, sau importanța și frecvența de circulație în contextul civilizației și culturii în cadrul celorlalte nume”. (În privința portretelor personalităților românești nu se spune nimic, dar se pare că au fotografiile numai artiștii poporului și academicienii.)

Și fiindcă tot este la lectura *Prefetei*, cititorul reține și alte amănunte, referitor la carte: „*Micul dicționar enciclopedic* oferă cititorului, în cele aproape 1 800 de pagini — cuprinzând 77 000 de articole, o listă de locuțiuni și expresii celebre străine, 4 500 de ilustrații, 200 de hărți și 200 de planșe —, un volum apreciabil de cunoștințe utile atât în activitatea profesională, cât și în lărgirea orizontului de cunoaștere”.

Aceeași *prefață* prezintă în continuare și structura dicționarului: „Prima parte a lucrării, consacrată lexicului curent al limbii române, cuprinde, alături de vocabularul comun, noțiunile fundamentale din toate domeniile și disciplinele de specialitate, cu numeroase date și elemente de informație enciclopedică. Partea a doua a dicționarului este rezervată numelor proprii (personalități, denumiri geografice, evenimente și localități istorice, monumente de cultură și artă, instituții și organizații, publicații periodice, nume mitologice, de aștri etc.)”.

Evident, în fața acestui imens tezaur de cunoștințe, cititorul se bucură imens, nerămânând nepăsător la apelul pe care i-l adresează („cu mulțumiri”) Editura enciclopedică română într-o foaie volantă pe care o găsește între filele cărții: „...solicităm călduros cititorii să ne transmită, în spirit constructiv, observațiile și sugestiile lor în vederea edițiilor viitoare ale acestui dicționar”. Făcând această invitație, autorii dicționarului se încadrează de fapt într-o tradiție de modestie și realism, unanimă la autorii de dicționare, și anume că un dicționar trebuie mereu refăcut și completat.

Iată acum și prima noastră sugestie: în loc de un singur tiraj sau retipăriri, de 150 000–200 000 de exemplare *nemodificate*, cum s-a procedat cu DLRM, acest dicționar să fie *revizuit anual*, iar la 7 sau 9 ani să fie refăcut în întregime (cum se procedează cu *Petit Larousse*).

O altă sugestie, care s-ar putea pune în aplicare chiar pentru tirajul în curs, privește *schimbarea hîrtiei*. Cea actuală, din dicționar, nu are suprafață destul de netedă și calitatea fotografiilor — altfel alese cu gust și competență — se resimte dezastruos. (Hîrtia mai este și transparentă, înnegrind pagina și aducînd prejudicii lecturii și frumoaselor caractere de imprimerie ale cîrții.) Tot din cauza hîrtiei, hărțile țărilor mari (deci cu multe amănunte) sînt practic ilizibile. În schimb, reproducerile de orice fel — în negru sau în culori, de pe hîrtie cretată — sînt frumoase; prin urmare clișeele sînt bune.

Desenele apar mai bine. Aci însă, într-un fel sau altul, trebuie indicată *mărimea* (punînd eventual uneori o *linie de scară*). Iată, de exemplu, la pag. 478, o planșă cu instrumente muzicale, unde orga, desenată destul de neclar, apare de dimensiunea harpei de alături. La modulul lunar, în schimb, prezența unui cosmonaut în preajmă sugerează în mod inteligent proporțiile. Evident, mai sînt și alte modalități de a indica mărimea, în primul rînd aceea de a nu pune alături desene cu scări diferite. (Dar nu este mai puțin adevărat că și cititorul trebuie să facă unele eforturi în această privință.)

Din păcate, desenele, pe de altă parte, nu sînt totdeauna de cea mai bună calitate. Iată, de exemplu, falnicul condor, care seamănă a curcă înfolată; gaița cea neastîmpărată pare oarbă (în tot cazul este greu de recunoscut, ca de altfel și porumbelul, privighetoarea

etc.); eprubetele par niște bețe (desenul, gros, nu redă transparența sticlei). Nu generalizăm totuși, pentru că există și multe desene foarte expresive. Iată hipopotamul puternic și agresiv, urangutanul, popîndăul etc. În general, animalele sînt mai bine prezentate decît păsările, a căror expresivitate este mai greu de redat.

Micul dicționar enciclopedic are 77 000 de cuvinte, dintre care peste 55 000 se găsesc în prima parte, consacrată lexicului curent (vocabular comun și noțiuni enciclopedice). Fiind o lucrare de tip *Petit Larousse*, MDE este prin definiție un dicționar de uz curent și se adresează cititorilor de toate categoriile și de toate vîrstele. El trebuie ca atare să oglindească în mod obiectiv starea generală actuală a lexicului limbii române. Cititorul va fi neplăcut surprins întîlnind la *Micul dicționar enciclopedic* o oarecare orientare, anacronică, de purism.

O serie întregă de termeni lipsesc pe motivul, bănuim, că au un caracter mai mult sau mai puțin familiar, popular, argotic, regional, deși sînt termeni cu o circulație destul de mare. Criteriul suprem de selectare a cuvintelor este totuși uzajul. Lexicografului îi revine datoria obiectivă de a le înregistra și a indica, atunci cînd este cazul, dacă aparțin unui stil particular. ajutînd astfel pe cititor să folosească just cuvintele. Evident, toate acestea sînt lucruri bine cunoscute de redacția dicționarului, și criteriul ultim de eliminare a acestor termeni va fi fost, desigur, economia de spațiu.

Aceeași preocupare de economie de spațiu a dus, fără îndoială, și la luarea în redacție a unei hotărîri și mai nefericite, și deosebit de anacronice, în contradicție cu întreaga lingvistică modernă și cu practica lexicografică modernă. Cititorul va fi într-adevăr profund nedumerit constatînd că toate cuvintele sînt prezentate fără a fi însoțite de exemple ilustrative.

Încă din 1760, Voltaire spunea lui Duclos: „Un dicționar fără citate este un schelet”. În afară de unii lexicografi portughezi (prea atașați unei tradiții de mult depășite), nici un autor modern de dicționare nu prezintă cuvintele fără exemple ilustrative, cel puțin pentru unele sensuri. Fizionomia cuvîntului nu poate fi redată fără exemple. *Petit Larousse*, care a servit mereu de model, deși are un număr mai mic de pagini, recurge în permanență la exemple. Evident, nu este cazul ca fiecare cuvînt sau sens să-și aibă exemplul respectiv. Nu este însă mai puțin adevărat că fără acesta utilizarea dicționarului devine laborioasă (obligîndu-l pe cititor să găsească el însuși exemplele pentru a încadra cuvîntul) sau fără rezultat, — cititorul în multe cazuri neputînd încadra și identifica sensul cuvîntului și mai ales întrebuițarea lui fără exemple; aceasta, în primul rînd, în cazul cuvintelor polisemantice. Rămîn, mai mult sau mai puțin în afara discuției, cuvintele care exprimă noțiuni enciclopedice, mai ușor de cuprins în definiții.

Dar oricum, mai ales la cuvintele din vocabularul comun, exemplele ar fi ajutat ca definițiile să fie mai clare, mai aerisite, mai inteligibile. De fapt, definițiile constituie un alt punct delicat al acestui dicționar (în realitate, al oricărui dicționar). Nu este vorba de aplicarea acelor exigențe riguroase în numele cărora un savant lexicograf francez censura definițiile din altă de utilul dicționar de limbă *Le Petit Robert*. Am spune chiar că, dacă în *Trésor de la Langue Française* asemenea definiții sînt la locul lor (și le-ar șade bine în orice fel de dicționar, cît de modest), pentru un dicționar de uz curent ne putem mulțumi și cu simpla „circumscriere”, cu indicarea, cu sugerarea sensului, susținută de exemplu, — principiul suprem rămînînd, credem, cel al *înțelegerii* sensului respectiv. Acesta este foarte greu de redat numai prin definiție, care poate să fie atunci sau prea tehnică sau prea vagă. Prezența exemplului simplifică mult lucrurile.

De fapt, în acest domeniu, redactorii dicționarului nu fac muncă de pionierat, modelele bune, românești și străine, fiind numeroase. Iar competența pe care o au aceiași redactori se face, la drept vorbind, destul de inutilă prezenta discuție — dinșii știu prea bine cum se face un dicționar; observațiile noastre au în realitate, prin *ricoșeu*, valoarea unui apel... extra-lexicografic, acela de a se mări numărul de pagini. Dacă se va trece puțin peste 2000, nici legătura cărții, nici estetica nu vor avea de suferit. (Se mai poate cîștiga spațiu și prin

o mai ingenioasă punere în pagină. Unele portrete etc. pot fi puțin micșorate, permițând o mai mare grupare. Bineînțeles folosind altă hirtie...)

Socotim absolut necesar: 1) o revizuire a definițiilor; 2) introducerea de exemple; 3) introducerea unor cuvinte noi, frecvente, din vocabularul comun și din cel enciclopedic.

MDE este o lucrare deosebit de valoroasă. Fără deficiențele semnalate mai sus (în special cele privitoare la vocabular) ar fi o lucrare ireproșabilă. Tocmai de aceea credem cu fermitate că la auzul siglei MDE (și față de opera pe care o reprezintă) cititorii nu vor încerca sentimentele pe care le exprimă interjecția *de!* (sau *mdel!*): *nedumerire, șovăială, resemnare, nepăsare, supărare, ironie, negare, dezaprobare*, — cum spune MDE la cuvântul *de!*... Aceasta cu altul mai mult cu cît a devenit aproape un dicton afirmația că un dicționar este o operă mereu perfectibilă.

Vom încheia deci și noi cu epigrama pe care Ponce Denis Ecouchard Lebrun, numit (de el însuși) și Lebrun-Pindare, a scris-o cu privire la *Dicționarul Academiei Franceze*: *On fait, défait, refait / Ce beau dictionnaire / Qui, toujours bien fait / Sera toujours à refaire* (Dicționarul îl tot faci / Și-l tot desfaci, refaci, prefaci. / E cartea care niciodată / N-a fost și nu e terminată).

Iunie 1973

Liviu Tomușa

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Filologie
Cluj, str. Horea, 31

Atlasul lingvistic moldovenesc, volumul I, partea I: **Fonetica** de Rubin Udler, Chișinău, Editura „Cartea moldovenească”, 1968; ~, volumul I, partea II: **Fonetica** de Rubin Udler, **Morfologia** de Vasile Melnik, Chișinău, Editura „Cartea moldovenească”, 1968; ~, întocmit sub conducerea lui Rubin Udler, volumul II, partea I: **Lexicul. Casa. Obiectele de uz casnic**, de Victor Komarnițki, Chișinău, Editura „Cartea moldovenească”, 1972.

Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM) este elaborat de Sectorul de dialectologie din cadrul Institutului de limbă și literatură al Academiei de Științe a R. S. S. Moldovenești, sub conducerea lui R. G. Piotrovski, între 1957 și 1958, iar din 1959, sub a lui R. Udler. Preocupările lingviștilor din Chișinău de a alcătui un atlas lingvistic moldovenesc s-au concretizat odată cu înființarea sectorului amintit, în anul 1956. După alcătuirea chestionarului, după fixarea sistemului de transcriere fonetică și după mai multe anchete de probă, în 1957, încep anchetele definitive, care se termină în 1965.

Atlasul lingvistic moldovenesc este un atlas regional, care cuprinde graiurile romanice orientale de pe teritoriul Uniunii Sovietice. El își propune ca scop să prezinte structura dialectală a teritoriului studiat, relevînd particularitățile fundamentale ale graiurilor, tendințele dezvoltării lor și punînd în lumină acțiunile reciproce (inter- și intralingvistice) ale unor fenomene de limbă.

Autorii *Atlasului lingvistic moldovenesc* au ținut seama de experiența dobîndită în alcătuirea atlaselor lingvistice, mai ales din domeniul romanic, și au pus la baza lucrării lor principii metodologice științifice, moderne, inovatoare în unele privințe.

Rețeaua ALM, ca, în general, în atlasele regionale, este deasă. Numărul punctelor anchetate este de 240. Dacă se are în vedere numai teritoriul R.S.S. Moldovenești, tot a opta localitate a fost anchetată. Pe același teritoriu, distanța dintre punctele anchetate este de 10–12 km, fără ca repartiția lor să fie uniformă, unui punct revenindu-i 207 km² și 17.665 de locuitori. Alegerea localităților s-a făcut în funcție de scopul urmărit. S-au anchetat sate vechi moldovenești, mai izolate, sate noi (din secolul al XIX-lea), situate lângă căi de comu-

nicații, cu mici întreprinderi industriale, apropiate de orașe, sale cu populație mixtă sau cu populație de altă limbă (rusă, ucraineană, bulgară, găgăută și țigănească), care, însă, cunoaște și un grai moldovenesc. Printre localitățile anchetate s-au inclus și câteva orașele și suburbii. Un merit deosebit al lucrării este anchetarea unor sate moldovenești sau cu populație moldovenească din diverse regiuni ale Uniunii Sovietice, cu graiuri izolate, neinfluențate de limba literară. Pentru urmărirea dezvoltării graiurilor moldovenești, în rețeaua anchetelor au fost cuprinse 31 (din 71) de localități anchetate de G. Weigand, 31 (din 47) anchetate de S. Pop, 6 (din 8) anchetate de E. Petrovici pentru ALR, cele 6 localități anchetate de E. Seidel și 21 (din 46) anchetate de R. Udler (v. harta nr. 3).

Cele 240 de localități anchetate se repartizează astfel: 163 în R.S.S. Moldovenească, 61 în R.S.S. Ucraineană, 12 în R.S.F.S. Rusă, 2 în R.S.S. Kazahă, 1 în R.S.S. Gruzină și 1 în R.S.S. Kirghiză.

Anchetele pentru ALM s-au efectuat în zig-zag de un grup de anchetatori, specialiști, compus din: R. Udler, V. A. Komarnițki, V. F. Melnik, V. K. Pavel, V. S. Sorbală, N. V. Bilețkii și V. N. Stati. Fiecare anchetator a anchetat cu un anumit număr de întrebări în toate localitățile. (Precizări cu privire la contribuția fiecăruia se dau în broșura care însoțește partea I a ALM.) Materialul adunat provine de la un grup de informatori, cel puțin 2—3 de fiecare anchetator. În alegerea informatorilor s-a ținut seama de anumite criterii: să fie localnici, pe cât posibil neinfluențați de limba literară, preferabili cei de 50—60 de ani, în general agricultori. ALM reflectă graiul generației mijlocii și al celei în vârstă.

Procedeele de chestionare și de înregistrare a răspunsurilor sînt cele obișnuite și în toate atlase lingvistice, în special în ALR.

Chestionarul ALM este unic și cuprinde 2548 de întrebări, considerate suficiente pentru a cunoaște structura graiurilor moldovenești. Întrebările fiind formulate, iar chestionarul tipărit, adunarea materialului s-a desfășurat în mod unitar. În cadrul chestionarului, întrebările sînt aranjate nu pe sfere semantice, ca în celelalte atlase lingvistice romanice, ci pe compartimente lingvistice: fonetica (întrebările 1—717), lexicul (718—2348), gramatica și formarea cuvintelor (2349—2548). Odată cu anchetele pentru atlas s-au cules, pe bandă de magnetofon, și texte dialectale, care se publică paralel cu materialul cartografiat.

Transcrierea fonetică este directă și impresionistă. Sistemul de transcriere fonetică are la bază literele obișnuite ale alfabetului moldovenesc, cărora li se adaugă semne diacritice. Pentru textele dialectale, transcrierea e indirectă.

Materialul adunat cu ajutorul chestionarului e reprodus pe hărți, în dreptul punctelor cartografice, numerotate de la 1 la 240. Autorii ALM au rezolvat judicios formatul. Harta de bază cuprinde teritoriul R.S.S. Moldovenești și, parțial, regiunile Cernăuți și Odesa. În partea de jos a hărții sînt date sectoare din regiunile izolate, din diverse ținuturi ale Uniunii Sovietice, în care s-au făcut cercetări. În partea din stînga, este menționat titlul hărții, tradus în rusă și franceză, și, tot aici, sînt indicate corespondențele din alte atlase sau chestionare lingvistice, romanice și slave, foarte prețioase pentru cercetările comparative. De asemenea aici găsim răspunsurile complementare ale informatorilor.

Publicarea materialului reflectă structura chestionarului. Spre deosebire de alte atlase lingvistice romanice, în ALM hărțile sînt grupate în volume în funcție de natura materialului însuși, după domeniile lingvistice cărora le aparțin. Volumul I, cu cele două părți ale sale, cuprinde, pe lângă patru hărți introductive, 516 hărți, dintre care 426 privesc fonetica (v o c a l i s m: pronunțarea vocalelor accentuate, pronunțarea vocalelor neaccentuate, pronunțarea vocalelor finale, pronunțarea diftongilor; c o n s o n a n t i s m: pronunțarea consoanelor labiale, pronunțarea consoanelor dentale, pronunțarea consoanelor africte prepalatale, pronunțarea consoanelor fricative prepalatale, pronunțarea consoanelor oclusive palatale, pronunțarea consoanelor oclusive velare, pronunțarea consoanelor fricative laringale; a c c e n t u l); a c c i d e n t e g e n e r a l e: asimilare, disimilare, contaminare, proteză, afereză, epenteză,

metateză). Ultimele trei hărți din fonetică (nr. 428—430) sînt „hărți de generalizare”. Din ele se vede gruparea graiurilor moldovenești pe baza particularităților fonetice.

Hărțile privitoare la morfologie (431—520) sînt grupate după părțile de vorbire (articol, substantiv, adjectiv, numeral, pronume, verb, adverb, prepoziție și „particulă”).

Modalitatea de publicare a materialului prin repartizarea lui după domenii lingvistice este discutabilă. Pe de o parte, fenomenele fonetice, de exemplu, se găsesc și pot fi urmărite și în hărțile morfologice sau lexicale și invers. Pe de altă parte, repartizarea materialului nu e lipsită de arbitrar. Pentru „epenteză”, sînt date hărțile: (*el*) *rupe* (416) și *glscă* (417). Dar în *rumpe* nu avem epenteză; este o formă etimologică (cf. O. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, București, 1961, p. 82). Același lucru îl putem spune despre *glncă* (cf. G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960, p. 86). Pentru „metateză” e dată harta *plncele*. Forma metatezată — *plncele* — apare doar în cîteva puncte. Mai degrabă harta aceasta e elocventă pentru „sincopă”, accident general, care nu e reprezentat prin nici o hartă specială. Sunetul *ă* în *seceră* (harta fonetică 196) e mai mult o problemă de morfologie.

Volumul II, partea I, recent apărut, cuprinde 201 de hărți lexicale (521—721), grupate tematic, privind „casa” și „obiectele de uz casnic”. Materialul e interesant și variat. El pune în lumină atît unitatea graiurilor moldovenești, cît și bogăția sinonimică a acestor graiuri, care își găsește explicația prin factori de ordin lingvistic (dezvoltarea internă a limbii) și prin factori extralingvistici (condițiile social-istorice). Multe din hărțile lexicale publicate au și o valoare etnografică. Volumul se încheie cu 12 „hărți de generalizare”. Izoglosele din aceste hărți rezumative, cum menționează R. Udler (v. articolul introductiv în broșura ce însoțește volumul, p. 5—6), confirmă repartiția graiurilor în unități dialectale locale, făcută pe baza particularităților fonetice. Din materialul publicat pînă acum, se conturează următoarele „grupuri” de graiuri moldovenești: grupul de graiuri centrale, grupul de graiuri de sud-vest, grupul de graiuri de nord-est și grupul de graiuri de nord-vest. În afară de acestea mai sînt grupul de graiuri bucovinene și grupul de graiuri transcarpatice, care se deosebesc în multe privințe de cele moldovenești.

Primul volum al ALM este însoțit de o anexă. În aceasta, în afară de prezentarea lucrării, făcută de R. Udler (din care am extras datele de mai sus), găsim o schiță a istoriei dialectologiei moldovenești de V. Melnik și o expunere asupra cîtorva noțiuni de geografie lingvistică de V. Komarnițki. Foarte utile pentru consultarea atlasului sînt datele despre localitățile anchetate, lista informatorilor, bibliografia ALM și indicele alfabetic al cuvintelor titlu.

Atlasul lingvistic moldovenesc este o lucrare valoroasă prin materialul pe care îl prezintă și prin realizarea ei din punct de vedere metodologic. El își găsește un loc de cinste în geografia lingvistică romanică de astăzi, onorînd colectivul de dialectologi din Chișinău, care l-a elaborat.

Iunie 1973

R. Todoran

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Filologie
Cluj, str. Horea, 31

OSWALD DUCROT, TZVETAN TODOROV, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Éditions du Seuil, 1972, 470 p.

Apariția unei asemenea lucrări are o dublă semnificație: pe de-o parte ca *document lexicografic*, preocupat de înregistrarea unor concepte privind limbajul, pe de altă parte ca *document cultural*, ce ne obligă să medităm asupra implicațiilor teoriei limbajului în aria mai largă a teoriei cunoașterii.

1. În „Introducere” (p. 7–12), autorii își justifică alegerea titlului. „Langage” (din titlu) înseamnă limitarea la chestiuni ce privesc doar *limbajul natural* (și nu alte sisteme de semne), urmărit în componentele sale fundamentale: ca *sistem abstract*, ca *act* de producere și funcționare și ca *secvență discursivă* (rezultat al funcționării). În schimb, „des sciences” indică „notre désire d'ouverture” (p. 8), intenția de largire a unghiului de investigație a limbajului, impusă de însăși natura obiectiv complexă a acestuia: în el se reflectă gândirea, societatea și individul, istoria și cunoașterea, fără a se confunda cu vreuna dintre ele. În același timp, însă, limbajul este implicat în cercetarea structurilor sociale, a celor logice, devenind mijlocul necesar oricărei cunoașteri științifice care vrea să se manifeste ca discurs.

2. De la început (p. 10) sîntem avertizați (de către autori) asupra structurii puțin obișnuite a lucrării; în locul catalogării alfabetică a termenilor tratați, cele 53 de articole sînt ordonate în baza unui „decupaj conceptual” al domeniului studiat, termenii fiind inserați în corpul acestor articole. Existența *Indicelui de termeni* (aproximativ 800), plasat la sfîrșitul *Dicționarului* (p. 455–467), facilitează operația de identificare a paginii sau a paginilor unde un cuvînt-termen oarecare este definit sau comentat. Manipularea, în felul acesta, nu este prea dificilă.

Cele patru părți: *Les écoles* (p. 15–70), *Les domaines* (p. 71–130), *Les concepts méthodologiques* (p. 131–218), *Les concepts descriptifs* (p. 219–432), sînt inegale nu numai ca întindere ci și ca valoare pentru ansamblul lucrării, observație asupra căreia vom reveni. Aceste secțiuni sînt urmate de un *Apendice* (p. 435–453) conținînd cîteva adaosuri cu informații „de ultimă oră” la patru dintre articolele tratate în *Dicționar*: „Écriture”, „Signe”, „Texte” și „Sémiotique”, precum și de un *Indice de autori* citați în lucrare.

3. Oswald Ducrot și Tzvetan Todorov și-au propus să cuprindă și să concentreze un timp extrem de bogat al problemelor. Mulțimea acestora derivă atît din viziunea teoretică largă a autorilor, cît și din tenta istorică a articolelor. Nu e vorba aici doar de prima dintre secțiuni care, prin natura ei, impunea o perspectivă diacronică. Văzut în propria lui coerență, *Dicționarul*, în ansamblu, se prezintă ca o *istorie* contemporană, ca o succesiune a celor mai importante contribuții ale lingvisticii veacului nostru: „momentul” Ferdinand de Saussure, „momentul” Hjelmslev, faza Chomsky și, cu mai puțină consecvență, contribuția funcționalistă și cea descriptivistă.

Într-un moment în care studiul *semantic* reunește cele mai numeroase și mai autorizate forțe, cînd cercetarea *sensului* a dobîndit o nouă extensiune și o profunzime necunoscută anterior, ni se pare firească opțiunea autorilor *Dicționarului* pentru un punct de vedere *esențial semantic*, astfel încît „Les problèmes de la signification, de ses niveaux, de ses modes de manifestation sont au centre de tout l'ouvrage” (p. 8). Spațiul larg acordat teoriei lui Chomsky este considerat de Oswald Ducrot și Tzvetan Todorov drept o consecință a perspectivei semantice adoptate. Pentru noi faptul acesta este mai degrabă semnul unei predilecții (nemărturisite direct) pentru teoria transformațională, care, fără a înlătura scepticismul, a stimulat meditația semantică.

4. Pornind de la ipoteza că într-un dicționar înregistrarea informațiilor trebuie să se facă obiectiv, dovedind imparțialitate, autorii își impun această atitudine doar selectiv, fără a o generaliza. În prima secțiune, dedicată școlilor lingvistice (începînd cu gramaticile de tip raționalist ale secolelor XVII și XVIII, pînă la transformaționalismul care le-a redescoperit), și în cea de-a doua, închinată domeniilor de cercetare a limbajului, expunerea se face printr-o detășare evidentă a autorului (fie O. Ducrot, fie T. Todorov). Această atitudine este facilitată pe de-o parte de *perspectiva în timp*, iar pe de altă parte de caracterul cu totul general, schematic, al prezentării. Ne întrebăm însă dacă alături de domeniul interdisciplinar cum sînt: *geolingvistica*, *psiholingvistica* sau *sociolingvistica*, n-ar trebui să figureze și *lingvistica matematică*, cel

puțin pentru contribuția ei metodologică în cercetarea limbii. Mai semnalăm că articolul intitulat *Les composants de la description linguistique*, plasat pe primul loc în secțiunea care tratează domeniile, nu-și justifică în nici un fel această situație, ci, dimpotrivă, creează impresia de ruptură în logica înlănțuirii articolelor, prezentă, altfel, pe tot parcursul lucrării.

5. Partea a III-a, *Les concepts méthodologiques*, reunește conceptele „cele mai generale”, le-am spune *supracategoriale*, deoarece depășesc diversele straturi sau componente lingvistice și au o valabilitate foarte largă. E vorba de *semn*, *sintagmă* și *paradigmă*, *limbă-vorbire*, *normă*, *arbitrar*, *sincronie* și *diacronie*. Tot aici figurează *istoria literaturii* și *genurile literare*. Acestea, împreună cu alte articole (din ultima secțiune) de aceeași natură, constituie partea orientată asupra cercetării discursului literar. În concepția lui Tzvetan Todorov, *istoria literară „doit étudier le discours littéraire et non les oeuvres”* (p. 189), trebuie să descopere *variabilitatea* în timp a acestui tip de discurs. Numai astfel concepută, problema istoriei literare își găsește spațiu adecvat într-un dicționar al conceptelor limbajului.

În ce privește discuția asupra *semnului*, ea nu ni se pare a pune destulă (sau măcar puțină) ordine într-un domeniu atât de controversat și, e drept, încă haotic. Definiția *semnului* ca „une entité qui 1) peut devenir sensible, et 2) pour un groupe définir d'usagers, marque un manque en elle-même” (p. 132), e puțin operantă, fiind prea speculativă, iar exemplele cu care se ilustrează diversele tipuri de semne sînt derutante deoarece toate sînt preluate din domeniul verbal (*limba franceză*), într-o discuție care se vrea semiotică¹, deci mai largă (vezi paragraful „Autour du signe”).

Urmărind dicotomia *limbă-vorbire*, Oswald Ducrot trece în revistă modificarea conținutului ei de la Ferdinand de Saussure pînă în momentul de față. Comparînd-o cu dicotomia lansată de Chomsky, *competență-performanță* (prezentată și ea), autorul constată că doar *relația* dintre cei doi termeni ai dicotomiei este similară celei dintre *limbă* și *vorbire* (la Saussure), în sensul că (la fel ca și limba) competența se poate studia înaintea și în afara performanței, dar nu și invers (vezi p. 159). Opoziția *limbă-vorbire* se regăsește și în cercetările foarte recente, fiind preluată rareori pentru conținutul ei și mult mai frecvent pentru funcția sa metodologică.

Articolul despre *normă* (p. 162—169) cuprinde, pe lîngă istoricul și conținutul actual al acesteia, și conceptul de *gramaticalitate*, care înlocuiește la Chomsky pe acel de *normă*. Deși diferențele subliniate în comentariul autorului sînt mari, concluziile nu sînt favorabile gramaticii transformazionale; ea n-a reușit încă să dea o soluție convingătoare și precisă în privința relației dintre *gradul de agramaticalitate* și *marginalitatea regulii încălcate*.

Arbitrarul lingvistic (p. 170—178) rămîne pînă azi o problemă deschisă, ce se întretaie cu aceea a *universalilor* postulate în sintaxa generativ-transformațională.

Achiziția limbajului și Patologia limbajului (p. 202—215) încheie secțiunea a III-a a lucrării.

6. Evident, partea cea mai densă din *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage* este ultima, *Les concepts descriptifs*, care ocupă jumătate din spațiul întregii lucrări și totalizează douăzeci și șase de articoleordonate conform ierarhiei nivelelor limbii și complexității structurilor. Valoarea acestei părți e dată mai ales de calitatea comentariului. Numeroase articole (*Motiv*, *Personaj*, *Discursul ficțiunii*, sau *Combinatorie semantică*, *Relații semantice între fraze*, *Timp al discursului*) sînt adevărate eseuri, în care cei doi autori însoțesc analiza datelor deja cunoscute cu soluții practice sau teoretice noi. Constatarea nu poate surprinde pe cititorul familiarizat cu lucrările lui Tzvetan Todorov: *Théorie de la littérature* (cuprinzînd textele formalistilor ruși), Paris 1965, sau *Introduction à la littérature fantastique*, Paris, 1970

¹ Un punct de vedere clar formulat și coerent argumentat se găsește la Sanda Golopenția-Eretescu, *Explorări semiotice*, în SCL, XXII, 1971, nr. 3, p. 283—291.

(apărută recent și în traducere românească) și altele, la care se adaugă o serie de contribuții de semantică și poetică publicate în reviste de lingvistică și de literatură (cf. *Recherches sémantiques* și *Les anomalies sémantiques*, ambele în „Langages”, 1, 1966, sau *Problèmes de l'énonciation*, în „Langages”, 17, 1970). Acestor contribuții valoroase aduse de Tzvetan Todorov în domeniul poeziei li se alătură studiile de elevată rigurozitate științifică publicate de Oswald Ducrot, cu privire la diversele aspecte ale enunțului și ale actului enunțării, din care amintim câteva: *Logique et linguistique*, în „Langages”, 2, 1966; *Quelques „illogisme” du langage*, în „Langages”, 3, 1966 și *Les indéfinis et l'énonciation*, în „Langages”, 17, 1970.

Unitățile nesemnificative (fonemele) și structuri ale acestora (*Prozodie lingvistică*, adică studiul unităților suprasegmentale, *Versificația*, *Scrierea* sau *logografia*) alcătuiesc un grupaj de articole vizînd *planul expresiei lingvistice*. Discuția fonemului începe cu momentul Saussure, deși, cum bine se știe, elementele fundamentale ale unei concepții fonologice fuseseră formulate în parte de Baudouin de Courtenay și apoi de Kruszewski (care utilizează prima dată termenul *fonem*).

Nivelul unităților și al structurilor sintactice (*Funcții sintactice*, *Reguli generative*, *Structura de suprafață* și *structura de adîncime*, *Motiv*, *Personaj*) reprezintă prima treaptă de realizare a semnificației (sensul frazei); prin *referința* la indicii situației (pronume, mod verbal, termeni deictici, nume proprii și presupoziii), prin relații semantice între fraze și prin transformări se conturează semnificația enunțului, a *discursului*. Cel din urmă sens care însoțește limbajul este acela al *actului enunțării*, adică a ceea ce îndeplinește cineva în momentul enunțării unei fraze în condițiile unei anumite situații bine cunoscute.

În baza concepției semantice schițate mai sus se structurează articolele ultimel părți din *Dicționar*, axate pe studiul laturii semnificative a limbajului.

Coordonate ale discursului, cum ar fi: *timpul*, *modalitatea*, *ficțiunea* sau *situația*, sînt prezentate cu spirit de discernămint, în sinteze de o incontestabilă utilitate pentru oricine ar dori să se inițieze în aspectele controversate și încă insuficient clarificate ale semnificației

7. Caracterul enciclopedic al *Dicționarului*, cum se poate ușor remarca chiar pe baza schiței (inevitabil incomplete) prezentate în această recenzie, rezultă altă din bogăția materialului cuprins, cît și din perspectiva largă și siguranța interpretării. Existența unor inegalități, unele motivate chiar de către autori în *Introducere*, altele mai puțin justificabile, nu pot afecta valoarea unei întreprinderi de proporțiile *Dicționarului*.

Oswald Ducrot și Tzvetan Todorov, autorii acestui *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, prin atributele ce li caracterizează, au realizat o lucrare unitară în care rigoarea demonstrației e dublată de finețea și îndrăzneala interpretării.

Iunie 1973

Carmen Vlad

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filozofie
Cluj, str. Horea, 31

TRÉSOR DE LA LANGUE FRANÇAISE. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789–1960) publié sous la direction de Paul IMBS. Tome premier (A – Affiner). Édition du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1971, CXXXI + 878 p.

Fără îndoială, apariția primului volum din *Dicționarul-tesaur* al limbii franceze constituie un eveniment de mare importanță nu numai pentru cultura Franței și a țărilor francofone, dar și pentru știința lexicografică în general. Ideea elaborării unui astfel de dicționar al limbii franceze a fost emisă cu 15 ani în urmă, la Colocviul Internațional de lexicologie și lexi-

cografie franceză care s-a ținut la Strasbourg în 1957. Avînd în vedere complexitatea și caracterul grandios al unei astfel de lucrări (dicționarul va fi un repertoriu al tuturor cunoștințelor despre toate cuvintele atestate în franceză de la începuturi pînă în zilele noastre), s-a hotărît ca *Trésor*-ul să fie constituit din cinci tranșe, fiecare tranșă reflectînd limba unei perioade istorice și cuprinzînd cîteva zeci de volume. Realizarea acestui fel nu va putea fi asigurată desigur cu mijloacele tradiționale ale lexicografiei. De aceea, sub auspiciile Centrului Național al Cercetării Științifice, a fost organizat la Nancy un laborator înzestrat cu tehnică modernă de cercetare: ordinatoare electronice, atelier de perforat, de fotocopiat, tipografie offset etc. Peste o sută de colaboratori (foneticieni, gramaticieni, semanticieni, lexicologi etc.) pregătesc textele ce vor fi codificate pe fișe perforate pentru a fi apoi decodificate în vederea înregistrării în dicționar. În afară de documentația proprie fiecărei tranșe, întregul *Trésor* beneficiază de o impresionantă documentație lexicografică, reprezentată de lucrări pe care le poate invidia orice țară. Astfel au fost reținute: selectivul *Dicționar al Academiei*, impunătorul prin bogăția și autoritatea sa *Littre*, rigurosul *Dicționar general*, „marcele” și „micul” *Robert* pentru bogăția sintagmatică și densitatea informației, marile *Larousse*-uri actualizate mereu, utilul *Dicționar al francezei contemporane*, imensul *FEW* al lui Wartburg. Citite și consultate mereu de francezi, aceste dicționare au acționat asupra limbii stabilizînd-o sau frîmîndu-l evoluția. Un mare aport va aduce apoi *Inventarul general al limbii franceze* de la Sorbona (un fișier de vreo 6 milioane de fișe, început în 1936 de Mario Roques și încheiat în 1969 de Félix Lecoy). Dublura acestui fișier se găsește la laboratorul de la Nancy.

Din motive lesne de înțeles, s-a hotărît ca publicarea *Trésor*-ului să înceapă cu tranșa consacrată limbii secolelor XIX și XX. Volumul de care ne ocupăm este primul din cele vreo 15—20 care vor alcătui această tranșă. Durata punerii la punct a părții cuprinzînd secolele XIX și XX este estimată la aproximativ 10 ani, cu o cadență de 3 volume mari la 2 ani. Pentru limba celor două secole au fost alese, în vederea despuierii, aproximativ o mie de texte (80 % literare și 20 % neliterare, din 70 de domenii tehnice; pentru limba vorbită au fost reținute jurnale intime, corespondențe, memorii, teatru în proză, părți dialogate din romane, articole din presă etc.). S-au obținut 50 000 de cuvinte din texte literare și 25 000 de cuvinte din texte neliterare cu 80 de milioane și respectiv 10 milioane de ocurențe. Dificultatea mare constă în a domina acest material covârșitor. După o primă fasciculă-specimen de 128 de pagini (*A — Abiétiné*), publicată la Paris în 1970, autorii au constatat că dacă se va continua în acest fel, se vor obține nu mai puțin de 60 de volume, de cîte o mie de pagini, numai pentru limba secolelor XIX și XX. Principiile au fost reconsiderate, fascicula rescrisă, condensîndu-se mai ales partea diacronică. Documentația originală pentru această perioadă de aproape două secole a fost împărțită în două părți aproape egale, prima mergînd de la 1789 (an a cărui importanță e cunoscută) pînă la 1880 (dată care marchează o nouă orientare în viața culturală și socială a Franței); partea a doua merge de la 1880 și pînă la 1960, moment cu valoare simbolică pentru actuala revoluție industrială (era atomică, extinderea informaticii etc.) și pentru marile mutații sociale. În felul acesta se ține cont de rolul dinamicii sociale ca argument primordial de natură externă în materie de creativitate lingvistică.

Într-o substanțială *Prefață*, Paul Imbs, sub a cărui conducere a început publicarea, oferă o imagine cuprinzătoare despre ceea ce va fi *Trésor*-ul. Destinat cadrelor superioare și medii ale societății, el va fi o operă de interes național. Dicționar normativ prin forma cuvintelor-vedetă, el va fi în același timp și unul ortoepic, ortografic, istoric, etimologic și de frecvență. Articolele oferă studiul conținutului semantic și descrierea gramaticală, conotații semantice, precizări stilistice, pronunțare și ortografie (forme fonetice, derivate, compuse), explicații etimologice și istorice, date statistice despre frecvența cuvîntului în limba literară, indicații bibliografice (asupra studiilor care se ocupă de cuvîntul respectiv). Pe alocuri se dau și corespondențele în celelalte limbi romanice, uneori și în română. În general se respectă tradiția după care doar formele nominale pot figura în nomenclatură: substantivele, adjectivele, pro-

numele; apoi adverbele, prepozițiile, conjuncțiile; în sfârșit infinitivul, participiul trecut (participiul prezent figurează doar cînd e atestat ca formă variabilă, deci ca adjectiv). Cuvintele compuse figurează numai dacă sînt tratate ca atare de limba scrisă (ortografiate cu linioară). În privința sufixelor formatoare de noi cuvinte, redactorii au avut ideea de a reuni sub aceeași rubrică un mare număr de derivate, fapt ce permite urmărirea particularităților de întrebuintare a acestor sufixe; a se vedea, de ex., sufixele *-able*, *-ible*, *-uble*, *-ache* etc.

Partea referitoare la echivalențele cuvintelor franceze în alte limbi romanice e însă deficitară. Nu se știe pe baza cărui criteriu se dau, în unele cazuri, aceste echivalențe, iar în altele nu. Pentru unele se indică proveniența din franceză (ex. formele corespunzătoare verbului *abonner*, iar pentru altele nu, deși se știe acest lucru, cel puțin în privința românelor (ex. *abundent*, *academie*, *abajur* etc.). Echivalențele românești au fost tratate în acest prim volum, am putea spune chiar, în mod arbitrar. Lipsa semnelor diacritice corespunzătoare a dus la forme ca: *abundentă*, *aberație*, *ablatiune*, *absorbție*. Limbii române i se atribuie și cuvinte pe care ea nu le are: *addomen* (pentru *abdomen*), *abnegacion* (pentru *abnegație*), *abstener* (pentru *a se abține*, corespondent al fr. *s'abstenir*). Cuvinte foarte frecvente ca *absenta* (vb.), *absență* etc. nu figurează, în schimb găsim *absenteism*, *abductor* etc., care abia dacă sînt cunoscute de români. De altfel, se pare că în privința acestor echivalențe romanice autorii au „simțit” că se găsesc pe un teren nesigur, căci de la cuvîntul *Accident* încolo ele lipsesc. Sînt, desigur, regretabile aceste erori într-o operă ce tinde către perfecțiune din foarte multe puncte de vedere. Dacă în volumele următoare rubrica va fi reluată, ea va trebui tratată cu rigurozitatea cu care au fost și vor fi, nu ne îndoim, tratate celelalte rubrici.

Iunie 1973

Gheorghe Haș

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

ALAIN REY, *La Lexicologie. Lectures*, Éditions Klincksieck, Paris, 1970, 324 p.

Ideea de a publica o serie de volume, oarecum antologice, consacrate „Inițierii în lingvistică” este binevenită. În această colecție, condusă de P. Guiraud și A. Rey, au apărut *La Stylistique*, *La Grammaire française*, *La Psycholinguistique* și sînt în curs de pregătire volume despre bilingvism, fonologie, semantică, lingvistică comparată etc. Al doilea volum al seriei este consacrat *lexicologiei*. Prin selecția textelor operată de autor, intitulată „lecturi”, e ușurat contactul cititorului cu operele și ideile marilor personalități care au contribuit, într-un fel sau altul, la apariția, constituirea și dezvoltarea lexicologiei. Ni se oferă astfel, într-un volum, părțile cele mai reprezentative ale lucrărilor (al căror număr putea fi mult sporit, așa cum recunoaște și autorul), care s-au scris în acest domeniu într-o perioadă de peste două mii de ani. Împărțirea în capitole și subcapitole ajută la orientarea cititorului și evidențiază totodată în ce măsură s-a îmbogățit fiecare ramură de cercetare. Cartea lui Alain Rey e nu numai un instrument de lucru, un mijloc de orientare rapid și util, ci, de fapt, o adevărată istorie a lexicologiei, aceasta mai ales datorită comentariului competent, rezultat al excelenței cunoașterii a textelor. Dar scopul volumului a fost și acela „d'inciter le lecteur à recourir aux sources, critiquement et sans exclusive” (p. 2).

Materiialul e grupat în cinci părți mari: I. *Genèse de la lexicologie*, II. *Le lexique dans la langue: unités et relations*, III. *Le lexique et l'expérience humaine*, IV. *Lexicologie et linguistique contemporaine*, V. *Lexicologie appliquée*.

Partea întâi e consacrată *Genezei lexicologiei*. Din momentul în care s-a realizat analiza vorbirii în unități separate, cuvîntul s-a impus ca prima realitate lingvistică.

Nu se poate întocmi un astfel de volum fără a începe cu antichitatea greacă, sau, și mai devreme, cu India, unde preocupările pentru limbă sînt mai vechi decît în Europa. Se pune în evidență astfel lunga tradiție în observarea și studierea limbajului, cu mult înaintea constituirii unei științe propriu-zise. Chiar dacă aceste observații se bazează pe ipoteze filozofice și pe o cunoaștere limitată a faptelor de limbă, atunci s-au pus și uneori s-au rezolvat probleme care se vor relua mai tîrziu, unele continuînd să fie dezbătute și astăzi. Primul text al culegerii e din *Gramatica* lui Pălini, consacrată descrierii sanscritei. Lectura fragmentului poate surprinde pe cititorul de azi prin expunerea concisă, prin grija pentru a distinge cea mai mică unitate funcțională. Vechii greci considerau trăsăturile limbii lor ca fundamentale și necesare oricărei cugetări. Cuvîntul îi interesa mai ales ca instrument conceptual (se dau fragmente din Aristotel, *Organon*) sau ca reflectare a lumii ideilor, a cunoașterii „lucrului în sine” (Platon, fragmente din *Cratyllos*). Pentru Aristotel înțelesul unității lexicale e fundamental, refuzînd elementelor morfologice (numai nominativul merită să fie numit *cuvînt*) și chiar termenilor unui cuvînt compus o existență proprie. E subliniată contribuția importantă a gîndirii grecești la logică și la știința limbajului prin analiza conținutului cuvintelor făcută de Aristotel, la care se găsesc o parte din procedeele semanticii funcționale. O altă formă a analizei lexicale e etimologia (text din Plotin), care caută sensul primitiv sau adevărat al cuvîntului.

Spre deosebire de filozofi, gramaticienii au sesizat mai repede, datorită preocupărilor lor pedagogice, caracterelor contradictorii ale lexicului. Tradiția greco-latină vorbea de *analogie* („regularitate”, azi spunem „sistem”) opusă *anomaliei* („iregularității”). Varron, care e prezent cu texte din *De lingua latina*, expune argumentele partizanilor analogiei și anomaliei.

Capitolul II e consacrat *tradiției lexicografice*. Activitatea practică, lexicografia, exista din antichitate; ea cunoaște însă în sec. al XVI-lea în occident o mare dezvoltare. Cîteva momente importante: elaborarea dicționarilor limbilor clasice *Thesaurus linguae latinae*, 1532 și *Thesaurus graecae linguae*, 1572, a *Dicționarului Academiei franceze*, din a cărui prefață (1694) se desprinde o concepție normativă și puristă, care a constituit un model pentru lexicografia franceză și europeană. Capitolul *Filozofia clasică și lexicul* prezintă *Gramatica și Logica* de la Port-Royal, influența lui John Locke asupra gînditorilor din secolele XVII–XVIII; se dau fragmente din Descartes, din Douchet și Beauzée, colaboratori ai Enciclopediei lui Diderot și D’Alembert, fragmente din Du Marsais, *Des Tropes*, din J. J. Rousseau, *Essai sur l’origine des langues* și G. B. Vico, *La science nouvelle*.

La începutul secolului al XIX-lea încep să apară studiile comparatiste (v. cap. *Istorie și comparare a formelor lexicale*). Deși marile personalități ale acestei perioade nu sînt lexicologi, opera lor interesează și lexicologia, căci diferitele domenii ale lingvisticii sînt în interdependență. Se dau fragmente din R. Rask, *Investigation sur l’origine du vieux norrois ou langue islandaise*, altă de modern prin ideile sale cu privire la locul și importanța lexicului, a fondului lexical pentru metoda comparativă (v. p. 52). Se dau apoi fragmente din Franz Bopp, fondatorul lingvisticii comparate, din A. Darmesteter. Lexicologia istorică e puternic influențată, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, de teoria darwinistă; concepția biologică asupra limbii a fost criticată, printre alii, de M. Bréal.

Partea a doua e intitulată *Lexicul în limbă: unități și relații*. Se subliniază faptul că pentru F. de Saussure, fondatorul lingvisticii moderne, clarificarea problemelor și îmbunătățirea metodelor nu a însemnat neglijarea achizițiilor trecutului, a tradiției comparatiste. Primul rezultat al învățăturii lui Saussure a fost acela de a considera limba ca un sistem; în acest sistem lexicul se află pe același plan cu faptele studiate tradițional de gramatică (fragmente din *Cours de linguistique générale*). Pentru Bloomfield lexicul reprezintă iregularitatea față de gramatică, care reprezintă sistemul, prelucrînd opoziția antică între anomalie și analogie. (Se dau fragmente din *Language*.) Capitolul al II-lea, *Funcții și relații în lexic*, începe cu un fragment din *Cursul* lui Saussure, care a opus relațiile sintagmatice celor asociative (paradigmatice). Se mai dau fragmente din Ch. Bally, referitoare la categoriile lexicale (*Linguistique générale*

(*de linguistique française*), din B. L. Whorf, care vorbește de clase funcționale ale lexicului, din H. Maspero și A. Sauvageot. Capitolul al III-lea, *Arbitrar și motivație a semnelor lexicale*, aduce în discuție probleme care se găsesc și la Aristotel și Platon. F. de Saussure introduce noțiunea de arbitrar relativ (fragmente din *Cours de linguistique générale*). Termenul *arbitrar* a dat naștere la discuții. „Între *signifiant* și *signifié* legătura nu e arbitrară; din contra e necesară”, scrie E. Benveniste în articolul *Natura semnului lingvistic*, articol care a provocat numeroase comentarii asupra interpretării *Cursului* lui Saussure. Acesta, așa cum subliniază A. Rey, trebuie citit și discutat prin prisma izvoarelor *Cursului* (v. nota de la p. 102). Capitolul al IV-lea se referă la dificultățile de a defini *unitatea lexicală* (se fac referiri la Saussure, Ch. Bally, Bloomfield, Whorf ș.a.). Pornind de la Bloomfield s-a obținut descrierea formală cea mai precisă a vorbirii (metoda distribuțională a lui Z. S. Harris). După A. Martinet (fragment din *Éléments de linguistique générale*), cuvântul trebuie integrat în unitatea superioară care e sintagma. După E. Benveniste (fragment din *Problèmes de linguistique générale*), trebuie studiate nu numai proprietățile distribuționale, ci și cele integrative ale cuvântului. Asupra problemei cuvântului se indică (v. p. 127) sinteza cuprinzătoare a lui Kenneth Pike: *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*. În capitolul al V-lea al părții a doua e examinată teoria „cîmpurilor”. Faptul de a porni de la concept fără nici un control formal, dă, după A. Rey, acestei metode un caracter mai mult metafizic decât științific. Semantica onomasiologică trebuie să fie în legătură cu cea semasiologică. Numeroși lingviști, printre care și L. Hjelmslev (fragment din *Pour une sémantique structurale*), au contribuit la stabilirea bazelor lexicologiei structurale. Se mai dau fragmente din E. Coseriu (*Pour une sémantique, diachronique structurale*) și J. Dubois (*Le vocabulaire politique et social en France de 1869 à 1872*). Aici ar fi trebuit amintită și contribuția lingvistului O. Duchacek la problema cîmpurilor lingvistice.

Partea a treia (*Le lexique et l'expérience humaine*) reunește texte care privesc relațiile între formele limbii și mediul uman și natural. Capitolul I, *Problema timpului*, cuprinde *Lexicologia diacronică și etimologia* și *Lexicul și istoria societății*. Studii etimologice în spirit modern, așa cum cerea și A. Meillet, au dat W. von Wartburg (fragment din *Problèmes et méthodes de la linguistique*), K. Baldinger (fragment din *L'étymologie hier et aujourd'hui*), P. Guiraud (*Structures étymologiques du lexique français*). Prin aplicarea metodelor cantitative la istoria lexicului, M. Swadesh și R. B. Lees au elaborat lexico-statistica istorică sau glottochronologia (fragment din B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*). Trebuia să se menționeze însă în comentariu faptul că glottochronologia a fost supusă unor critici îndreptățite (v., de ex., E. Coseriu, *Critique de la glottochronologie appliquée aux langues romanes*, în *Actes du X-e Congrès International de Linguistique et Philologie Romane*, I, Strasbourg, 1962). Se recunoaște aportul studiilor de lexicologie istorică tradițională. E amintit G. Matoré (fragment din *La méthode en lexicologie*), a cărui contribuție se înscrie în tradiția franceză a lingvisticii sociologice reprezentată de M. Bréal și A. Meillet. E necesară și cunoașterea obiectelor concrete și a faptelor socio-culturale. E amintit H. Schuchardt și importanța pentru lexicologie a metodei „cuvinte și lucruri”. Se dau texte din K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage* și J. H. Greenberg, *Linguistique et ethnologie*. De asemenea, legătura dintre limbă și cultură (v. cap. III *Lexic și cultură: influența limbii asupra vizului lumii*), contribuția lingviștilor americani la această problemă, ipoteza Sapir-Whorf în legătură cu influența limbii asupra gândirii (idee care se găsește mai întâi la Humboldt) și a felului în care structura limbii determină concepția despre lume. Se dau fragmente din lucrările lui B. L. Whorf, R. R. Brown și E. H. Lenneberg, J. Lotz. Pentru legătura dintre dialectologie și aplicările ei (monografii, atlase lingvistice) și lexicologie a se vedea cap. al IV-lea *Lexic și grupuri umane. Grupuri geografice*. Studiul limbajelor tehnice este important pentru lingvistica structurală (v. *Grupuri sociale, clase; grupuri profesionale*). Cap. al V-lea e consacrat contactului între limbi, influențelor

sau interferențelor lexicale, bilingvismului. Se dau texte din Ch. Hockett și U. Weinreich (v. comentariul și bibliografia de la p. 204).

S-au rezervat pentru partea a patra (*Lexicologie și teorii lingvistice contemporane*) lucrările care folosesc metode recente, aplicate de puțin timp în lingvistică. Se dă un text din B. Pottier, referitor la analiza conținutului lexical (*Vers une sémantique moderne*) și din J. Apresjan; în comentariu se fac referiri la lucrările fundamentale ale lui G. K. Zipf și G. Herdan, la concluziile asupra eficacității în comunicare prin reducerea „costului” cuvintelor mai frecvente. Aceste idei se întâlnesc cu cele ale lui Jespersen sau A. Martinet (fragment din *Éléments de linguistique générale*). Se dau de asemenea fragmente din sinteza lui Ch. Muller, *Initiation à la statistique lexicale* și P. Guiraud, *Structures étymologiques du lexique français*. Capitolul *Lexic și teorii ale comunicării* cuprinde texte din A. Moles și Ch. Hockett, iar capitolul următor, *Unitatea lexicală în gramaticile generative și modelele logico-matematice*, cuprinde texte din lucrarea fondatorului gramaticii generativ-transformaționale, N. Chomsky, *Topics in the Theory of Generative Grammar* și din I. I. Revzin, *Les Modèles linguistiques*.

Partea a cincea, *Lexicologia aplicată*, atinge doar în treacăt problemele și rezultatele obținute, implicațiile în domeniul activității lexicografice (v. bibliografia de la p. 264) și aplicarea metodelor automate în lexicologie. În viziunea autorului, cele câteva indicații vor servi ca punct de plecare pentru alte culegeri, de aceea nu intră în amănunte. Se dau fragmente din E. Nida, *Linguistique et ethnologie dans les problèmes de traduction* și G. Mounin, *Problèmes théoriques de la traduction*. Ultimul capitol, *Pédagogie și lexic*, cu un text din St. Ullmann, privește contribuția semanticii și a lexicologiei structurale la practica învățării limbilor.

În încheiere, un scurt capitol de *concluzii* precizează locul și perspectivele lexicologiei zilelor noastre (p. 280). Volumul are un interesant și util *Indice glosar*, de fapt un glosar de terminologie lexicologică, cuprinzând principallii termeni de specialitate și temele cele mai importante tratate în culegere. Definițiile, spune autorul, nu au pretenții teoretice, iar lista termenilor i-a reținut numai pe cei curenți în lexicologie. Autorul trimite, pentru o informare mai bogată a cititorului, la dicționarele de termeni lingvistici, la autorii incluși în volum, sau la *Guide alphabétique: La linguistique*, dirijat de A. Martinet. Mai există un indice de nume de autori, de limbi și cuvinte, și o *Bibliografie selectivă*, dar totuși foarte bogată, în care au fost incluse lucrările pe baza cărora s-a întocmit volumul, lucrări recente, mai ales de teorie și metodă, dar și studii sau articole, dintre care nu lipsesc și o serie de contribuții românești.

Iunie 1973

Ioana Anghel

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

P. GUIRAUD și P. KUENTZ, *La Stylistique. Lectures*, Éditions Klincksieck, Paris, 1970

Ne aflăm în fața unei valoroase lucrări antologice, care-și propune să ofere publicului o imagine globală asupra cercetărilor de stilistică teoretică și aplicată dintr-o perspectivă sincronică și diacronică. Cartea se prezintă deci altă decât ca o istorie a preocupărilor de stilistică, începând cu stilistica lingvistică a lui Bally și terminând cu stilistica structurală, ci și ca o sinteză a gândirii lingvistice actuale (școala funcțională de la Praga, structuralismul american — Jakobson, Levin și Riffaterre, stilistica genetică a lui Leo Spitzer, precum și tentativele mai recente de integrare a stilisticii în sfera ultimelor cuceriri ale lingvisticii și științei contemporane: aparatul matematic și generativ, teoria informației și semiotica).

Autorii menționează de la început restricțiile care le-au fost impuse de cadrul și considerentele practice care au prezidat la elaborarea cărții. În intenția de a pune la dispoziția

unui cît mai mare număr de cititori un simplu ghid și nu un amplu tratat de stilistică, autorii s-au văzut constrînși să elimine cîteva aspecte importante, cum ar fi: retorica clasică și stilistica literară, studiu al temelor și compoziției operelor.

Trăsăturile conceptului de stil stabilesc natura și sursa fenomenelor stilistice, condiționează metodele adoptate în abordarea lor și, în ultimă instanță, fizionomia și modul de existență a stilisticii ca știință.

În capitolul intitulat *Ce este stilul?* sînt trecute în revistă numeroasele definiții, adesea contradictorii, date stilului, de la celebrul aforism al lui Buffon „Le style c'est l'homme” și pînă la formulele lingvisticii structurale (funcție poetică, funcție stilistică, opoziții binare). Autorii clasează aceste definiții în funcție de atitudinea cercetătorului în problemele de bază ale stilisticii, cele care vizează delimitarea obiectului ei de studiu și, implicit, circumscrierea ariei ei de preocupări: omul sau opera, gîndirea sau limba, organizarea operei sau alegerea cuvintelor, a construcțiilor.

Un prim grup de definiții are drept dominantă fraza lui Buffon care acreditează ideea că forma operei reflectă psihologia autorului ei. Această idee constituie punctul de plecare al stilisticii genetice, direcție de cercetare cu prestigioși reprezentanți cum ar fi L. Spitzer și H. Morier. Un loc aparte îl ocupă aici concepția despre stil a lui R. Barthes, concepție care se întemeiază pe dicotomia stil-scriitură, categorii fundamentale ale dialecticii fenomenului literar.

Următorul grup de definiții pornește de la distincția stabilită de retorică între diferitele nivele ale expresiei: cel imediat, al cuvintelor și construcțiilor (intracontextual), cel intermediar al relațiilor intercontextuale și cel superior, al compoziției și organizării de ansamblu. Promotorii acestei concepții, care acordă stilului o accepțiune foarte complexă, mergînd pînă la identificarea lui cu opera, sînt E. Sapir, W. Kaiser etc.

Demersul de la *gîndire la limbă* este propriu unei concepții totalizante asupra stilului, care vede în el un sistem de idei mai mult decît un sistem de forme lingvistice. Printre adepții ei se situează îndeosebi scriitorii: Mme de Staël, Stendhal, Flaubert, A. Malraux și, adăugăm noi, M. Proust. Pe această concepție se grefează o întreagă branșă a criticii, „stilistica literară”, care urmărește să obțină o topică, un inventar și o descriere a marilor teme care străbat literatura.

Ultimele definiții, cele mai recente și mai complexe, se grupează sub titlul generic de *limbă și stil*, sugerînd un demers contrar celui precedent, care ne conduce de la stil ca fenomen lingvistic spre gîndirea scriitorului, de la dimensiunile lingvistice ale mesajului spre valențele lui literare. Sînt menționate cele mai semnificative formule începînd cu cea a lui Marouzeau (stil-alegere, selecție), continuînd cu formula stil-deviere, abatere preconizată printre alții de Guiraud și de Ch. Osgood (*Style in language*) și culminînd cu cele ale lui Riffaterre (stil-efază expresivă sau estetică) și Wellek-Warren (stil-sistem lingvistic individual).

Următorul capitol al cărții reunește sub titlul *Probleme teoretice ale stilisticii* o serie de texte dintre cele mai caracteristice, care tratează raporturile stilisticii cu lingvistica și cu literatura, precum și locul ei printre științele filologice. Sînt probleme care se pun și azi cu aproape aceeași acuitate ca și la începutul secolului. Soluțiile sînt fie extremiste, propunînd anexarea stilisticii de către lingvistică sau literatură, fie de compromis, pledînd pentru o situare a stilisticii la frontierele dintre cele două domenii, ba chiar pentru o autonomie deplină. Printre textele care jalonează această dezbateră de la începutul secolului, menționăm pasajul extras din *Traité de Stylistique* al lui Bally, în care autorul, disociînd stilistica lingvistică de stilistica „literară”, o prezintă ca o extindere a lingvisticii saussuriene la domeniul fenomenelor expresive, lucrarea lui M. Cressot, *Le Style et ses techniques*, care se întemeiază pe o concepție foarte modernă în abordarea stilului, apropiată de cea a lui Riffaterre, articolul lui G. Antoine, care validează statutul științific al stilisticii față de disciplinele vecine, poziția lui J. Dubois, pledînd pentru o restructurare a fundamentelor epistemologice ale studiului

literar, precum și cea a lui R. Barthes, care, în *Critique et vérité*, se declară pentru o știință a literaturii încorporată semiologiei. Modelul ei va fi, evident, unul lingvistic, spune R. Barthes.

Întâlnirea obiectului literar cu lingvistica poate fi surprinsă la trei nivele : al limbii, al genului literar și al textului. Dezbaterile purtate în jurul noțiunii de *limbaj poetic*, care fac obiectul capitolului următor, au cunoscut o recrudescență în ultimii ani, începând mai ales cu lucrările formaliştilor ruși. Un prim text redă fragmentar tezele prezentate la primul congres al filologilor slavi din 1929, adevărat manifest al poezicii structurale. Reținem câteva din ideile care aveau să determine cursul ulterior al cercetărilor de stilistică. Toate compartimentele sistemului lingvistic dobândesc în limbajul poetic valori autonome. Opera poetică e o structură funcțională, iar diversele ei elemente nu pot fi descrise decât în complexitatea relațiilor lor cu ansamblul. Principiul organizator al artei, prin care aceasta se deosebește de alte structuri semiologice, este orientarea intenției, a mesajului, nu spre semnificat, sens, ci spre semnul însuși, spre „expresia verbală”. Acest paragraf, înregistrând o serie de dezvoltări ulterioare, constituie sursa unora dintre teoriile capitale ale stilisticii moderne, cum ar fi teoria funcției poetice a lui Jakobson, preluată și de Riffaterre cu unele modificări, sub numele de funcție stilistică.

Concepțiile filologilor slavi se regăsesc în preocupările vizînd cercetarea statistică a fenomenelor lingvistice, aparținînd în special școlii de la Praga. Aceste vederi par a stabili o punte de comunicare între poetica structurală și teoria statistică. În rezumat : limba poetică e considerată o limbă funcțională aparte, opusă fundamental limbii comune. Structura lingvistică reproduce toate trăsăturile structurii literare (compoziție, nivel tematic și ideatic), ea constituind o microstructură în cadrele unei macrostructuri.

După alți cercetători, metodele moderne de aproximare, cele care decurg mai ales din teoria modelelor gramaticilor generative, permit o formalizare și mai riguroasă a fenomenelor. În același volum, M. Bierwisch propune aplicarea metodelor chomskiene la studiul limbajului poetic.

Capitolul următor semnalează atenției cititorului noțiunea de gen literar, o altă componentă a teoriei stilistice. Obliterată de viziunea care puna în prim plan personalitatea psihologică a creatorului, ea este repusă azi în drepturi ca un accesoriu indispensabil analizei literare. Genul apare înainte de toate ca o modalitate specială de a utiliza limbajul vorbit sau scris. Opînd pentru un anumit gen, scriitorul optează implicit pentru o anumită formă. Povestirea, de pildă, spune G. Genette în *Les Raisons de la Critique pure*, reprezintă într-un fel ceea ce numea Valéry, referindu-se la poezie, „un limbaj în limbaj”. Cel mai interesant text din acest capitol rămîne celebrul pasaj din Benveniste în care sînt descrise în termeni lingvistici două registre stilistice : povestirea și dialogul. R. Barthes adoptă această viziune, imprimîndu-i însă o pronunțată notă estetică în capitolul *Roman et passé simple* din *Le Degré Zéro de l'écriture*.

Subcapitolul următor grupează, sub titlul *Textul ca unitate de analiză*, o serie de articole în care stilul apare ca immanent textului, ca o urzeală în rețeaua autonomă, textura discursului literar. După Fowler, obiectul stilisticii diferă net de cel al lingvisticii, prin faptul că unitatea maximală în lingvistică este fraza, pe cînd în stilistică ea este mult mai amplă — textul, numit de el nivel transfrastic.

Dar cea mai pertinentă analiză a stilului în coordonatele textului aparține lui M. Riffaterre, care elaborează noțiunea de *context stilistic* în lucrarea cu același nume și pe cea de *funcție stilistică*, în comunicarea apărută și la noi, în volumul *Probleme de stilistică*, sub titlul *Încercări de definire lingvistică a stilului*.

În lucrările școlii de la Praga, analiza contextuală ca metodă a lingvisticii structurale capătă o fizionomie aparte, în conformitate cu specificul acestei școli, structuralismul funcțional. Structura mesajului literar e descrisă în termeni ca : funcție internă lingvistică, funcție externă semantică și funcție estetică.

Capitolul *Limba și stil* cuprinde texte care încearcă să surprindă esența fenomenelor stilistice, aria lor de răspîndire precum și formele lor concrete de manifestare în raport cu limba. Bally, se știe, stabilea o distincție tranșantă între stilistica lingvistică și studiul stilului. Stilistica astfel concepută se bazează pe noțiunile fundamentale de expresivitate și abatere, de unde și termenul de „syntaxe affective” pe care îl lansează *Tratatul său de stilistică*. În același spirit sînt scrise și *Problèmes du langage émotif* de E. Stankiewicz sau, deși dintr-o perspectivă mai modernă, cea a glosematicii, articolul lui W. Busse despre semnificația conotativă și denotativă. Stilul ca alegere și abatere e dominantă tematică a pasajului extras din *Figures* de G. Genette precum și dintr-un articol al lui St. Ullman, *Inversiunea subiectului în proza romantică*.

Stilistica genetică a întîmpinat de la început critici și rezerve din partea școlii structuralistice. Totuși, opera lui L. Spitzer se detașează net, rămînînd unul din „marile monumente ale criticii contemporane”. Următorul capitol al cărții, intitulat *Psihologia stilurilor*, este deschis de un fragment extras din *La Stylistique* a lui Guiraud, care expune principiile metodologice ale stilisticii genetice profesate de Spitzer. Principiul coeziunii interne a operei, concepută ca tot unitar, este „etimonul ei spiritual”, „le Commun dénominateur”, formulare foarte asemănătoare cu cea a lui Morier din *La Psychologie des Styles* („orice fapt de stil conduce la o matrice spirituală”), demersurile însă diferă considerabil. Dacă Spitzer pornea de la operă înspre personalitatea autorului, Morier face drumul invers de la tendințele psihice spre manifestările lor.

Prin R. Jakobson și M. Riffaterre funcția stilistică devine immanentă textului. Structuralismul pune accentul, printre altele, pe două noțiuni — organizare sau structură internă a textului și funcțiile comunicării. Materialele cele mai reprezentative din această privință sînt grupate în capitolul intitulat *Imanența stilului*. Așa cum era de așteptat, el se deschide cu celebrul pasaj din R. Jakobson care cuprinde teza asupra funcțiilor comunicării. Riffaterre preia teza lui Jakobson, aducîndu-i anumite corective. Din celebra definiție dată de Jakobson funcției poetice derivă noțiunea de „coupling”, introdusă de lingvistul american S.C. Levin prin lucrarea sa *Linguistic Structures in Poetry*. Alte noțiuni de bază ale stilisticii structurale, ca cele de contrast și convergență apar din nou la Riffaterre (*Criterii de analiză a stilului*). Deosebit de interesante sînt studiile lui R. Jakobson asupra dicotomiei metaforă-metonimie și asupra structurilor duble numite „chifters”. Articolul lui Dolezel *Structura distribuțională a stilului narativ* întreprinde o aproximare în termeni lingvistici a unor sisteme de mijloace stilistice cum ar fi: stilul direct, stilul direct liber, indirect liber, stilul mixt.

Un alt capitol reunește, sub titlul *Tehnici de analiză*, cîteva texte cu profil metodologic: e vorba de cercetările de fonetică experimentală, de studiul statistico-matematic al diferitelor tipuri de fraze, de stilometrie, de caracterele statistice ale vocabularului și, în fine, de aplicarea metodelor transformaționale în cercetarea stilului.

Ultimul capitol al cărții cuprinde cîteva analize stilistice care pun în valoare principiile teoretice și metodice expuse anterior. Analizele stilistice aparțin lui Cressot, Spitzer, Sebeok, Jakobson-Lévi-Strauss și R. Ruwet.

În ultimă analiză, ca principiu de alcătuire și criteriul de selecție a materialelor altt de dense și diverse, această remarcabilă culegere de texte programatice pledează pentru ideea abordării lingvistice a stilului.

Noua disciplină (stilistica), spune G. Genette, va întreprinde un examen atent al specificității limbajului literar în determinațiile lui formale, intrînd în mod firesc în curentul lingvisticii, „singura disciplină științifică care are în prezent un cuvînt hotărîtor de spus asupra literaturii”.

Februarie 1973

Ligia Stela Soltischi

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

SERGE LOSIQUE, *Dictionnaire étymologique des noms de pays et de peuples*, Paris, Editions Klincksieck, 1971, 235 p.

Utilitatea lucrărilor de felul acesteia nu mai trebuie demonstrată. Fără îndoială, Serge Losique, profesor la Universitatea din Montréal, e convins de interesul pe care-l poate stârni o asemenea întreprindere și de aceea dă această primă ediție prescurtată a dicționarului său – instrument util și la îndemână, satisfăcând o curiozitate de moment, fără pretenții prea mari – destinată unui public nespecialist. Autorul e convins și de dificultatea sarcinii pe care și-a asumat-o, dicționarul său fiind *etimologic*: „Etablir l'origine d'un mot et surtout d'un nom propre est la tentative la plus téméraire qui soit. Car, il faut partir toujours du principe que toutes les étymologies sont incertaines et qu'il n'y a aucune loi qui puisse régir ce domaine avec certitude” (*Introduction*, p. 3).

Deși a căutat să îngrădească fantezia și etimologia populară de adevărata etimologie, bazată pe principii lingvistice, nu totdeauna a reușit. Autorul împarte lucrarea în două părți. În prima parte (p. 7–30) se indică o bibliografie care dovedește o documentație bogată, partea a doua fiind dicționarul propriu-zis. În ceea ce privește România, singura lucrare citată de autor este *Dicționarul onomastic* al lui N. A. Constantinescu (!). Fără îndoială e mult prea puțin, ținând seama că bibliografia onomastică românească cuprinde lucrări mult mai importante, unele devenite puncte de referințe obligatorii, ca de exemplu: Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, sau Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963. Faptul este relevant pentru informația lacunară a autorului în unele domenii, și are consecințe în ceea ce privește materialul pe care-l conține dicționarul: acolo unde informația e mai profundă și temeinică (de exemplu domeniul francez, italian, rus etc.) se aglomerează și numele tratate, chiar dacă acestea sînt mai puțin semnificative și de mai mică importanță; dimpotrivă, acolo unde informația e destul de subredă și vagă, termenii tratați sînt puțini, apar erori flagrante. Astfel, din domeniul românesc nu sînt amintite decît foarte puține nume. Autorul explică toponimele: Dobrogea, Maramureș, Oltenia, Transilvania, Valahia, București, România, Dacia, neexplicînd sau explicînd greșit Banat, Bucovina, Moldova, Crișana, Muntenia. Selectarea termenilor discutați dovedește că autorul nu a avut un principiu unic. Chiar dacă „Mon intention, en écrivant ce Dictionnaire, était de me limiter à l'essentiel des noms de pays et de peuples connus à travers l'histoire” (*Introduction*, p. 3) și chiar dacă în ediția viitoare va adăuga, desigur, o mulțime de alte nume, Serge Losique dă prea puține detalii asupra criteriilor care au stat la baza alegerii numelor tratate în dicționar: lui „pays” i se conferă un sens larg: stat, regiune, teritoriu, comitat, departament, iar lui „peuples” sensurile: națiuni, grupuri etnice importante, triburi. Autorul nu s-a limitat doar la numele de țări și popoare, ci a dat explicații și la numele orașelor mai mari, mai ales la capitalele țărilor înscrise, pentru că Parisul de exemplu, „même physiquement, est plus grand que tout un département, et à ce moment-là Paris représente pour moi une région; ou si je prends la ville de Rome, je songe surtout à Rome en tant qu'état de jadis et ainsi de suite” (*Introduction*, p. 3). Să admitem că ar fi așa. Însă, cu cea mai mare bunăvoință, Everest, Himalaya, Nil, Rhin, de pildă, nu sînt nici țări și nici popoare.

La fiecare toponim se dă explicația (ar fi fost bine ca aceasta să fie mai precisă, situată mai exact în timp și spațiu), sursa folosită, etimologia, date sumare.

Înteressant, bogat, nu lipsit uneori de oarecare exotism, dicționarul lui Serge Losique poate fi considerat o mică enciclopedie, necesar alături ca instrument de lucru, cît și ca sursă de informare, dar necesită o mai atentă precizare a metodei de lucru, lucrarea, în ediția de față, nefiind la nivelul așteptat.

Iunie 1973

Gabriel Vasiliu

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

SHABAN DEMIRAJ, *Çështje të sistemit emëror të gjuhës shqipe*, Tirara, 1972, 296 p.

Profesorul Shaban Demiraj de la Universitatea de stat din Tirana ne este cunoscut prin volumele anterioare din domeniul gramaticii, prin studiile sale de limbă literară albaneză, dialectologie, indoeuropenistică etc. Volumul recent apărut, *Probleme ale sistemului nominal al limbii albaneze*, reflectă și el preocupările multilaterale ale profesorului Sh.D. Cele trei studii incluse în volum (1. *Kategoria e shquarësisë dhe e pasquarësisë në gjuhën shqipe* (p. 23—42); 2. *Rreth ndërimit të gjinisë së emrave në shumës në gjuhën shqipe, vështruar edhe në përjasje me rumanishten* (p. 47—66); 3. *Gjinia asnjare në gjuhën shqipe (punim historik dhe përshkrues* (p. 69—264), prin tematica pe care o abordează, se subsumează titlului general înscris pe copertă. Primele două sînt reluări, cu însemnate completări, ale unor studii publicate anterior. Al treilea, cel mai extins, o monografie asupra genului neutru, apare pentru prima oară acum. Fiecare studiu are cîte un scurt rezumat în limba franceză (p. 43—46, 67—68, 265—292). Volumul cuprinde o vastă bibliografie, peste 200 de lucrări din cele mai reprezentative de indoeuropenistică, albanologie, de lingvistică generală, de gramatică a limbilor latină, neogreacă, franceză, italiană, română etc. și peste 70 de lucrări din literatura albaneză veche și modernă (p. 7—21). Publicat la sugestia Catedrei de limbă albaneză a Universității de stat din Tirana, volumul profesorului Sh.D. este nu numai un material de învățămînt pentru studenții Universității și ai institutelor pedagogice din R. P. Albania, ci și un studiu de profunzime pentru albanologi, romaniști, slavisti, indoeuropeniști și specialiști în lingvistică generală. Studiul monografic asupra genului neutru în albaneză reprezintă un bun model de cercetare diacronică și sincronică, de investigare orizontală și verticală a unei vaste și dificile probleme, viu și îndelung dezbătută. Pentru definitivarea studiului, după cum rezultă din *Prefață* (p. 5), autorul s-a bucurat de sugestiile și aprecierile prestigioșilor lingviști albanezi, prof. Eqrem Çabej, Mahir Domi, Fatmir Agalliu, Emil Lefe, M. Çeliku, A. Dodli, J. Gjiniari, E. Hysa, E. Likaj, S. Mancaku, R. Pernaska, Gj. Shkurtaç și M. Totoni. Deși apărut în 1972, din datarea *Prefetei* (p. 5) rezultă că volumul își oprește documentarea bibliografică în decembrie 1970. Dar, chiar cu acest decalaj de timp între terminarea și tipărirea ei, lucrarea profesorului Sh.D. este actuală prin rigurozitatea argumentărilor și prin bogatul material de limbă, bine selectat și prezentat. Bogăția materialului, diversitatea și complexitatea problemelor abordate de autor în cele trei studii ne obligă să restrîngem prezentarea doar la cîteva aspecte mai importante.

1. În primul studiu, *Despre categoria definit și nedefinit în limba albaneză*, Sh.D. analizează opoziția semantică definit/nedefinit și o consideră categorie gramaticală (p. 26—27), care vizează numai numele comune (inclusiv numele colective de materie) cînd sînt întrebunțate în sens individualizat, pentru că numai în astfel de cazuri opoziției formale îi corespunde în albaneză și o opoziție semantică (p. 27—28). Autorul combate opinia potrivit căreia articolul definit și chiar cel nedefinit ar avea sens generalizant (opinie comună în lingvistica actuală, susținută de A. Dauzat, E. A. Reforovskaia- A. K. Vasilieva, Hermann Paul, W. Admoni, Walter Jung, A. I. Smirnickij, Iorgu Jordan-Valeria Guțu Romalo-Al. Niculescu și alții), opunîndu-i teza că numele comune sînt acelea care au sensul generalizat, iar articolele definite și nedefinite au numai rol individualizant (p. 28—31). Sh.D. analizează apoi cîteva construcții de nume proprii cu articol definit și fără el (p. 31—32), formele de tipul *buka e grurit* „plinea de grîu”, *ullinjte e Beratit* „măslinile de Berat”, în care determinanții *e grurit*, *e Beratit* sînt articulați (p. 31—35); construcțiile de nume cu funcție temporală, de loc, cu nuanță afectivă, toate formal definite; construcțiile de nume comune sau proprii fără articol definit, deși ar trebui articulate (la genitiv și dativ plural, la pretinsul vocaliv) și după prepozițiile *në, mbi, përmbi, nën, për nën, ndër, prej, për*, comparate de autor cu construcțiile similare din română; cele de tipul *ky shoku, një shoku im* (p. 38—39); cele realizate dintr-un adjectiv la forma definită (fără să fie totuși substantivat), urmate de un substantiv (p. 39—40)

și construcțiile cu articol definit ale adjectivelor la gradul superlativ relativ și cu posesive neînsoțite de nume (p. 39—42). În încheierea studiului (p. 42), Sh.D. rezumă concluziile enunțate în paginile anterioare.

2. În cel de al doilea studiu, *Despre schimbarea de gen la plural a substantivelor în limba albaneză, privită și în comparație cu limba română*, autorul analizează o temă mult dezbătută la noi, aceea a substantivelor masculine la singular și feminine la plural, ca alb. *vend*, pl. *vende* „loc — locuri” etc., rom. *cuvînt*, pl. *cuvînte* etc. Astfel de substantive mai sînt semnalate în italiană (G. Rohlfs, G. Bonfante), în cehă, slovacă, poloneză, în vechea sorabă (Vl. Hořejši), în antica toharică (Al. Graur, Vl. Hořejši) și în neogreacă. Amintind păreri exprimate de lingviștii români în legătură cu originea acestui fenomen (din neutrul latin : I. Pătruț; o refacere a neutrului latin : Al. Rosetti, Al. Graur, I. Coteanu) și de lingviștii italieni pentru neutrele din această limbă (din neutrul latin : G. Rohlfs, G. Bonfante), Sh.D. arată că acest fenomen, apărut în epoci diferite în limbile semnalate mai sus, este inegal dezvoltat în fiecare din ele (p. 50). În privința denumirii acestor substantive (neutre : Al. Graur, Al. Rosetti, G. Ivănescu, G. Bonfante, Vl. Hořejši, C. E. Bazell, Leo Spitzer, C. Togeby; ambigene : I. Bujor, Șt. Iacob, I. Pătruț, C. Maneca, C. Tagliavini, Vl. Hořejši, M. A. Gabinskij; heterogene : Vl. Hořejši, J. Marouzeau, W. Friedler; heteroclite : R. A. Hall; διπλόκλιτα în gramaticile neogrecești etc.), Sh.D. consideră potrivită denumirea ambigen pentru categoria respectivă de substantive din albaneză, care are și neutre propriu-zise (p. 51—52). Dealtfel, după cum însuși apreciază, problema denumirii acestui fenomen e secundară, esențială fiind explicarea lui corectă, pentru care trebuie să se țină seama de aspectul semantic și gramatical al acestor substantive. Semantic, în albaneză, română și italiană ele desemnează inanimale, iar gramatical sînt legate de anumite desinențe, dar nu în mod absolut (p. 52—54). În legătură cu aspectul semantic am avea însă de remarcat faptul că în română, deși nu au fost semnalate pînă acum în literatura de specialitate, există, totuși, substantive ambigene care nu denumesc inanimale, ci ființe. Astfel, dintr-o investigație destul de sumară am putut găsi o serie de nume de pești : *cec*, pl. *cecuri*; *morlan*, pl. *morlane*, *ghibor*, pl. *ghibore*; *ghidirin*, pl. *ghidirine*, atestate în lucrarea lui Mihai Băcescu, *Peștii, așa cum îi vede țăranul pescar român*, București, 1947, p. 88, 107, 131, 140, 163, ca utilizate în fostele județe Sibiu. Făgăraș, Vlasca-Teleorman și Constanța. Apoi, în *Atlasul lingvistic român, serie nouă*, vol. III, București, 1961, h. 696, s-a răspuns în pct. 250 (Petrești-Alba) și 345 (Ciocănești-Suceava) cu *cucor*, pl. *cucoare*. Exemplele pot fi completate printr-o cercetare minuțioasă. Ne întrebăm dacă în albaneză unele nume de animale, ca *iriq* „arici”, *kunup* „țînțar”, *efuk* „scorpion”, *bullar* „șarpe de casă”, *trok* „rîs, linx” etc., nu apar cumva la plural, izolat, sau în texte vechi, tot feminine, datorită pluralului lor în -e. De asemenea ne întrebăm dacă dubbele sau triplele forme de nominativ plural ale acestor substantive exprimă numai dificultatea adaptării lor la o declinare sau alta, sau și indiferența vorbitorilor față de genul acestor substantive. Răspunzînd opiniile enunțate în legătură cu originea acestui fenomen în albaneză și română (origine comună : Kr. Sandfeld; substrat trac : M. A. Gabinskij, Al. Rosetti, K. Togeby; evoluție din latină : I. Pătruț) și analizînd acest fenomen în graiurile albaneze din interiorul țării și din afară, Sh.D. o explică independent pentru limba albaneză printr-o evoluție fonetică proprie, care a dat cale liberă analogiei (p. 54—68). Pentru explicarea originii ambigenelor din română, am acorda analogiei, așa cum susținea Sextil Pușcariu, în DR, I, 1920—1921, p. 391—395, și rolul promotor în transformarea fonetică, în stare să producă chiar o lege fonologică.

3. Al treilea studiu, *Genul neutru în limba albaneză (lucrare diacronică și sincronică)*, este o amplă investigație monografică. În introducerea studiului (p. 71—79) sînt abordate două probleme generale : categoria genului și raporturile dintre genuri și sex. În primul capitol (p. 85—127) se demonstrează caracterul indo-european al neutrului albanez și se urmează poziția pe care o ocupă substantivele, adjectivele, numerele, pronumele și articolele în

cadrul acestui gen. În capitolul al doilea (p. 132—165) sînt analizate substantivele verbale neutre de tipul *tê folur-it*, „vorbit-ul”, *tê ngrënë-t*, „mîncat-ul” și construcțiile de tipul *pêr tê punuar*, *me tê ardhur*, *njê tê ardhur*. Capitolul al III-lea (p. 170—204) abordează problema dezintegrării genului neutru albanez, iar capitolul al IV-lea (p. 217—260) urmărește genul neutru în albaneza contemporană. În încheierea studiului (p. 261—263), Sh.D. subliniază concluziile cele mai importante care se desprind din cercetarea diacronică și sincronică a neutrului albanez. Ne oprim pe scurt numai la cîteva din problemele analizate de autor.

În albaneză, genul neutru este o categorie gramaticală (p. 75). Substantivele de tipul alb. *lalë* „bade”, rom. *popă*, scr. *sluga* etc., feminine prin declinare, dar însoțite de determinanți de gen masculin, exprimă un dezacord între tipul de declinare și sensul substantivelor respective (p. 78). Dispariția treptată a concepției animiste a dus la restringerea genului neutru, sau chiar la dispariția lui în lituană-letonă, armeană, în limbile romanice etc., nu la consolidarea lui, cum era de așteptat. Considerăm însă că în limbile romanice această dispariție este o rezultantă a evoluției fonetice începută în latina populară și nu a unei schimbări de concepție de la animism la inanimism. Împotriva opiniei, exprimate de unii învățați (W. M. Leake, G. Hahn, Fr. Bopp, G. Jungg, Fr. Rossi, P. Vesa, J. Pisko), că albaneza nu ar avea un gen neutru, și în deplin acord cu majoritatea lingviștilor care s-au ocupat cu problema genului neutru în albaneză, autorul susține existența acestui gen în albaneză și caracterul său indo-european. Formal însă neutrele albaneze nu se disting de cele masculine și feminine decât la nominativ și acuzativ definit singular, prin articolul definit *-tê/-t*; la plural ele nu se deosebesc prin nimic de masculine și feminine, deoarece au aceleași desinențe: *-ê*, *-e*, *-a*, *-(ê)ma/-(ê)ra* sau desinența zero. Majoritatea neutrelor atestate în literatura veche albaneză sînt cuvinte moștenite (*ujê* „apă”, *dru* „lemn” etc.), la care se adaugă neutrele împrumutate din latină (*ar* „aur”, *faj* „greșeală” etc.), din v.gr. (*hekur* „fier”), ngr. (*zahar* „zahăr”) și din alte limbi. Deosebirea de formă dintre pluralul neutrelor și acela al numelor din celelalte două genuri a dispărut în timpul dezvoltării istorice a albanezei, ca urmare a evoluțiilor fonetice ale vocalelor finale. Integrarea neutrelor de origine latină în rîndul neutrelor în albaneză se datorește vitalității acestui gen în albaneză în perioada împrumuturilor latinești. În sprijinul acestei teze, autorul menționează că în rîndul neutrelor albaneze nu se găsește nici un neutru împrumutat din slavă, deși în această limbă neutru a fost foarte viu. Dat fiind că și în română împrumuturile slave de cuvinte neutre s-au integrat în special la genul feminin, așa cum s-a semnalat de către I. Pătruț, *Despre genul „neutru” în limba română*, în CL., I, 1957, p. 1—4, explicăm această schimbare de gen prin transformarea fonetică a vocalei finale slave din cuvintele împrumutate de română și nu prin factori de ordin gramatical sau semantic, pentru că ele nu au fost integrate nici în grupa ambigenelor, care este viabilă și acum în română, ca și în româna comună. Construcțiile de substantive verbale precedate de prepoziția *pêr*, în albaneză, *de*, în română, au valori semantice și funcționale proprii înfîntivului. Utilizarea substantivelor verbale neutre cu sens net activ în albaneză se datorează pierderii înfîntivului. Dezintegrarea neutrului în albaneză a început de mult timp și continuă și în prezent. Ea este rezultatul transformării genului inanimatelor într-o categorie gramaticală, favorizată de vechea slăbire de sens a neutrului în albaneza comună și din evoluția sunetelor finale care au dat cale liberă analogiei. Majoritatea substantivelor neutre avînd la genitiv, dativ și ablativ singular aceleași desinențe cu masculinele s-au integrat treptat în acest gen, iar la plural, identificîndu-se formal cu femininele, s-au integrat la acestea. În albaneza contemporană existența neutrului este destul de precară în formele de tipul *ujê*, *tê zi-tê*, iar cele de tipul *tê folur-it* și-au pierdut din vitalitate fiind înlocuite, în mod obișnuit, cu forme de tipul *pun-im* „lucrare” — *punim-e* „lucrări”, care aparțin ambigenelor.

Fără a diminua valoarea volumului, considerăm necesar să arătăm că nu găsim potrlivită categorisirea limbii române în ansamblul ei ca limbă balcanică, cum o consideră Sh.D. (p. 49, 83, 267 etc.), cînd, de fapt, geografic, numai dialectele sud-dunărene aromân și meglenoromân.

iar din dacoromân numai graiurile dobrogene sînt balcanice, iar lingvistic este o limbă romanică. Nu considerăm justificate nici transcrierile de nume românești din bibliografie și text în grafie albaneză: Jon Z. Coja (p. 8), Șt. Jacob, J. Jordan, J. Pătruț (p. 12, 14), în loc de Jon Z. Coja, Șt. Iacob, Iorgu Iordan, I. Pătruț; cîteva greșeli de tipar necorectate în erată: *celes* și *celesul strugurilor* (p. 138), în loc de *cules*, *culesul strugurilor*. Credem că ar fi fost utilă completarea volumului cu un indice de materii și unul de autori.

Făcînd abstracție de aceste neînsemnate aspecte, reînnoim apreciere a că, prin tematica abordată, prin bogăția materialului de limbă prezentat și judicioasa lui sistematizare și sinteză, prin profunzimea analizelor și justetea concluziilor desprinse în cele mai importante și mai dificile probleme investigate, volumul profesorului Sh. D. constituie o valoroasă contribuție la cunoașterea structurii gramaticale a uneia din cele mai vechi limbi din Europa și la cunoașterea cîtorva din trăsăturile specifice ale limbii albaneze.

Noiembrie 1972

Teodor Bojan

Biblioteca Academiei R. S. România
Filiala Cluj, str. Kogălniceanu, 2

BOŻENA WIERZCHOWSKA, *Wymowa polska*, Varșovia, [1971], 248 p.

Cercetările consacrate aspectului sonor al limbii poloneze se bucură de tradiție în Polonia. Numele unor foneticieni ca T. Benni, Halina Koneczna, S. Skorupka, L. Kaczmarek, H. Ułaszyn, Maria Dłuska, Z. Klemensiewicz, W. Jassem, W. Doroszewski etc., prin studiile lor de fonetică poloneză, referitoare fie la fonetica experimentală sau prozodie, fie la cea cu aplicații speciale la corectarea vorbirii, au devenit cunoscute atît în lingvistica poloneză cît și dincolo de hotarele acesteia.

Bożena Wierzchowska s-a impus în lingvistica poloneză în ultimul deceniu, cînd a început să publice o serie de lucrări mai ales de fonetică articulatorie și experimentală, printre care: *Artkulacja a budowa akustyczna głosek polskich* (1963), *Analiza eksperymentalno-fonetyczna polskich dźwięków nosowych* (1966), *Badania kinorentgenograficzne mowy a akustyka* (1966), *Opis fonetyczny języka polskiego* (1967), *Fonetyczna organizacja nagłosu w języku polskim* (1969). Așadar, *Wymowa polska* este o carte care sintetizează o parte din preocupările anterioare ale autoarei, fiind destinată foneticienilor, logopezilor și foniatrilor, studenților care se specializează în domeniile respective. *Wymowa polska* este, înainte de toate, „fonetyka normatywna” care, stabilind regulile de articulare și de rostire corectă a sunetelor și cuvintelor, îi ajută pe specialiști să sesizeze mai bine și mai clar abaterile de la normă și, în felul acesta, să le poată corecta cu mai multă eficiență.

Lucrarea recenzată cuprinde în paginile ei un număr de 13 capitole consacrate unor variate probleme de ordin fonetic, precum: istoria și obiectul foneticii, structura organelor vorbirii, acustica vorbirii, percepția sunetelor, rolul sistemului nervos în procesul înțelegerii vorbirii, bazele clasificării sunetelor, vocalele orale, vocalele nazale, consoanele dure, consoanele moi, organizarea fonetică a cuvîntului și coartulația, factorii prozodici ai vorbirii, diferențierile dialectale și altele, toate acestea tratate pe baza unui mare număr de date din domeniul foneticii experimentale: 800 de palatograme obținute prin metodele directă și indirectă, aproximativ 200 de lingvograme, 500 de spectre ale diferitelor sunete poloneze. Au fost analizate 450 de cuvinte și imbinări de cuvinte rostite de 15 persoane bărbați, femei și copii.

Referindu-se la istoria și obiectul foneticii, autoarea subliniază contribuțiile pe care le-au adus la dezvoltarea foneticii — pînă la sfîrșitul sec. al XVIII-lea — nume ca: Aristotel, Claudius Galen, Ibu Sinasa, Leonardo da Vinci, Hieronim Fabricius, Jakob Madsen, Juan

Pablo Bonet, William Holder, G. B. Morgagnie și altele. Merite incontestabile a avut și Wolfgang van Kempelen cu celebra sa lucrare *Mechanismus der menschlichen Sprache* (1791), în care descrie reușitele sale în construirea a ceea ce a rămas în istoria foneticii sub numele de „mașina de vorbit”. În continuare, autoarea trece în revistă principalele momente din dezvoltarea științei foneticii pe parcursul ultimelor două secole, amintind nume cunoscute deja cititorilor din domeniul literaturii de specialitate. În ce privește obiectul foneticii, ramurile și metodele de cercetare ale acesteia, aplicațiile practice ale foneticii nu remarcăm considerații, aparte de cele îndeobște cunoscute.

Descrierea structurii și a modului de funcționare a organelor vorbirii se remarcă prin simplitate și concizie, autoarea reușind să redea aspectele de strict interes pentru fonetician. Pe baza a 27 de desene, sînt prezentate acțiunile plămînilor, mecanismul respirației și metodele de cercetare ale acesteia, laringele, coardele vocale, modul de producere a vocii umane, cavitățile bucală și nazală, acțiunile diferiților mușchi în procesul rostirii, metodele chlmografică, palatografică, lingvografică și roentgenografică cu ajutorul cărora cercetătorul are posibilitatea să studieze diferitele aspecte ale organelor vorbirii în acțiunea lor de producere a sunetelor și cuvintelor.

Capitolul *Przebiegi akustyczne w mowie* (p. 47—67) ar putea fi numit un mic tratat de acustică a vorbirii, în care Bożena Wierchowska, pe baza celor mai noi date de specialitate, dezbate cele mai importante trăsături ale oscilațiilor vorbirii ca frecvența, durata și intensitatea sunetelor, oscilațiile simple și compuse, formații, spectrele sunetelor, oscilații periodice și neperiodice, rezonanța, formarea oscilațiilor în organele vorbirii, reflexii formarea și rolul formațiilor în cavitățile supralaringale, precum și metodele de cercetare a structurii acustice a vorbirii: metoda rezonatoarelor, electroacustică și electronică, a filtrării electrice, precum și cea spectrografică, de mare randament în ultimele decenii. De remarcat e și faptul că autoarea exemplifică orice afirmație pe care o face, prezentînd și unele scheme de aparate, formulele cele mai uzuale și mai eficiente pentru cercetarea intensității și duratei sunetelor, tabele logaritmice și grafice pentru a înlesni însușirea problemelor abordate, care, cum se știe, nu pot fi însușite doar printr-o simplă lectură.

Date concrete și deosebit de utile oferă autoarea și în capitolele consacrate percepției sunetelor și activității nervoase superioare. Astfel, este descrisă în mod amănunțit structura urechii, sînt supuse discuției diferitele teorii ale auzului, ca cea a lui Helmholtz, hidromecanică, teoria lui Ewald, teoria salvelor a fiziologilor americani E. Yever și W. Bray, reacțiile fibrelor nervoase la diferiți stimuli; cu competență și pe înțelesul tuturor sînt prezentate apoi informații din domeniul muzicii, ca intervalele sunetelor, scara muzicală a tonurilor și, din domeniul neuro-medical, despre pragurile și zonele de audiere, defecte, deranjamente și căile de refacere a auzului, metode de cercetare a percepției auditive, structura sistemului nervos, centrul vorbirii (după diferiți autori), funcționarea centrilor sistemului nervos în actul comunicării, deranjamente ale vorbirii: determinate de diferite organe funcționale, sonore, sintactice, de citit și scris cu diferitele lor variante, care intră în sarcina logopediei și logopatologiei.

În *Podstawy klasyfikacji dźwięków mowy* autoarea schițează variate criterii de clasificare a sunetelor. Din punct de vedere *acoustic*, sunetele limbii poloneze se împart în „dźwięczne” — cele alcătuite din tonuri armonice, ca *a, i, e, o, m, n, l, t, b, d, g, z* etc. și în „bez-dźwięczne” — cele fără tonuri armonice, ca *f, s, ś, ś, p, t, c, k, k, k* etc. —, iar *articulatoriu* în: *sonore și surde, orale și nazale, occlusive, fricative, africate, labiale, dentale, palatale, velare, anterioare, medii, posterioare* etc. În clasificarea sunetelor, susține autoarea, trebuie să ținem seama de direcția de deplasare a masei limbii — la vocale și de locul de contact și modul de apropiere a organelor cavității bucale — la consoane; în clasificarea acustică, altă a vocalelor, cit și a consoanelor, rolul determinant îl are înălțimea celui de-al doilea formant, care, în ultimă analiză, depinde tot de poziția masei limbii. Aceste considerații sînt susținute cu multe exemple de sunete din mai multe limbi, prin scheme și desene. În încheierea capitolului, autoarea se

referă la sistemele de transcriere fonetică inițiate de A. M. Bell, M. Kloster-Jensen, O. Jespersen, K. L. Pike, apoi la sistemul alfabetic-acustic propus de Association Phonétique Internationale. În Polonia, pentru transcrierea fonetică este utilizat alfabetul latin plus câteva semne din alfabetul grecesc. Sînt utilizate, de asemenea, multe semne diacritice.

Sunetele limbii poloneze sînt tratate în următoarea ordine: vocale orale, vocale nazale, consoane dure, consoane moi. Vocalele orale ale limbii poloneze sînt: *i*, *y*, *e*, *a*, *o*, *u*. Pe lângă acestea, autoarea mai adaugă pe *ô* din /c'ôc'a/, *ê* din /mn'êjšy/, *ä* din /n'än'a/, ca variante ale fonemelor, condiționate de poziția lor între două consoane moi. În ce privește trăsăturile acustice ale vocalelor orale, autoarea dă următoarele date: *a*: $F_1 = 800$ Hz, $F_2 = 1400$ Hz; *o*: $F_1 = 600$ Hz, $F_2 = 900$ Hz; *u*: $F_1 = 300$ Hz, $F_2 = 600$ Hz; *e*: $F_1 = 500$ Hz, $F_2 = 2000$ Hz; *y*: $F_1 = 350$ Hz, $F_2 = 2300$ Hz; *i*: $F_1 = 500$ Hz, $F_2 = 2500-3000$ Hz.

Sunetele *u* și *i*, numite și semivocale, care apar în cuvinte ca /uŭtka/, /kuŭko/, /jinny/, /iigwa/, au o durată de la 0,02–0,03 sec. și au formanții în general apropiați de cei ai lui /u/ și /i/; *u*: $F_1 = 200-400$ Hz, $F_2 = 500-600$ Hz; *i*: $F_1 = 500$ Hz, $F_2 = 2400-3500$ Hz. Comparînd datele obținute de Bożena Wierzchowska pentru /i/ și de Valeriu Șuteu pentru /i-/ vom constata că din punct de vedere acustic cele două variante ale lui *i* plenison sînt aproximativ identice: pentru /i/ din poloneză avem $F_2 = 2400-3500$ Hz, iar pentru /i-/ din română $F_2 = 2740$ și $F_3 = 3370$ /FD, VII, p. 128/, confirmînd încă o dată teza conform căreia acești *i* trebuie considerați fonologic drept variante poziționale ale lui *i* plenison.

Una dintre trăsăturile aparte ale limbii poloneze contemporane este păstrarea din slava comună a vocalelor nazale *o* și *e*, considerate foneme; pe lângă acestea, autoarea menționează încă patru vocale nazale, *q*, *i*, *y*, *u*, cu statut fonologic de variante ale vocalelor orale respective. Acustic, vocala *o* are $F_1 = 700$ Hz, $F_2 = 900$ Hz, deci apropiați de ai vocalei orale *o*, iar vocala *e* are $F_1 = 500$ Hz, $F_2 = 2000$ Hz, la fel apropiați de formanții vocalei orale *e*.

Cele opt foneme vocalice ale limbii poloneze sînt caracterizate și analizate de Bożena Wierzchowska pe baza roentgenogramelor, palatogramelor, fotografierii organelor de articulație și a spectrogramelor. În concluzie, fonemele-vocale și variantele acestora din limba poloneză se prezintă în felul următor: anterioare: *i(i)*, *y(y)*, *e(é)*, *e*, vocale silabice și *i(ĩ)* vocale nesilabice; medii: *a(ă)*, *a*; posterioare: *u(u)*, *o(o)*, *o*, vocale silabice și *u(u)* vocale nesilabice.

Pe baza aceluiași metode fonetico-experimentale menționate mai sus autoarea descrie și consoanele limbii poloneze: consoane dure și moi cu subdiviziunile respective în funcție de locul și modul de articulare al acestora. Autoarea ajunge la concluzia că limba poloneză contemporană posedă un număr de 37 foneme consonantice și 24 de variante ale lor. Dintre acestea, 22 sînt dure, iar 15 sînt moi, fiind împărțite după cum urmează: labiale: *p*, *b*, *p'*, *b'*, *m*, *m'*, *f*, *v*, *f'*, *v'*; anterolinguale: *t*, *d*, *c*, *ʒ*, *c'*, *ʒ'*, *s*, *z*, *s'*, *z'*, *n*, *n'*, *l*, *l'*, *ɕ*, *ʃ*, *ʒ*, *ʒ'*, *l*, *r*, *r'*; posterolinguale: *k*, *g*, *k'*, *g'*, *x*, *x'*; oclusive: *p*, *b*, *p'*, *b'*, *t*, *d*, *k*, *g*, *k'*, *g'*; africcate: *c*, *ʒ*, *ɕ*, *ʃ*, *c'*, *ʒ'*; fricative: *f*, *v*, *f'*, *v'*, *s*, *z*, *ʃ*, *ʒ*, *s'*, *z'*, *x*, *x'*; nazale: *m*, *m'*, *n*, *n'*; laterale: *l*, *l'*; vibrante: *r*, *r'*; variantele poziționale ale acestor foneme pot fi de asemenea dure și moi.

Cele mai frecvente schimbări fonetice în limba poloneză ar fi, după părerea autoarei, următoarele: coarticulația, adică modificarea unor sunete în vorbire sub influența altora învecinate, ca urmare a anticipării articulării sunetelor următoare înainte ca sunetele precedente să fi fost rostite pe deplin și în mod clar. Acest proces fonetic a determinat în istoria limbii poloneze modificări importante, cum ar fi: trecerea lui *i* și *y* în *e* înainte a consoanelor *l* și *r* /s'irce/ > /serce/, /syr/ > /ser/ etc.; asimilația cu diferitele ei variante: *b* > *p/babek*/, dar /bapka/, *z* > *s* /koza/, dar /kuska/, *v* + *k* > *f* /kvas/ > /kfas/, /kv'at/ > /kf'at/, *s* + *ʒ* > *ʃ* /sšyc'/, dar /ššyc'/; /šes'ot/set/ > /šes'set, šes'set, šes'set, šes'set/; asimilația în sandhi: /p'es šeka/ > /p'es šeka/, /kot i p'es/ > /kol'i p'es/, /co on robi/ > /co o robi/ etc.

Între trăsăturile prozodice ale limbii poloneze, Bożena Wierzchowska remarcă *tempoul* rostirii, *tăria* articulației, *tăria* sunetelor vorbirii, *accentul*, *melodia*. Acest capitol, considerăm

noi, este tratat sub nivelul datelor existente chiar în literatura poloneză de specialitate, gândindu-ne numai la cercetările vaste întreprinse de W. Jassem în acest domeniu.

În capitolul de încheiere, autoarea rezumă câteva dintre trăsăturile esențiale ale sistemului fonetico-fonologic polonez ca: marele număr de consoane dure și moi, caracterul surd și sonor al acestora, numărul relativ mic de vocale în comparație cu cel al consoanelor, existența vocalelor nazale și tendința de nazalizare a vocalelor chiar atunci când nu e vorba de o distincție fonologică /konsul-kɔsul/, /inʒyner-iʒyner/, grupuri de 2, 3, 4 consoane /kt, pʂɛ, pstʂ/; de asemenea este reliefată rostirea dialectală în diferitele părți ale Poloniei și rostirea literară și oficială.

Lucrarea se încheie cu o bibliografie de specialitate, indexul de nume de persoane și de cuvinte, lista celor 161 de ilustrații și cu un tabel al sunetelor limbii poloneze.

În concluzie, lucrarea Bożenei Wierzchowska se caracterizează prin: înaltul nivel științific la care sînt tratate problemele reliefate mai sus, bogăția informației autoarei și a celei rezultante din lucrare, caracterul explicit și aplicabilitatea considerațiilor expuse în diverse domenii: lingvistică, psihologie, logopedie, medicină etc., utilizarea pe scară largă a metodelor foneticii experimentale moderne, numite și metode obiective de cercetare, abordarea prioritară a celor mai noi aspecte ale cercetărilor din domeniul sonor al limbii, în special de acustică a vorbirii, auditive, teoria comunicării. Neclăr rămîne însă pentru cititor statutul fonologic al mult discutatei segmente sonore /u/ și /ɨ/; de asemenea era necesară o tratare mult mai amplă a structurii silabei limbii poloneze, a diferențierilor dialectale și a tendințelor actuale de rostire și de adaptare a cuvintelor internaționale la modul de accentuare din polonă.

Iunie 1972

I. T. Stan

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

CONSFĂTUIREA DE LEXICOLOGIE ȘI LEXICOGRAFIE DE LA CLUJ

În zilele de 12, 13 și 14 aprilie 1973 a avut loc, la Institutul de lingvistică și istorie literară al Filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România, Consfătuirea de lexicologie și lexicografie a colectivelor din București, Iași și Cluj care lucrează la *Dicționarul limbii române*. Aceasta reprezintă a doua manifestare științifică de acest fel, după ce prima a fost ținută la București, în octombrie 1972.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de prof. Ioan Pătruș, directorul institutului, care a salutat prezența la lucrările consfătuirii a redactorilor responsabili ai *Dicționarului limbii române*, acad. Iorgu Iordan și prof. Ion Coteanu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, precum și prezența celorlalți participanți din București și Iași. În continuare, a fost relevat faptul că, deși există o permanentă legătură și colaborare între cele trei colective, din București, Cluj și Iași, asemenea consfătuiri sînt binevenite și necesare, date fiind problemele multiple de principiu și de tehnică pe care le ridică munca la DLR.

Lucrările consfătuirii au fost programate în trei ședințe, în care s-au dezbătut probleme atât de ordin teoretic referitoare la concepția care stă la baza alcătuirii DLR, cît și de ordin practic, legate de munca de redactare propriu-zisă. Astfel, au fost discutate pe larg și analizate chestiuni legate de lista de cuvinte din DLR (felul în care trebuie incluse cuvintele provenite din unele surse vechi, includerea elementelor de compunere și, eventual, a prefixelor, alitudinea față de cuvinte neromânești, provenite din regiuni bilingve etc.), de etimologiile (etimologia multiplă, etimologiile variantelor regionale în cadrul neologismelor, interpretarea faptelor de limbă pentru stabilirea etimologiilor etc.), de interpretarea și includerea în DLR a cuvintelor provenite din surse regionale (ALR, glosare, monografii, comunicări), de interpretarea faptelor de limbă pentru stabilirea sensurilor etc.

Avînd în vedere faptul că toate comunicările și referatele au ridicat probleme deosebit de importante pentru lexicologi și lexicografi, vom prezenta pe scurt, în ordinea programului, principalele idei ale comunicărilor ținute.

Prof. Ion Coteanu, în comunicarea *Valori semantice și explicații etimologice ale cuvîntului „dor”*, a dovedit că acest cuvînt, în ciuda părerii generale că ar avea un sens greu definibil, nu are un conținut complex, ci se definește clar în funcție de contextul în care el apare. Argumentele de ordin semantic au fost combinate cu cele de ordin etimologic, autorul făcînd o incursiune în istoria cuvîntului *dor* (< lat. *dolus* „durere fizică”, poate și o suprapunere cu *dolor* „durere morală”), care ulterior a fost influențat în unele sensuri de *dori* și *durea*.

St. Dumistrăcel, în *Observații privind etimologia multiplă a neologismelor la nivelul grăniurilor populare*, a discutat, cu numeroase exemple, problema etimologiilor la variantele regionale ale neologismelor, pledînd pentru aplicarea principiului etimologiei multiple și în aceste cazuri.

Prof. B. Kelemen, în *Fizionomia lexicală a limbii române în lumina DLR*, aduce în discuție cuvinte cuprinse în DLR care, de cele mai multe ori, au fost culese din localități cu

populație bilingvă, arătând că astfel de cuvinte nu aparțin totdeauna sistemului limbii române și prin urmare nu este justificată includerea lor în dicționar. Adesea, în sprijinul ideii de mai sus pledează și aspectul fonetic al acestor cuvinte.

Stela Toma, în comunicarea *Prime atestări lexicale în opera lui D. Cantemir*, arată că o serie de neologisme și-au găsit consemnarea pentru prima dată la Dimitrie Cantemir, care le preluase mai ales din greacă și din latină. Abia după o perioadă foarte îndelungată, aceste neologisme reapar la alți autori, de data aceasta provenite evident din franceză sau din alte limbi occidentale.

M. Seche, în *Probleme ale etimologiilor multiple în DLR*, face o prezentare sistematică a felului în care s-a aplicat etimologia multiplă în DLR, fixând patru categorii de cuvinte pe care trebuie să le avem în vedere în stabilirea etimologiei: 1. cuvinte cu formă unică și sens unic, 2. cuvinte cu mai multe forme și cu sens unic, 3. cuvinte cu formă unică și mai multe sensuri și 4. cuvinte cu mai multe forme și cu mai multe sensuri. Aplicarea principiului etimologiei multiple trebuie să se facă având în vedere sensurile cuvântului respectiv, natura izvoarelor din care provine, epoca și împrejurările în care a pătruns în limbă.

I. Mării, în referatul *Dicționarul limbii române și Atlasul lingvistic român*, după ce relevă o seamă de gheșeli care continuă să apară în DLR în legătură cu interpretarea fonetică, morfologică și semantică a unor cuvinte provenite din materialul atlaselor, dă soluții practice în vederea utilizării mai eficiente a acestui material. Deoarece ALR rămâne cea mai importantă sursă de informare în privința termenilor dialectali, autorul recomandă verificarea riguroasă a surselor.

Sabina Teiuș și Emilia Todoran, în *Interpretarea materialului dialectal provenit din alte surse decât ALR*, atrag atenția asupra deficiențelor glosarelor și subliniază faptul că materialul dialectal provenit din glosare, monografii și comunicări trebuie privit cu mult discernămint, deoarece culegătorii acestor materiale nu au avut întotdeauna o pregătire de specialitate.

Ileana Zamfirescu, în comunicarea *Cuvinte cu arii în regres*, face o comparație între materialul oferit de ALR și cel oferit de atlasele pe regiuni referitor la restringerea ariilor unor cuvinte (ex. *coapsă*). Privind această problemă în corelație cu specializarea semantică, autoarea ajunge la concluzii interesante și utile pentru munca la dicționar.

Luiza Seche, în *Elemente de compunere și prefixe în DLR*, susține necesitatea includerii cu consecvență în dicționar a tuturor elementelor de compunere, deoarece acestea au o frecvență mare în limbă și sînt active și productive în perioada actuală. Autoarea pune problema includerii în dicționar și a prefixelor, precum și a modului de redactare a acestora.

Ioana Anghel, în comunicarea *Modul de interpretare a faptelor de limbă pentru stabilirea unei etimologii*, face o interesantă cercetare în ce privește cuvintele *paradău* și *părădui*, recurgînd, pentru găsirea etimologiei lor, la legăturile complexe pe care le au cele două cuvinte pe diferite planuri.

Doina Grecu, în *Anonymus Caransebesiensis în DLR*, constată că materialul provenit din această sursă nu este totdeauna bine interpretat în dicționar în ce privește forma sau sensul, iar altă dată, această sursă nu este valorificată, deși ea ar constitui prima atestare. Făcînd o analiză amănunțită a felului în care trebuie interpretat acest izvor, autoarea aduce o reală contribuție la rezolvarea practică a problemei.

Discuțiile pe marginea comunicărilor și referatelor prezentate au purtat amprenta unei înalte competențe științifice.

Intervențiile acad. Iorgu Iordan în dezbaterile consfătuirii au constituit momente importante prin indicațiile date în legătură cu rezolvarea concretă a problemelor care s-au ridicat. Astfel, în ce privește etimologia multiplă a unor neologisme, domnia-sa este de părere că numai în cazuri extrem de rare se poate vorbi de originea latină a unui neologism, dat fiind faptul că latina era prea puțin cunoscută pentru ca un cuvînt să fi putut intra în română direct din această limbă în perioada îmbogățirii lexicului cu neologisme. Cele mai multe neologisme

le avem din franceză, latina servind doar ca model pentru adaptarea la sistemul limbii noastre a cuvintelor străine. De asemenea, în legătură cu utilizarea surselor regionale, părerea domniei-sale este că glosarele, monografiile și comunicările (care în ultima vreme au fost neglijate ca metodă de cunoaștere a gralurilor nu numai la noi, ci și aiurea) trebuie să se mențină pe același plan ca importanță cu ALR, iar materialul din aceste surse să fie interpretat cu aceeași precauție.

Acad. Iorgu Iordan a adresat colaboratorilor DLR un apel calduros și stăruitor de a depune toată strădania pentru înlăturarea deficiențelor semnalate în munca de redactare și de a lucra cu și mai multă grijă și dăruire la această operă de interes național, care este *Dicționarul limbii române*.

Prof. Ion Coteanu a arătat că includerea în DLR a unui număr cît mai mare de regionalisme este necesară, deoarece azi acest tezaur lexical dispăre sub ochii noștri. Un criteriu cert după care consideră domnia-sa că un regionalism poate fi socotit ca intrat în limba română și nu un cuvînt străin din graiul vorbitorilor bilingvi este faptul dacă acesta s-a adaptat la sistemul flexionar al cuvintelor românești.

O altă recomandare, la fel de importantă, primită din partea prof. Ion Coteanu, este cea privitoare la felul în care este bine să se uzeze de etimologia multiplă. Domnia-sa a atras atenția asupra pericolului de a fi cuprinse sub același cuvînt-titlu prea multe variante, unele dintre ele fiind necesar să figureze ca articole de sine-stătătoare.

O contribuție de seamă la reușita științifică a consfăturii a adus-o Vasile Breban, consultant științific, conducătorul colectivului din Cluj, care cu bogata sa experiență în lexicologie-lexicografie și cu competența necesară a intervenit pentru soluționarea numeroaselor probleme puse în discuție.

De asemenea, trebuie menționat aportul tuturor aceluia care, prin luările lor de cuvînt, au imprimat dezbaterilor un caracter viu, interesant și o ținută științifică remarcabilă.

În cuvîntul său din ultima zi a lucrărilor, prof. Ioan Pătruș și-a exprimat mulțumirea în legătură cu rezultatele consfăturii în scopul îmbunătățirii muncii la DLR și a făcut propuneri cu privire la felul de indicare a etimologiilor pentru cuvintele derivate.

Pe lângă ședințele plenare de comunicări și referate, au avut loc și ședințe de lucru ale unei comisii speciale, în care s-au discutat atît modul de aplicare a hotărîrilor luate la prima consfătuire care a avut loc la București, în noiembrie 1972, cît și problemele ivite în cursul consfăturii actuale.

Concluziile dezbaterilor au fost cuprinse într-un act care a fost prezentat și discutat în ultima ședință plenară. Acesta conține hotărîri menite să ducă la îmbunătățirea continuă a procesului de elaborare a DLR.

În concluziile pe care le-a tras asupra dezbaterilor, prof. Ion Coteanu a constatat că atît consfătuirea de la București, cît și cea de la Cluj au demonstrat că posibilitățile de interpretare a unor fenomene de natură lexicologică s-au dezvoltat foarte mult și că trebuie să ne ocupăm de asemenea interpretări și în viitor. În această direcție, domnia-sa propune ca revista „Limba română” să aibă o rubrică permanentă consacrată *Dicționarului limbii române*.

În încheiere, prof. Ion Coteanu și-a exprimat convingerea că hotărîrile adoptate la Cluj în vederea îmbunătățirii elaborării DLR vor fi primite de toți colaboratorii cu interes și vor fi duse la îndeplinire cu toată răspunderea.

Data fiind importanța incontestabilă a consfăturilor de lexicologie și lexicografie, participanții și-au exprimat dorința de a se organiza o a treia consfătuire, la Iași, în cursul anului 1974.

Sabina Teluș

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 81

INDICELE VOLUMULUI AL XVIII-LEA *

1973

INDICE DE MATERII

A

ACCENT; rolul ~ului în vocativul scurt 67; schimbarea ~ului la unele cuvinte în graiul maramureșean 67

ACORD; noțiunea de ~ 279

ADJECTIV; sintagma *verb* + ~ 265–277; verbul și ~ul însoțitor 270; funcțiile ~ului însoțitor 271

ADVERB; rolul și importanța ~elor în relația de subordonare 91; rolul ~elor din grupul *adverb* + *prepoziție* 91–99; ~ele *precum*, *parea* 116; ~ele propriu-zise în dialogul lui Duiliu Zamfirescu 137; complinirea verbelor de către ~ele *îndată* și *cufînd* 243–248

AFRICATE; observații asupra ~lor în dialectul dacoromân 351

AKTIONSART; categoria lexical-gramaticală de ~ 106

ALBANEZA; studii de gramatică ~ 369–372

ALFABET; înlocuirea ~ului chirilic cu ~ul latin 17

ANTROPONIMIC; stabilirea originii derivatelor ~e 83

ANTROPONIMIE; ~slavă 75; ~românească de origine slavă 83; metode în ~a românească 235–241

AROMÂNĂ; topica ~ei 15

ASPECT; ~ul verbal 101, 106; preverbe cu nuanță de ~ în dialectul băndășean 106;

~ul în limba rusă 187; ~ul și contextul în limba rusă 188

ASPECTUAL; valoarea ~ă a prefixelor în limba română 105

ATLASUL LINGVISTIC MOLDOVENESC; 354–356

C

CÎMP SEMANTIC; procesul de extindere a ~ului ~ 29

COMPARAȚIE; ~a și imaginea figurativă 114

COMPLEMENT; ~ele în dialogul lui Duiliu Zamfirescu 134

CONCRET-ABSTRACT; flexiunea și sintaxa aspectului nominal în raportul ~ în dialog la Duiliu Zamfirescu 133

CONCEPT; *scara neutră* a ~ului 37

CONGRES; al XI-lea ~ internațional de științe onomastice 195

CONTRAGERE; ~a participială a unei subordonate la Duiliu Zamfirescu 137

COORDONARE; ~a și relația apozitivă în opoziție cu subordonare 297–312

CURRENT; școli și ~e lingvistice din ultimele 3–4 decenii 179, 181

* Întocmit de I. Roșlanu

D

- DENUMIRI**; ~ ale greutateii de 500 de grame în principalele limbi europene 257-263
- DERIVATE**; ~ cu sufixe diferite 78; cronologizare a ~ lor nume proprii sau comune 80
- DETERMINARE**; ~ a prefixală 101
- DIALECT**; raportul dintre limba standard și ~ 349
- DIALECTOLOGIE**; importanța ~ i în studiul unei limbi 15; probleme de ~ la Atanase Șandor 340
- DIALOG**; expresivitatea ~ ului la Duiliu Zamfirescu 127-138; integrarea ~ ului prin notația reacțiilor concomitente în discursul epic 132
- DICȚIONAR**; neologismele în ~ e 21; ~ etimologic de nume de țări și popoare 368
- NOUL DICȚIONAR ETIMOLOGIC AL LIMBII FRANCEZE** 192
- DISCIPLINĂ**; ~ de frontieră 179

E

- ETIMOLOGIC**; tipologia cercetării ~ e 190; unicitatea și complexitatea soluțiilor ~ e 190
- ETIMOLOGIE**; ~ a unor nume topice 14; ~ și lingvistica generală 190; ~ a și gramatica istorică 192; ~ a și structura familiei lexicale 192; principiul ~ i interne 250
- ETNOLOGIC**; factorul ~ în lingvistică 346
- EXPRESIVITATE**; ~ a dialogului la Duiliu Zamfirescu 127-138
- (A) FI**; ~, ca verb copulativ 266; ~, ca predicat verbal 268
- FIGURATIV**; imaginea ~ ă 113-126
- FONDUL PRINCIPAL DE CUVINTE AL GRAIURILOR**; ~ și influența limbii literare 52
- FONETICĂ**; studiul de ~ poloneză 372-375
- FONOLOGIC**; despre sistemul ~ al limbii române 161-165
- FORMĂ**; deosebiri dintre ~ ele fundamentale ale imaginii figurative 114; ~ a imaginii figurative 113-126; ~ a imaginii fi-

- gurative din punctul de vedere al distribuției în plan paradigmatic 114
- FORME VERBALE**; ~ perifrastice în limba română din sec. XVI, XVII 215

G

- GERUNZIU**; sintaxa ~ lui românesc 343-345
- GRAI**; acțiunea limbii literare asupra ~ urilor 49-61; ~ ul maramureșean, vocativul termenilor de înrudire și al prenumelor 63-74; împrumutului lexicale germane în ~ urile din Oltenia 350
- GRAMATICĂ**; ~ a limbii ruse 183; probleme de ~ la Atanase Șandor 338
- GRAMATICĂ TRANSFORMAȚIONALĂ**; elemente ale ~ ii ~ e aplicabile imaginii figurative 114

H

- HIPOCORISTICE**; ~ 78; structura și originea ~ lor slave 75-84; ~ bi- și polivalente 78; ~ -nume bărbătești 80; procedee de formare a ~ lor 81

I

- IMAGINE**; forma ~ ii figurative 113-126; ~ a comparativă simplă 115; ~ a comparativă dezvoltată 117; ~ a metaforică 121; ~ a juxtapusă 125; ~ i verbale realizate și nerealizate în lirica populară 140; cuvînt-mesaj și cuvînt ~ 156
- IMPERFECT**; ~ ul în limba română veche 205-216
- IMPERFECTIV**; deosebirea dintre perfectiv și ~ în limba română 104
- INFLUENȚĂ**; ~ e slave, maghlare și turcești în limba română 14; ~ a slavă în limba română 106
- INVARIANTĂ**; ~ a prepozițională, adverbială, verbală și imaginea figurativă 116; ~ a metaforică verbală 123
- ISTORIA LINGVISTICII**; principalele momente din ~ 181

ÎMPRUMUTURI; principiile care stau la baza ~lor în limba română 18; pseudo- ~ maghiare în limba română 250; ~ lexicale germane în graiurile din Oltenia 350
ÎNRUDIRE; termeni de ~ 174

L

LEGILE LIMBII; *legi principale* 13
LEXIC; îmbogățirea ~ului 21; ~ul graiurilor și influența limbii literare 50-52, 56-61
LEXICOLOGIC; note ~e 39-48
LEXICOLOGIE; probleme de ~ la Atanase Șandor 338
LIMBAJ; rolul scriitorilor în creația ~ului 182
LIMBA ROMÂNĂ; despre formarea ~ii ~e și a poporului român 13, 16; latinitatea ~ii ~e 7, 15; comparații între ~și limba albaneză 14; locul ~ii ~e între limbile romanice 15; forme de trecut în ~ din sec. al XVI-lea, frecvența lor 205-216; structura gramaticală latină a ~ii ~e 215; formații interne considerate împrumuturi în ~ 249-255; pseudoprîmuri maghiare în ~ 250
LIMBĂ; legătura dintre ~, societate și glândire 12; etapele dezvoltării ~ii 13
LIMBĂ LITERARĂ; acțiunea ~ii ~e asupra graiurilor 49-61; probleme de ~ la Atanase Șandor 340
LIMBĂ STANDARD; raportul dintre ~a ~ și dialect 349
LIMBI ROMANICE; procesul constituirii ~lor ~ce 7
LINGVISTICĂ GENERALĂ; studii de ~ 345-347; orientări și metode în ~ 345-347
LINGVISTICĂ ROMANICĂ; elemente de ~ 16; trei definiții ale ~ii ~e 191; trăsăturile caracteristice ale ~ii ~e 192
LIRICĂ; comparația în ~a populară românească, rusă și maghiară 148; aspecte ale dinamicii nonnarrative în ~ 321-329; comparațiile între ~a românească, rusă și maghiară 321-329; verbul în compoziția ~ 321-329
LOCUȚIUNI; ~ile adverbiale {*în loc mai așa, tot astfel* 116; ~prepoziționale *în loc mai, în loc mai ca și* 116

M

MAI MULT CA PERFECT; ~ul în limba română veche 205-216; ~ul în zona subcarpatică a Munteniei 351
MATEMATIC; termeni noi ~i în lingvistică 191
MESAJ; cuvînt- ~ și cuvînt-imagîne 156
METAFORĂ; ~a-cuvînt 124
METAFORIC; sensuri ~e în poezia lui Ilarie Voronca 151-160; sistem ~preexistent în poezia lui Ilarie Voronca 151; procesele ~e ale poeziei voronciene 152; fiziologia construcțiilor ~e în poezia lui Ilarie Voronca 154
METAFORIZARE; rolul de ordonare poetică al ~ii în poezia lui Ilarie Voronca 151
METODĂ; ~a geocartografică 177; ~e în lingvistică 181
MOD; ~urile și timpurile verbale în lirica populară 139-149

N

NARAȚIUNE; ~a lirică 148
NEOLOGISM; noțiunea de ~ în graiuri 52; ~ele în dicționare 21; tipuri de ~ 21; adaptarea fonetică a ~elor în limba română 21; ~ în limba română 21; condiții de selectare a ~elor pentru dicționare 22
NEUTRU; ~l în albaneză, în comparație cu româna 370
NOBIL; noțiunea de ~ 175
NOMINAL; flexiunea și sintaxa aspectului ~ în raportul concret-abstract în dialog la Duiliu Zamfirescu 133
NUME; ~de persoane 75; ~propriu 87; ~de familie 87; ~propriu 80
NUME PREDICATIV; subiecte și ~e cuvinte abstracte în dialog la Duiliu Zamfirescu 134
NUME PROPRII; subiecte ~la Duiliu Zamfirescu 132

O

OCCLUSIVE; ~le palatale [k'], [g] în graiurile dacoromâne 227-230

ONOMASTICĂ; terminologie ~ 85; Al
XI-lea Congres de științe ~ e 195
ORDINE; conceptul de ~ 175
ORTOGRAFIE; ~ a limbii române 17; pro-
bleme de ~ la Atanasie Șandor 332

P

PERFECT COMPUS; ~ ul ~ în limba ro-
mână veche 205–216

PERFECTIV; funcțiunea de ~ are, aspect-
tuală a unor prefixe verbale ale limbii
române literare și ale subdialectului bănă-
țean 103; deosebirea dintre ~ și im ~ în
limba română 104

PERFECT SIMPLU; ~ ul ~ în limba ro-
mână veche, 205–216; forme vechi la
primele două persoane de plural ale ~ ului
~ 217–225; ~ ul ~ în zona subcarpatică
a Munteniei 351

PERSONIFICARE; ~ a 124

PORECLA; noțiunea de ~ 85–90

PORECLA; trecerea ~ ei în supranume 89

PREFIX; ~ ele verbale 101; ~ ele *aspec-
tuale* în limba română 101; valorile și rolul
~ elor verbale din limba română literară
și din subdialectul bănățean 101; determi-
narea ~ ală 101; ~ ele verbale în limbile
slave 102; ~ ele verbale în limbile care nu
au aspect verbal 103; ~ ele *de-*, *des-*, *ne-*,
po-, *pre-*, *pro-*, *răs-*, *ză-*, *pre-*, *stră-*, *răz-* 105;
~ ele *do-*, *pri-*, *pro-*, *ză-* 105, 106, 109;
rolul ~ elor verbale în latină 106; recon-
siderarea originii ~ elor *aspectuale* în limba
română 107; ~ ul *ză-* din subdialectul bă-
nățean 108; ~ ul *pri-* din subdialectul bă-
nățean 108; ~ ul *pro-* din subdialectul bă-
nățean 108; ~ ul *re-* 108; ~ ul *pre-* 108;
~ ul *con-* 108; ~ ul *în-* 108; ~ ele și ca-
tegoria de Aktionsart 108; ~ e *asemantice*
108; ~ ul *do-* din subdialectul bănățean
109

PRENUME; vocativul ~ lor în graiul mara-
mușean 63–74

PREPOZIȚIE; ~ iile *ca*, *cît*, *decît*, *drept*,
asemenea 116

PREVERB; ~ e cu nuanță de aspect în dia-
lectul bănățean 106

PRINCIPII; ~ ul fonetic și cel etimologic 17
PURIFICARE; despre ~ a limbii române 17

R

RADICAL; termenul ~ 77; ~ e primare 78,
79; ~ e secundare 78, 79; ~ e vocalice și
consonantice 80

RAMURA; ~ i ale lingvisticii 181

RAPORT; ~ ul concret-abstract în dialogul
lui Duiliu Zamfirescu 133; ~ ul de inversă
proporționalitate dintre cuvintele-mesaj și
cuvintele-imagine 156

REGE; noțiunea de ~ 175

RELATIE; ~ a limbă-realitate 31

RELATIE APOZITIVĂ; coordonarea și ~ a
~ ă în opoziție cu subordonarea 297–312;
natura sintactică a ~ ei ~ e 297–312

RETORICA; preliminar la o istorie a con-
ceptului de ~ 313–320

S

SEMANTIC; analiza conținutului ~ al unor
verbe (*medita*, *observa*, *reflecta*) 32

SEMANTICĂ; aspecte ~ e ale verbelor *me-
dita*, *observa*, *reflecta* 31–37; variația ~
33; diferențiere ~ aspectuală 37

SENS; ~ uri metaforice în poezia lui Ilarie
Voronca 151–160

SINONIMIC; serie ~ ă 33; relație ~ ă 34

SINTAGMĂ; ~ a *verb* + *adj.* 265–277

SINTAXĂ; ~ a gerunziului românesc 343–
345

SISTEM; ~ ul fonologic al limbii române
161–165

SISTEM FONETIC; ~ ul fonetic al graiuri-
lor și influența limbii literare 52, 56, 59

SISTEM FONOLOGIC; despre ~ ul ~ al
limbii române 161–165

SISTEM MORFOLOGIC; ~ ul ~ al graiuri-
lor și influența limbii literare 53, 59, 60

SOCIETATE; ~ a de limba română din
P. S. A. Voivodina (Jugoslavia) 196

STIL; conceptul de ~ 364–367

STILISTICĂ; analiza ~ a poeziei lirice 139;
probleme de ~ la Atanasie Șandor 341;
studii de ~ 364–367

STRUCTURĂ; ~ a lirică 148

SUBIECT; ~ e și nume predicative cuvinte abstracte în dialog la Duiliu Zamfirescu 134; ~ e nume proprii la Duiliu Zamfirescu 132

SUBORDONARE; coordonarea și relația apozitivă în epozitie cu ~ a 297–312

SUBSTITUT; noțiunea de ~ în onomastică 87

SUFIX; ~ ul -j- 76; ~ ul -k- 76; ~ ul -s- 77; ~ ele și rolul lor în analiza structurii hipocoristicelor slave 81; ~ ul -ac 253; ~ ul -ag 254; ~ ul -eală 252; ~ ul -șag 253

SUPRANUME; noțiunea de ~ 85–90; momentul psihologic al creării poreclelor și ~ lor 88; porecle și ~ le în sistemul lexical 90; sistemul morfologic, poreclele și ~ le în sistemul morfologic 90; porecelele și ~ le în sistemul semantic 90;

SUVERAN; noțiunea de ~ 175

T

TEORIE; ~ ii în lingvistică 181

TERMENI DE ÎNRUDIRE; vocativul ~ lor ~ în graiul maramureșean 63–74

TERMINOLOGIE; ~ onomastică 85; ~ marinărească și pescărească 177

TIMP; modurile și ~ urile verbale în lirica populară 139–149

TIMPURI VERBALE; folosirea ~ lor simple în dacoromână 15

TOPICĂ; ~ a de tip postpus la Duiliu Zamfirescu 130, 131; ~ a de tip antepus la Duiliu Zamfirescu 130, 131

TOPONIM; etimologia unor ~ e 14; importanța ~ elor pentru explicarea istoriei poporului român 14; ~ e românești de ori-

gine străină 15; nume de țări și de popoare 368; din ~ ia satului Telești 231–234

TRACO-DAC; atestări de limbă ~ a 14

U

UNIVERSALII; existența ~ lor etimologice 191

V

VARIANTĂ; ~ a literară și ~ ele regionale (ramificații teritoriale) ale limbii 167

VERB; regimul prepozițional al ~ ului 116; ~ e ale declarației în dialog la Duiliu Zamfirescu 130; ~ e ale declarației în *Viața la țară* 130–132; alternarea valorilor concrete și abstracte ale ~ elor în dialogul lui Duiliu Zamfirescu 136; ~ ul și structura poeziei lirice 139–149; complinirea ~ elor de către adverbele *îndată* și *curând* 243–248; sintagma ~ + *adjectiv* 265–277; ~ ul și *adjectivul* însoțitor 270; ~ ul în compoziția lirică 321–329

VERBAL; imagini ~ e în lirica populară 140

VERB COPULATIV; a fi, ca ~ 266

VERSIFICAȚIE; probleme de ~ la Atanase Șandor 341

VOCATIV; ~ ul termenilor de înrudire și al prenumelor în graiul maramureșean 63–74; ~ ul scurt 67; ~ ul în o din Maramureș 69; regimul ~ elor prenumelor și al numelor de rudenie în Maramureș 70

Z

ZEU; noțiunea de ~ 176

INDICE DE NUME

A

Aaron, Fl. 331
Adamescu, Gh. 21
Adams, G. B. 86
Admoni, W. 369
Adolph, Henrico 347
Agallu, Fatmir 369
Agirbleanu, I. 91, 92, 95, 198
Albert, L. 262
Alecsandri, V. 35, 199
Alessio, G. 262
Alexi, I. 9, 10, 13
Alexis, G. 262
Alexandrescu, E. 301
Alexandrescu, I. 178
Alvarez, G. D. 86
Amprecht 339
Andriescu, Al. 168
Andronicus, Livius 315
Anghel, Ioana 171—176, 361—364, 378
Antoine, G. 365
Apreotesel, C. 197
Apresjan, J. 364
Arghezi, Tudor 91—93, 304, 312
Aristotel 316, 317, 362, 363, 372
Arrivé, M. 120
Artells, E. 262
Asachi, G. 33
Asan, Finuța 269, 275, 298, 300
Avanesov, R. I. 184
Avram, Andrei 67, 161, 178, 348
Avram, Mioara 116, 275, 298, 299, 310
Avilova, N. S. 184

B

Baciu, I. 192—193
Bacovia, G. 200
Bahner, W. 10

Bal, W. 86, 88, 90
Balázs, L. 50
Baldinger, K. 37, 363
Bally, Ch. 275, 362—365
Balzarotti, R. 31
Barbler 190
Barbu, E. 91, 92, 96
Barbu, N. I. 305
Bárczi, G. 261
Barîțlu, G. 35, 331, 332
Barthes, R. 316, 366
Battisti, C. 262
Bayet, J. 314, 315
Bazell, C. E. 370
Băcescu, Mihai 370
Băcescu, N. 312
Bănulescu, Șt. 91, 95, 96, 99
Bărnauțu, S. 14
Bărsan, A. 195
Beardsley, M. 114
Beauzée 362
Bejan, D. 91—99, 198
Bell, A. M. 374
Beloșapkova, V. A. 186
Beltech, E. 49—61, 199
Bengescu, H. P. 91—93, 96
Benni, T. 372
Benveniste, E. 171—174, 176, 363, 366
Berceanu, B. B. 267, 286, 298, 302
Bergsveinsson, S. 260
Berruto, G. 178
Bertoldi 190
Bezdech, Șt. 316, 317
Bianu, I. 332
Bidian, V. 198, 217—225
Bierwisch, M. 366
Bilețchi, N. V. 355
Billanovich, G. 319

Blidea, N. 231—234
 Birlea, I. 141, 322, 326
 Birlea, O. 43
 Blaga, L. 169, 200
 Blédy, G. 249
 Bloch, O. 49, 262
 Bloomfield 362
 Boethius 319
 Bogdan, Al. 46
 Bogdan, D. P. 189
 Bogdan, I. 169, 237
 Bogren, V. 5—6
 Boladgi, M. 15
 Bolsacq, E. 258
 Bojan, Maria 21—29
 Bojan, T. 369—372
 Bolintineanu, D. 32, 199
 Bondarko, A. V. 187—189
 Bonet, Juan, Pablo 373
 Bonfante, G. 370
 Borellă, M. 6
 Bopp, Fr. 266, 362, 371
 Borkovskij, V. I. 107
 Boshoff, P. E. 259
 Bosworth, J. 259
 Botez, D. 29
 Botiș, T. 331
 Bouverot, D. 114—116
 Braharu, D. 41
 Bratu, Costin 351
 Braumshorn 339
 Bray, W. 373
 Bréal, M. 362, 363
 Breazu, I. 331
 Breban, V. 50, 379
 Broecke-Rose, Christine 113—121
 Bröndal, V. 86
 Brown, R. R. 363
 Bruce-Whyte, M. A. 9, 10, 17
 Budal-Deleanu, I. 13, 17
 Buffon, 365
 Bujor, I. 70, 370
 Bulgăr, Gh. 91, 98, 105, 107, 115, 168, 285, 286, 297
 Busse, W. 367
 Buslaev, F. I. 81
 Bușniță, Th. 178
 Byek, J. 86, 107, 168

C

Çabej, Eqrem 369
 Caecus Appius Clanelius 315
 Camilar, E. 85
 Candrea, I. A. 66, 69, 86, 87, 88, 211
 Cantacuzino, C. 168, 212—211
 Cantemir, D. 378
 Capidan, Th. 69, 205, 207, 212, 214
 Caracostea, D. 168
 Caragiale, I. I. 35, 213, 305, 310, 312
 Cavallotti, T. A. 15
 Cazacu, D. 50—56, 68, 128, 167, 168, 218, 348, 349
 Câmpeanu, E. 86, 133, 179—181
 Călărașu, Cristina 214
 Călinescu, G. 35, 91—97
 Cellku, M. 369
 Chalnet, A. Ed. 313, 314
 Chendi, Ilarie 200
 Chereșteșu, V. 168
 Chiricufă-Marinovici, Rita 243—248
 Chirilov, P. 183—187, 187—189
 Chomsky, N. 113, 364
 Cernăuțeanu, Natalia 86
 Clobanau, Fulvia 301
 Cleero 314, 319
 Cipariu, T. 9, 13—15, 18, 279, 280, 282, 331, 332, 337
 Clorănescu, A. 262
 Clura, Al. 198
 Clopoșel, Maria, 106, 107, 109
 Coja, I. Z. 372
 Comșulea, Elena 21—29, 198
 Cobuș, Cornelia 218
 Conea, I. 42
 Constantinescu, N. A. 76, 86, 232, 235, 288
 Conțiu, Mihai 349
 Corax 313
 Coresi 169, 205—216, 288
 Corominas, J. 262, 263
 Corrtelazzo, M. 177—179
 Corssen, W. 339
 Costăchescu, M. 237
 Coșbuc, G. 288
 Coșeriu, E. 168, 363
 Coteanu, I. 50—53, 64, 69, 105—107, 168, 297, 298, 300, 370, 377, 379
 Creangă, I. 96, 291, 297, 312

Cressot, M. 365, 367
 Cristureanu, Al. 86
 Croce, B. 180, 314, 318, 319
 Csák, L. 86

D

Dahlerup, V. 260
 Dalcovlelu, C. 6, 168
 D'Alembert 362
 Dan, I. 63—67, 69, 70
 Darmesteter, A. 362
 Dauzat, A. 86, 275, 369
 Davydov, N. I. 183
 Deanović, M. 176, 177
 Decurtius, A. 262
 Delavrancea, B. Șt. 94
 Delbrück, B. 174, 275
 Demény, L. 169—171
 Demetrahou, D. 258
 Demiraj, Shaban 369—372
 Densusianu, O. 42, 43, 63, 64, 107, 167, 168,
 211, 213, 228, 232, 253, 254, 356, 362
 Devoto, G. 262, 346, 347
 Diaconescu, I. 267, 275
 Diaconescu, Paula 275, 280, 288
 Diderot 362
 Diez, Fr. 7, 10, 16
 Dima, Al. 128
 Dimitrenko, S. N. 184
 Dimitrescu, Florica 40, 50, 116, 137, 205
 Dioscoride, P. 14
 Dluska, Maria 372
 Dodi, A. 369
 Doml, Mahr 369
 Doroszewski, W. 260, 372
 Douhet 362
 Dragomirescu, Gh. N. 64, 68—70, 91, 98, 275
 Dragoș, Elena 113—126, 138, 198
 Dragoveanu, D. D. 91, 265—277, 282—286
 Draye, H. 195
 Drăganu, N. 169, 240, 268, 273, 275, 368
 Dumitrescu-Buşulenga, Zoe 291
 Dubois, J. 275, 283, 284, 293, 316, 365
 Duchacek, O. 363
 Duclou 353
 Ducrot, Oswald 356—359
 Dumitracel, Stellan 50, 52, 377
 Dumitrescu, Monica 347

E

Edeline, F. 316
 Edelstein, Frieda, 209 213, 214, 275, 343,
 344
 Endzellan, J. M. 347
 Enescu, G. 303, 304
 Empedocle 313
 Eluard, P. 114
 Emlinescu, M. 34, 200, 328
 Engel, C. 13, 198—200
 Ernout, A. 173, 258
 Ewald 373

F

Fabritius, Hieronim 372
 Façon, Nina 318
 Falcuc, I. 63—74, 198, 199
 Felst, S. 259
 Felecan, N. 198
 Ferraboschi B. P. 178
 Fillmon, N. 32, 35
 Filipp, E. 197
 Fischer, H. 261
 Fischer, J. 105, 107, 260, 261
 Flaubert, G. 365
 Flora, R. 196
 Florescu, V. 313, 316
 Fodor 119
 Folena, G. 178
 Forcellini, A. 258
 Forner, L. 260
 Fowler 366
 Franceschi, T. 178
 Franck, H. 259
 Frau, G. 178
 Frâșilă, V. 65
 Friedler, W. 370
 Frings, T. 259
 Frisk, H. 258
 Frincu, C. 206, 209, 214, 217
 Fugaru, Fl. 8

G

Gabinski, M. A. 370
 Gafița, M. 129

Galaction, G. 33
 Galen, Claudius 372
 Galkina-Podoruk, E. M. 102
 Gamillscheg, E. 262
 Garcia, V. de Diego 262
 Gămulescu, D. 43, 45, 195, 197
 Gebauer J. 260
 Genette, G. 316, 366, 367
 Genlus, A. 47
 Georges, K. E. 258
 Georgescu, Al. 206, 221
 Gergely, P. B. 86
 Gerglev, Vl. 195
 Ghergariu, L. 39, 251
 Ghețle, I. 49, 52, 69, 170, 209
 Ghica, I. 286
 Ghiclete, Galina 218
 Glosu, Șt. 63, 65, 67
 Gluglea, G. 237
 Gjinari, J. 369
 Glinz, H. 269, 275
 Golopenția-Eretescu, Sanda 119—124, 306, 358
 Gombocz, Z. 261
 Granet, M. 313
 Graur, Al. 21, 25, 51, 64, 67—70, 75, 78, 86, 103, 161, 168, 249, 250, 254, 262, 275, 276, 290, 311, 345, 370
 Greceanu, R. 168
 Grecescu, C. 238
 Grecu, D. 50, 51, 86, 200, 378
 Grecu, V. V. 340
 Greenberg, J. H. 363
 Greimas, A. J. 283
 Grimm, J. 14, 18, 260
 Grote, G. 317
 Groza, Maria 86, 88, 89
 Gruiță, G. 279—295, 343—345
 Grünberg, L. 127, 129
 Guillaume, G. 139, 140
 Gulraud, P. 192, 361—367, 314
 Guțu-Romalo, Valeria 116, 269, 276, 294, 369

II

Hann, G. 371
 Hall, R. A. 370
 Harris, Z. S. 363
 Hasdeu, B. P. 13, 14

Haș, Gh. 359—361
 Hatzfeld, H. 139
 Hazy, Șt. 276
 Helke, G. 260
 Hellquist, E. 260
 Helmholtz 373
 Hempel, H. 122
 Hjelmslev, L. 180, 291, 363
 Herdan, G. 364
 Hockett, Ch. 364
 Hodliș, V. 297—312
 Hodoș, E. 322—325
 Höeller 260
 Hofmann, H. 16
 Hofmann, J. B. 258
 Hogaș, C. 91, 96, 97
 Holder, William 373
 Holthausen, F. 259
 Homorodean, M. 42, 232
 Hristea, Th. 22, 24, 250—252, 262
 Horojși, Vl. 370
 Horodincă, G. 128
 Hultsch, F. 257—259
 Humboldt 363
 Hunfalvy, P. 13
 Hysa, E. 369

I

Iacob, Șt. 370, 372
 Ibrăileanu, G. 6, 168, 198, 200
 Iliev, Șt. 76, 78—81, 236—240
 Imbs, Paul. 360
 Ionașcu, Al. 116
 Ionașcu, R. 332
 Ionieă, Ion 349
 Iordan, I. 5—6, 21, 52, 67, 68, 70, 86, 104, 105, 168, 177, 196, 206, 208, 213, 214, 231, 232, 237, 240, 262, 266, 276, 280, 291, 369, 372, 377—379
 Iorga, N. 5, 32, 34, 169, 199, 200
 Iorgovici, P. 12, 13
 Isačenko, A. V. 101
 Istrate, G. 168
 Istrate, I. 127—138
 Ivasiuc, Al. 91, 94
 Ivașcu, G. 169
 Ivănescu, G. 21, 51, 168, 198, 347, 370

J

Jaberg, K. 178, 363
 Jacobsson, H. 113
 Jakobson, R. 140, 289, 364, 366, 367
 Jakovljević, A. 189
 Jassem, W. 372, 375
 Jespersen, O. 86, 283, 364, 374
 Jleoviel, M. 43, 45
 Johannesson, A. 260
 Jones, H. S. 258
 Jović, D. 197
 Jud, J. 178
 Jung, W. 269, 276, 369
 Jungg, G. 371

K

Kaczmarek, L. 372
 Kalser, W. 365
 Karataev, I. 169
 Katara, P. 261
 Katz 119
 Kelemen, B. 32, 167—169, 199, 200, 261,
 345—347, 377
 Klemensiewicz, Z. 372
 Kempelen, Wolfgang van 373
 Kerschbaumer, M. T. 95
 Király Fr. 249—255
 Kirehhof, 339
 Kiričenko, I. N. 260
 Kis, Emese 86, 88, 89
 Klein, Daniel 347
 Klein, E. 259
 Klepikova, G. P. 105
 Klinkenberg, J. M. 316
 Kloster-Jensen, M. 374
 Kluge, F. 260
 Komarnički, Victor 354, 355
 Koneczna, Hallna 372
 Kopitar, B. 13—15
 Kornfeld, R. 105
 Körösi, Št. C. 17
 Kováčec, A. 213
 Kovtunov, I. I. 186
 Kramer J. 257—263
 Krauss, F. 261

Kuentz, P. 364—367
 Kurylowicz, J. 281—346
 Kuznecov, P. S. 107

L

Lacea, C. 42
 Lachmann 339
 Lafe, Emil 369
 Lascu, V. 46
 Laurian, A. T. 13, 332
 Latinl, Br. 319
 Lănerânjan, I. 91, 94, 95, 98
 Lăzărescu, P. 50, 51, 53, 349
 Leake, W. M. 371
 Lecoy, Félix 360
 Lees, R. B. 363
 Lehtonen, M. 113, 118, 125
 Lenneberg, E. H. 363
 Leonardo da Vinci 372
 Leonte, L. 21
 Lepšins, R. 339
 Leroy, M. 181—183
 Levin, 364
 Levy, E. 262
 Lewis, C. T. 258
 Lexer, M. 260
 Lichačev, D. S. 147
 Liddel, H. G. 258
 Likaj, E. 369
 Locke, John 362
 Lomonosov, M. V. 183
 Lopatin, V. V. 184
 Lorinț 169, 170
 Loșonți, D. 86
 Lostque, Serge 368
 Lotz, J. 363
 Lovinescu, E. 198—200
 Luther 168
 Lyons, J. 281, 283, 287

M

Machek, V. 260
 Macrea, D. 7—11, 13, 16, 17, 21, 168, 169,
 199, 332
 Madsen, Jakob 372

Malorescu, I. 13, 331
 Malorescu, T. 14
 Malkiel, Y. 189, 190
 Malmberg, B. 179, 180, 181, 363
 Malraux, A. 369
 Mancaku, S. 369
 Maneca, C. 370
 Manollu-Manea, Marla 214, 276, 284, 285, 288,
 289, 291, 293
 Marcovici 32, 92
 Marcus, S. 113, 276
 Mareş, Al. 205
 Mareş, F. V. 189
 Marinescu, Bogdan 349
 Marouzeau, J. 77, 79, 276, 365, 370
 Du Marsals 362
 Martin, R. 139
 Martinet, A. 283, 286, 346, 363, 364
 Maslov, I. S. 102
 Második, K. 261
 Maspero, H. 363
 Massim, I. C. 331
 Matoré, G. 363
 Mazilu, D. R. 169
 Mayrhofer, M. 195
 Maxim, I. 15
 Mărdărescu, Marla 218, 348
 Măril, I. 6, 44, 176—179, 200, 249, 378
 Meglster, H. 261
 Mellet, A. 167, 173, 206, 210, 258, 363
 Melleh, J. 261
 Melnik, Vasile 354—356
 Meyer-Lübke, W. 229
 Micău, P. 114, 283
 Micu, S. 10, 17, 169
 Migliorini, B. 189
 Mihălescu, N. 28, 286, 287
 Mihăilă, G. 356
 Miklosich, Fr. 75—77, 239
 Millaş, C. 95
 Minguet, M. 316
 Mloc, Damasciu 47, 236
 Mişan, A. 101—111
 Mitran, M. 301
 Mitterand, H. 275
 Mitzka, W. 260
 Mindrescu, S. C. 253, 265
 Mocanu, N. 198, 200, 347—351
 Molse, I. 185
 Moldovan, I. M. 42, 47

Moldovan, D. 195
 Moles, A. 364
 Molnar-Piuarlu, I. 13, 169
 Montrin, J. 319
 Mommsen 339
 Morariu, Leca 213
 Moraru, T. 168
 Morgagnieo, G. B. 373
 Morier, H. 316, 365, 367
 Mounin, G. 31, 276, 364
 Mozes, H. 198, 199
 Mrozek, S. 346
 Muller, Ch. 364
 Mucke, E. 260
 Müller, J. 259
 Munteanu, R. 169
 Munteanu, Şt. 86
 Munteanu, B. 316
 Murgu, E. 10
 Murray, J. 259

N

Neagoe, Elena 271, 276
 Neagoe, Victorela 350
 Neagu, F. 91, 93, 96, 97
 Neamţu, G. G. 271, 276
 Neculec, I. 212, 214
 Nedelcu, S. 91, 94, 97
 Negomireanu, D. 31—37
 Negruzzi 32, 213
 Nelescu, P. 65, 67, 198, 200, 227, 228
 Nicolaiasa, G. 332
 Nicolescu, A. 285
 Niculescu, Al. 168, 276, 294, 369
 Nida, E. 364
 Nielsen, N. A. 260
 Nienaber, G. S. 259
 Nolea, C. 315
 Norden, E. 259
 Novikova, A. M. 141
 Nuţă, I. 86, 89

O

Ocheşanu, R. 105, 107, 276
 Ohmann, R. 113
 Olă, I. 297, 300, 301

Olteanu, P. 208
 Oninos, C. T. 259
 Onu, L. 167, 168, 208
 Orza, R. 198
 Osgood, Ch. 365
 Oszkár, M. 141

P

Palva-Boléo, Manuel de 86
 Pamfil, Viorica 205—216
 Pamfile, T. 141, 146, 322, 323, 327
 Panătescu, P. P. 212, 236
 Panini 362
 Papacostea, C. 315
 Papadima, O. 141, 322
 Papadrianos, J. 189
 Papahagi, T. 42, 63, 67, 70, 141, 237, 322, 324, 326
 Papastathis, Ch. K. 189
 Pape, W. 258
 Papiian, V. 198
 Papiu-Iarlan, Al. 9
 Paris, Gaston 49
 Pascu, G. 233, 238
 Pascu, Șt. 11, 168
 Pașcu, Șt. 64, 67, 69, 86, 237, 239
 Patrizio, Fr. 319
 Paul, H. 369
 Pavel, V. K. 355
 Pavlovič, M. 197
 Păltineanu, V. 189—192, 198
 Pătrășcanu, Tr. 86
 Pătruț, Ioan 69, 75—84, 107, 109, 161, 162, 189, 195—196, 196—197, 198—200, 205, 208, 209, 213, 229, 235—241, 249, 370—372, 377, 379
 Pârvan, V. 346
 Peclar, S. 261
 Peer, O. 262
 Pellegrini, G. B. 178, 195
 Perelman, Ch. 316
 Pernaska, R. 369
 Peressiculus 152
 Pervain, I. 199
 Petrescu, Camil 200
 Petrescu, Cezar 33, 34, 91, 95, 97
 Petrescu, Maria, P. 200
 Petrescu, Liviu 128

Petrovici, Emil 46, 52, 53, 107, 109, 161, 169, 170, 199, 201, 214, 220, 227, 347, 355
 Petrovskij, N. A. 240
 Petsch, R. 139, 140
 Philippide, Al. 198, 279, 286, 346
 Pleoche, J. 192, 193
 Pike, Kenneth, L. 363, 374
 Plotrovski, R. G. 354
 Pire, F. 316
 Plsko, J. 371
 Platon 315—318, 362, 363
 Pleșolanu, Gr. 13
 Petöfi, J. 114, 121
 Plotnikova, V. A. 184
 Poghire, C. 136, 195, 346, 347
 Polák, V. 346, 347
 Pop, D. 11, 63
 Pop, Gh. 21, 50, 51, 53
 Pop, Sever 355
 Pop, S. 49, 50, 64, 218, 220, 221, 224
 Popa, Ath. 198
 Popa, Mircea 198—200, 331—342
 Popescu-Băjenaru, Gr. 85
 Popescu, D. R. 91—93, 96
 Popescu, Radu 168, 238, 310, 312
 Popovici, Iosif 64, 67, 213
 Popovici, D. 7, 9, 328
 Pospelov, E. M. 195
 Pottler, B. 364
 Preda, M. 91, 94
 Pring, J. T. 258
 Prioteasa, Ioana 181—183
 Procopovici, Al. 68, 69, 219
 Protase, Maria 7—10
 Proust, M. 365
 Pumnul, Aron 340
 Puncar-Guşellă, M. 86
 Pușcariu, S. 7, 8, 21, 39, 41, 44, 51, 53, 58, 64, 67, 70, 91, 95, 97, 209, 213, 237, 370

R

Radu, Gh. 64—67, 198
 Rask, R. 362
 Rădulescu-Hellade, I. 13, 16, 17, 199, 214, 276, 279, 305, 332, 337
 Rebrenu, Liviu 33, 35, 91, 92, 94, 117, 198
 Rebrenu, Tiberiu 198
 Red'kin, V. A. 185

Regula, M. 301
 Revzin, I. I. 364
 Rey, Alain 361—364
 Riffaterre 364—367
 Rîzescu, I. 103, 106, 107, 109, 300
 Robelue, I. 70
 Robins, R. H. 287
 Roesler, R. 13, 15
 Rohlf, G. 370
 Roman, V. 331
 Roques, Mario 49, 360
 Rosetti, Al. 69, 105, 107, 161, 167, 168, 170,
 205, 209, 212, 213, 251, 281, 328, 370
 Ross, W. D. 314
 Rossi, Fr. 371
 Roșca, D. D. 312
 Roșlanu, I. 86, 197—200, 381—401
 Rousseau, J. J. 362
 Rusu, Gr. 65, 198, 199, 200, 209, 227—230
 Rusu, I. I. 239, 346, 347
 Rusu, V. 50, 70, 349
 Rutschal 339
 Ruwet, N. 37, 289, 367

S

Sadoveanu, M. 34, 35, 92, 93
 Sala, M. 50, 178
 Sandfeld, Kr. 214
 Sapir, E. 365
 Sasu, A. 198—200, 313—320
 Satto, L. 284
 Saussure, F. de 179, 361, 363
 Sauvageot, A. 363
 Savic, M. D. 197
 Sădeanu, Fl. 210
 Săteanu, C. 300—302
 Săulescu, G. 13
 Sblerea, I. G. 205
 Sebeok 367
 Seche, Lulza 21, 378
 Seche, Mircea 21, 378
 Sechehayo, Al. 276
 Seldel, E. 355
 Schlegel 16
 Schneider 339
 Schmid, W. 195

Schuchardt, H. 363
 Schuller, I. C. 13
 Schulze, W. 258
 Scott, R. 258
 Scriban, D. 41, 42
 Seldi, E. 214
 Sever, Axente 340
 Seyffert 339
 Shaban, D. 198, 369—372
 Shkurtaj, Gj. 369
 Short, C. 258
 Sillaș, Gr. 11—19, 198
 Simlon, E. 152
 Simlonescu, D. 170
 Slnasa, Ihu 372
 Sireu, P. 169
 Skorupka, S. 372
 Slama-Cazacu, Tatiana 319, 350
 Slave, Elena 123, 259, 260
 Slavici, I. 92, 93
 Slawski, V. 260
 Smirnikij, A. I. 369
 Soerate 317
 Sokolov, D. 183
 Sokolov, P. 183
 Soltischl, Ligla, Stela 364—367
 Sorbală, V. S. 355
 Sørensen, H. S. 86
 Spltzer, L. 125, 364—367, 370
 Stäel, Mme de 365
 Stan, Aurelia 85—90, 195, 199
 Stan, E. 198—200
 Stan, Ionel 50, 65
 Stan, I. T. 86, 161—165, 372—375
 Stancu, Z. 35, 92—94, 96
 Stankiewicz, E. 367
 Stolca, N. 43, 46, 47
 Statl, S. 31, 91, 98, 115, 116, 148, 276, 281,
 283, 285—287, 297, 298, 301, 302, 307,
 309, 324
 Statl, V. N. 355
 Stendhal 365
 Struve 339
 Suelu-Schwartz, T. 198
 Svedova, N. I. 186
 Surdu, B. 47
 Sulzer 13
 Szász, L. 199
 Swadesh, M. 363

§

Şandor, At. 331—342
 Şăineanu, L. 276
 Ştefulescu, Al. 231, 232, 237
 Şerban, F. 139—149, 198, 199, 321—329
 Şerban, V. 169—171, 257, 263
 Şincal, Gh. 10, 13, 17, 169, 213
 Şîrbu, V. 115
 Şuteu, Flora 269, 276, 328
 Şuteu, Valeriu 218, 374

T

Tagliavini, C. 259, 370
 Tachlaos, A. E. 189
 Taelt 315
 Tamás, L. 39, 40, 46, 47, 251—254, 262
 Tappolet 51
 Tarnanides, J. 189
 Taşcu, V. 151—160, 198—200
 Teaha, Teofil 66, 219, 222, 350
 Theban, Laurenţiu 347
 Teluş, Sabina 377—379
 Tempea, R. 13
 Teravčič, P. 197
 Terracini, B. A. 50, 178
 Tesnière, L. 274, 276, 286, 289, 303
 Thorne, J. P. 113
 Tiktin, H. 240, 262
 Tislas 313
 Todoran, Emilia 378
 Todoran, Romulus 39—48, 49, 51, 52, 63, 64,
 67, 252, 354—356
 Todorov, H. 322
 Todorov, Tzvetan 316, 356—359
 Togeby, K. 370
 Tohăneanu, G. 168
 Toma, Stela 378
 Tomšle, F. 261
 Tomuşa, Liviu 351—354
 Topirceanu, G. 86
 Totoni, M. 369
 Trauca, D. 318
 Trifunović, Dj. 189
 Trlnon, H. 316
 Trubeckoy, N. S. 187

Tsars, J. 189
 Tudoran, R. 305
 Tupikov, N. M. 80, 236, 238

T

Țăra, V. 86

U

Udler, Rubl 354—356
 Ulaszyn, H. 372
 Ullmann, Şt. 114, 364, 367
 Uluhanov, I. S. 184
 Ureche, Gr. 211, 213
 Ursu, Despina 21
 Ursu, N. A. 21

V

Vraclu, Arlton 345—347
 Văcărescu, Iancu 13
 Vaillant, I. A. 13
 Valéry, P. 366
 Valeslo, P. 114, 119, 124
 Varlaam 198
 Varron 362
 Vascenco, V. 195
 Vasici, P. 331
 Vasilleva, A. K. 369
 Vasillu, Emanoil 50, 119, 120, 124, 161, 162,
 306
 Vasillu, G. 11—19, 198, 368
 Vasillu, Laura 67, 276
 Vasmer, M. 260, 261
 Vendryes, J. 175
 Verdam, J. 259
 Verwijs, E. 259
 Vesa, P. 371
 Vianu 35, 86, 118, 127, 151, 156, 168
 Vielu, Alexiu 42, 232
 Vico, G. B. 362
 Vidos, B. E. 177
 Vieli, R. 262
 Vinogradov, V. V. 102
 Vintoler, O. 86, 183—187, 343—345
 Vives, J. L. 319

Vlad, Carmen 280, 356—359

Vlahuță, Al. 34

Völkel, P. 260

Voltaire 353

Voronca, I. 151—160

Vornicu, Gh. 63

Voss 338

Vossler, K. 180, 182

Vostokov, A. H. 183

Vries, J. 259—261

Vulpe, Magdalena 50, 60, 218, 349

W

Wald, H. 127

Wald, L. 259, 260, 276, 279, 281, 283, 345

Walde, A. 258

Wartburg, W. von 192, 262, 360, 363

Warren, A. 127, 128, 140

Wasmer, M. 261

Weigund, G. 69, 76, 239, 240, 248, 355

Weinreich, U. 119, 364

Wellek, R. 127, 128, 140

Wever, E. 373

Whorf, B. L. 363

Wierzechowska, Bożena 372—375

Wijk, N. 259

Z

Zaciu, M. 128

Zamfirescu, Dulliu 127—129, 133

Zamfirescu, Ileana 378

Zdrenghea, M. 68, 283, 294

Ziff, P. 113

Zipf, G. K. 364

Zingarelli, N. 46

Zoba, I. 199

INDICE DE CUVINTE *

ANGLO-SAXONĂ (veche)

pund 259

ARABĂ

rafl 263

BULGARĂ

Baba 78

Báda 78

Bádjo 78

Bádo 78

Báju 78

Báko 78

Bálo 78

Balomir 78

Bána 78

Báro 78

Bátjo 78

Báto 78

Bóbe 79

Bóbo 79

Bóce 79

Bóco 79

Bódo 79

Bógo 79

Bójo 79

Bóko 79

Bóne 79

Bóno 79

* *Bólo* 79

Bóse 79

Bóso 79

Bóte 79

Bóto 79

Bózo 79

Dáco 78

Kóla 80

Míšo 236

Prija 76

Ráda 79

Ráco 79

Rádo 79

Rája 76

Rájo 79

Ráko 79

Rálo 79

Ráno 79

Ráso 79

Stajko 76

Slojo 76

CATALANĂ

lliura 262

CEHĂ

Koj 76

Meša 77

ENGLEZĂ

business 174

cattle 173

cow-boy 23

high-life 23

king 175

pound 257, 259

root 77

spleen 23

stem 77

tenisman 23

whisky 23

FINLANDEZĂ

punta 261

FRANCEZĂ

affaire 174

agir 192

acher 192

cheptel 173

compact 192

éponge 23

livre 257, 262

pacte 192

paix 192

payer 192

pays 192

* Listele de cuvinte de la paginile 24—28, 71—72, 82 nu au fost incluse în indice.

pelle 192
pieu 192
précipice 47
propagande 192
racine 77
synagoge 192
thème 77

GERMANĂ

Edel 175
König 175
Lohn 174
Pfund 257
Stamm 77
Trene 173
Wurzel 77
Präzipiz 47
Zinkweiss 23

GERMANĂ VECHE

pfund 200
pund 259
**pundo* 260

DIALECTUL SĂSESC

fant 261, 262
font 261, 262

DIALECTUL ȘVĂBESC

fuont 261

GOTICĂ

kuni 175
laun 174

GREACĂ

askholia 174
basileus 175

drus 173
génos 175
géras 175
géron 175
kúdos 175
litra 258
misthós 174
oánaks 175
orégō 175
ōwis 172
phēmi 176
próbaton 172
thémis 175

INDOEUROPEANĂ

**bhā* 176
**peku-* 173

INDOIRANIANĂ

a) *avestică*
yaoš 176
 b) *vedică*
yoh 176

IRANIANĂ

arla 175
xsāyaθiya 175

ITALIANĂ

libbra 257, 262
lira
radice 77
tema 77

LATINĂ

anima 22
apitale 173
ars 175
caupo 259

crēdo 174
fari 176
genus 175
grumulus 42
homo 176
ius 176
libra 257, 258
libra pondo 258
moneta 259
negōlium 174
pagus 193
palus 193
pangere 193
pax 193
pondire 258
pondi 257, 259
pondus 258
praecipies 47
relegere 176
religare 176
religio 176
rex 175

MAGHIARĂ

adomány 251
adományozni 251
berbéc 249
bosszúsdág 252
brindza 249
esztrenga 249
festeni 252
font 261
funi 261
fűrés 251
fűrészelni 251
gazdálkodni 252
**hajta* 253
hajlás 254
hajló 254
kep 253
képes 253
külön 39
különít 39
puska 47
sor 254
szorog 253
tokány 249

tolvaj 253
tolvajság 253
zsákmány 251
zsákmányolni 251

OLANDEZĂ

pond 259

PORTUGHEZĂ

arratel 263
libra 262

PROVENSALĂ

liura 262

ROMÂNĂ

A

abia 92
adămană 251
adecă 298
ademeni 250, 251
adică 297–299, 301–303
adormi 104, 108
afund 40
afunda 40
aldămaș 249
altfel 301
altminteri 301
anume 92, 297–302
aproape 92
astăluș 252
astreluș 252
așa 92

B

Badea 236
Balotă 238
Barzotă 238

Başotă 238
beșug 249
berbec 249
beșug 249
boli 105
Bootă 238
bosușag 252
brlnză 249
bucle-bucleu 23
bunic 174
bustușag 252

C

calculator electronic 22
Calotă 238
cel mult 96
cel puțin 96
cerceta 32
chiar 92
chibz 254
chibzui 254
chilin, de ~ 39, 40
chilindi 39
chip 249
chipeș 250, 253
chipușor 253
ciupi 46
clștig 253
clștiga 253
coajă 40
cointeresa 108
compălimi 108
comple-compleu 23
computer 22
conforma 33
conlocui 108
conlucra 108
constata 34
container-container 23
convieșui 108
convorbi 108
cord/inimă 22
col la col 96
cu alte cuvinte 298, 303
cu mult 96
cu puțin 96

curlnd 243–248
cu totul 96
Cuza 240

D

de-abia 96
de-a dreptul 96
** dechilini* 40
declt 93
deduce 40
dedulci 40
defrupa 39, 40
delălură 40
deochiă 40
deopotrivă 93
deschilindă 40
deschilindi 40
deschilui 40
desclini 40
descoji 40
desface 103
deșălă 41
deșelă 41
deșeuă 41
deștilini 40
dezgrăsă 41
dimpreună 93
direct 93
dischilui 40
doar 93, 301
dobitoc 173
dormi 104
drept 93

E

eponj 23
exact 93
examina 32
ezecula 33

F

ferăstrău 250, 251
ferestrău 251, 252
ferestăi 252

feşleală 252
feştelei 250, 253
feşti 252
feşlui 252
fin 174
font 261, 262
frupt 39, 40
funt 257
fuont 261, 262
furtişag 253

G

gazdă 252
găzdac 253
găzdăli 252
găzdălui 252
găzdui 252
glod 43
Goasla 240
golşeler-golşeler 23
Goslea 240
grumbuleu 42
Grumbuleu (top.) 42
grumudeu 42
grumuleu 42
Grumuleu (top.) 42
Grumulie (top.) 42
grumur, -i 42
grumură 42
Guşa 238
Guşe 238
Guşu 238

H

hailaiş 23
hailă 254
hailău-ăi 254
hăilaş 254
hăilui 253, 254

I

ilistău 252
ilistrău 252

imediat 94
inimă/cord 22

I

imbălsăma 108
imbărbăla 108
imboboci 108
împreună 93
împropriedri 108
în adevăr 96
închipui 253
închiria 40
încolfi 40
încrede 103
îndală 94, 243—248
îndeosebi 94
îndrăgosti 108
înflori 103
(în)grăşa 41
înlătura 40
însăldăşui 253
în special 97
(în)şeua 41
înşira 254
înlocmai 94
înşepa 40
înverzi 108

J

jăcman 251
jecmăni 250, 251
jumătate 257

L

lăcăl 249
la fel 97
laolaltă 93
la rînd 96
la un loc 96
(de) lături 40
(în) lături 40
listă 252
listră 252

livră 262
lom, -i 43

M

mai 94
mai ales 97
mai degrabă 97
mai mult 97
marfă 173
marhă 173
marşarier 22
măcar 94
medita 31—37
merge 104
mic 43
mica 43
miedă 43
mîljeală 252
mînjeli 252
mînji 252
măşlindă 43
moină 43
moş 236
moşa 236
măşlindă 43
mult 94
munte 47
musai 249
Muşat 237

N

năglac 43
năglăg 43
năglăj 43
năglod 43
nepot 174
neproliferare 22
nic 43
nlea 43
nlea 43
nici 94
ninlea 43
numai 95

O

observa 31—37
opritoare 45
optimiza 22
ordinator 22
os 45

P

pasămile 301
păfugă 40
pistol 46
pișcă 46
pișcură 46
piștol 46
piștol 46
piștigă 46
polua 22
ponegri 105, 108
preface 105, 108
prelinge 105, 108
prelucra 105, 108
prelungi 105, 108
presăra 105, 108
preschimba 108
prețipls 46
prețipls 47
punct 47, 262
pund 262
punt 262
pur și simplu 97
pășcă 47
pușculiță 47

R

răscumpăra 105, 108
răsfire 105, 108
răsfoi 105, 108
răsfinge 105, 108
răstălmăci 105, 108
război 105, 108
răzgulind 105, 108
realege 108
realipi 109
reangaja 108
recalifica 109

recoace 109
recuceri 108
redeschide 108
redistila 109
reechilibra 109
reedila 108
reflecta 31—37
reincadra 109
respecta 33
respectiv 298

S

salar 174
sanlinelă-sentinelă 23
sălășui 253
sălășlui 253
selenaut 22
sesiza-sezisa 23
slmbure 45
strg 253, 254
strgui 253
slog 47
special 95
splin 23
stejar 173
srăbate 105
străfulgera 105
străluci 105
străpunge 105
strict 95
strungă 249
studia 32

Ș

șale 41
șir 254
șireag 254
ștr 255
șoim 249

T

lamân 96
lăgădă 254
lăgădui 254

teleinformatică 22
tenisman 23
tilind 39
tlhar 253
tlhârșag 253
tlhușag 253
locană 249
tocmai 96
tol 96

Ț

țincvais 23

U

umbla 104
unchi 174

V

văsăzică 298
virgulă 45
viteaz 249

W

whisky 23

SUBDIALECTUL
BĂNĂȚEAN

doafra 109
doajunge 109
doavea 109
docina 109
doctlna 109
docurge 109
dodesclnla 109
doduce 109
doface 109
dogăta 109
dotncheia 109
domlnca 109

domulge 109
 doprlnzi 108, 109
 prida 109
 prisădi 109
 proafla 109
 procrește 109
 procufunda 108, 109
 proda 109
 proface 109
 protncepe 109
 prolnloarce 109
 proscoate 108, 109
 prozice 109
 zăgoni 110
 zăuila 105, 108, 110
 zăurdi 105, 108, 110

RUSĂ

dojti 102
 idti 102
 koreh 77
 najti 102
 obojti 102
 osnova 77
 otkryt' 108
 otkryval' 108
 olojti 103
 otpustit' 103
 perejti 103
 podojti 103
 pojti 103
 prijti 103
 projti 103
 pustit' 103

razojtiš 103
 sojti 103
 sojtiš 103
 tóctcā 47
 ujti 103
 vojti 102
 vpustit' 103
 vyjti 102
 vypustit' 103
 vzojti 102
 zajti 102

SANSCRITĂ

rāj 175
 ṛta 175
 śraddha 174

SCANDINAVĂ VECHE

pund 260

„SICILIANĂ”

rotula 263

SÎRBOCROATĂ

Baja 76, 77
 Bajo 75, 77
 Balomir 78

Boja 76
 Braja 76, 77
 Daja 76
 Dojić 76
 Draja 76
 funla 261
 Gojić 76
 Kajica 76
 Kosčica 45
 lom 43
 lomiti 43
 pond 260
 Prija 76
 Raja 76
 Rasa 77
 Slog 47
 Stajić 76
 Stoja 76
 tocka 47
 Vojo 76

SLAVĂ

čudo 175
 funt 261

SPANIOLĂ

arrel(de) 263
 libra 262
 caudal 173

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție: Cluj, str. Emil Racoviță, nr. 21.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
str. Gutenberg 3 bis, București, sector VI⁻

21 Racovita 21
Teius, Sabau

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * Sistemele limbii, 1970, 276 p., 17,50 lei.
I. COTEANU și I. DĂNĂILĂ, *Introducere în lingvistica și filologia românească, Probleme — bibliografie*, 1970, 345 p., legat, 16,50 lei.
EMIL PETROVICI, *Studii de dialectologie și toponimie*, 1970, 339 p., legat, 22,50 lei.
Fonetica și dialectologie, vol. VII, 1971, 381 p., broșat, 19,50 lei.
KOVAČEC AUGUST, *Descrierea istroromânei actuale*, 1971, 231 p., broșat, 10,50 lei.
VALERIU RUSU, *Graul din nord-vestul Olteniei. Fonetica. Considerații fonologice* (cu 42 hărți lingvistice), 1971, 171 p., broșat, 8 lei.
Sub redacția acad. IORGU IORDAN, *Crestomație romanică*, vol. III, partea a II-a, 1971, 908 p., legat, 36 lei.
LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV și XV*, 1971, 399 p., 25 lei.
Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551—1553. Studiu introductiv filologic de E. Petrovici, studiu istoric de L. Demény, 1971, 420 p., 48 lei.
Pravila ritorului Luciei, text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, 1971, 391 p., 32 lei.
Sub redacția acad. AL. GRAUR, S. STATI, LUCIA WALD, *Tratat de lingvistică generală*, 1971, 558 p., 31 lei.
PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, *Atlasul lingvistic român pe regiuni, Maramureș*, vol. II, 1971, XXV p. + hărți de la 244 la 537, 118 lei.
Sub red. AL. GRAUR, *Gramatica limbii române*, vol. I și II, ediția a II-a revăzută și adăugită, tiraj nou, 1972, vol. I, 439 p., 22,50 lei; vol. II, 589 p., 30 lei.
* * * *Bibliografia analitică a limbii române literare (1780—1866)*, 1972, 215 p., 17,50 lei.
* * * *Studii de limbă literară și filologie*, vol. II, 1972, 436 p., 21,50 lei.
FRIEDA EDELSTEIN, *Sintaxa gerunziului românese*, 1972, 169 p., 6,50 lei.
CL., anul XVIII, nr. 2, p. 201—402, Cluj, 1973

